

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

KUR'AN DİLİNDE KASEM (YEMİN) ÜSLÛBU

Mehmet ÇALIŞKAN

DOKTORA TEZİ

ADANA-2016

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

KUR'AN DİLİNDE KASEM (YEMİN) ÜSLÛBU

Mehmet ÇALIŞKAN

**Danışman : Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Mustafa KARAGÖZ
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hasan AKKANAT
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Sami KILINÇLI**

DOKTORA TEZİ

ADANA-2016

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ

Üye: Doç. Dr. Mustafa KARAGÖZ

Üye: Doç. Dr. Hasan AKKANAT

Üye: Yrd. Doç Dr. Sami KILINÇLI

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2016

Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 27 / 01 / 2016.

Mehmet ÇALIŞKAN

ÖZET

KUR'AN DİLİNDE KASEM (YEMİN) ÜSLÛBU

Mehmet ÇALIŞKAN

Doktora Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Ocak, 2016, 206 sayfa

Bu çalışma özelde sure bağlamında genelde Kur'an bütünlüğünde kasemlerin ne anlama geldiği hususunun incelenmesini içermektedir

Beş bölümden oluşan çalışmanın giriş ya da birinci bölümünde konu, kapsam, yöntem ve temel başvuru kaynaklarıyla ilgili genel açıklamalar yer almıştır. İkinci bölümde kasemin kavramsal ve dilsel çerçevesiyle kasemin çeşitleri üzerinde durulmuş, İslam öncesi dönemde Arap dili ve kültüründeki kasem geleneği incelenmiş, kasemin belli başlı konuları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Kur'an'da kasem üslubu içerisinde kasem edilenlerle ilgili örneklerle yer verilmiş ve bu bağlamda Mekkî-Medenî surelerdeki kasem şekilleri mukayese edilmiş olup, bu bölümde Kur'an kıssalarındaki kaseme de yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise kasemin muhtemel sebepleri, hedefleri, neticeleri, Allah'ın kasem etme meselesine dair farklı yaklaşımlar tartışılmış, bu bölümde ayrıca kasemin fikhî boyutuna da işaret edilmiştir. Beşinci bölüm sonuç kısmını içermektedir. Sonuç kısmında kasemin insanlık tarihinin başlangıcından itibaren insanlar ve toplumlar arasında güven ve itimat telkin etmek için dilsel iletişim ve etkileşim enstrümanı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu cümleden olarak cahiliye döneminde insanlar kendilerince kutsal saydıkları herhangi bir şeyle yemin ederken, İslâmî dönemde yeminin sadece Allah'a yapılması istenmiştir. Allah'ın varlıklara yemini, dolaylı olarak Allah'ın zatına yemin olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kasem, yemin, hilf, üslub, cahiliye dönemi, Mekkî, Medenî

ABSTRACT**OATH STYLE IN THE QUR'AN****Mehmet ÇALIŞKAN****Doctoral Dissertation Department of Basic Islamic Sciences****Supervisor: Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK****January 2016, 206 pages**

This study includes examination of oaths and their meaning in context of each surah particularly and in the integrity of Quran as a whole.

This study consists of five sections. In the first section, general explanations about subject, scope, methodology and basic reference sources of the study are submitted. In the second section, conceptual and linguistic framework of oaths, different types of oaths, primary subjects of oaths and oaths in pre-Islamic Arabic language and tradition are examined. In the third section of the study, it was dealt with those whom oaths are made on in the Quran, oath styles and relevant examples of oaths, including oaths in some narratives in Quran were discussed and different styles in surahs that are revealed in Makkah and Medinah were compared. In the fourth section, possible reasons for oaths, their aims, results and jurisprudence values, and different approaches about why Allah made oaths were discussed. Final conclusions are made in the fifth section. That, making an oath is a linguistic communication and interaction instrument for instilling confidence and trust between people and communities since the beginning of human history. While oaths were used to be made on any sacred thing in pre-Islamic period, after Islam, faithful are required to make oaths only on Allah himself. But the oaths made by Allah on creatures and other entities were considered as an indirect oath returning to himself.

Keywords: Attestation, oath, swear, oath styles, ignorance (Pre-Islam Arabic Paganism), Surahs that are revealed in Makkah and Medinah.

ÖNSÖZ

İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an, geçmişten günümüze hem Müslümanlar hem de diğer inanç grupları tarafından sayısız araştırmaya konu olmuştur. Yahudilik ve Hristiyanlık gibi farklı dinlere mensup araştırmacılar Kur'an'ı ilmî ve entelektüel merak ama daha çok da İslamiyet karşıtlığı saikiyle inceleme konusu yapmışlardır. Buna karşılık müslümanlar tarihî süreçte Kur'an'a anlama ve aynı zamanda kendi görüşlerini temellendirip meşruiyet kazandırma gibi saiklerle başvurmuşlardır. Ancak nüzul dönemine tanıklık eden ilk nesil müslümanlar doğrudan doğruya Kur'an'a müracaattan çok, “yaşayan Kur'an” konumundaki Hz. Peygamber'in açıklamalarını ve uygulamalarını rehber edinmişlerdir. Bu anlayışın dayanağı Kur'an'ın o vasattaki pratik tecrübeyle birebir ilgili olmasıdır.

Bilindiği gibi Kur'an yazılı bir belge/kitap formunda değil, pratik hayata doğrudan müdahil bir şifahi hitap tarzında vahyedilmiştir. Bu canlılık ve dinamikliği sonraki zamanlara ve kuşaklara aktarma görevi sahabiler ve onları takip eden nesillerdeki âlimlerce deruhte edilmiştir. Bu görev ve sorumluluk Kur'an'ı araştırma, anlama ve anlatma adına Müslümanlara ivme kazandırmıştır. Kur'an çalışmalarında ya bütün olarak Kur'an metni ele alınmış ya da “konulu tefsir” diye adlandırılan yaklaşımla Kur'an'dan belli bir kavram ve konu esas alınarak araştırma konusu yapılmıştır.

Bizim bu çalışmamız bir bakıma “konulu tefsir” kapsamında değerlendirilebilir. Kur'an'ı anlamada az da olsa katkı sunabileceğimize inandığımız bu çalışmada daha çok Mekkî surelerde geçen kasem (yemin) ifadelerini konu edindik. Kur'an'daki kasem örneklerini incelerken önceliğimiz cahiliye döneminden İslami hayata geçişte vahyin oynadığı rolü, İslam'ın önerdiği hayatta önceki geleneklerin, özellikle dil geleneğinin hangi ölçüde Kur'an vahyine yansıdığını tespit edebilmektir.

Bu çalışma, yukarıda ifade edildiği gibi, Kur'an'ın zengin üslûbu içerisinde ayrı bir yere sahip olan “kasemler”le (yeminler) ilgilidir. Kasemin çok sayıdaki ayette yer almış olması Kur'an'ın anlatımında bu üslubun önemli olduğunun bir göstergesidir. Bu konu Ulûmu'l-Kur'an edebiyatında, “Aksâmu'l-Kur'an” diye başlığı altında incelenmektedir. Kasem, her dilde olduğu gibi Arapların dilinde de sık kullanılan bir ifade ve üslup biçimidir. Bu

itibarla kasemin günlük konuşmalarda ve bir edebiyat türü olan şiirlerde yer alması tabiidir. Cahiliye devri Arap toplumundaki yaygın inancın şirk şnancı olması, o dönemdeki kasem unsurlarının oluşumunda ve kullanımında etkin bir role sahiptir. Bu yüzden cahiliye toplumu, Allah'a olduğu kadar, putlarına ve kutsal saydıkları nesnelere kasemde bulunmayı hayatlarının bir parçası haline getirmişlerdir.

Kur'an'da kasem üslubuyla ilgili bu çalışmamız altı bölümden oluşmaktadır. Giriş ve birinci bölüm, araştırma konusunun önemi, amacı, yöntem ve kaynakları, tez konusunun temel kavramları ve cahiliye Arap dil örfünde kasemin kullanımı hakkında açıklamaları içermektedir. Çalışmanın ikinci bölümü, kasemin kavramsal ve dilsel çerçevesi ve aynı zamanda çeşitlerini ihtiva etmektedir. Üçüncü bölüm, İslam öncesi dönemin Arap dili ve kültüründe kasem geleneği ile ilgili örneklerle dairdir.

Dördüncü bölümde, Kur'an'daki kasem türleriyle ilgili örneklerle yer verilmiş, bu bağlamda Mekkî-Medenî surelerdeki ayetlerde kasem şekilleri incelenmiş ve konuyla ilgili farklı görüşler zikredilmiştir. Beşinci bölümde, kasemin muhtemel sebepleri, hedefleri ve neticeleri gibi meseleler incelenmiş, bu arada konunun fikhî boyutuna da değinilmiştir. Altıncı ve son bölümde ise sonuç ve kaynakçaya yer verilmiştir.

İlk bakışta basit bir mesele gibi görünen kasemler konusunda daha önceden dile getirilmiş görüşlerin çoğunlukla kasemin ilk kısmıyla ilgili olmasından dolayı konuya daha geniş çerçeveli bakma hususunda birtakım zorluklar ve kısıtlılıklarla karşılaştığımız bu çalışmada, konu tespitinden tezin bitimine kadar bilgi ve değerlendirmeleriyle büyük katkıda bulunan saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK'e teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	xii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
1.2. Araştırmanın Amaç ve Önemi	3
1.3. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları.....	4

BÖLÜM II

DİLSEL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

2.1. Kavramsal Çerçeve	7
2.1.1. Kasem ve İlgili Kavramlar.....	7
2.1.1.1. Kasem.....	7
2.1.1.2. Yemin	8
2.1.1.3. Hilf	10
2.1.2. Kasemi Oluşturan Dilsel Unsurlar.....	13
2.1.2.1. Kasem Edatları	13
2.1.2.2. Muksemun Bih	17
2.1.2.3. Muksem Aleyh	19
2.1.3. Unsurlarının Mezkûr-Mahfuz Kasemler.....	22
2.1.3.1. Zâhir (Açık) Kasem.....	22
2.1.3.2. Muzmar (Gizli) Kasem.....	23
2.2. Tarihsel Çerçeve	25
2.2.1. İslam Öncesi Dönemde Kasemin Belli Başlı Konu ve Amaçları	25
2.2.2. Kaseme Konu Olan Varlıklar	31

2.2.2.1. Allah	31
2.2.2.2. Kâbe	35
2.2.2.3. Putlar	37
2.2.2.4. Dehr, Zaman, Hayat	38
2.2.2.5. Tabiat Varlıkları	40
2.2.3. İslam Öncesi Dönemde Kasem Üslûbuyla İlgili Edebî Türler	40
2.2.3.1. Kâhinler ve Seci	41
2.2.3.2. Şairler ve Şiir	44

BÖLÜM III

KUR'AN'DA KASEM İFADELERİ VE FARKLI TÜRLERİ

3.1. Kur'an'da Kasemler	48
3.1.1. Mekkî ve Medenî Surelerde Kasemler	53
3.1.2. Kur'an'da Kaseme Konu Olan Varlıklar	57
3.1.3. Kasem Şekilleri ve “Lâ Uksimu” Meselesi	58
3.1.4. Kasemin Cevabı	63
3.1.4.1. Kasemde Cevabın Açık veya Mahfûz Olma Meselesi	63
3.1.4.2. Kasemin Cevabını Belirlemede Sübjektiflik	64
3.2. Kasem İçeren Ayetlerin Muksem Bih Bakımından Tasnifi	67
3.2.1. Allah'ın Kendi Zat ve Sıfatıyla İlgili Kasemler	67
3.2.1.1. Rab	67
3.2.1.2. Allah	73
3.2.1.3. Allah'ın Fiilleri	74
3.2.2. Allah'ın Zatı Dışındaki Varlıklara Dair Kasemler	76
3.2.2.1. Kalem ve Kitap Hat (Yazı)	76
3.2.2.1.1. Kalem	76
3.2.2.1.2. Kitap	81
3.2.2.2. Zaman ve Farklı Zaman Dilimleri	89
3.2.2.2.1. Gece, Gündüz ve Bunlarla İlgili Kavramlar	89
3.2.2.3. Yer ve Gökyüzü (Kâinât)	108
3.2.2.3.1. Yıldızlar ve Sema	108
3.2.2.3.2. Yeryüzü ve Bulutlar	118
3.2.2.3.3. Güneş ve Ay	119

3.2.2.4. Soyut Varlıklar	119
3.2.2.4.1. Melekler ve Rüzgârlar	119
3.2.2.4.2. Nefis ve Kıyâmet	126
3.2.2.5. Peygamberler ve Kutsal Mekânlar	129
3.2.2.6. Mübhem Varlıklar	137
3.2.2.6.1. Beytü'l-Ma'mûr, Sekfu'l-Merfu', Bahru'l-Mescûr	137
3.2.2.6.2. Âdiyât	138
3.2.2.6.3. Nâziât	142
3.2.2.7. Hz. Peygamber'e Kasem Emri	146
3.3. Kıssalarda Kasem	148
3.3.1. Âdem'in Oğulları	148
3.3.2. Hz. İbrahim	149
3.3.3. Hz. Yusuf	149
3.3.4. Sihirbazlar	150
3.3.5. Cennette Bir Mümin	151
3.3.6. Bahçe Sahipleri	152
3.3.7. İblîs	153

BÖLÜM IV

KUR'AN'DAKİ KASEMLERİN SEBEPLERİ, HEDEFLERİ VE NETİCELERİ

4.1. Allah'ın Kasem Etmesi	157
4.2. Kasemin Hedefi	162
4.3. Kasem İfadelerinin Muhatap Üzerindeki Etkisi	166
4.4. Kasemin Fıkhî Boyutları	167
4.5. Sosyal İlişkilerde Kasem	170
4.5.1. Zina İsnadında Kasem (Mülâane)	171
4.5.2. İlâ Yemini	172
4.5.3. Vasiyet Yemini	173
4.5.4. Zihâr Yemini	174
4.5.5. Akitler	175
4.5.6. Mübâhele	176
4.6. Kasemin İstismarı	177
4.6.1. Müşrikler	177

4.6.2. Münafıklar	180
4.6.3. Kasemi İyiliğe Engel Kılmak	182
4.7. Normatif Sonuçlar.....	184
4.7.1. Yemin-i Gâmus.....	184
4.7.2. Yemin-i Lağv.....	186
4.7.3. Yemin-i Mün'akide	186

BÖLÜM V

SONUÇ

5.1. Sonuç	190
KAYNAKÇA	195
ÖZGEÇMİŞ	206

KISALTMALAR

a. mlf.	: Aynı müellif
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
AÜİİFD	: Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız.
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.	: Çeviren
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İA	: İslam Ansiklopedisi (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları)
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
nşr.	: Neşreden
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
nşr.	: neşreden, tahkik eden
trs.	: Tarihsiz
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	: ve benzeri
v.dğr.	: ve diğerleri
y.y.	: Yayın yeri yok

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Kur'an-ı Kerim, miladi yedinci yüzyılın ilk yarısında Hz. Muhammed'e yirmi iki yılı aşkın bir süre içerisinde sözlü olarak indirilmiş bir hitaptır. İlahî irade, vahiy yoluyla gönderdiği mesajlarını peygamberlerin diliyle ulaştırmıştır. Son ilâhî hitap, Hz. Muhammed ve kavminin diliyle Arapça olarak vahyedilmiştir. Kur'an bu durumu, "Anlayıp kavramanız için biz onu Arapça okunup tebliğ edilen bir hitap olarak indirdik"¹ şeklinde beyan etmiştir. Kur'an'ın Arapça indirilmiş olması ilk muhataplar açısından anlama ve doğrudan bir iletişim sağlamaya yöneliktir. Kur'an saf Arapça mıdır, diğer dillerden de lafızlar karışmış mıdır gibi tartışmaları bir tarafa bırakarak,² mezkûr ayetin ifade ettiği vahyin "açık Arapça bir lisan" üzere inmesi, vahyin insanla bulunduğu bir zaman ve zemin, mesajın ifade edildiği bir dil bulunduğunun göstergesidir. Nitekim Kur'an, ilk muhataplarının anlayabilecekleri tarzda inançta tevhid, sosyal hayatta adalet ilkesini vaz ettiğinde müşrikler şiddetle bu esaslara karşı çıkmışlardır. Kur'an'ın dil ve üslûp yönünden açıklığı, müşriklerin onu anlamama gibi mazetlerini ortadan kaldırmıştır.

Kur'an, meseleleri anlatırken kolay anlaşılması amacıyla olaylara adeta insanların zaviyesinden bakmış ve misalleri de ona göre vermiştir. Bu hususta şu tespitler dikkate değerdir: "Her dil belli bir toplum içinde, kendine özgü bir kültür ve uygarlık çerçevesinde biçimlenir. Bu itibarla her dilin belli bir toplumu yansıttığı ya da bir toplumun örf, âdet, inanç, hayat felsefesi gibi birçok özelliğinin dile yansıdığı söylenebilir. Bu durum Kur'an dili için de geçerlidir. Netice itibarıyla Kur'an'ın gerek dil ve hüküm cihetiyle Arapça olması, hitabın bütünüyle Arapların algı ve idrak dünyasına uygun biçimde

¹ Yûsuf 12/2; İbrahim 14/4; Şuarâ 26/193-195; Şûrâ 42/7; Zuhrûf 43/3.

² Konuyla ilgili geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, Ankara 2010, s. 89-117; W. Montgomery Watt, *Kur'an'a Giriş*, çev. Süleyman Kalkan, Ankara 1998, s. 101-103.

kurgulanmış olmasını ifade eder.”³ Müşriklerin vahyi inkâr sebebi, onu anlayamamaktan kaynaklanmaz. Bu husustaki en önemli etken, onların sosyal, siyasî ve dinî konulardaki algılarıdır. Bir diğer ifadeyle inkâr etmelerinin en önemli nedeni, toplumda ayrıcalığa sahip bir kısım insanların kendi menfaatlerine hâlele geleceği zannıdır. Bu kimseler, peşin hükümlerini ve ön kabullerini arka planda tutarak İslâm’ı mevcut toplumsal düzeni yok edecek bir hareket olarak görmeye ve göstermeye çalışmışlardır. Vahyin toplumlardaki inanç ve sosyal hayata dair birtakım hususları Allah’ın muradı doğrultusunda ıslah etmesi ya da kaldırması tabiidir.

Kur’an’ın anlatım tarzı ve kullandığı ifade şekilleri onun anlaşılmasında ön planda yer almaktadır. Kur’an, ilk muhataplarının dili üzere geldiğine göre söz konusu dilin kullanılma tarzının Kur’an’ın üslûbunda yer almasında yadırganacak bir durum yoktur; hatta böyle olması gayet doğaldır. Ancak Kur’an mevcut edebî türlerden farklıdır. Zira o ne secili nesre ne de şiir kalıplarıyla yazılmış nazım türüne benzemektedir. Kur’an üslûbunda kıssa, cedel, mev’iza, tekrarlar, tekîdler hep irşad metodu içerisinde yer almıştır. Hz. Peygamber’in yetiştiği toplumun gelenekleri, inançları, fikirleri ve alışkanlıklarının konuştukları dile yansması kadar da doğal bir şey olamaz. Kur’an’ının birçok yerinde zikredilen dildeki bu doğal alışkanlıklardan biri de kasem (yemin) diye anılan ifade ve üslup tarzıdır. Cahiliye toplumunda⁴ Araplar, kasemi çok yaygın olarak kullanmışlar, gerek günlük konuşmalarda gerek şiirlerde inanç ve gelenekleri doğrultusunda oluşturdukları kalıplarla yemin etmişlerdir. Kasem edilen nesneler arasında kendilerince kutsal saydıkları şeyler bulunmaktaydı. Nitekim onların Allah’a, Kâbe’ye, kişinin ömrüne, şerefine, kuvvetine veya mızrağı üzerine yemin ettikleri bir vakiadır. Ayrıca kabile, akrabalık veya genelde ecdada yemin edilmiştir. Özellikle Hicaz bölgesinde Lât, Menât, Uzzâ gibi putlar yemin edilen nesneler arasında yer almıştır. Bu gelenek İslâm’dan önce yeminin Arapların sosyal hayatındaki rolünün önemini göstermektedir. Kur’an Arapların öteden beri alıştıkları bu

³ Mustafa Öztürk, *Kur’an ve Tefsir Kültürümüz*, Ankara 2008, s. 12.

⁴ Cahiliye konusunda geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Cahiliye”, *DİA*, İstanbul 1993, VII. 17-19; Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet’e Kadın*, Ankara 2012, s. 11-15; a. mlf., “İslâm Öncesi Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiyye Hukuku”, *Kur’an Öncesi Mekke Sempozyumu*, İstanbul 2011, s. 229; Süleyman Tülücü, “Cahiliyye” Kelimesinin Mana ve Menşe’i”, *AÜİİFD*, sayı: 4 (1980), s. 279-285.

üslûbu muhafaza etmiş ve çok sık kullanmıştır. Özellikle Mekke döneminin ilk yıllarında nazil olan surelerde, insanların dikkatlerini daha çok vahye çekmek için birçok kasem ifadesine yer verilmiştir. “İslâm öncesi Arap toplumunun ictimâî hayatında önemli rolü olan yemini Kur’an-ı Kerim’in muhafaza etmesi ve ayetlerin bu yolla lafız ve mana açısından takviye edilmesi yeminin önemini ortaya koymaktadır.”⁵

Kasem her zaman bir şeyin te’yîdi değil, bazen de yemin edilen şeyin önemine işaret etmek, kadrini yüceltmek ve o şeye dikkat çekmek gibi bir gayeye de matuf olabilir. Allah, Kur’an’da kendi zatına yemin ettiği gibi, birçok mahlûkata da yemin etmiştir. Allah’ın zatının dışında yemin edilen nesneler arasında melekler, gök cisimleri (ay, güneş, yıldızlar), gece, gündüz, duhâ, asr gibi zaman dilimleri ve nüzul dönemindeki insanların hayatında önemli yer tutan at ve benzer. varlıklar bulunmaktadır. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), Allah’ın Kur’an’daki kasemleri hakkında şöyle bir çerçeve çizmiştir: “Allah, sıfatlarıyla mevsuf olan mukaddes zatına, zat ve sıfatlarının gereği olan ayetlerine veya ayetlerinin azametini gösteren bazı mahlûkata yemin etmiştir.”⁶ Kasem lafızları kullanılarak yapılan yeminlerin neredeyse tamamı Mekke’de nazil olan surelerde yer alır. Medenî surelerdeki yeminler genellikle kapalı yeminler tarzındadır. Çalışmamızın mihverini Mekke döneminde nazil olan surelerdeki açık yemin örnekleri teşkil edecektir. Çalışmada Medine dönemi yemin örneklerine de işaret edilecektir.

1.2. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Çalışmamızın temel amacı, Kur’an dilinde önemli bir yer tutan kasem üslubunun mahiyetini ortaya koymak ve bu üslûbun Kur’an’daki anlatım tarzlarıyla ilişkisi ve işlevini belirlemektir. Bu genel amaç kapsamında kasem ifadeleri ile kasemlerin cevapları arasındaki irtibat noktaları da tespit edilecektir. Ulaşabildiğimiz kadarıyla bu zamana kadar kasemle ilgili çalışmalarda ağırlıklı olarak muksemin bih meselesi üzerinde durulmuştur.

⁵ Celal Kırca, “Aksâmü’l-Kur’ân”, *DİA*, İstanbul 1989, II. 290.

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *et Tıbyân fî Eymâni’l-Kur’ân*, nşr. Abdullâh b. Salim el-Batâtî, y.y. trs, s. 6. İbn Kayyim’in bu eseri “kasem” hakkında çok geniş malûmât içermektedir. Eserin orijinal ismi “et-Tıbyân fî Aksâmi’l-Kur’ân”dır. Eser farklı kişiler tarafından değişik adlarla neşredilmiştir.

Hâlbuki her kasemde asıl maksat, muksemün aleyh diye tabir edilen ve aynı zamanda kasemin cevabı konumunda olan mesajın vurgulanmasıdır. Bu çalışma kasemle ilgili olarak şu soruların cevabının ortaya konulmasını da amaçlamaktadır: İslam öncesi dönemde kasemin Arapların sosyal hayatındaki yeri ve işlevi nedir? Kur'an'da kasem ifadeleri nasıl serdedilmiştir? Ne tür varlıklar üzerine yemin edilmiştir? Allah'ın yemin etmesindeki gaye ne olabilir? Genelde açık kasemin Mekkî surelerde bulunmasının sebebi nedir? Yeminler sadece te'kîd unsuru mudur yoksa başka hedefleri ve işlevleri de var mıdır? Yeminlerin Kur'an bütünlüğünde yeri nedir?

Çalışmada kasemlerin istidlal (delillendirme, istişhad) açısından değerlendirilmesinin yanında edebî yönüne de işaret edilecektir. Kur'an'da konuyla ilgili örneklerin çok fazla oluşu sebebiyle çalışmamızın ağırlıklı noktasını Mekkî surelerdeki kasemler oluşturmaktadır. Az önce de ifade ettiğimiz üzere klasik tefsir literatüründe daha çok kendisiyle yemin edilen (muksemün bih) şeyler üzerinde durulmuş ve bu konuda geniş çaplı açıklamalarda da bulunulmuştur. Hâlbuki yemin edilmesini mucip olan husus (muksemün aleyh) belki çok daha önemlidir. Bu sebeple, çalışmamızın amaçlarından ilki kasem ile kasemin cevabı arasındaki ilginin ortaya çıkarılmasına yönelik olmasıdır. Ulûmu'l-Kur'an kitaplarında kasem bahsine yer verilmiş, ancak konu çok kısa izahlarla özetlenmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda usûl çalışmalarına ve dolayısıyla Kur'an'ın anlaşılmasına bilgi ve görüş açısından katkı sunma gayesi taşımaktadır. Ayrıca bu araştırma ile özelde sure bağlamında, genelde Kur'an bütünlüğünde yeminlerin ne anlama geldiği hususunun açıklığa kavuşturulması, yeminlerin iman, ahlâk ve sosyal yaşantı açısından ne gibi fonksiyon icra ettiği meselesinin incelenmesi, bu konudaki deliller üzerinde fikrî tartışma sonucunda varılacak hedefin ortaya konulması, toplum açısından da yemin kullanımının algısı ve etkisini açıklığa kavuşturmak amaçlanmaktadır.

1.3. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Çalışmamızda kasem ifadeleri içeren ayetler bağlamındaki açıklamaların yanı sıra hadisler, sahabe ve tabiûndan menkul rivayetlere de başvurulacaktır. Kasemle ilgili olarak öncelikle yeminin İslâm öncesi dönemde

nasıl kullanıldığına ilişkin bilgiler aktarılacak ve böylece konunun İslâmî dönemle karşılaştırılmasına zemin hazırlanacaktır. Bu konu işlenirken kasem üslûbunun İslâm öncesi dönemdeki Arap dil geleneğindeki yeri, erken dönem Mekkî sureler ve ayetlerin nüzûlündeki kasem tarzı ve bu döneme ait ayetlerin üslûbundaki kısa ve çarpıcı ifadelerle kasemler arasındaki uyum, Medine dönemindeki sosyal içerikli ayetlerdeki yemin şekilleri gibi farklı meseleler ele alınacaktır.

Kasem konusunun nüzul süreci ve tarihî bağlam içerisinde incelenmesinin Kur'an'ın anlaşılmasında ve en azından bazı meselelerin açıklığa kavuşturulmasına katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Aksâmu'l-Kur'an konusuna dair çalışmalar diğer usûl konularındaki çalışmalar ve araştırmalara nispetle oldukça azdır. Araştırmacıların Kur'an'da kasem konusuna pek rağbet göstermemeleri dikkatimizi çekmiş ve bu durum ilgili konuyu araştırmamızda teşvik edici olmuştur. Kur'an dilinde kasem konusunu araştırırken faydalanacağımız kaynakların başında İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) *et-Tibyân fî Eymâni'l-Kur'an* veya diğer isimle *et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'an* adlı eseri gelmektedir. İbn Kayyim bu eserinde kasem konusuna genellikle Mekkî surelerdeki açık kasem örnekleri üzerinden açıklık getirmeye gayret etmiş, özellikle de diğer eserlerde pek rastlanmayan muksemun bih (kendisiyle yemin edilen) ve muksemun aleyh (kendisine yemin edilen) tespit etmeyi amaçlamıştır. Ancak bu hususta çok örnek vermesine rağmen konu ile ilgili tartışmalara girmeyip kasem ifadeleri içeren ayetlerin geleneksel tefsirini yapmakla yetinmiştir. Ulûmu'l-Kur'an bilgilerini toplu olarak bir arada zikrederek bu hususta öncülük eden Bedreddîn ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an* adlı eserinde konumuzla ilgili açıklamalara kısaca yer vermiş ve fazla detaya girmemiştir. Zerkeşî'den sonra Kur'an ilimlerini daha sistematik şekle sokan Celâleddin es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an* adlı kitabında da kasemle ilgili bilgiler kısa tutulmuştur.

Son dönemde Hindistanlı âlim Abdülhamîd el-Ferâhî (ö. 1348/1930) *el-İm'ân fî Aksâmi'l-Kur'an* adlı eserinde kasem konusuyla ilgili birçok meseleyi ele almıştır. Müellif diğer görüşlere mukabil yeminlerin amacının "istidlal", yani yeminlerden hareketle Allah'ın tanınip bilinmesine delil getirmekle ilgili olduğunu savunmuş, yemin ve cevap konusunda çok fazla

örneklemeye girmemiştir. Yine son dönemde Abdurrahmân Hasen Habenneke el-Meydânî *Kavâidu Tedebbûri'l-Emsel li Kitabillâhi Azze ve Cell* adlı eserinin bir bölümünü kasem konusuna ayırmış, ancak yemin ve cevap konusunda detaylı bilgi vermemiştir. Kâzım Fethi er-Râvî'nin *Esâlîbü't-Tevkîd fi'l-Kur'ani'l-Kerîm* ve Taha er-Râvî'nin *el-Kasem fi'l-Kur'ân* adlı eserleri hakkında da benzer bir değerlendirmede bulunmak mümkündür. Sadık Kılıç'ın *Aksamu'l-Kur'an: Yemin Olsun ki* adlı eseri kasemi tanıtmaya ve ilgili ayetler hususunda geniş bilgiler içermesine rağmen yine bizim tezimizde hedeflediğimiz yemin-cevap irtibatı meselesine çok fazla girmemiştir.

Müstakil kitap çalışması tarzındaki bu eserlerin yanında Abdülbâki Turan'ın "Kur'an-ı Kerimdeki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'an)" (*SÜİFD*, sayı: ,2 1986), M. Faik Yılmaz'ın "Aksâmu'l-Kur'an Bağlamında "Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder? Sorularını Yeniden Düşünmek" (*İslâmî İlimler Dergisi*, cilt: V, sayı: 1, 2010), Muhammed Coşkun'un "Aksâmu'l-Kur'an 89/Fecr, 1-14. "Âyetleri Örneğinde Yemin İfadelerinin Anlaşılması ve Tercüme Edilmesi", (*MÜİFD*, cilt: 46, 2014), başlıklı makaleleri de yemin konusu ile ilgilidir. Çalışmamızda istifade edeceğimiz bu benzeri makalelerde daha çok kasemin tanıtımı, Kur'an'daki ilgili ayetler, Allah'ın yemin etme meselesi ve hangi şeylere yemin ettiği konusu üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızda modern dönemdeki bu araştırmalardan istifadenin yanında klasik tefsir literatürüne de başvurulacaktır. Bunlar arasında Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın (ö. 207/822) *Meâni'l-Kur'ân*, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/922), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1209) *Mefâtîhu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin (ö. 745/1344) *el-Bahru'l-Muhî't*i gibi eserler sayılabilir. Kasem ifadelerinde yer alan kelimelerin anlamları konusunda ise Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. 503/1109) *el-Müfredât*'ının yanısıra Cevherî'nin (ö. 398/1007) *es-Sihâh*, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânu'l-Arab*, Zebîdî'nin (ö. 1205/1791) *Tâcu'l-Arûs*'u gibi Arap dili sözlükleri ile Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin (DİA) ilgili maddelerinden, ayetlerin meallerinde ise genellikle Mustafa Öztürk'ün *Kur'an-ı Kerim Meali-Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* adlı mealinden yararlanılacaktır.

BÖLÜM II

DİLSEL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

2.1. Kavramsal Çerçeve

Kasemle ilgili kavramsal çerçeve içinde *hîlf* (*half*, *halif*), *misak*, *ahid*, *şehadet*, *îlâ*, *eliyye* ve benzer kelimeler yer alır. Fakat dilde kullanım açısından kasem, yemin ve *hîlf* kelimeleri daha öncelikli ve ağırlıklıdır. Diğer kelimeler örf ve niyete bağlı olarak yemin anlamı kazanmıştır.⁷ Bu kelimelerin yemin olabilmesi, bunları söyleyen kimsenin hangi niyetle söylediğine ve o niyette ne kadar kararlı olduğuna bağlıdır. Nitekim ağız alışkanlığı ile söylenen ve içinde yemin lafızları geçen bir sözün yemin değeri yoktur.

2.1.1. Kasem ve İlgili Kavramlar

2.1.1.1. Kasem

Kasem, sözlükte “bölmek, kesmek ve karar vermek” anlamındadır.⁸ İstilahî anlamda kasem, “Yemin eden nezdinde hakikaten veya itikâden tazim olunan bir mana ile bir şeyden çekinmek veya onu yapmaya çalışmakla nefsi rabtemektir.”⁹ O halde kasem, yapılacağı veya yapılmayacağı ifade edilen bir husus hakkında, muhataba yönelik olarak sözü daha çok kuvvetlendireceğine inanılan bir şey ile ilişkilendirerek zikretmek demektir. Diğer bir ifadeyle, yemin, yemin eden kimsenin kendi iradesiyle bir şeyi yapmaya veya terketmeye azim ve kararını ortaya koymasısıdır. Kasem, sözün/haberin tahkik ve te’kîd edilmesidir. Nahivciler buna “haberle te’kîd edilen cümledir” derler.¹⁰ Böylece yemin etmek manasına gelen “halefe” fiilinin bağlandığı “hîlf” kelimesi ancak hususi hallerde kullanılırken, “kasem”, kesin ve kuvvetli bir

⁷ Ertuğrul Boynukalın, “Yemin”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIII. 417; Hayrettin Öztürk, “Abdülhamîd el-Ferâhî’nin ‘Kur’ân’daki Yeminler’ Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme”, *OMÜİFD*, sayı: 34 (2013), s. 44.

⁸ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcu’l-Lüğâ ve Sihâhu’l-Arabiyye*, nşr. Şihâbüddîn Ebû Amr, Beyrut 1998, II. 1482-1483; Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Mısır 1979, V. 3656.

⁹ Mennâ Halil el-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Kahire trs., s. 285.

¹⁰ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, nşr. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, Beyrut 1972, III. 40; Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, İstanbul 1978, II. 169.

mana ifade eder.¹¹ Kasem kullanıldığı her alanda mesuliyeti beraberinde getirir. Cahiliye döneminde de İslâmî dönemde de kasemde ortak değer, sorumluluktur. *Ahid*, *mîsak*, *şahadet* ve *azim*, *eliyye* kelimelerinin de yemin anlamında kullanıldığı bir vakıdır.¹²

2.1.1.2. Yemin

Arapça bir kelime olan yemin, “y-m-n” kökünden gelmektedir. Sözlükte, “kuvvet, kudret, bereket, sağ taraf, sağ el, ant içme, ahd, yüce ve güzel mevki” manalarında kullanılmıştır.¹³ Çoğulu “eymün” veya “eymân”dır. Yemin terim olarak, bir sözü yapıp veya yapmamak üzere Allah’ın adını zikrederek söz vermek anlamına gelir. Yemin, bir kimsenin kararlılığını pekiştirmek ve başkalarını ikna etmek amacıyla söz ve beyanını, Allah’ın adını veya sıfatını yahut kutsal bir değeri zikrederek kuvvetlendirmesini ifade eder. Yemin, haberin kendisiyle kuvvetlendirildiği cümledir.¹⁴ Yemin, kişiler ve kültürler arası iletişimde dikkat çekmenin ve güven oluşturmaının en yaygın ve etkili yollarından biridir. Bu bağlamda yeminler, pek çok toplumda sadece nesnelerin önem ve kutsallığına dikkat çekmek değil, aynı zamanda mesaja güven duyulmasını sağlamak, ona önem atfetmek için yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.¹⁵ Kelimenin kök anlamından hareketle, karşılıklı söz verme, ahitleşme yapan kimseler o sırada birbirlerinin sağ elini tutardı. Bu davranışa ve anlaşmaya “sağ el”, manasında yemin denilmiştir. Kuvvetinin fazlalığı

¹¹ Cevherî, *es-Sihâh*, II. 1482-1483; Ebu’l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, nşr. Muhammed Seyyid Kîlânî, Beyrut trs., s. 403-404; Abdullah b. Mahmud el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li Ta’lîli’l-Muhtâr*, nşr. Ahmed Muhammed Berhûm, Abdullatif Hırzullah, Dimeşk 2009, IV. 349-351; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, V. 3656; John Pedersen, “Kasem”, *İA*, İstanbul 1977, VI. 374; C. Van Arendonk, “Hilf”, *İA*, İstanbul 1964, V. 486; Ali Bardakoğlu, “Kasâme”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV. 528; Nadir Özkuyumcu, “Hilf”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII. 29.

¹² Boynukalın, “Yemin”, *DİA*, XLII. 417.

¹³ Ebû Bekr Muhammed es-Serahsî, *Kitâbu’l-Mebsût*, Beyrut trs., VIII. 126; Boynukalın, “Yemin”, *DİA*, XLII. 417. İbnü’l-Cevzî’ye (ö. 597/1201) göre Kur’ân’da yemin lafzı yedi anlamda kullanılmıştır: (1) El (Tâhâ, 20/17); (2) Yön (Hâkka, 69/19); (3) Kuvvet (Sâffât, 37/93); (4) Kasem (Bakara, 2/289, 225); (5) Ahd (Tevbe 9/12, 94); (6) Din (A’râf, 7/17); (7) Sıla/Zaid (Nisâ, 4/3). Ebu’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetü’l-A’yûni’n-Nevâzır fî İlmi’l-Vucûh ve’n-Nezâir*, nşr. Muhammed Abdulkarîm Kâzım er-Râzî, Beyrut 1984, s. 641-643.

¹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, III. 40; Suyûtî, *el-İtkân*, II. 133; Boynukalın, “Yemin”, *DİA*, XLII. 417; Nermin Öztürk, “İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban”, *SÜİFD*, sayı: 13 (2002), s. 167.

¹⁵ M. Zakyı İbrahim, “Kur’ân’da Yeminler: Bintü’s-Şâtî’nin Edebî Katkısı” çev. Burhan Sümertaş, *The Journal of Academic Social Science Studies*, cilt: 6, sayı: 3 (2013), s. 948-949.

dolayısıyla da sağ ele “yemin” denilmiştir.¹⁶ Bir konuda anlaşılan kimselerin sağ ellerini tutmalarının bir diğer anlamı, “sana verdiğim bu söz karşılığında elimi sana rehin ediyorum” şeklindedir. Yemin ifadeleri kefalet ve tazmin anlamı içerecek şekilde genişlemiştir.¹⁷ Burada “sağ el” istiâre yoluyla ve anlam genişlemesiyle yemin anlamında kullanılmıştır. Hayır, bereket demek olan “yümnü” lafzı da buradan türetilmiştir.¹⁸ Yukarıda ifade edildiği gibi, Arapçada yeminin yerine kasem de kullanılmıştır. Kasem’le yemin lafzı arasındaki fark, lügat anlamlarının değişik lafızlarla ifade edilmesinden ve az da olsa bu iki lafzın bazı türevlerinin uygulama alanlarının farklılık göstermesinden kaynaklanmıştır. “Allah’ın zimmeti, misâkı ve ahdi demek olan, diğer bir ifade ile, Allah’a karşın bir mükellefiyeti kabul etmekten ibaret bulunan yemin, bunu yapan kimsenin bütün güç ve samimiyetini ifade eder ve o kimse söylediği sözde bütün varlığını ortaya koymuş olur. Bu itibarla böyle bir ahde giren kişi yalan söyler veya sözünü tutmazsa, hem kendi ruhunu mahvetmiş, hem de Allah’ı gücendirmiş olur.”¹⁹ Muhammed Hamîdullah (ö. 2002), cahiliye dönemindeki bir davanın halli hususunda şunları kaydetmiştir: “Hicazda bir şikâyetin delili olarak yazılı belgelere rastlanmaz. Bildiğim kadarı ile mantık dışı denemeler de yoktu. Davalı ve sanığın kabul ve itirafı dışında şahadet ve belli şekillerde kura çekme usulü vardı. Şahitler, doğruyu söyleyeceklerine dair Allah’a ve putlara yemin ederlerdi.”²⁰

İslâm’a göre yemin, ister zatına, ister sıfatlarına olsun ancak Allah’a yapılır. Bu hususta farklı mezhebi görüşler varsa da, Allah’tan başka hiçbir

¹⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 552-553; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’ fî Tertibi’s-Şerâ’i’*, nşr. Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut 2003, IV. 4; Şemsüddin Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, nşr. Muhammed Halil Aytânî, Beyrut 1997, IV. 430.

¹⁷ Ebû İshâk İbrahim b. Abdillâh b. Muhammed en-Nüceyrâmî, *Eymânü’l-Arab fî’l-Cahiliyye*, nşr. Muhibbüddin el-Hatîb, Kahire 1382/1963, s. 29; Abdulhamid el-Ferâhî, *İm’ân fî Aksâmi’l-Kur’ân*, Beyrut 1994, s. 15.

¹⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, II. 1621-1623; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 552-553; Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *Umdetü’l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi’l-Elfâz*, nşr. Muhammed Basil Uyûn es-Sûr, Beyrut 1996, IV. 358; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, VI. 4969; Nazif Şahinoğlu, “Yemin”, *İA*, İstanbul 1986, XIII. 384; Boynukalın, “Yemin”, *DİA*, XLII. 417.

¹⁹ Şahinoğlu, “Yemin”, *İA*, XIII. 384; Öztürk, “İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban”, s. 167-169.

²⁰ Muhammed Hamidullah, “İslâmda İsbat Hukukunun Doğuşu”, çev. M. Salih Yavuzer, *DEÜİFD*, sayı:4 (1987), s. 483-485.

varlık üzerine yemin edilmesinin caiz olmadığı esastır.²¹ Biz bu çalışmada anlam yakınlığı sebebiyle bazen kasem bazen yemin lafzını kullanacağız.

2.1.1.3. Hilf

Sözlükte, “anlaşma, akit ve yemin” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak, cahiliye döneminde Araplar arasında yapılan ittifak, dostluk, dayanışma ve himayeye alma anlaşmasını ifade eder. Bu çerçevede birbirine muhalif olan kabile ve gruplar arasında yapılan ittifaka “hilf” denilmiştir. Bu ittifak, iki kişi arasında olduğu gibi, iki kabile ve daha fazlası arasında da olabilmekteydi. İttifak akdi, bir merasimle grupları, kabileleri birleştirme, savunma ve mazlumun hakkını almak adına mücadele etme, siyasî, ekonomik, kültürel ve askerî pakt gayesi gütmekteydi. Bu açıdan bakıldığında hilf, yemin ve kasem manasını da içine alan ittifak anlamı içermektedir.²² Öbür taraftan hilf, husûsî hâllerde kullanılırken; kasem genel hâllerde kuvvetli bir mana için kullanılmaktadır.²³ Bu konuda Kureyş içinde kendine tanınan imtiyazlarından vazgeçmeyen Abdüddâr oğullarına karşı, Abdümenâf’ın diğer Kureyş gruplarını da yanına alarak akdettiği “Hilfu’l-Mutayyebîn” ittifakı zikre değer bir örnektir. Kusayy’dan sonra Abdümenâf oğulları ile Kâbe hizmetlerini elinde bulunduran Abdüddâr oğulları arasında ihtilaf çıkmış, buna mukabil Abdümenâf oğulları kendi aralarında “Mutayyebûn” anlaşmasını yapmışlardır. Bu anlaşmada karşılıklı yemin sırasında Abdümenâf oğulları güzel koku dolu bir çanak çıkartarak Kâbe’nin yanındaki bir odaya koymuşlar, anlaşma yapan kimseler ellerini o kaba daldırmışlardır. Böylece ahit tamamlanmıştır. Yeminden sonra da ayrıca bir manevî güç olsun diye ellerini Kâbe’ye sürmüşlerdir. Aynı şekilde Abdüddâr oğulları da müttetikleriyle (Ahlâf grubu), Kâbe’nin yanında ahitlerini yeminle te’kîd etmişlerdir.²⁴ Dabbe, Sevr, Ukayl,

²¹ Bkz. Buhârî, “Eymân” 4; Müslim, “Eymân” 1; Ebû Dâvûd, “Eymân” 3; Nesâî, “Eymân” 4.

²² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, II. 963.

²³ Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, nşr. Abdulfettâh el-Hulv, y.y. 1986, XXIII. 158; Arendonk, “Hilf”, *İA*, V. 486; Pedersen, “Kasem”, *İA*, VI. 374-375; Özkuyumcu, “Hilf”, *DİA*, XVIII. 29; Boynukalın, “Yemin”, *DİA*, XLII. 417.

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâtü’l-Kebîr*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire 2001, I. 106-107; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sekkâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdulhâfiz eş-Şelebî, y.y. trs., I. 131-132; Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Tarîhi’l-Arab Kable’l-İslâm*, Bağdat 1993, IV. 378; Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, XXIII. 159; Arendonk, “Hilf”, *İA*, V. 486; Ferâhî, *İm’ân*, s. 62.

Teym ve Adî kabileleri arasında yapılan “hilfu’r-ribâb” adı verilen yeminleşme de bu konuda örnekler arasındadır. Cahiliyede bu gibi hilfler çok büyük bir öneme haizdi. Hilf’ten dönmek büyük bir suç ve aşağılık bir davranış olarak kabul edilirdi.²⁵ Bu çerçevede Kureyş kabileleri kendi aralarında hilf yaptıkları gibi, Abdümenâfoğulları; Hâşim, Abdüşems, Muttalib ve Nevfel sırasıyla, Bizans, Habeşistan ve Sâsânî devletleri gibi yabancılarla da hilf akdetmişlerdir. Adı anılan kimseler bu yapılan hilf sayesinde Kureyş’e, Hicaz ve diğer bölgelerde rahatça ticarî faaliyetlerini yapabilme imkânı ve serbest dolaşım izni sağlamışlardır. Bundan dolayı da “müdebbirûn” (işleri yoluna koyanlar, düzenleyiciler) şeklinde anılmışlardır.²⁶

Hilf ile ortak mana birliği olan îlâf konusunda Kur’an, Kureyş’e Ebrehe’nin saldırısından korunmuş olmalarını hatırlatmış²⁷ yazın ve kışın Mekke dışındaki ticaretleri için emniyet içerisindeki gidiş gelişlerini hatırlatarak, bu durumun ancak Allah’ın lütfu ve Kâbe’nin bereketi sayesinde olduğunu belirtmiştir. Bunun sonucunda “*fe’l ya’budû rabbe hâze’l-beyt*”²⁸, (Kâbe’nin rabbine ibadet etsinler), şeklindeki ilahî buyruk, ibadetin sadece Allah Teâlâ’ya hasredilmesini istemiştir. Kureyş suresinin başındaki “îlâf” lafzı, alıştırma, ısındırma, ahid, anlaşma anlamlarına geldiği kadar, bir şeyi diğerine katmak anlamını da ifade etmekte ve aynı zamanda “bin” sayısı manasını da içermektedir. “Katmak” lafzı ve “bin” sayısından hareketle Kureyş suresinde onlara Allah’ın yardımı sayesinde zengin oldukları da hatırlatılmıştır.²⁹ Kureyşliler, bu anlaşmalar ve Kâbe’nin kutsallığı sayesinde yıl boyunca herhangi bir saldırıya maruz kalmadan ve bir korkuya mahal olmadan, istedikleri yerde ticaret yapabilmekteydiler.³⁰ Hilf, bir bakıma himaye idi. Arapların köklü gelenekleri arasında himaye ayrı bir yere sahiptir. bir kimsenin himaye altına alınması, o kimseye karşı gelebilecek her türlü saldırı ve zulmün engellenmesi anlamına gelmektedir. Sanki o kimse kendisini himaye edenin akrabası gibi muamele görürdü. Bir kimsenin başka bir kabileye

²⁵ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, IV. 369, 378; Arendonk, “Hilf”, *İA*, V. 486; Özkuyumcu, “Hilf” *DİA*, XVIII. 30.

²⁶ Muhammed Hamîdullah, “îlâf”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII. 63; Özkuyumcu, “Hilf”, *DİA*, XVIII. 29-30.

²⁷ Bkz. Fîl, 105/1-5.

²⁸ Bkz. Kureyş, 106/3.

²⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, I. 55-56.

³⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, I. 102.

iltihak etmesi, o kabilenin bütün haklarına sahip olması anlamına geliyordu. Bundan sonra o kimseler katıldıkları kabilenin mevlâ'sı olarak anılırlardı. Kabile içinde himayeci, himayesine aldığı kimseyi kendisine kardeş yaptığı gibi evlatlık olarak nesebine de dâhil edebilirdi.³¹ Daha önce de belirttiğimiz üzere hilfin amaçları arasında, savunma ve mazlumin hakkını almak için mücadele etme, askerî, siyasî, ekonomik ve kültürel iş birliği yapma gibi faaliyetler bulunmaktaydı. Çöl hayatında güvende olmanın yolu, çeşitli şahıs ve kabillerle ittifaktan (hilm) geçmekteydi.³² Araplar, Yahudilerle de "hibâlen" denilen anlaşma yapmışlardır.³³

Hiz. Peygamber yirmi yaşlarında, Mekke'de özellikle sosyal huzuru sağlamak üzere kurulan ve "Hilfû'l-Fudûl" adını verilen yeminle akdedilen bir ittifaka katılmıştır.³⁴ Adı geçen yeminde Kureyş'den olan kabileler, birbirini anlaşmaya çağırıldılar ve Abdullah b. Cüdân b. Amr b. Kab b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Kab b. Lüayy'ın şerefi ve yaşlılığına hürmeten onun evinde toplandılar. Orada Benû Hâşim ve akrabaları ve müttelikleri Benû Muttalib, Esed b. Abdiluzzâ, Benû Zühre b. Kilâb ve Teym b. Mürre hazır bulunmuşlardır.³⁵ Hilfû'l-Fudûl'un oluşu sırasında şöyle yemin edilmiştir: "Allah'a yemin ederiz ki, hepimiz mazlum ile birlikte zalime karşı, bu zalim, mazlumin hakkını verinceye kadar bir el gibi olacağız. Bu ittifakımız, denizde bir tüyü ıslatabilecek kadar su kalıncaya dek; Hirâ ve Sâbir tepeleri yerinde durdukça ve mazlumin iktisadî durumunda eşitliğe tamamen riayet edilerek devam edilecektir."³⁶ Hiz. Peygamber, Hilfû'l-Fudûl'a katılmakla iftihar eder ve şöyle derdi: "Abdullah b. Cüdân'ın evinde bir anlaşmaya şahit oldum ki; bana onun mukabilinde kırmızı develer verseler onun bozulmasını istemem. Şayet İslâm'da ona çağırılsam elbette icabet ederim."³⁷ Hiz. Peygamber'in bu

³¹ İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hiz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu, İstanbul 2012, I. 182; Neşet Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1957, s. 117.

³² Cevad Ali, *el-Mufasssal*, I. 467.

³³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I. 442. Hibâl lafzı doğrudan yemin olmamakla beraber *hablûn* (ip) isminden müştak olarak mecazen yemin manasında kullanılan bir lafızdır. Nitekim Râgıb, *hibâletün* lafzına "avcının ipine, ağına tahsis edilmiş" anlamını vermiştir. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 107.

³⁴ Bkz. Arendonk, "Hilm", *İA*, V. 486.

³⁵ Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXIII. 159.

³⁶ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. M. Said Mutlu, İstanbul 1972, s. 49.

³⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I. 134, İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-Kebîr*, I. 106-107; İbn Hanbel, *el-Müsned*, I. 190; Hüseyin Certel, "Hiz. Peygamber'in Risâlet Görevine

temennisi hayır ve iyilik adına yardımlaşmanın boyutuna bir işaret niteliğindedir. Müslümanların İyilik ve hayrın olduğu yerde bulunmalarının gerekliliği bu temennide dile getirilmiştir.. Ancak Müslümanlar arasında uhüvvet (kardeşlik) esas olması nedeniyle hilf ve benzeri ittifaklara, birbirine iyilikte yardım için yeminleşmelere ihtiyaç olmadığını Hz. Peygamber, “İslâm’da hilf yoktur” ifadesiyle açıklık getirmiştir.³⁸ Cahiliyedeki uhuvvet (kardeşlik) anlaşması İslam’ın hedeflediği gibi değildi. Onlardaki bu anlayış, tek taraflı menfaat esasına dayanan bir yardımlaşmaydı. İslam anlayışında ise diğerkâmlık hâkimdi, bu sebeple iyilikte öncelik başkalarındaydı. Nitekim Medine döneminin başlarında muhacir ve ensarın arasında neredeyse mirasçı olacak şekilde bir uhuvvet anlaşmasının varlığı da bunu göstermektedir.³⁹

Hilf’in tanımında da geçtiği ve söz konusu ittifaklardan da anlaşıldığı üzere “hilf”, salt günlük konuşma esnasında söylenen bir yemin olmayıp, kabileler arası bir dayanışma yemini olduğu ortaya çıkmaktadır. Günümüzde de özellikle devlet arası ittifaklar (Birleşmiş Milletler) veya askerî paktlar gibi oluşumlar hilf ittifakına örnek gösterilebilir. Zira bu ittifakı oluşturanlar bir tehlike karşısında birbirine yardım edeceklerine dair şartları kabul etmekte ve haksızın karşısında güç birliği yapacaklarına söz vermektedir. Bu konuda açıkça yemin anlamına gelen bu lafızlardan başka *şehide*, *alime nezera* ve *el-illü* gibi kelimeler de mecâzi yemin olarak değerlendirilir.⁴⁰

2.1.2. Kasemi Oluşturan Dilsel Unsurlar

2.1.2.1. Kasem Edatları

Kasemin Arap Edebiyatındaki yerini daha iyi anlayabilmek kasemi oluşturan dilsel unsurları bilmek gerekir. Kasem, dilsel bir ifade şekli olduğuna göre, çerçevesi dilin kaideleriyle sınırlıdır. Kasem cümlesi; yemin lafzı, kendisiyle yemin edilen (muksemon bih) ve aynı zamanda kendisine yemin edilen (muksemon aleyh) diye üç unsurdan oluşur. Kasem cümlesinin

Hazırlanması Bağlamında Çocukluk ve Gençlik Dönemi Yaşantıları”, *EKEV Akademi Dergisi*, cilt: 8, sayı: 19 (2004), s. 48.

³⁸ Buhârî, “Edeb” 67.

³⁹ İbn Hişâm, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, I. 504-507.

⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/18 ve Münâfikûn, 63/1. ayetlerde geçen *şehide* ve *neşhedü* lafızlarını yemin olarak kabul etmek mümkündür. Tevbe 9/8. ayette “*illen*” lafzı da bir tür yemin anlamındadır.

ilk bölümünde, cevap kısmındaki tezi, görüşü desteklemek üzere kişiler, olaylar, nesneler kanıt gösterilir. Cevap cümlesi, yeminle geçiş yapılan sözün yargı bölümüdür. Yemin cümlesi ya fiil ya da isim cümlesi olarak gelir.

Kasem, fiil cümlesi halinde gelirse, yemin fiili, yemin edatı ve kendisiyle yemin edilen (muksemun bih) olmak üzere üç unsuru bulunur. “Aksemû bi’llâhi” (Allah’a yemin ettiler) cümlesinde “aksemû” fiil, “bâ” yemin edatı, “Allah” lafzı muksemun bih’tir. Yemin cümlesi, isim cümlesi şeklinde gelmesi durumunda mübteda ve haberden oluşur. Haber durumundaki cevap cümlesi (muksemun aleyh), yeminin kendisini pekiştirmek ve desteklemek istediği cümledir. Yemin ve cevap cümleleri birbirini tamamlama açısından tek cümle gibidir. Kaseme cevap teşkil eden cümle isim cümlesi olması halinde cümle başında “lâm” veya “inne” bulunur. Cevap cümlesi fiil cümlesi ise, başında “kad” veya “lâm” bulunur. Cevap cümlesinin olumsuz olması halinde nefiy edatlarından “mâ” veya “lâ” getirilir. Buna göre diyebiliriz ki, bir ifadenin yemin olabilmesi için yemin harfleri, lafızları, yemin edilen şey ve yeminde mütemmim durumda olan yeminin hedefi veya cevabı diyebileceğimiz kısımlar bulunur. Yemin formu değişmediği halde, yemin bütünlüğünü teşkil eden lafızların değişmesi mukadderdir.⁴¹

Kasemde çeşitli harf, edat ve fiillerin kullanıldığını yukarıda belirtmiştik. Kasem kalıbı, cahiliye dönemindeki şirk içerikli kullanımlar hariç, İslâmî dönemde kullanılan kasem şekliyle benzerlik göstermektedir.

Kasem formunda en çok geçen harfler, “bâ, tâ, vâv ve hemze”dir. Esas itibarıyla kasem harfi bâ’dır. Bu harf açık yemin lafzıyla beraber gelir. Allah lafzıyla da kullanılır ve kendisinden önce kasem fiili bulunur. Bâ harfi Kur’an’da yemin amacıyla üç yerde kullanılmıştır.⁴² “Tâ” ise emânetâ ve hayâtâ kalıplarında olduğu gibi kelimenin sonunda da gelebilir.⁴³ “Tâ” harfi, vâv’ın yerine kullanılır. Bu harf sadece Allah lafzının önüne gelir. “Vâv” harfi,

⁴¹ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 7; Sadık Kılıç, *Yemin Olsun ki*, Erzurum 1996, s. 24.

⁴² Bkz. A’râf, 7/16; Hicr, 15/39; Sâd, 38/82.

⁴³ Pedersen, “Kasem”, *İA*, VI. 376.

bâ'dan bedel kabul edilmiştir.⁴⁴ “Vâv” harfinin bâ'dan bedel kabul edilmesinin sebebi, her ikisinin de dudak mahreçli olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan mana itibariyle de yakın bir ilgisinin olduğu kabul edilir. Yemin harfi olan vâv, sadece zâhir bir ismin başına gelir. Yemin vâv'ı yemin fiili ile beraber bulunmaz. Vâv harfinin bâ'dan daha ziyade kullanılıyor olması, “bâ” harfinin sadece fiillerin sılasına bitişik gelmesine karşın, “vâv” harfinin fiillerin dışında da kullanılıyor olmasındandır.⁴⁵ Kasemin cevabının başında “lâm, lâ, mâ, in ve inne” harfleri bulunur. Bu harflerden “lâm” ve “inne” olumlu anlamda, “mâ”, “lâ” ve “in” harfleri olumsuzluğu ifade ederken kullanılır.

Kur'an'da bu harflere dair örnekler, “*Kul belâ ve rabbî letüb'asünne*”, (De ki onlara “Yoo Rabbime Andolsun ki kesinlikle dirileceksiniz”).⁴⁶ “*Ve aksemû billahi cehde ey mânihim lâ yeb'asüllahu men yemût*” (Onlar son derece ciddi yemin ederek Allah öle kimseyi diriltmez”⁴⁷ dediler. “*Mâ-veddeake rabbûke ve mâ-kalâ*”, (Ey Peygamber!) Rabbin seni ne terk etti ne de sana darıldı).⁴⁸ “*Sümme câûke Yahliûne billahi in eradnâ illâ ihsânen ve tevfiûkâ*”, (Münafıklar), Allah'a yemin ederek: “Biz sadece iyilik yapmak ve arabulmak istemiştik” (derler).⁴⁹ Bu söze karşı Allah Teâlâ: “*Kul belâ ve rabbî innehû le hakkun*” (De ki onlara “Evet rabbime yeminle söylüyorum ki o azap şüphe götürmez bir gerçektir”⁵⁰ buyurmuştur.

Kasemde kullanılan şekillerden birisi de *evet* anlamına gelen ve bir tasdik formu olan “îy”dir. “*Kul îy ve rabbî innehû le hakkun*”⁵¹ (De ki onlara evet rabbime yeminle söylüyorum ki o azap bir gerçektir) örneğinde görüleceği üzere “îy” den sonra vâv ve muksemin bih olarak da “rab” gelmiştir. Bir görüşe göre, bu harf sadece tasdik anlamında kasemle beraber kullanılır. Kasemle beraber kullanırken muksemin bih hafifedilirse, “îyv” şeklinde kasem

⁴⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah İbn Kudâme, *el-Kâfi fî Fıkhi'l-İmâmî'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*, nşr. Abdullah b. Muhsin et-Türkî, Kahire 1997, VI. 13; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV. 433-435.

⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, VIII. 131

⁴⁶ Tegâbün, 64/7.

⁴⁷ Nahl, 16/38.

⁴⁸ Duhâ, 93/3.

⁴⁹ Nisâ, 4/62.

⁵⁰ Yûnus, 10/53.

⁵¹ Yûnus, 10/53. Kasemin cevabının başında kullanılan tüm bu örnekler için bkz. İbn. Kudâme, *el-Kâfi*, VI. 16-17.

vâv'ına bittiği de olmuştur. Ayrıca bu durumda “îyṿh” şeklinde kasem vâv'ından sonra hâ-i sekte getirildiği de varittir.⁵²

Kur'an'da genellikle kasem fiili hazfedilmiştir. Ancak “bâ” harfiyle geldiğinde fiil zikredilir. “*Aksemtü bi'llâh*” (Nahl, 16/38); “*Yahlifûne bi'llâh*” (Tevbe, 9/62) gibi.⁵³ Yemin için nesnesiz ve bâ'sız tek başına fiil de yeterli örnek olabilir.⁵⁴ Yeminlerde, “vallâhi”, “billâhi”, “tallâhi” şekli en yaygın ve bilinen kullanımdır. Burada “vâv”, “bâ” ve “tâ” harfleri sırasıyla kullanılmıştır. “Bâ” harfinin “musâhabe/birlikte olma” anlamına geldiği bilinmektedir. “Vâv” da, *la'amrî*, *la'amruka* (canıma, senin canına yemin olsun ki) tabirinde kullanılan “lâ” edatı gibi bir takviye edatıdır.⁵⁵

“Halefe”, “akseme”, ve “yemene” gibi yemin fiillerinin yanısıra “eymullâh”, “eymunullâh”, “îmullâh”, “emullâh”, “mullâh”, “millâh”, “munullâh”, “vemenellâh”, “veminillâh”, “leymullâh” şeklindeki kısaltılmış ifadeler de yemin lafızlarına dâhildir. Ayrıca Kur'an'da bazen yeminden evvel “lâ” neفى edatı da bulunur. Yeminden önce gelen bu “lâ” açıkça yemini belirtmek, kuvvetlendirmek ve tamamlamak için kullanılmış, yemin kalıbının bir mütemmimi durumundadır.⁵⁶

“Yeminlerle ilgili yaygın sözel ifadelerden bazıları; *Aksemtü*, *haleftü*, *âleytü*, *nezertü*, *üşhidü*, *le'amrike*, *le'amrî* şeklindeki lafızlardır. Zaten bir yeminin ve onun nesnesinin kombinasyonları olan son ikisi hariç, diğerleri bir nesne olmadan kullanılabilir. Fakat bunlardan herhangi birisiyle beraber bir nesne kullanıldığı zaman “uksimu bi'llâh” gibi bâ ile birlikte kullanılmalıdır. “Vallâhi” veya “Rabbî” ifadelerinde olduğu gibi ise sık kullanım nedeniyle (fiil ve bâ örneğinden oluşan) yemin vâv harfiyle yer değiştirir. Tâ harfi, yalnızca Allah kelimesiyle birlikte yemin edildiğinde “*Ve tâllâhi le ekîdenne esnâmeküm*”⁵⁷ örneğinde olduğu gibi başta gelir.”⁵⁸

⁵² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Beyrut trs., XI. 136; Kılıç, *Yemin Olsun ki*, s. 3.

⁵³ Zerkeşî, *el-Burhân*, III. 43-44; Suyûtî, *el-İtkân*, II. 170.

⁵⁴ Ferâhî, *İm'ân*, s. 49.

⁵⁵ Pedersen, “Kasem”, *İA*, VI. 376.

⁵⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, II. 1622-1623; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI. 4970; Pedersen, “Kasem”, *İA*, VI. 376; Kılıç, *Yemin Olsun ki*, s. 22-23.

⁵⁷ Enbiyâ 21/57.

⁵⁸ Zakyî, “Kur'an'da Yeminler: Bintü's-Şâtî'nin Edebî Katkısı”, s. 953.

Görüldüğü üzere Araplar, sadece kasem için kullanılan harf ve fiillerin yanında sözü kuvvetlendiren, yakîn (kesinlik), bilgi ifade eden fiilleri de kasem yerinde kullanmışlar ve bunları kasem telakki etmişlerdir.⁵⁹ Arap lisanında muhatabın durumuna göre sözü kuvvetlendiren bir kısım edatlar yemin yerine kullanılmıştır. Bu edatlardan birisi de “inne”dir. İnne’nin haberinin başında te’kîd için ibtida lâmı bulunması muhtemeldir. Söze daha fazla kuvvet vermek için inne ve ibtida lâmından başka açık yemin lafzı da getirilir.⁶⁰ Bazı dilcilerin *lev* ve *levlâ*’nın başındaki *lâm* harflerinin⁶¹ kasem *lâmı* olacağına dair görüş beyan ettiği de görülmektedir.⁶²

2.1.2.2. Muksemun Bih

Muksemun bih, eğer harf veya edatla yemin ediliyorsa harf veya edattan sonra, fiille yemin ediliyorsa genellikle bâ harfi cerrinden sonra gelir. Yemindeki bu öge, yemin eden ile muhatabın değer verişine göre, şahit olarak kullanılabilecek şeylerden olur. Cahiliye dönemindeki şiiirlerde şairler, şiiirlerine kuvvet vermek için kendilerince kutsal saydıkları şey vasıtasıyla yemin etmişlerdir. Kasemde bu yemin edilen nesnelere “muksemun bih” yani kendisiyle yemin edilen denmektedir. Bir yeminde gizli veya açık kendisiyle yemin edilen şey bulunmak zorundadır.

Bu çerçevede Kur’an’da kendisiyle yemin edilenlere baktığımızda ikiye ayrıldığını görürüz. Bunlardan birisi, Allah’ın zatına ait isimleri ve sıfatları; diğeri Allah’ın azametine delalet eden O’nun çeşitli mahlûkatıdır. İslam âlimleri, Allah’ın kendi zatına yemin etmesini anlaşılır bulmakta ise de Allah’ın yaratılmışlara (kevnî ayetler) yemin etmesi hususunda ihtilafa düşmüş ve farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Esas itibarıyla yemin edilen varlıkların, Allah’ın zatına ve azametine işaret ettiği yönündeki düşünceler ağırlık

⁵⁹ Âlûsî, *Ruhu’l-Meânî*, XXVIII. 109.

⁶⁰ Yâsîn 36/14-16. ayetlerde bir kente gönderilen iki elçi, halkla ilk karşılaştıklarında, “Biz gerçekten size gönderilen elçileriz” dedikleri halde karşılarındaki kimselerin şiddetle karşı koyduklarını görünce, (Rabbimiz bilir ki biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz)” diye sözün te’kîdini artırmışlardır. Ahmet Yüksel, *Kur’ân-ı Kerîm’de Harfler ve Edatlarla Te’kîd*, Samsun 2011, s. 18.

⁶¹ Nisâ 4/82; A’râf 7/176; Hûd 11/91; Zümer 39/57.

⁶² Yüksel, *Kur’ân-ı Kerîm’de Harfler ve Edatlarla Te’kîd*, s. 63.

kazanmıştır. Zira yaratıklara yemin, Allah’a yemin olarak kabul edilmiştir.⁶³ Muksemin bih’le ilgili şu hususta ittifak edildiğini söyleyebiliriz: Bir kısım mahlûkat ile yemin edilmiş olması, o yemin edilen şeylere dikkat çekildiği kadar Allah’ın sonsuz kudretine dair istidlal yoluyla tefekkürde bulunulmasına işaret edilmektedir. Bu husustaki örnekleri Allah’ın zatına,⁶⁴ fiiline⁶⁵ ve mahlûkatına⁶⁶ ettiği yeminler, şeklinde formüle edebiliriz. Kur’an’daki yemin örneklerinin tamamına yakını Mekke döneminde nazil olan ayetlere aittir. Bunun sebebini, yeminin yaygın olarak kullanıldığı cahiliye asrına bağlayabiliriz. Mekke halkının inanç profiline bakıldığında, halkın çoğunluğunun müşrik olduğu görülür. Müslümanlar burada müşriklerin baskısıyla karşı karşıya kalmışlar ve onlardan gelen her türlü eziyete göğüs germişlerdir. Bu dönemdeki Kur’an ayetlerinin inişi konu ve üslup itibarıyla bu sıkışık ve sıkıntılı ortama uygun üslup ve konuları içermekteydi. Mekke ortamında Kur’an’ı bir şekliyle işitenlerin dikkatleri yeminle Kur’an’a çekilmek istenmiştir. Bu nedenle Mekke dönemindeki yemini istidlâlî olarak nitelemek daha akılcı gözükmektedir. Yani, pekiştirme, kanıtlama, akıl yürütme, delil ortaya koyma bu dönem yeminlerinin ortak özelliğidir.. Allah, özellikle Kur’an’ın ilk muhataplarının dikkatlerini yakın ve uzak çevreye çekmek suretiyle akıllarını kullanmalarını, kendilerine verilen nimetler hususunda, yaşadıkları mekân konusunda, dünyayı adeta bir tavan gibi saran gökyüzü hakkında tefekkür etmelerini, neticede Kur’an ve Hz. Peygamber’in doğruluğunu ikrar ederek inanmalarını istemiştir. Çünkü yemin vasıtasıyla Allah’ın kudretine dikkat çekilirken, O’nun yaratmadaki hikmeti ve sanatına işaret edilmiştir. Yeminlerle, yeryüzü ve gökyüzündeki varlıkların insan hayatındaki rolleri hatırlatılmış, yaratılanın üzerinden Yaratıcının varlığı vurgulanmıştır. Zira kâinat ve ondaki her şey Allah’ın nâtık (konuşan) ayetleridir.⁶⁷ Kur’an’da ve özellikle Mekkî surelerde kendisine kasem edilenler (muksemin bih) şu şekilde sıralanabilir:

⁶³ Zakyı, “Kur’ân’da Yeminler: Bintü’ş-Şâti’nin Edebî Katkısı”, s. 957.

⁶⁴ Hicr 15/92-93.

⁶⁵ Şems 91/5-7.

⁶⁶ Tûr 52/1-2; Necm 53/1.

⁶⁷ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 5; Ferâhî, *İm’ân*, s. 69-72; Abdülbâki Turan, “Kur’ân-ı Kerim’deki Yeminler (Aksâmu’l-Kur’ân)”, *SÜİFD*, sayı: 2 (1986), s. 101.

- (1) İslâm inancının temelini oluşturan kutsallar: Allah'ın zatı, melekler, Kur'an, Hz. Peygamber, kıyâmet gibi esaslardır.
- (2) Yakın ve uzak çevremizde görülen ve müşahede edilen varlıklar: Güneş, ay, yer, gök, yağmur yüklü bulutlar, yıldızlar vb.
- (3) Haklarında bilgi sahibi olanların anlayabileceği şeyler: Kalem, kalemin yazdıkları, el-Beytü'l-Ma'mûr, es-Sakfu'l-Merfû, el-Bahru'l-Mescûr, Tîn, Zeytûn, on gece, nefis gibi.
- (4) Herkes tarafından kabul edilen husular: Tek, çift, erkek, dişi, doğular, batılar, gördüklerimiz, görmediklerimiz gibi.⁶⁸

Mekkî sureler içerisinde yer alan yemin şekilleri, Kur'an'ın ilk muhataplarının yabancıları olmadıkları bir üslubu yansıtmaktaydı. Müşriklerin vahye karşı durmaları onu anlamadıklarından değil, Hz. Peygamber'in risaletini kabule yanaşmamaları ve aynı zamanda Kur'an'ın onların inançlarını eleştirmiş olmasıdır. Bu hususta atalarının dinine sorgusuz bağlanmaları ve müşriklerin ileri gelenlerinin toplumdaki ayrıcalıklı konumlarını kaybetme korkusu da İslam'a karşı çıkmalarında etkili olmuştur. Müşrikler, her gelen vahyi toplumsal hayatlarına bir tepki olarak görmüş ve bu sebeple inkâr etmişlerdir. Kur'an'ın ilk nazil olan mesajları arasında yer alan kasemin ne anlattığı ve hangi mesajı verdiği muhatapları tarafından anlaşılmaktaydı. Bu açıdan Kur'an, kapalı, muğlak, anlaşılmaz ve bir takım şifreler içeren bir kitap değil, kendi ifadesi ile “*Kitâbün Mübîn*” (Apaçık bir kitaptır.)⁶⁹

2.1.2.3. Muksem Aleyh

Muksemun aleyh, yeminin hedefi olan bir husustur. Diğer bir deyişle “muksemun bih”le pekiştirilen haberdur.“Muksemun aleyh”de esas mesele cümlelerin haberiye olmasıdır.⁷⁰ “Muksemun aleyh” olan cümleye yeminin

⁶⁸ M. Faik Yılmaz, “Aksamu'l-Kur'ân Bağlamında ‘Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?’ Sorularını Yeniden Düşünmek”, *İslami İlimler Dergisi*, cilt: 5, sayı: 1 (2010), s.140.

⁶⁹ Mâide, 5/15.

⁷⁰ Doğruluğu ve yanlışlığı tartışılabilen cümleler ihbârî diye nitelendirilir. Sözelimi “Ahmet eve geldi” dendiğinde bu haberin doğru veya yanlışlığı araştırmaya muhtaç olduğu için haber tartışma konusudur. Ancak inşâî cümlede böyle bir durum söz konusu olmaz. Mesela, “Ahmet buraya gelebilse” cümlesinde bir temenni vardır. Bu ifadenin üzerinde tartışma yapılamaz. Bkz. Tacettin Uzun, *Anlatımlı Belâğât*, Konya 2008, s. 15-16.

cevabı da denir. Sözelimi “Ve’l-Asr” yemininde “vâv” yemin edatı, “asr” muksemun bih, surenin ikinci ayeti muksemun aleyh’tir. Yemin, yemin edilen ve yemin edatından ibaret olursa (muksemun aleyhin) tesbiti zorlaşır ve yeminin cevabı mübhem kalabilir.

İfade edildiği üzere kasec cümlesi; yemin lafzı, kendisiyle yemin edilen ve aynı zamanda kendisine yemin edilen diye üç unsur barındırır. Bunlar adeta bir cümlede bulunan mübteda-haber gibi birbirleriyle irtibatlıdır. Cevap kısmı haber hükmündedir. Bu sebeple, yeminlerin anlaşılmasında hem yemin edilen hem de yeminin cevabını birlikte değerlendirmek, meseleye bütüncül bakma adına önemli bir husustur. Yeminin geçtiği ayetlerin anlaşılmasında bu durum önemlidir. Yemin kısmı, cevabın te’kîdinden ibarettir. “Muksemun bih” ve “muksemun aleyh” bazen isim, bazen sıfat olur. İsim bazen zikredilir, bazen hafzedilir. Zikredilen bazen sarıh, bazen de kinaye olur. Sarıh olan “vallahı, ve’rrahmân” gibi Allah’ın isimlerinden bir isimdir. Allah’a ve başkasına ıtlak olunmaları nedeniyle kinaye kabul edilenler ise, “alîm”, “hakîm”, “kerîm” ve “halîm” gibi isim ve sıfatlardır.⁷¹

Kur’an’da yemin edilen şeylerin cevapları genelde *Tevhid, Kur’an ve Resulün hak olduğu, ahiret hayatının gerçekliği ve insanın bazı beşerî tasarruflarına dair konulardır*.⁷² Genelde “muksemun bih” müşahhas şeyler olduğu halde muksemun aleyh mücerred konulardır. Söz gelimi ahiret hayatı, müteşabih denilen mahiyeti bizce anlaşılamayan ve keyfiyeti tek başına akılla kavranamayan bir yaşantıdır. Bundan dolayı bu husustaki kasecmler, akıl ve iman birlikteliğini sağlayarak ahiret hakkında verilen haberlerin doğruluğunu pekiştirmeye yöneliktir. Gökyüzüne, rüzgâra, güneşe, yıldız ve diğer birçok şeylere kasec edilerek ahiret konusuna intikal edilmektedir. Böylece müşahhasdan mücerrede bir geçiş söz konusudur.

Yeminlerin, yemin edatı, “muksemun bih” “muksemun aleyh”den oluştuğunu daha önce belirtmiştik. Burada vurgu yapacağımız husus, muksemun aleyh olan yeminin cevabı durumundaki hükümdür. Kur’an’da yeminle işaret edilen konuların başında “tevhid” gelir. Saffât 37/1-4. ayetler bu

⁷¹ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, IV. 13.

⁷² İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 8; Tâhâ er-Râvî, “el-Kasec fi’l-Kur’ân”, *Mecelletü’l-Mecmaü’l-İlmî el-Arabî*, sayı: 6, Dimeşk (1941), s. 248.

duruma örnek gösterilebilir. Bu ayetlerin ilk üçünde emre amade bekleyen, tabiat olaylarını düzenleyen, peygamberlere vahiy getiren meleklerle yemin edilmiş, cevap olarak: “*Sizin ilahınız birdir*” denilmiştir. “*O göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunan her şeyin rabbidir*” şeklindeki müteakip ayette, yegâne tasarruf sahibinin Allah olduğu açıklanmış ve tevhid ilkesi desteklenmiştir.

Kur’an’da, “muksemun aleyh” olarak gelen ikinci konu “Kur’an’dır”. Vâkıa 56/75. ayette yıldızların menzillerine yemin edilmiş, bunun büyük bir yemin olduğunu bildiren bir ara cümleden sonra, 77. ayette “Kuşkusuz bu kelim, değeri çok büyük Kur’an’dır” denilmek suretiyle Kur’an’ın değerine işaret edilmiş, hem bu ayette hem bundan sonraki üç ayette Kur’an’ın sıfatları zikredilmiştir.⁷³

Kur’an’da yeminle işaret edilen konulardan bir diğeri “Resulün hak” olduğudur. Yâsîn 36/2. ayette Kur’an’a yemin edilmiş, bir sonraki ayette “Sen elbette Allah tarafından gönderilen bir elçisin” denilerek Hz. Peygamber’in nübüvveti hem yeminle hem de cümlede var olan te’kîd unsurlarıyla beyan edilmiştir. Hz. Peygamber’in “dosdoğru bir yol üzere olduğunun”⁷⁴ belirtilmesi de risaletinin te’kîdi durumundadır. Yani “kesinlikle sen dosdoğru yol üzere Allah tarafından gönderilen bir peygambersin” şeklindeki ifade, “sen peygamber değilsin”⁷⁵ iddiasına bir reddiyedir.

Kur’an’da yemin edilen bir diğerkonu, ahiret hayatıdır. Teğâbun 64/7. ayette; müşrikler diriltilmeyeceklerini iddia etmişler, onların bu iddiaları hakkında Allah, “De ki onlara: ‘Yoo rabbime yeminle söylüyorum ki kesinlikle diriltileceksiniz. İşte o zaman Allah bütün yaptıklarınızı size tek tek bildirip hak ettiğiniz karşılığı verecektir. Ölülerini diriltmek Allah için pek kolay bir iştir’” buyurmuştur. Yemin ve cevabı aynı ayet içerisinde gelmiş “*le tûbasünne*” (şüphesiz diriltileceksiniz) lafzı cevabı teşkil etmiştir. Ahirette dirilişedair başka bir çok ayet bulunmaktadır.⁷⁶

⁷³ Kur’ân vahyi Vâkıa 56/77-80. ayetlerde “kerîm”, “meknûn” (korunan) gibi sıfatlarla zikredilmiştir. Kur’ân’ın “muksemun aleyh” olarak zikredilen diğerkonular için bkz. Necm 53/4; Vâkıa 56/77; Hâkka 69/40-43; Tekvîr 81/19; Târik 86/13-14.

⁷⁴ Yâsîn 36/4.

⁷⁵ Ra’d 13/43.

⁷⁶ Örnek olarak bkz. Yûnus 10/53; Zâriyât 51/5-6; Tûr 52/7; Teğâbun 64/7.

Kur'an'da yemin üslûbuyla işaret edilen bir diğer konu da “insanın halleri”dir. Kur'an, insanın farklı tutumlarını dile getirerek onu sırat-ı müstakime yönlendirmek ve orada yürümesini sağlamak ister. Leyl 92/1-4. ayetlerde “Karanlığı kapladığında geceye, aydınlatmaya başladığında gündüze, erkeği ve dişiye yaratana andolsun ki ‘sizler hep farklı amaçlar, farklı hedefler peşinde koşmaktasınız” denilerek, insanın davranışındaki çeşitliliğe değinilmiştir. Surenin devamında cömert ve cimri insanların vasıfları, davranışlarının ahiretteki karşılıkları ve cehennem azabının şiddetinden bahsedilmiştir. Aynı şekilde, Asr 103/2. ayette insanın hüsranda olduğunun buyrulması da bu duruma örnek teşkil etmektedir.

2.1.3. Unsurlarının Mezkûr-Mahfuz Kasemler

Yemin, kasem harfi ve “muksemun bih”in zikri veya hazfi ile ilgili olarak, zâhir (açık) ve muzmar (kapalı) diye ikiye ayrılır. Açık yeminlerde kısmen veya tamamen yemin öğeleri bulunmakta ve ilk bakışta onun yemin cümlesi olduğu anlaşılmaktadır. Kapalı yeminlerde ya yemin lafızlarından biri bulunmakta ya da birtakım te'kid edatları vasıtasıyla cümlemin yemin olduğuna hükmedilmektedir.

2.1.3.1. Zâhir (Açık) Kasem

Kasem harfi, fiili ve kasem edilen şey açıkça belirtilmişse bu zâhir kasemdir. Kasem harfleri “bâ”, “vâv” veya “tâ” ile yetinilip kasem hazfedilmişse, o da zâhir yemine dâhildir. Hülâsa, kasem harfi ve fiili ayrı ayrı veya her ikisi birlikte zikredilmişse o ifade zâhir yemindir. “*Yahlifûne bi'llâhi*” (Allah'a kasem ediyorlar)⁷⁷ şeklindeki ayette “kasem fiili, edatı ve muksemun bih” bir arada kullanılmıştır. Buna göre fiil, *yahlifûne*; edat, *bâ* harfi; muksemun bih, *Allah* lafzıdır.

“*Ve'l-kalemi vemâ yesturûn*” (Kaleme ve yazdıklarına yemin olsun)⁷⁸ şeklindeki yemin cümlesi açık yemin örneğidir. Zira yemin harfi olan “vâv” ile beraber yemin edilen “kalem ve onun yazdıkları” birlikte zikredilmiştir. Bu

⁷⁷ Tevbe 9/74.

⁷⁸ Kalem 68/1.

ifadede yemin ögeleri tam olduğundan dolayı hiçkimse yeminin varlığından şüphe etmez.

“*Ve aksemû bi’llâhi cehde eymânihim*” (Allah’a çok büyük yeminler ettiler),⁷⁹ ayetinde yemin harfi ve fiili birlikte zikredilmiştir. Ayrıca burada yemini te’yîd eden birçok lafız vardır. “Aksemû bi’llâhi” kısmında Aksemû fiilinden hemen sonra yemin harfi olan “bâ” gelmiş ve sonra da muksemun bih olan Allah lafza-i celâli onu takip etmiştir. Ayetin devamındaki “*cehde eymânihim*” kelimesi yemini pekiştirmektedir.

Sadece yemin fiilinin zikredildiği de olmuştur: “*Yahlifûne leküm*” (Sizin için yemin ediyorlar)⁸⁰ örneğinde her ne kadar yalnızca yemin fiili zikredilmiş olsa da bu durum açık yemin için kâfidir. “*Ve’l-Kur’ani’l-Hakîm*” (Hikmetli Kur’an’a yemin olsun ki)⁸¹ ifadesinde yemin edatı ve muksemun bih bulunmaktadır. “*leumruke*” (Ömrüne yemin olsun ki)⁸² ayetindeki örnek, yemin anlamında kullanılmış bir lafızla kasem kastedilmiştir. Görüldüğü üzere, “yemin fiili, edatı ve muksemun bih” ayrıca yemine delâlet eden isim veya mastar ile yapılan yeminler de zâhir yemin kabul edilmektedir.

2.1.3.2. Muzmar (Gizli) Kasem

Kendisinde ne kaseme delalet eden fiil, ne de kasem edilen konu açıkça belirtilmemiş olan yeminlere muzmar kasem denir. Bu çeşit kasemde sadece yeminin cevabı vardır. Bu tür cümlelerin yemin olduğu ancak kasemin cevabına dâhil olan *te’kîd lâm*’ından veya manadan anlaşılmaktadır. Eğer cümlede yemin *lâm*’ı varsa orada yeminin varlığına hükmedilir. Yeminin varlığına hükmedilen *lâm* şart edatına bitişik geldiğinde, *kad* edatına bitişik olduğunda, *te’kîd* nunu ile gelen muzârînin başında bulunduğu kendisinden sonra mahzûf bir yemin cümlesi olduğu kabul edilir. Ancak mübteda ve haberin başına gelen *lâm* harfinde ihtilaf edilmiştir.⁸³ Te’kîd lâm’ı ile ilgili şu örnekleri verebiliriz: “*Ve-le-neblüvenneküm bi-şeyin mine’l-havfi ve’l-cû’i ve*

⁷⁹ En’âm 6/109.

⁸⁰ Mücâdile 58/18.

⁸¹ Yâsîn 36/2.

⁸² Hicr 15/72.

⁸³ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb ‘an Kütübi’l-E’ârîb*, Beyrut 1991, s. 742-743.

naksin mine'l-emvâli ve'l-enfusi ve's-semerât ve beşşiri's-sâbirîn” (Biz sizi kimi zaman düşman ve ölüm korkusuyla, kimi zaman kıtlık-kuraklık ve açlıkla, kimi zaman da mallarınızda, canlarınızda ve ürünlerinizde bir kısım kayıplarla mutlaka sınavacağız. [Ey Peygamber!] Sen bütün bunlara göğüs gerip sabredenleri [cennetle] müjdele)⁸⁴ “*Letüblevünne fî emvâlikum ve enfûsikum veletesmeu'nne mine'llezîne ûtü'l-kitâbe min kablikum ve mine'llezîne eşrakû ezen kesîrâ*” (Ey Müminler!) Kimi zaman mallarınızla kimi zaman canlarınızla mutlaka sınanacaksınız. Bunun yanında hem sizden önce kendilerine vahiy gönderilenlerden (Yahudilerden) hem de müşriklerden birçok ağır söz işiteceksiniz)⁸⁵ ayetinin muzmar yemin olarak kabul edilmesi “*letüblevünne ve letesmeu'nne*” şeklinde “lâm” ile te’kîd edilmesinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeler aynı zamanda yeminin cevabı durumundadır. Burada görüldüğü gibi lâm, te’kîd nunu ile başlayan muzari fiilin başına gelmiştir. Lâm, “kad” ile de gelir, “*lekad radiyallahu ani'l-mü'minîn*” (Andolsun ki Allah müminlerden razı olmuştur)⁸⁶ şeklindeki ayette olduğu gibi. Ayrıca lâm, şart edatıyla da gelmektedir. Sözelimi, “*leinlem tentehû lenercümenneküm*” (Eğer bu işten vazgeçmezseniz, andolsun ki sizi taşlarız)⁸⁷ şeklindeki ayet buna örnektir. Bu gibi örneklerin başında yemin fiili takdir edilmiştir.⁸⁸

Mana yönüyle kaseme delâlet ettiği belirtilen “*Ve in minküm illâ vâriduhâ kâne alâ rabbike hatmen makdiyyâ*” (Ey Kâfirler!) İstisnasız hepiniz cehennemî boylayacaksınız. Bu rabbinin kesinleşmiş hükmüdür)⁸⁹ ayetinin başına “vallâhi” şeklinde yemin takdiri yapılmıştır.⁹⁰ Bu örneklerde görüleceği

⁸⁴ Bakara 2/155.

⁸⁵ Âl-i İmrân 3/186.

⁸⁶ Fetih 48/18.

⁸⁷ Yâsîn 36/18.

⁸⁸ Şu ayetler de muzmar kasem örnekleri olarak kabul edilir: Âl-i İmrân 3/157: “ve lein kutiltüm fî sebîlillâhi ev müttüm” (Andolsun eğer Allah yolunda öldürülür ve ölürseniz); Mü'minûn: 23/12, 49 “Ve lekad halaknâ'l-İnsân (Andolsun biz insanı süzülmüş bir özden yarattık)”, “ve lekad âteynâ müse'l-Kitâb (Andolsun, hidayete ersinler diye Musa'ya Kitabı verdik)”; Ankebût 29/13: “veleyahmilünne eskâlehum ve eskâlen ma'a eskâlihîm (Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini ve kendi yükleriyle beraber nice ağır yükleri yükleneceklerdir)”. Secde 32/13: (le emleenne cehennemine mine'l-cinneti ve'n-nâsi ecme'in (Andolsun, cehennemî hem cinler de insanlarla dolduracağım)”; Muhammed 47/19: “fa'lem ennehû lâilâhe illallah (Bilesin ki Allah'tan başka gerçek tanrı yoktur)”; Kâf 50/38: “ve lekad halaknâ's-semâvati ve'l-ard ve mâ beynehumâ fî sitteti eyyâm (Şüphesiz biz gökleri, yeri ve bu ikisi arasındaki mevcut olan her şeyi altı günde/evrede yarattık)”; Haşr, 59/12: “lein uhricû lâ yahrucûne (Eğer (Yahudi kardeşleri Medine'den) çıkarılırsa onlarla beraber çıkmazlar).

⁸⁹ Meryem 19/71.

⁹⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, III. 43; Kattân, *Mebâhis*, s. 287.

üzere zahir yeminin aksine muzmar yeminde “yemin harfi, fiili veya muksemin bih” açıkça zikredilmemiştir. Buradaki yemin takdiri, bir kısım harfler marifetiyle ve mananın da yemine uygun düşmesiyle yapılmaktadır.

2.2. Tarihsel Çerçeve

2.2.1. İslam Öncesi Dönemde Kasemin Belli Başlı Konu ve Amaçları

İslâm’dan önceki Arap toplumu tevhid inancından uzaklaşmış ve güçlünün haklı görüldüğü bir topluluk haline gelmişti. İslâm geldikten sonra bu dönem “cahiliye dönemi” olarak anılmıştır. İslâmî dönemde ortaya çıkmış bir terim olan cahiliye, gerek Kur’an-ı Kerim’de gerekse hadislerde Arapların İslâm’dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâm anlayışından tefrik etmek için kullanılmıştır.⁹¹ İslam’dan öncesine “cahiliye dönemi” denmesi, onların ümmî olmalarından, bilgilerinin az olmasından kaynaklanan bir isimlendirme değil, tevhidden ayrılmış olmaları, tutum ve davranışlarının bu yanlış inançları çerçevesinde şekillenmiş olmasındandır.⁹² İslâm, cahiliyet algısını belirli zamanla da sınırlandırmış değildir. Onun ölçüsünde iman ve ahlâkî davranışlar esastır.⁹³ Nitekim “Hz. Peygamber, bir tartışma sırasında Bilal-i Habeşî’ye “Kara kadının oğlu” diye hakaret eden Ebu Zer el-Gıfârî’ye “Onu annesinin renginden dolayı mı ayıplıyorsun? Demek ki sen kendisinde hâlâ cahiliye ahlâkı kalmış bir kimsesin” demiştir.⁹⁴ Buna göre cahiliye bir çağın adı olması yanında belli bir ahlâk ve zihniyet tarzının ifadesi olup her çağda varlığını hissettirebilir.”⁹⁵ Bu isabetli tespit de göstermektedir ki cahiliye

⁹¹ Fayda, “Cahiliye”, *DİA*, VII. 17-18; Ali Bulut, Cahiliye kavramının sosyal boyutuna dikkat çekmiş ve bu hususta “İslamiyet’ten önceki devirleri İslâmî devirden ayırt etmek için “cahiliye” kelimesinden daha uygun bir kavram bulunamaz. Çünkü İslam’dan önceki devrin göze çarpan en belirgin çizgisi zorbalık, zulüm, çapul, ahde vefasızlık, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek gibi belli başlı özellikleridir” ifadelerini kullanmıştır. Bkz. Ali Bulut, “Câhiliye Şiirinde Bazı Dînî Motifler”, *OMÜİFD*, sayı: 18-19 (2005), s. 214.

⁹² Çağatay, *İslâm’dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 87.

⁹³ “Hudeybiye antlaşmasının yazıldığı sırada o kâfirlerin/müşriklerin gönüllerinde cahiliyeye özgü bir kibir ve küstahlık duygusu hâkimdi.” Fetih, 48/26. Bu ayetin ifadesinden kibir ve küstahlığın cahiliyenin ayrılmaz bir özelliği olduğu görülmektedir. Nitekim müşriklerin İslam’a karşı tutumlarında kibir ve kaba davranış hâkim olmuş, “Muhammed’in bizden ne farkı var, üstelik biz zenginiz o fakir, ona tabi olanlar toplumun aşağı tabakasındakilerdir” söylemleri İslam’ı kabule engel olmuştur.

⁹⁴ Buhârî, “İmân” 221.

⁹⁵ Boynukalın, “Yemin”, *DİA*, XLII. 19.

anlayışı dendiği zaman, insanî ve fitrî değerlere uymayan inanç temelli davranışların bütünü akla gelmektedir.

Ancak cahiliye çağı spesifik olarak iki döneme ayrılmaktadır. İlki tarihi kalıntılardan anlaşılan ilk dönem Araplarının yaşadığı devir; diğeri de İslam'ın doğuşuna yakın olan miladi beşinci yüzyıldan Hz. Muhammed'in İslâm'ı tebliğine kadar olan dönemdir. Buradaki "Cahiliye çağı" veya "cahiliye Arapları" ifadesiyle daha ziyade İslam öncesi Mekke, Medine, Tâif gibi şehirlerde meskûn halkla, bu şehirlere komşu Hicaz bölgesinde yaşayan Araplar kastedilmiştir. Çünkü bunlar Kur'an'la ilk muhatap olan kimselerdir. Onlar da Adnânîlerin soyu olan Kureyş ve çevresindeki Araplardır.⁹⁶

İslâmiyet'ten önce Arap toplumunun günlük yaşayışında yeminin ne kadar yer aldığı ve onlar için yeminin ne anlama geldiği meselesini irdelemek, Kur'an üslûbundaki yeminlerin mahiyet ve hedefini ortaya koyma açısından önemli katkı sağlayacaktır. Daha önce de ifade edildiği üzere, Kur'an nüzul dönemi Araplarının diliyle vahyedilmiştir. Bu tespiti yapmanın yolu da, Arap dil örfündeki yeminin yerini araştırmaktır. Kur'an'ın ilk muhataplarının dili ve şivesi ile gelmiş olması ister istemez dil alışkanlıklarının devam edeceği anlamına gelmektedir. İslâm, cahiliye devri Araplarının kültürünü değer ve telakkilerinin bütününe reddetmiş değildir. İslâm'ın temel anlayışına, özellikle tevhid ve ahlâki davranışlara aykırı olmayan hususlar kabul edilmiş ve o değerlerin devamı sağlanmıştır. Çünkü İslâm, insan fert ve topluluklarını muhatap almış ve onların hayatlarını kolaylaştıracak hükümleri de beraberinde getirmiştir. Buna mukâbil İslâm, şirk ve şirke bulaşmış inanç ve davranışlara geçit vermemiştir. Bu bağlamda sözlü iletişim alanında var olan ifadeler, İslâm'ın temel esasları doğrultusunda ıslah edilmiştir. Üzerinde durduğumuz dilde kase, ifade üslûbu içerisinde insanlığın vazgeçemeyeceği bir anlatım şekli olarak Arapların da günlük konuşmalarında özellikle sözlerine kuvvet vermek için kullandıkları, muhatapı ikna enstrümanıdır.

⁹⁶ Kuzey Arapları eski tarihlerde İsmailîler; Arap kaynaklarında Adnânîler diye anılır. Bunlar Yemen'in kuzeyinde Tihame, Hicaz ve Necid ile Suriye ve Irak'a kadar uzanan bölgelerde ikamet etmekte ve Hz. İsmail'in soyundan sayılmaktaydı. Arap tarihlerinde Adnanîlere Arab-ı Tabia veya Arab-ı Müsta'rebe adı da verilmektedir. Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* I. 7-8 Ayrıca bkz. M. Şemsettin Günaltay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, nşr. Mehmet Mahfûz Söylemez, Ankara 2006, s. 165.

Dil insanlıkla beraber vardır. Zamanla her toplumun bir dili ve kendisine has bir dil üslûbu oluşmuştur. İslâm öncesi Arapların konuştuğu dil içerisinde “yemin” kullanımının çok yaygın olduğu bilinmektedir. Yemin, yemin edenin söylediği sözdeki kuvvetini artıran bir etkidir. Yemin, söylendiği muhataba ve söylendiği ortama uygunluk gösterir. Söylendiği ortama uymayan veya muhatabın durumunu dikkate almadan söylenen sözler, kendisinden umulan neticeyi vermez.⁹⁷ Hayatlarıyla denk tutacak kadar yeminle özdeşleşen bir yaşantı içerisinde olan cahiliye Arapları, yeminin kendileri açısından ne kadar önemli ve ayrıcalıklı konumda olduğunu her fırsatta dile getirmişlerdir. “Bir iletişim tarzı olan yeminler Arap dilinde ve kültüründe ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Araplar yeminleri kutsal ifadeler kabul etmişler ve muhataba samimiyet güven telkin etmek ve/veya mesajlarının doğruluğunu iddia etmek için sıkça kullanmışlardır. Araplar, yemin ettiklerinde iddialarını önemli gördükleri bir nesneyle ilişkilendirirlerdi. Onlar böyle yapmakla kendi yaşamlarını riske atma niyetlerini de ortaya koymuş oluyorlar veya iddialarının yanlış olduğu anlaşılırsa itibarları zedelenmiş oluyordu.”⁹⁸ Böylece yemin eden kimseler nezdinde, kendilerince bir kutsala yemin etmek hayatî bir mesele ile eş değer bir durumdaydı.

Cahiliyede yemin, kabile fertlerine müşterek bir mesuliyet yükleyen bir nevi manevi vahdet teşkil ettiğinden ferdî yeminlerin yanında kabile yemini olarak da görülmektedir. “Kasâme”⁹⁹ denilen yemin şekli, bir kabileye mensup elli kişinin haklı olduklarını yemin ile teyit etmelerinden ibarettir. Yemine katılanlar, sadece şahit olarak değil, o hadisenin mesuliyetini bizzat üzerlerine alarak yemin merasimine katılan kimselerdi. Ayrıca bu yemin, kabile ve akrabalık adına olduğu kadar kutsal saydıkları her şey adına olabilirdi.¹⁰⁰

Cahiliyedeki “kasâme” anlayışı, faili meçhul ve üzerinde katil eseri bulunan bir maktulün bulunduğu yer halkından elli kişinin, hususi bir şekilde yemin etmeleri şeklinde İslâmî dönemde de devam etmiştir.¹⁰¹ İslâmî dönemde de “kasâme yemini” hukuken var olmakla beraber uygulama alanı bulduğu

⁹⁷ Yüksel, *Kur’ân-ı Kerîm’de Harfler ve Edatlarla Te’kîd*, s. 9.

⁹⁸ Zakyı, “Kur’ân’da Yeminler: Bintü’s-Şâtî’nin Edebî Katkısı”, s. 952.

⁹⁹ Bkz. Cevherî, *es-Sıhâh*, II. 1382-1383.

¹⁰⁰ Pedersen, “Kasem”, *İA*, VI. 374-375.

¹⁰¹ Serahsî, *el-Mebsut*, XXVI. 106, 111.

söylenemez. Bu yeminin varlığı İslam'ın cahiliyedeki tüm davranışları kaldırmadığının bir delilidir.

Araplar, aralarındaki yakınlıktan dolayı düşmanlarına karşı harp ve sulhta birbirine yardım etmek üzere ahit yaptıklarında düşmanları bu ittifaktan çekinir, onlarla anlaşma yoluna giderlerdi. Onlar, mabetlerinde yaptıkları toplantılarında vardıkları ittifaklarına yemin boyutunu da katmak suretiyle hem mekân itibarıyla hem de yeminin kutsallığı nedeniyle aralarında yaptıkları anlaşmaya te'kîd üzerine te'kîd katıyorlardı. Yeminde Allah'ı da şahit tutmuş olduklarından yalancı durumuna düşmeleri halinde O'nu kızdıracaklarına inanıyorlardı.¹⁰²

Bu toplu yemin merasimlerinin yanında ferdî yeminlerin de olması toplum yaşantısının tabi bir sonucudur. Kişinin günlük konuşmalarında sözüne kuvvet vermek için yemine başvurmuş olmasını geleneğin bir parçası olarak göreceğimiz gibi, alışkanlığın ve/veya dinî inanın bir sonucu olarak da kabul edebiliriz. Cahiliye döneminde gerek şiirlerde gerek günlük konuşma üslûbunda ferdî yeminlerle ilgili çokça örnek bulmak mümkündür.

Yeminler, kişiler ve kültürler arasında iletişimlerde dikkat çekmenin ve muhabata güven ve itimat telkin etmenin en yaygın araçlarından birisidir. Bundan dolayı yeminin insanlığın başlangıcından itibaren kullanılıyor olması yadsınacak bir durum değildir. Bu sebeple yeminin konuşma, anlaşma ve sözleşmelerde en önemli bir ikna aracı olduğunu söylememiz mümkündür. Nitekim Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılan şeytan Allah'a yemin ederek ona samimiyetle itaat eden kulları hariç diğer insanları azdıracığını ve yoldan çıkaracağını söylemiştir.¹⁰³ Hâliyle semâvî dinlerde yeminlerin varlığı bir hayat gerçeğidir. Nitekim İslam anlayışında olduğu gibi Yahudi inancında da Allah'ın adıyla yemin edilmesi emredilmiştir.¹⁰⁴ “Şu anda bana Allah adına yemin et” bir emir geçmektedir. Öbür taraftan Tevratta Allah'ın bizzat kendi zatına yemin ettiği şu ifadelerle yer almıştır: “Zâtıma yemin olsun.”¹⁰⁵ Tevrat Hz. Süleyman'ın yeminini de şöyle dile getirmektedir: “Ve Kral Süleyman

¹⁰² Ferâhî, *İm'ân*, s. 61.

¹⁰³ Sâd 38/82-83.

¹⁰⁴ Tesniye, 10/20.

¹⁰⁵ Tekvin, 15/16.

Rabbe yemin etti.”¹⁰⁶ Allah Teâlâ’nın da, “Benim ismimle yalan ant etmeyeceksin ve Allah’ın ismini bozmayacaksın, ben Rabbim”¹⁰⁷ şeklinde mükabelede bulunduğu kaydedilmiştir.

Hıristiyanlıkta da yalan yere ve bir takım nesnelere yemin etmenin yasaklandığı görülmektedir.¹⁰⁸ İncil’de Hz. İsa Havarilerine “Sizin sözünüz “evet” ve hayır olsun fakat yemin etmeyiniz”¹⁰⁹ diye tavsiyede bulunmuştur. “Ve yine eski zaman adamlarına yalan yere ant etmeyeceksin ve antlarını rabbe ödeyeceksin; ne gök üzerine, çünkü o Allah’ın tahtıdır, ne yer üzerine, çünkü O’nun ayağının basamağıdır, ne de Yerusalemler üzerine, çünkü o, Büyük Kralın şehridir. Başın üzerine de ant etmeyeceksin, çünkü sen bir tek saçın, ak yahut kara edemezsin. Ancak sözünüz evet, hayır olsun; bunlardan ziyadesi şerirdir.”¹¹⁰

İnsanın var oluşundan bu yana inançları ne olursa olsun yeminin insanlar arasında kullanılageldiğini söylemek mümkündür. Bu kullanımdan Araplar vareste değildir. Yeminde asıl olan muhatabın kabul edeceği ve kendisiyle ikna olacağı bir vasıta kullanmaktır. Bu da her milletin veya toplumun saygı duyduğu önemseydiği ve kutsal kabul ettiği bir nesne olabilir. Yemin, konuşmada o kadar önemli bir figürdür ki insanın sözünde fert ve toplum olarak doğruluğu ve samimiyeti onunla tespit edile gelmiştir.¹¹¹

Yemin sırasında üzerine en çok yemin edilen olgu, monoteist dinlerde Tanrı, politeist dinlerde ise tanrılardır. Daha sonra kutsallığına inanılan objeler gelmektedir ki bunlar da zaman, mekânla göre farklılığı gibi, kabilelerin savaşçı, ziraatçı oluşlarına göre de değişiklik arz etmektedir.¹¹² Cahiliye Arapları politeist bir inanç içerisinde oldukları için, yeminlerini tanrıları veya onlara yakın hissettikleri ve aynı zamanda kutsallık verdikleri yerlerde yapmayı tercih ederlerdi. Bu sebeple yemin ederken içinde putlarının bulunduğu Kâbe gibi kutsal mekânlara yakın olmayı uygun görmüşlerdir. Bundan maksat mabudun şahit olmasıdır. Bu yeminden sonra o hususta yalan

¹⁰⁶ I. Krallar, 2/23.

¹⁰⁷ Levililer, 19/12.

¹⁰⁸ Matta, 5/33-36.

¹⁰⁹ Matta, 5/37.

¹¹⁰ Matta, 5/33-37.

¹¹¹ Abdullah Feyzi Kocaer, *Kur’ân’ı Kerim’de Yeminler*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994, s. 7.

¹¹² Öztürk, “İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban”, s. 168.

ortaya çıkarsa, ibadet ettikleri ilâhın kendilerine kızacağına inanırlardı.¹¹³ Cahiliye Arapları putlardan başka kaderlerini düzenlediğine inandıkları havaya, güneşe, aya, yıldızlara ve diğer gök cisimlerine ibadet ederlerdi. Bir kısım Araplar atalarına ibadet eder, kabirlerini kutsal kabul ederlerdi. Taş parçalarına, kum tepelerine tapınırlardı.¹¹⁴

Cahiliyede yemine dayanak yapılan şeyler arasında Allah, atalar, kişinin hayatı, şerefi, kuvveti, zülûfleri, putları; kendilerince değer verdikleri bir takım nesneler ki bunlar arasında at ve kulağı, mızrak ve sivri ucu, kılıç ve onun keskin ucu, tabiat figürleri bulunmakta idi. Ayrıca kurbanlık bir hayvan yanında, kurbanlık sahibi üzerine de yemin edilmiştir. Cahiliyede “nâru’t-tehâluf” diye isimlendirilen yemin için ateş yakılır, onun yanında yemin edilir ve akit alınır. Arab’ın âdetinde muksemun bih’in tazimi kastedilirdi. Yemin eden halk nazarında itibarını artırmak ve menfaatini çoğaltmak için kendilerince kadri yüce şeylere yemin ederlerdi ve onlara bir şekilde tazimde bulunurlardı. Tazim bir nevi ibadettir. Yemin ettikleri şeyler arasında sema, yer, güneş, ay, gece ve gün ve benzeri olgular vardı.¹¹⁵ Yeminden sonra o kimsenin yemininde durup durmadığını kontrol etmek için, içine tuz attıkları ateşi yakarlar. Ateş tam yanma haline gelince “ennâru teheddetke” (eğer yeminini yerine getirmemişsen bu ateş seni yaksın) şeklinde ifadeye bulunurlardı. Hakikaten o şahıs yeminini bozmuşsa yemin akdini de bozmuş ve ondan kaynaklanan menfaatleri de bırakmış olurdu.¹¹⁶ Şöyle ki, bu dönemde yeminini bozmak durumunda kalan kimsenin, halkın önünde elbisesinin bazı kısımlarını koparıp yırtması yeminin bozulmasına bir yaptırım olarak getirilmiş ceza da bulunmaktaydı.¹¹⁷ Yemin objelerinden anlaşılacağı üzere cahiliye Arapları, söze dinî veçhe ve kutsiyet kazandırmak ve bu suretle ona kuvvet

¹¹³ Ferâhî, *İm’ân*, s. 31.

¹¹⁴ M. Yaşar Kandemir, *İslam Ahlâkı*, İstanbul 1980, s. 61.

¹¹⁵ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’*, IV. 3-4.

¹¹⁶ Nüceyramî, *Eymânü’l-Arab*, s. 29; Mahmut Şükrî el-Âlûsî, *Bulûğu’l-Ereb fî Ma’rifeti Ahvâli’l-Arab*, nşr. Muhammed Behcetü’l-Eserî, Beyrut trs., II. 162; Ferâhî, *İm’ân*, s. 62-66; Pedersen, “Kasem”, *İA*, VI. 375-376; Ali Osman Ateş, *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, İstanbul 1996, s. 418; M. Faruk Toprak, “Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler”, *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, cilt:2, sayı: 7 (2002), s. 77; Muzaffer Gedikoğlu, *Arap Dilinde Kasem*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, s. 15.

¹¹⁷ Pedersen, “Kasem”, *İA*, VI. 377; Öztürk, “İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban”, s. 169.

vermek için yemini kullandıkları gibi, bir ağız alışkanlığı olarak da yemin lafzını kullanmaktaydılar. Üzerlerine yemin edilenler, herkesçe malum olan ve kutsallığı kabul edilen veya bir şekilde değer atfedilen şeylerdi. Ancak İslami değerlerle bu kutsalların birebir örtüştüğü söylenemez. “Esasen cahiliye, haniflik ve tevhid binasını zedeleyen unsurların peyda olduğu bir dönemdir; İslâm ise bu binayı özgün ve aslî yapısına kavuşturmayı hedefleyen bir yenileme dönemidir.”¹¹⁸ Cahiliye Arapları dini inanç ve anlayış bakımından homojen bir yapı arz etmiyordu. Bunların içerisinde hanifler diye bilinen tek Allah’a inanan kimseler olduğu gibi, yeri göğü yaratanın Allah olduğuna inandıkları halde yine de O’na putları ortak koşan ve onlara tapan kimseler mevcuttu.¹¹⁹ Cahiliye Araplarındaki bu inanç farklılıkları hâliyle edebiyatlarına, kültürlerine yansımaktaydı. Cahiliyedeki yemin ve sonuçları bu anlayış doğrultusunda uygulamaya konulmuş bir dil ve davranış unsurudur. Yukarıda ifade edildiği gibi cahiliye insanları Allah biliyorlardı. Sözlerini kuvvetlendirmek için yeminlerinde birinci planda muksemun bih olarak Allah kullanmaktaydılar. Şimdi müşriklerin yeminlerinde Allah’ı nasıl kullandıklarını görelim.

2.2.2. Kaseme Konu Olan Varlıklar

2.2.2.1. Allah

İslâm öncesi dönemde Mekke ve civarında yaşayan insanlar çoğunluk itibarıyla politeist bir dinî inanca sahip olmalarına rağmen yemin konularının başında Allah gelmekteydi. Bu insanlar, her fırsatta Allah’a yemin etmişler ve yeri geldiğinde dualarında O’ndan yardım istemişlerdir. Cahiliye Araplarında yaratma işinin en yüce tanrı kabul edilen Allah’a nispet edilmesi, günlük hayatlarında onlara bu yüce tanrıyı bir şekilde anma hissi veriyordu.¹²⁰ Allah’ı hatırlama sebeplerinden biri de kasemlerdi. Darda kaldıklarında O’nun adıyla yemin etmeleri, şuur altında bulunan büyük bir ilahın varlığını kabul

¹¹⁸ Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet’e Kadın*, s. 17. İslâm, cahiliye adetlerinden kendisine uygun olanı düzelterek ve kendine has kılarak kabul etmiş ve devam etmesini istemiştir. Bu hususta Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İslâm’dan önceki cahiliye çağının faziletleri, İslâm’da uygulanmaya devam edilecektir.” Bkz. İbn Hanbel, *el-Müsned*, III. 425.

¹¹⁹ Bkz. Lokmân, 31/25.

¹²⁰ Toshihiko Izutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul trs., s. 153.

ettiklerinin bir ispatı niteliğindedir. Dilin muhtevasında inanç, örf ve adetlerin olduğunu düşündüğümüzde kaseme Allah'ı dâhil etmelerinin gerekçesi daha iyi anlaşılacaktır. Kur'an, müşriklerin inançları arasında yeri göğü yaratanın Allah olduğu fikrinin bulunduğu işaret etmektedir.¹²¹ Ancak Allah düşüncesi cahiliye Araplarında etkili değildi. Allah düşüncesinin, onların günlük hayatlarında kasem ve şiir gibi bir kısım ifadeler dışında çok fazla bir anlam ifade ettiği söylenemez. "Cahiliye savaşçı şairi Bâ'is b. Şuraym el-Yeşkurî, göğü ve ay'ı yükselten Allah'a ant içerek düşmandan öcünü alacağını şöyle dile getiriyor: "Göğü yerine koyana, dolunay ve hilal durumundaki ayı yerine yerleştirene ant içerim"¹²² Bir başka örnekte Antere, yine yaratan rabbın hakkı için yemin etmektedir. Nitekim o, "*feyâ tayra'l-erâki bi hakkı rabbın berâke asâke ta'lemu eyne hallû* (Ey erak ağacı üzerine konan kuş, seni yaratan rabbın hakkı için (söyle) herhalde sen nereye gittiklerini biliyorsun)"¹²³ derken aradığı kimsenin yerini bulmak için Allah vesile yapılmaktadır. Nitekim Abdulmuttalib, Kâbe'yi yıkmaya gelen Ebrehe ile görüşüp gasp edilen iki yüz devesinin kendisine teslimini sağladıktan sonra, Ebrehe'nin niyetini Mekkelilere anlatıp onların dağlara sığınmalarını sağlamış, arkasından da Kâbe'nin kapısının halkasını tutarak, Ebrehe ve askerlerine karşı yardım istemek için Kureyş'ten bir grupla beraber Allah'a şöyle dua etmiştir: "Ey Allah'ım! Şüphesiz kul kendi yükünü korur. O halde sen de kendi beytini koru. Ant olsun ki elbette onların haçları ve kuvvetleri senin kuvvet ve şiddetine galip olamayacaktır"¹²⁴ Kâbe'yi yıkmaya gelen bu orduya karşı Abdulmuttalib, duasında Kâbe'nin kutsallığını vesile ederek Allah'a yalvarmış ve O'na iltica etmiştir. Neticede Ebrehe'nin ordusunun akıbeti, Fîl suresinde beyân edildiği üzere hezimete uğramıştır. Mekke'nin liderlerinden olan Nüfeyl b. Habib de fil olayının arkasından hissiyatını şöyle dile getirmiştir: "*Eynel meferru ve illâ lehû et-tâlibu ve'l-eşremu'l-meğlûbu leyse'l-galibe* (Yakalamak isteyen Allah, Eşrem'i mağlub edince (Ebrehe b. Eşrem için) kaçacak yer neresidir?"¹²⁵

¹²¹ Lokman 31/25; Zuhrûf 43/9, 87.

¹²² İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 154.

¹²³ Antere, *Divan*, Beyrut 1893, s. 63.

¹²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I. 50-51.

¹²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I. 53.

Kusayy'ın Allah üzerine yemin etmesine dair İbn Sa'd (ö. 230/845) şu bilgiyi vermektedir: Kilâbın ölümünden sonra Fatıma b. Sa'd, Rebia b. Haram'la evlendi. Kusayy o sırada süt emme çağındaydı. Rebia, Kusayy'ı kendi kabilesi olan Kuzaa kabilesine götürdü. Herkes onu Rebia'nın oğlu olarak çağırıyordu. Bu durum Kuzaa'dan bir adamla dövüşünceye kadar devam etti. Kusay'ın dövüştüğü kimse, sen bizden değilsin, senin nesebin belli değil deyip onu aşağılamak istedi. Kusay da annesine gelip babasının kim olduğunu sordu. Annesi de vallahi sen onlardan değilsin, senin baban Kilab'dır. Vallahi senin kavmin onun kavminden daha değerli, senin babaların onun babalarından daha şerefli ve sen ancak Kureyşlisin diye cevap verdi. Kusay da "Vallahi ben burada artık durmam" deyip Rabia'nın yurdundan Mekke'ye döndü.¹²⁶ Kusay, Rabia'nın yurduna dönmeyeceğini Allah'a yemin ederek bu husustaki iradesinin kesinliğini pekiştirmiş oldu.

Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. 604), "Yemin ettim şüphe edecek bir şey yok. Allah'tan başka kişinin gideceği bir yol yok"¹²⁷ derken, İmrü'l-Kays (ö. 549) da yemininde Allah'ı zikrederek şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki başka bir çaren yok. Sende bir aşk şaşkınlığı göremiyorum. Tallahi babanın kanı yerde kalmayacak. Âmir ve Kâhil kabilelerini yok edinceye kadar savaşıacağım."¹²⁸ Züheyr b. Ebî Sülmâ (ö. 609) da "Tallahi, yeminle söylüyorum Zubyân kavmi, bağlanıp hapsedildiği yılı iyi bilir. Şunu iyi bil ki, Allah'a yeminle söylüyorum. Yapmayacağın işe girişme, işin sonu nereye varacak düşün"¹²⁹ diyerek Allah'a yemin etmiştir.

Kinâne ve Kureyş telbiye getirirken "Lebbeyk Allahümme lebbeyk, lebbeyk lâ şerike leke lebbeyk, illâ şerîkun hüve leke temlikuhû ve mâ melek", (Allah'ım senin emrine âmedeyim, senin emrine hazırım, senin ortağın yoktur. Ancak bir ortağın vardır ki onun sahip oldukları da senindir)¹³⁰ derlerdi. Telbiyede Allah'ın birliği dile getirilmekle beraber, putlarını Allah'a ortak etmekten vazgeçmiyorlardı.

¹²⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, I. 48-49. Kusayy b. Kilâb hakkında bkz. Ali Osman Ateş, "Kusayy b. Kilâb", *DİA*, Ankara 2002, XXVI. 460-461.

¹²⁷ Mehmed Fehmî, *Arap Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1917, I. 565; Bulut, "Cahiliye Şiirinde Bazı Dinî Motifler", s. 220.

¹²⁸ Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Seb'*, y.y. 1993, s. 22; Fehmî, *Arap Edebiyatı Tarihi*, I. 571; Bulut, "Cahiliye Şiirinde Bazı Dinî Motifler", s. 221.

¹²⁹ Bulut, "Cahiliye Şiirinde Bazı Dinî Motifler", s. 221-222.

¹³⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I. 78.

İslâm'dan önce Hire sarayının Hristiyan şairi Adiy b. Zeyd atıldığı hapisanede, oraya haksız yere konduğunu dile getiren kasidesinin bir beytinde şöyle demiştir: “*Seâ el-a’dâu lâ ya’lûne şerren aleyye ve rabbi Mekke ve’s-salîb* (Düşmanlar bana karşı kötülük yapmak için gayret ettiler. Mekke’nin rabbine ve salibe ant olsun ki bana yapabilecekleri hiçbir kötülükten geri kalmıyorlar.)” Şiirde dikkat çeken husus, Hristiyan birinin hem Mekke’nin rabbi olan Allah’a hem de Hristiyan inancındaki haça birlikte yemin etmiş olmasıdır. Bunun sebebi; Hristiyanlığa geçmiş Arapların çoğunun haç ve putperestliği aynı noktada birleştirmiş olmalarıdır. Yukarıdaki örnekte halkının putperest olduğu Mekke ile Hristiyanlığın inanç simgesi olan haçın bir arada zikredilmesinin izahı burada yatmaktadır.¹³¹

Yukarıda ifade edildiği üzere yemin edilen varlıkların başında (muksemun bih) olarak çoğunlukla Allah lafzı kullanılmıştır. Bunun yanı sıra zaman zaman Allah’ın zat ve sıfatlarına da yemin edildiği görülmektedir. Şu yemin örneklerinde Allah, yaratan, gören ve her şeyin kendisine boyun eğdiği varlık olarak tavsif edilmiştir. “*Lâ vellezî semke’s-semâi* (Semanın yüceliğine andolsun)”; “*Lâ vellezî fâlika’l-habbete ve berae’n-nesemete* (Tohumu yeşertene ve canlıyı yaratana yemin olsun)”;¹³² “*Lâ vellezî yerânî min haysü mâ nezar* (Baktığı her yerden beni görene ant olsun)”; “*Lâ ve fâlika’l-esbâh ve bâ’ise’l-ervâh* (Geceyi yarıp sabahı çıkaran ve ruhları diriltene ant olsun)”;¹³³ “*Lâ vellezi dehâ’l-erda* (Yeryüzünü yayana ant olsun)”;¹³⁴; “*Lâ ve rabbi’s-şemsi ve’l-kamer* (Ay ve güneşin rabbine andolsun)”; “*Lâ vellezî ahrece’l-mâe mine’l-hacer ve’n-nâre mine’s-şecer* (Taştan suyu, ağaçtan ateşi çıkarana yemin olsun)”; “*Lâ ve râzîku’l-enâme*” (Yaratıklara rızık verene yemin olsun)”;¹³⁵ “*Lâ ve rabbi’n-nûri ve’z-zılâm*” (Karanlık ve aydınlığın rabbine yemin olsun)”;¹³⁶ gibi örnekler, Allah’ı yaratıcı olarak tanıyan ve bunu dillendiren cahiliye anlayışını yansıtmaktadır. Bu anlamda Ebû Talib örneğine baktığımızda o, Mut’im ve Benî Abdümenâf’dan kendisini terk edenlere

¹³¹ Şevkî Dayf, *Târîhu’l-Edebi’l Arabî; el-Asru’l-Câhilî*, Kahire trs., s. 101; İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, s. 132.

¹³² Nüceyrâmî, *Eymânü’l-Arab*, s. 17.

¹³³ Nüceyrâmî, *Eymânü’l-Arab*, s. 18; Toprak, “Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler”, s. 74.

¹³⁴ Nüceyrâmî, *Eymânü’l-Arab*, s. 19.

¹³⁵ Nüceyrâmî, *Eymânü’l-Arab*, s. 20.

¹³⁶ Nüceyrâmî, *Eymânü’l-Arab*, s. 20.

kızgınlığını ve itirazını şiirle, “*fevalla hi lâ tenfekkü minnâ adâvetün velâ minhüm mâ kâne min neslinâ şefrûn*” (Allah’a yemin ederim ki neslimizden bir kişi kaldığı müddetçedüşmanlıkne bizden ne de onlardan ayrılacaktır) şeklinde Allah’a yeminle dile getirmiştir.¹³⁷

Cahiliye dönemindeki Allah’ın zat ve sıfatına yapılan bu yemin örneklerinde bir özellik daha göze çarpmaktadır, o da yemin cümlesinin başında bulunan “lâ”nın nefi için değil tekid için gelmiş olmasıdır. Yeminlerde geçen gökyüzünün yüceliği, tohumun yeşertilmesi ve hayat irtibatı, Allah’ın her yerden gördüğü, sabah aydınlığı, ruhların diriltilmesi, yeryüzünün yaşanır hale getirilmesi, ay ve güneş, su ve ateş, karanlık ve aydınlık vesile edilerek Allah’a kasem edilmiş olması şirke bulanmış kalplerde bile Allah inancının varlığını göstermektedir. Bu kasemlerin hepsinde Allah’ın mutlak gücüne de işaret edilmektedir. Ancak bu ifadelerden “cahiliye inancının” tevhid üzere olduğu anlaşılmayacağı gibi bu insanların Allah’ın sözlerini baş tacı ettikleri de söylenemez. Bu yemin örnekleri her toplumda var olan Yüce bir varlık inancının ikrarı şeklinde düşünülebilir.¹³⁸ Nitekim o yüce varlığa başka birilerini de ortak etmek cahiliye anlayışının temel vasfıdır. Müşriklerin yemin enstrümanlarından birisi de Kâbe idi.

2.2.2.2. Kâbe

Cahiliyede en önemli yemin figürlerden birisi de Kâbe’dir. Kâbe o dönemde de Kâbe kutsaldır ve hac için tavaf edilen bir yerdir. Araplar, politeist/çok tanrılı bir inanca sahip olmalarına rağmen, Kâbe’ye hürmet gösterme ve kutsal sayma hususunda ittifak halindeydiler. Kâbe’nin hac merkezi olması, hac mevsiminde panayırlar kurulması bu durumun göstergeleri arasında zikredilebilir. Bununla birlikte, zikredilen sebepler Kâbe’nin toplumdaki sosyal, kültürel ve ekonomik önemine de işaret etmektedir. İnsanlar Kâbe’nin kutsiyetinden istifade etmek için her fırsatta orada bulunmayı bir ibadet olarak telakki etmişler, ayrıca onu dua/isteklerinin kabulü ve yeminleri için vesile olarak görmüşlerdir. Cahiliyedeki yemin uygulamasında görüldüğü gibi, o dönem insanı söz ve fiillerine dinî bir çehre

¹³⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, I. 267-268.

¹³⁸ Lokmân 31/25; Zümer 39/3.

kazandırmak ve onları güçlendirmek için Kâbe'yi adeta merkeze almışlardır. Bu durumun sebebi, yeminlerini bozdukları takdirde Allah'ın gazabını çekeceklerine yönelik algıdır. Ayrıca, bu düşüncelerinin neticesi olarak Kâbe gibi bir kutsala yemin etmekle, yeminlerini güvence/teminat altına almış olmaktadır. Kâbe Arapların muahede yaptıkları en önemli bir yer olduğu kadar aynı zamanda onların harpten uzak kalmalarını sağlayan yegâne mekândı. Hac aylarında savaşları sona erdirirler ve insanlar her taraftan gelerek emniyet içerisinde haccını ifa ederdi.¹³⁹ Nitekim Mekkelilerin emniyet içerisinde yaşantılarını sürdürmeleri Fîl ve Kureyş surelerinde de konu edilmiştir.¹⁴⁰ Kâbe ile ilgili tüm bu nedenler, onların Kâbe'ye tazimini hep canlı tuttuğu gibi, yeminlerinde de bu kutsal mekânı kullanmaları gayet tabidir. “*Lâ ve rabbi'l-beyti ve'l-hacer* (Kâbenin ve hacru'l-esvedin rabbine andolsun)”¹⁴¹ şeklindeki bir yemin Kâbe çevresindeki onu tamamlayan unsurlar için de geçerli olduğunu göstermektedir. Hacıların duaları üzerine şöyle denmiştir: “*Lâ vellezî nâdî'l-hacîci lehû* (Hacıların kendisi için dua ettikleri kimseye yemin olsun)”¹⁴² Kâbe'nin bulunduğu Mekke şehri de hâliyle dinî merkez durumundaydı. Ticaret yollarının kesişme noktasında yer alan Mekke, büyük panayırların kurulduğu mekânların da başında geliyordu.¹⁴³

Züheyr b. Ebî Sülma (ö. 609), “Kureyş ve Cürhum erkeklerinin bina edip etrafını tavaf ettikleri beyte (Kâbe) kasem ederim ki”¹⁴⁴ demekle Kâbe'ye ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Ahtal, “*Haleftü bi men tûsâku leh'u'l-hedâyâ ve men haleftü bi Kâbetehu'n-Nüzûr*” (Kendisine hediyelerin/kurbanların sunulduğu ve Kâbesine nezirlerin adandığı zata yemin ederim) demiştir. Şair bu yeminle kâbe vasıta gösterilerek Allah'a yemin etmektedir..¹⁴⁵ Bu yeminlerde hac ve meşâiri söz konusu edilirken, Kâbe

¹³⁹ Ferâhî, *İm'ân*, s. 62.

¹⁴⁰ Fîl 105/1-5; Kureyş 1-4.

¹⁴¹ Nüceyrâmî, *Eymânü'l-Arab*, s. 20.

¹⁴² Nüceyrâmî, *Eymânü'l-Arab*, s. 21.

¹⁴³ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I. 93.

¹⁴⁴ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ es-Sa'leb, *Şerhu Züheyr b. Ebî Sülma*, Beyrut 2004, s. 40; Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakât*, s. 106; Ferâhî, *İm'ân*, s. 63; Şerafettin Yaltkaya, “Arap Edebiyatı Adlı Makalenin Sadeleştirilmesi”, sadeleştiren: Ali Yılmaz, *CÜİFD*, cilt: 11, sayı: 2 (2007), s. 483.

¹⁴⁵ Ferâhî, *İm'ân*, s. 65.

merkezli bir kutsallığın ikrarı söz konusudur. Kâbe'yi tavaf için gelen insanlar, oraya getirilen kurbanlar hep yemine obje olmuşlardır.

2.2.2.3. Putlar

İslâm öncesinde mukaddes bir mahal yakınında veya kurbanlık bir hayvan yanında, ilahlar ve ecdâd üzerine yemin edilirdi. Kâhinler ekseriya tabiat tezahürleri üzere ant içmişlerdir.¹⁴⁶ Kâhinler, yeminlerine gizlilik katmak için anlaşılmasa bir dizi secili sözler ekler, bunlar arasına yeri, gökleri ve diğer bazı nesneleri de dâhil ederlerdi.¹⁴⁷ Cahiliye Arapları, ibadeti ve tavafı putlara eder, kurbanı onlar için keser ve yemini onlar adına yaparlardı. Her kabilenin kendine ait bir veya birkaç putu bulunmaktaydı. Gatafân'ın Uzzâ, Sakîf'in Lât, Hüzeyl veya Sakîf'in Menât isimli putları bunların en meşhurları arasında yer almaktaydı.¹⁴⁸ Cahiliye şairlerinden Dirhem b. Zeyd el-Evsî şöyle yemin etmektedir: “*İnnî ve rabbu'l-uzzâ es-sa'îd, vallâhillezî dûne beytihi sarîfun*” (Kutlu Uzzâ'nın sahibine andolsun, evinin önünde Sarîf¹⁴⁹ bulunan ilaha¹⁵⁰ ant olsun).¹⁵¹ el-Mütelemmis, Amr b. Münzir'e şöyle bir yeminle seslenmiştir: “*E teradte nî, hazre'l-hecâi velâ ve'llâti ve'l-Ensâbi lâ teil*”¹⁵², (Seni hicvederim endişesiyle sürdün; fakat hayır, lât ve dikilmiş taşlar hakkı için benden kurtulamazsın). Bu yemin örneğinde Lât ismi zikredilmesi yanında “dikili taşlar” ifadesi kullanılarak diğer putlara da gönderme yapılmış ve yemin/söz sağlamlaştırılmıştır. Benzer bir yemin de Benî Hâris b. Ka'b, kabilesinden Amr b. Câbir'den gelmiştir. “*Halefet kutayfu lâ tenhîhi serebâ ve haleftu bi'ensâbi*

¹⁴⁶ Pedersen, “Kasem”, *İA*, VI. 375-376. Ayrıca bkz. Ferâhî, *İm'ân*, s. 62-66; Toprak, “Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler”, s. 77; Gedikoğlu, *Arap Dilinde Kasem*, s. 15.

¹⁴⁷ “(Ey Müşrikler!) Gece, gündüz, güneş ve ay, O'nun sınırsız kudretine işaret eden delillerdendir. O hâlde sakın (Lât, Uzzâ, Ved gibi putlar aracılığıyla) güneşe ve aya secde edip tapınmayın. Siz gerçekten Allah'ı layıkınca tanıyıp O'na kulluk/ibadet etmek istiyorsanız, onların da yaratıcı olan Allah'a secde edin” mealindeki Fussilet 41/37. ayetten anlaşıldığı kadarıyla müşrikler birtakım saiklerle gök cisimlerine karşı boyun eğme ve onlara kutsallık atfetme inanç ve anlayışına sahiptiler.

¹⁴⁸ Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, nşr. Mervân Muhammed eş-Şe'âr, Beyrut 1996, VI. 288.

¹⁴⁹ Sarîf bir yer ismi olup Mekke'den altı mil uzaklıkta bulunmaktadır. Bkz. Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Asnâm (Putlar Kitabı)*, çev. Beyza Düşüngen, Ankara 1968, s. 72.

¹⁵⁰ Evinin önündeki ilahtan kasıt “hübel”dir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Asnâm*, s. 72.

¹⁵¹ İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Asnâm*, s. 33.

¹⁵² İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Asnâm*, s. 12.

en lâ yer'adû” (Gudayflılar sürülerini çekmeyeceklerine yemin etmişler, ben de ensâba (dikili taşlara) yemin ediyorum ki, onları tehdit etmeyeceğim.) Evs b. Hacer de putlara şöyle yemin etmiştir: “*Ve bi'l-lâti ve'l-uzzâ ve men dînihâ ve billâhi inne'llah'e minhünne ekber*” (Lât ve Uzzâ'ya ve ona boyun eğen herkese yemin ederim. Ve Allah'a da yemin ederim ki, Allah hepsinden yücedir.)¹⁵³ Bu yeminin enteresanlığı, putlara yemin edilirken Allah'a da yemin etmekte bir mahzur görülmemesidir. Zira cahiliye dönemindeki Araplar gündelik hayatlarında putları aktif olarak işlerine karıştırırken yeri göğü yaratan Allah'ı¹⁵⁴ ise uzak tutmuşlardır. Tabiri caizse çeşni cinsinden Allah'ın sadece ismi zikredilir olmuştur.

2.2.2.4. Dehr, Zaman, Hayat

Cahiliyede yemine konu olan bir nesne de insan ömrüdür. Zûnüvâs'ın Habeşlilere yenilmesi üzerine İbn Zi'be es-Sekafî şöyle bir yeminde bulunmuştur: “*Le amruke mâ li'l-fetâ min meferri me'a'l-mevti yelhakuhû ve'l-kiber le-umruke mâ li'l-fetâ suhretun le-umruke mâ in lehû min vezer*” (Ömrüne ant olsun ki, kişi için erişen ölümden ve yaşlılıktan kaçış yeri yoktur. Ömrüne ant olsun ki, kişi için geniş bir yer yoktur. Ömrüne ant olsun ki, onun için bir sığınak yoktur.)¹⁵⁵ Ömre yemin edilmesi, o kimseye değer verildiğini ve hatta onun ömrünün uzun olması için dua ve temenni de bulunulduğunu gösterdiği gibi, ömrün fâniliğine de işaret edebilir.¹⁵⁶ Bu mananın dışında sadece söze te'kîd veren bir yemin kalıbı da olabilir.

“Le amruke” diye başlayan Hüzeyl divanındaki şiirde (Ömrüne andolsun ki gerçekten ölüm (menâya) galip geliyor. Nazar boncukları (temîmât) dahi ölüme (himâmâ) karşın bir fayda sağlamıyor).¹⁵⁷ Şiirde ömürle ölüm arasında zıt manada bir ilgi kurulmakta ve ömrün devamı amacıyla başvuru çarelerin yetersiz kaldığı ifade edilmektedir.

İmru'ül-Kays (ö. 540), “le-umruke” şeklinde yeminle başladığı beytinde dargın olduğu birine karşın, ömrün kısalığından ve zamanın geçip

¹⁵³ İbnü'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Asnâm*, s. 17.

¹⁵⁴ Lokmân 31/25.

¹⁵⁵ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I. 39-40.

¹⁵⁶ Nüceyrâmî, *Eymânü'l-Arab*, s. 22.

¹⁵⁷ İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 161.

gitmesinden dem vurarak barışmayı teklif etmektedir: “Ömrüne (nefsine) yemin olsun ki, onun ehline karşın kalbimde hiçbir kötülük yoktur. (Ehli) bana her zaman rahatlıkla gelebilirler. Çünkü zaman, (akıp giden) gece ve gündüzden ibarettir. Hiçbir şey kalıcı değildir.”¹⁵⁸ İmruü’l-Kays, yine ömre yemin ettiği bir başka beytinde, “*Le amruke mâ se’du bihulleti âsîm-vâ nânein yevme’l-hıfâzı velâ hasır*” (Ömrüne yemin olsun ki, iyi arkadaş kötü olmaz. İhtiyaç halinde onu yalnız bırakmaz ve ona karşı cimrilik göstermez)¹⁵⁹ Burada ömürle yemin formatı kullanılarak te’kîd ifadesiyle iyi arkadaş ve dostlardan birbirine iyilikten başka bir şey gelmeyeceği vurgulanmış olmaktadır.

Tarafe (Amr) b. el Abd (ö. 564 [?]), ömre yemin ederek, kâhinlerin yaptığı işlere bir bakıma eleştiri getirmiştir. Kâhinler fal için kuşları uçurduklarında eğer kuşlar soldan sağa uçarsa uğurlu, tersi yönde uçarsa uğursuz olduğunu düşünmekteydiler. Bu uygulama sonucunda uğursuzluk çıktığı takdirde, kişi yapacağı işten şiddetle men edilirdi. Cahiliye şairlerinin bu konudaki anlayışlarına göre, Allah’ın herhangi bir işte ne takdir ettiği ve ne yapacağı bilinmediğinden, kâhinlerin görüşleri doğru değildir. Tarafe, “*Le-amruke mâ tedrî et-tevârik bi’l-hasâ-velâ zâcirâtü’t-tayri me’llâhu fâil*” şeklindeki beytinde, “Ömrüne yemin olsun ki çakıl taşlarıyla fal açan ve kuşlarla uğursuzluk arayanlar Allah’ın ne yapacağını bilmezler”¹⁶⁰ demektedir.

Kusay’ın birleştiriciliği hususundaki gayretini ve çalışmasını övdüğü bir şiirinde şair, şöyle yemin etmiştir: “*Kusayyün le-umrî kâne yüd’â mücemmi’an bihî cemme’allahu*” (Ömrüne yemin olsun ki, Kusay birleştirici olarak adlandırıldı. Allah onun sayesinde Fihri’nin kabilelerini bir araya getirdi.)¹⁶¹

Cahiliye inancında ahiret anlayışının yanlış bir inanç üzerine oturmasının nedeni dehr/zaman algısıdır.¹⁶² Müşriklere göre hayat bu dünyadan ibarettir.¹⁶³ İnsanı yok eden şey zamanın akıp gitmesidir. İslam öncesi

¹⁵⁸ İmruü’l-Kays, *Dîvân*, nşr. Abdurrahman el-Mustâvî, Beyrut 2004, s. 98.

¹⁵⁹ İmruü’l-Kays, *Dîvân*, s. 99.

¹⁶⁰ Fehmî, *Arap Edebiyatı Tarihi*, I. 67.

¹⁶¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, I. 126.

¹⁶² Dehrin anlamı için bkz. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 173; Hayrani Altıntaş, “Dehriyye”, *DİA*, İstanbul 1994, IX. 107. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, “Kur’an’da ve Arap Düşüncesinde ‘Dehr’ Kavramı”, *OMÜİFD*, sayı: 16 (2003), s. 251-270.

¹⁶³ Câsiye 45/24. Bu ayetin tefsirinde Zemahşerî (ö. 538/1144), dehrî anlayışla ilgili açıklama yaparken; “Müşriklerin hayat bu dünya hayatıdır. Biz ölürüz, çocuklarımız yaşar. Birileri ölür,

dehre/zamana yüklenen bu rol, o insanların ölüm sonrası hayattan şüphe duymalarına yol açmıştır. Adeta zamanı bir ilah olarak telakki etmişler ve bütün olayları dehrin gücüne bağlamışlardır. Sözlü kültürün hâkim olduğu cahiliye dönemi insanı, bu inancın etkisini özellikle her alanda olduğu gibi, şiire de yansıtmıştır. Dehre nispet edilenlerin asıl fâili Allah olduğu için Hz. Peygamber, dehre küfredilmemesini istemiştir.¹⁶⁴

2.2.2.5. Tabiat Varlıkları

İslam öncesi dönemde kutsal kabul edilen şeylerin kasem malzemesi olarak kullanıldığı daha önce ifade edilmişti. Cahiliye döneminde Allah’a, zamana, bazı mekânlara, putlara yemin edildiği gibi, bir takım tabiat varlıklarına da kasem edilmiştir. Cahiliye dönemi yeminlerinde, yeryüzündeki coğrafi şekiller, rüzgâr, su, yağmur ve gökyüzündeki ay, güneş ve yıldızlar gibi varlıklar yer almıştır. “Parlak aya, yanan yıldıza, yağmur yüklü bulutlara yemin olsun ki...”¹⁶⁵, “Yıldızlara yemin olsun...”¹⁶⁶ “*Uksimu bi’z-ziyâ ve’l-haleke ve’s-surûka ve’d-delek*” (Aydınlığa, karanlığa, güneşin doğuş ve batışına kasem ederim.)¹⁶⁷ O dönemde tabiat varlıklarına yemin etmenin anlamı, onlara bir tazim göstergesidir. Böylece yemin ettikleri nesnelerle kendi hayatları arasında bir ilgi kurmuşlar ve kendilerince bu yüce sayılan şeylerin kutsallığından faydalanmak istemişlerdir.

2.2.3. İslam Öncesi Dönemde Kasem Üslûbuyla İlgili Edebî Türler

Cahiliye Araplarında sözlü kültür önde olduğu için doğaçlama sözlere, şiir ve secili ifade örneklerine çokça rastlanmaktadır. Edebî tür içerisinde “Muallâkatü’s-Seb’a” örnekleri gibi yazılı olanlarına az da olsa rastlanması dil-

birileri yaşar. Ölümün sebebi, gece ve gündüzün mütemadiyen birbirini takip etmesidir.” dediklerini, bunları bir bilgiye değil, zanlarına dayanarak söylediklerini, ölüm meleğini, ruhların Allah’ın emriyle alınması hususunu inkâr ettiklerini ve tüm olayları zamana nispet ettiklerini söylemiştir. Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakâ’iki Gavâmizi’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl*, nşr. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Riyad 1998, V. 487-488; Altıntaş, “Dehriyye”, *DİA*, IX. 107.

¹⁶⁴ İbn Hanbel, *el-Müsned*, V. 299, 311.

¹⁶⁵ Kâzım Fethî er-Râzî, “Kur’an-ı Kerim’de Te’kid Üslupları”, çev. Hasan Keskin, *CÜİFD*, cilt: 6, sayı: 1 (2002), s. 211.

¹⁶⁶ Nüceyramî, *Eymânü’l-Arab*, s. 28.

¹⁶⁷ Nüceyrâmî, *Eymânü’l-Arab*, s. 32.

kültür münasebetinin daha çok şifahî olarak devam ediyor olmasını değiştirecek bir durum değildir.

2.2.3.1. Kâhinler ve Seci

Cahiliye toplumunda sosyal hayata müdahil olan bir grup da kâhinlerdi. Râğıb el-İsfahânî (ö. 503/1109) geçmişte meydana gelip gizli kalan haberleri zan üzere bildiren kimseye “kâhin”, gelecekte zan üzere haber veren kimseye de “arrâf” dendiğini belirtir. Ayrıca Râğıb, Hz. Peygamber’in “Kim arrâf ve kâhine gider de onun söylediklerini tasdik ederse Ebu’l-Kâsım’a indirileni inkâr etmiş olur” şeklindeki uyarısını da nakleder.¹⁶⁸ “Kehanet, sezgi veya bir tür ilhamla yahut bazı işaretlerin yorumuyla ileride meydana gelecek olayları önceden görme ya da haber verme, gizli veya esrarengiz bilgiyi ortaya çıkarma işi yahut sanatı; kâhin ise bu işi yapan kişidir.”¹⁶⁹ O dönemin anlayışında Râğıb’ın tanımının aksine kâhin, gelecekte haber veren, tabiatüstü güçlere sahip, bu güçleri meslek olarak kullanan ve yaptığı işler karşılığında ücret alan kişilerdir. Manevî güce sahip olduğuna inanılan kâhine davaların çözümü için de sık sık müracaat edilir ve bu davaları pratik bir şekilde çözmesi beklenirdi. Kâhinler insanları kandırabilmek için, her fırsatta yemine başvuruyorlardı. Adeta her konuda kâhinin ruhani egemenliği ve otoritesi vardı.¹⁷⁰ İbn Haldûn (ö. 808/1406) kâhinlerle peygamberleri karşılaştırırken kâhinlerin bilgi kaynağının cin ve şeytanlar¹⁷¹ olduğunu bu yüzdende de bu kimselerin sözlerine binbir yalan kattıklarını, peygamberlerin bilgi kaynağı ise vahiy olduğunu ve dolayısıyla onların yalan ve yanlış konuşma ihtimallerinin olmadığını belirtir.¹⁷² Cahiliye toplumunda hakem rolünde bulunan kâhinler, güçlüden yana olmayı tercih ediyorlardı. Yeminler, her fırsatta insanları baskı

¹⁶⁸ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 443.

¹⁶⁹ Ömer Faruk Harman, “Kâhin”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV. 170.

¹⁷⁰ Derveze, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, I. 302.

¹⁷¹ Şeytanların semada taşlandığına dair bkz. Hicr 15/17; Şuarâ 26/212; Sâffât 37/7; Mülk 67/5; Cin 72/8. Hz. Peygamber’in, “meleklerin göklerde olup bitenleri kendi aralarında konuşurken “kulak hırsızlığı yapan şeytanların” meleklerden duydukları haberleri binbir yalan katarak kâhinlere ulaştırdıklarını” söylediğine dair rivayetler mevcuttur. Bkz. İbn Hanbel, *el-Müsned*, II. 14; Buhârî, “Bed’ü’l-halk” 6; “Tefsir” 15/1; İbn Mâce, “Mukaddime” 13. Bu hususta daha geniş açıklama için bkz. İlyas Çelebi, “İstirak-ı Sem”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII. 372.

¹⁷² Ebû Zeyd Abdurrahmân İbn Haldûn, *Mukaddime*, Beyrut 2001, s. 127-128.

altına almak için kâhinlerin kullandığı yollardan biriydi.¹⁷³ Cahiliye Arap toplumunda, iletişim sözlü hitabete dayandığı için, yeminlerle desteklenmiş sözlü anlatıma başvurulmaktaydı. İslâm öncesi sözlü ve yazılı edebiyatın oluşmasında kâhinlerin de katkısı olduğu bir gerçektir. Kâhinlerin halk üzerindeki manevî otoriteleri düşünüldüğünde bu durumun sebebi kendiliğinden ortaya çıkar. Halk da kâhinlerin cinlerle irtibat kurduklarına ve gayba muttali olduklarına inandığı için kâhinlerin otoritelerinin devamına yardımcı olmuştur..¹⁷⁴ W. Montgomery Watt kâhinlerin halk nazarında olağanüstü sözler söylediklerine inanıldığına dair şu görüşleri ileri sürer: “Sami halklar arasında tabiatüstüne ait bilgiyi, kafiye gibi, olağandışı sözlü ifade biçimleri ile ilişkilendirme konusunda köklü bir gelenek vardı.”¹⁷⁵ O dönem anlayışında kâhinlerin olağanüstü bilgileri doğrudan cin veya ruhlardan aldıklarına inanılırdı. Kâhinlere her şey danışılır, onlar da kehanetlerinin daha etkileyici olması için sözlerini yeminlerle süslerlerdi. Kâhinler, umumiyetle aydınlık ve karanlık gibi soyut kavramlar ile yer, gök, güneş, ay ve yıldızlar gibi nesnelere, çeşitli bitkiler ve hayvanlar üzerine yemin ederlerdi. Nitekim Sevâd b. Karîb ed-Devsî, “*Uksimu bi’d-diyâi ve’l-haleki ve’s-şurûki ve’d-delek*” (Aydınlığa, karanlığa, güneşin doğuşuna ve batışına kasem ederim) demiştir.¹⁷⁶ Secili,¹⁷⁷ vezinli ve akıcı olan bu örnekte de görüldüğü üzere, kâhinlerin yeminlerinin tipik özelliği muksemun bih’lerin genellikle doğa hadiselerinden alınması ve takip eden muksemun aleyh ile bir ilişki taşımasıdır. Esasen bu tür bir ilişkinin olmaması, büyük ihtimalle bilinçli olarak oluşturulan ve bu tür yeminlere gücünü veren gizemli bir hava yaratan faktörlerden biridir.¹⁷⁸ Müşrikler, Hz. Peygamber’e karşı çıkarken onu,

¹⁷³ M. Ali Baltaş, *İlk Mesajlar*, İstanbul 1993, s. 102, 106-107.

¹⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, V. 3950.

¹⁷⁵ Watt, *Kur’ân’a Giriş*, s. 94; Öztürk, *Kur’ân Dili ve Retoriği*, s. 119-120.

¹⁷⁶ Nüceyrâmî, *Eymânü’l-Arab*, s. 32; Öztürk, *Kur’ân Dili ve Retoriği*, s. 121.

¹⁷⁷ Seci’ sözlükte güvercin ve kumru gibi kuşların nağmelerini tekrarlamak suretiyle ötmelerine denilir. Belağatta ise fıkra ve mısra sonlarındaki kelimelerin son harflerinin aynı olmasıdır. Nesirde seci’, nazımda kâfiye gibidir. Bkz. Rabiha Çelebi -N.H. Müftüoğlu, *Teshîl’ül-Belâğah*, İzmir 1996, s. 44-45; İsmail Durmuş, “Seci”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI. 273.

¹⁷⁸ Öztürk, “Abdülhamîd el-Ferâhî’nin ‘Kur’ân’daki Yeminler’ Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 54.

“kâhin,” “şair” ve “mecnun” olmakla nitelendirmişlerdir.¹⁷⁹ Kur’an’daki yeminlerde kullanılan yer, gök, güneş, ay gibi figürlerin kâhinlerin sözlerinde de yer almış olmasından dolayı müşrikler, Hz. Peygamber ve kâhinler arasında bir benzerlik kurmak istemişlerdir. Bu ithamlarla Hz. Peygamber’i insanların gözünde şairlerin ve kâhinlerin sefih durumunda gösterip iman yolunu kapatma gayretleri bulunmaktadır. Hâlbuki şairlerin şiirinde; kâhinlerin secili sözlerinde, yiğitlik, cesaret, cömertlik temaları olduğu kadar, kendi kabilesini övüp diğerlerini yerme, öç almak, içki, kumar, kadın ve av gibi konular da yer almıştır. Onların Hz. Peygamber’i, şair ve kâhinlere benzetmelerinin ve iftira atmalarının sebebi, onu da kendilerince secili sözlerle insanları etkileyen şair, kâhin ve mecnunlarla aynı kefeye koyup vahyin etkisini azaltmak veya tamamen yok etmek gayesine matuftur.¹⁸⁰ Kur’an’da, müşriklerin Hz. Peygamber’in şair ve kâhin olduğuna dair iddiaları reddedilerek onun Allah’ın elçisi olduğu beyan edilmiştir.¹⁸¹

Müşrikler, Âdiyât ve Tûr surelerindeki yemin lafızlarıyla kâhinlerin secili sözleri arasında kendilerince bir benzerlik kurmuşlardır.¹⁸² Özellikle “Mekkî ayetlerdeki ritmik sözel armoninin -ki bu armoni, Mekke döneminde Arap şair ve ediplerinin en güçlü silahı olan şiirin otoritesine son vermiştir- edebî zevk bakımından şiirselliği çağrıştırdığını; uzun cümlelerden oluşan Medenî ayetlerin ise büyük ölçüde nesre ait özellikler taşıdığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Kur’an teknik anlamda ne tam bir nesir ne de bir şiirdir. Nitekim bu gerçek, “*Biz ona şiir öğretmedik*”¹⁸³ ve “*O bir şairin sözü değildir*”¹⁸⁴ mealindeki ayetlerde de açıkça beyan edilmiştir.”¹⁸⁵ Realite,

¹⁷⁹ Müminûn 23/25; Sâffât 37/36. Kâhin ve mecnûn lafızlarının eş anlamlı olduğuna dair bkz. Mehmet Yalar, “Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi”, *UÜİFD*, cilt: 17, sayı: 2 (2008), s. 107.

¹⁸⁰ Nöldeke, müşriklerin Hz. Muhammed’e şair diyerek hayalcilikle itham ettiklerini, cinlerle temas halinde olduğunu düşünerek de “mecnun” dediklerini kaydeder. Bkz. Theodor Nöldeke, *Târîhu’l-Kur’ân*, trc. George Tamer, Beyrut 2004, s. 70.

¹⁸¹ Tûr 52/29; Hâkka 69/41; Tekvîr 81/22-23.

¹⁸² Watt, *Kur’ân’a Giriş*, s. 94-95. Nöldeke, “Kâhinler ayin sırasında söze kuvvet vermek için hayvanlar, kuşlar, gece, gündüz, aydınlık, karanlık, güneş, ay, yıldızlar, sema ve yer gibi tabiat tezahürlerine yemin ederlerdi. Onlardan aldığı bu âdeti, Allah’ın elçisi sıfatıyla Muhammed, vahye izafe etmiştir. İlk dönemde salt tevhid ve ahiret inancının tesirli olmadığını gören Muhammed, tabiat unsurlarına yemini devreye sokmuştur” şeklinde kendi inancını yansıtmıştır. Nöldeke, *Târîhu’l-Kur’ân*, s. 69.

¹⁸³ Yâsîn 36/69.

¹⁸⁴ Hâkka 69/41.

¹⁸⁵ Öztürk, *Kur’ân Dili Retoriği*, s. 109.

Kur'an'ın kendine has bir üslûbunun olduğunu göstermektedir. Hz. Musa'nın asasının diğer sihir gösterilerine konu olan malzemeleri yutmasına benzer şekilde Kur'an, secili veya secisiz insanların ortaya koyduğu tüm edebî ürünlerden farklı ve üstün olduğunu ispat etmiştir. Cahiliyedöneminde sözlü Arap edebiyatının gelişmiş olduğu bilinmektedir. Sözlü bir hitap olan Kur'an'ın ilk muhataplarının bir kısım ifade ve lafızlarını kullanmış olması onun insanların ortaya koydukları eserlerden tamamen farklı olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Kaldı ki yine onların söz ustaları tarafından bu durum itiraf edilmiş, bir bakıma Kur'an'ın hakkı teslim edilmiştir.¹⁸⁶

2.2.3.2. Şairler ve Şiir

Şair, sözlükte “bir şeyi bütün incelikleriyle sezerek vâkıf olmak; ölçülü ve ahenkli söz söylemek” anlamlarındaki “şi'r” kökünden türeyen bir kelimedir. Terim olarak “bilgi, seziş, duygu ve heyecanlarını ölçülü ve ahenkli biçimde ifade eden kimse” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁸⁷ Cahiliye döneminde şairlerin ilham aldığına inanılırdı.¹⁸⁸ Onlara göre şairler, her insanın farkına varamayacağı şeyleri bilmek ve sezmek gibi bir yeteneğe sahiptiler. Ancak bu yetenek onlara kişisel gayretleri sonucunda değil, cinler vasıtasıyla verilmiştir. Cahiliye toplumunda şairler, kabilesinin sözcüsü ve savunucusu durumundaydı. Şairin kendi kabilesini övüp, düşman kabileyi yermesi kabilesi açısından büyük bir moral kaynağıydı.¹⁸⁹ Onun için toplumun liderleriyle

¹⁸⁶ Utbe b. Rebia Kureys'in ileri gelenlerindendi. Hz. Peygamber'i davasından vazgeçirmek için ona bir takım dünyalık menfaatler teklif etmişti. Hz. Peygamber de ona Fussilet suresinin baş tarafından ayetler okumuş, sonra Ebû Velid kalkıp gitmiş, onu bekleyenler neler olduğunu sorunca, o da, “Öyle bir söz işittim ki, vallahi onun benzerini asla işitmedim. Allah'a yemin ederim ki o ne sihirdir ne şiirdir ne de kehanettir.” şeklinde cevap vermiştir. Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut 1996, IV. 569; İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadîs*, çev. Ahmet Çelen, Mehmet Çelen, İstanbul 1997, III. 295-296.

¹⁸⁷ Nasuhi Ünal Karaaslan, “Şair”, *DİA*, İstanbul 2001, XXXVIII. 298.

¹⁸⁸ Âlûsî, *Buluğu'l-Ereb*, II. 365-367.

¹⁸⁹ Karaaslan, “Şair”, *DİA*, XXXVIII. 299. Şair ve hatipleriyle övünmek için Medine'ye gelip Hz. Peygamber'e kaba bir şekilde hitabeden Benî Temim'den bir grup, cahiliyeden kalma bu adetlerini icra etmek istemişlerdir. Onların bu tavırlarına karşı Hz. Peygamber, “Ben şiirle ve övünmek için gönderilmedim” diye karşılık vermişse de onların ısrarı üzerine “haydi buyurun!” demiştir. Onlardan bir hatip ve şairin kendilerini ve kavimlerini övmelerinden sonra, Hz. Peygamber de ashabından Sabit b. Kays b. Şemmâs ve Hassan b. Sabit'e işaret ederek onlara cevap vermelerini istemişti. Bu karşılaşmanın sonunda Benî Temim'in liderlerinden Akra' b. Habis, Hz. Peygamber'in hatip ve şairinin kendilerinininkine galip geldiğini kabul etmiş ve Müslüman olmuştu. Bu olay, Hucurât, 49/4-5. ayetlerinin nüzul sebebi olarak gösterilmiştir.

beraber, zenginler, şair ve kâhinler özel bir konumda kabul edilmişlerdir.¹⁹⁰ Cahiliye devri şairlerinin şiirlerinde, kendi lehçeleri de etkili olmakla birlikte ortak dil olarak benimsenen Kureyş lehçesini esas alıyorlardı.¹⁹¹

Araplar, günlük konuşmalarının yanı sıra şiirlerinde de sıkça yemin lafzını kullanmışlardır. Yemin kullanımı özellikle Arap şiirinde, şair ve kâhinlerce yerli yersiz kullanılmış bir ögedir. Bunu “seci” formu içerisinde gerçekleştirmişlerdir. Araplar güzel gördükleri bir şeye tazim etmişler ve onu yeminle de desteklemişlerdir.¹⁹² Mâtürîdî (ö. 333/944), “Kasem yemin edilen şeyin azametine delâlet eder. Arapların âdeti, bir şeyi güzel gördüklerinde ona tazim etmek ve tazim ettikleri şeye yemin etmektir. Binâenaleyh kasem, yemin edilen eşyanın önemine delâlet eder. Kur’an-ı Kerim’de kendisine kasem edilen eşya üzerinde düşünülecek olursa, bunların kendilerine kasem edilmemiş olsaydı bile, te’kîd edilmesi gereken, haddizatında takviye ve ispat edecek nitelikte bulunan şeyler olduğu görülür”¹⁹³ diyerek bu nesnelerin varlığının Arapların anlayışında bir te’kîd ve aynı zamanda bir tazim konusu olduğu yönündeki kanaatini belirtmiştir.

İkrime b. Âmir, Esved b. Maksûd’a şiirle şöyle beddua etmiştir: “Ey Allah’ım, Esved b. Maksûd’u zelîl ve hakir eyle. Ey övgülere lâayk rabbim sen onun ahdini boz.”¹⁹⁴ Toshihiko Izutsu (ö. 1993), o dönem şairleriyle ilgili olarak farklı bir görüşü dile getirmiş ve cahiliye şiirlerinin çoğunun İslâm’ın zuhuruna yakın zamanlara ait olduğunu, daha önceki Şamanist şair görüntülerinin kalmadığını ve İslâm’ın ortaya çıktığı zamanlarda şiirin bir sanat dalı haline geldiğini, şairlerden İmruülkays, Tarafe ve diğer şairlerin artık şaman değil, birer sanatkâr olduklarını ileri sürmüştür.¹⁹⁵

Cahiliyede yaşamış şairlere ait olduğu kabul edilen bu gibi şiirlerin İslâmî dönemde düzenlendiği ve onlara nispet edildiği anlayışı özellikle müsteşrikler tarafından dillendirilmiştir. İslâm öncesi şiirlerde Allah, ahiret ve

Bkz. Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûlî’l-Kur’ân*, nşr. Kemâl Besyûnî Zeğlûl, Beyrut 1991, s. 402-406.

¹⁹⁰ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, IV. 561.

¹⁹¹ Karaaslan, “Şair” *DİA*, XXXVIII. 299.

¹⁹² M. Ragıb İmamoğlu, *İmam Ebû Mansûr el-Mâturidî ve Te’vîlâtü’l-Kur’ân’daki Tefsir Metodu*, Ankara 1991, s. 75.

¹⁹³ İmamoğlu, *İmam Ebû Mansûr el-Mâturidî*, s. 76.

¹⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, I. 51.

¹⁹⁵ İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, s. 211-212.

hesap gibi konuların yer alması, bu bilgilerin kaynağının atalarından tevarüs eden bilgiler olabileceği gibi bu bilgi ve kavramlara sahip olmalarında haniflerin de rollerinin bulunacağını göz ardı etmemek gerekir.¹⁹⁶ Bu inanç, onların konuşmalarına, şiirlerine ve yeminlerine yansımıştı. Bu öyle bir anlayıştı ki bir taraftan puta ulviyet verirken ve ona ibadetini sunarken, diğer taraftan Allah'ı da anmaktan geri durmazlardı ve bu durumu hiç de yadırgamazlardı.

Cahiliye dönemi ile ilgili anlatılanlar üzerine bir değerlendirme yapacak olursak; “cahiliye” kavramı, Arapların İslam öncesi inanç ve davranışlarını yansıtan bir ifadedir. Bu lafız, Kur'an'da da bu manada kullanılmıştır.¹⁹⁷ Kur'an, Hz. Peygamber ve kavminin diliyle vahyedildiği için onların kültür ve değer telakkilerini de konu edinmiştir. Nitekim Kur'an tevhid ve ahlâkî davranışlara aykırı olmayan İslam öncesi değerlerin devamını sağlamıştır. İslam öncesinde sözlü ve yazılı ifade tarzı içerisinde var olan kase, İslamî dönem içerisinde de metot olarak korunmuş, ancak içerik olarak ıslah edilmiştir. Kase, söylenen söze kuvvet veren bir üslûptur Araplar kase son derece önem vermişler, onunla yalan söylememeyi ve ondan dönmeyi hayat memet meselesi saymışlardır.

Kaseler, ferdî olduğu kadar kabile yemini olarak da görünmektedir. Araplar, yemin ittifakında dinî, siyasî ve ticarî bir takım gayeleri hedeflemişlerdir. Kendisiyle kase edilen varlık ve nesnelerle (muksemin bih) ve kase konu olan hususlar (muksemin aleyh), toplumların inanç ve kültür yapılarına göre değişiklik gösterebilir. Ancak kasede değişmeyen bir durum varsa o da kendisiyle yemin edilen şeyin muhatapın kabul edebileceği kutsallar olmasıdır. Cahiliyede “muksemin bih” Allah, putlar, hava, güneş, sema, ay, Kâbe, kurban ve yerleri, bunların dışında bir takım zaman, mekân ve olaylardır. Esasen işaret edildiği üzere, İslam öncesi Araplarında Allah inancı vardı. Fakat melekleri, yıldızları ve diğer gök cisimlerini ve putları tapınma aracı olarak da kullanıyorlardı. Çünkü onlar, bu tapınma enstrümanlarını Allah'a yaklaştıracak birer vasıta olarak görmekteydiler. Arapların günlük hayatında etkin olan Allah haricindeki putlar ve diğer tapınma objeleridir.

¹⁹⁶ Bulut, “Cahiliye Şiirinde Bazı Dinî Motifler”, s. 232; Yalar, “Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi”, s. 99.

¹⁹⁷ Fetih 48/26.

Cahiliye döneminde kasem üslubunu, kâhin ve şairlerin secili ve şiir formatındaki anlatım şekilleri belirlemiştir. Bu iki gurup, cahiliye toplumunda sezgi ve ilhamla gizli bir takım haberlere ulaşan ve cinlerle irtibatı olan kimseler olarak bilinirlerdi. Kâhin ve şairler insanların bu inanç zafiyetinden faydalanarak her türlü menfaati elde etme yoluna gitmişlerdir. Kâhin ve şairlerin en önemli argümanlarından birisi sözlerine çokça kattıkları kasemlerdir. Müşrikler, kâhin ve şairlere ilişkin anlayışlarını Hz. Peygamber'e de yakıştırmak istemişler ve onu bu yolla itibarsızlaştırma gayreti içine girmişlerdir. Netice olarak diyebiliriz ki kasem, cahiliye anlayışında kutsal sayılan nesnelerle söz ve davranışları sağlamlaştırmak için vazgeçilmez bir iletişim aracı olarak görünmektedir.

BÖLÜM III

KUR'AN'DA KASEM İFADELERİ VE FARKLI TÜRLERİ

3.1. Kur'an'da Kasemler

Kur'an'da onyedî sûrenin başında kasem bulunmaktadır. Bunların dışında bazı sûrelerde hemen ilk lafızların peşinden, bazısında da sûrenin içinde kasem ifadeleri geçmektedir.¹⁹⁸ Kur'an'da kullanılan yemin lafızları, tevhide uymayanların dışında cahiliye döneminde de kullanılan lafızlardır. Yeminlerin bir iletişim aracı olarak dil üslûbunun içerisinde bulunması normal bir durumdur. Daha önce değindiğimiz üzere aralarında anlam ve uygulama farklılıkları bulunmakla birlikte “kasem”, “hilf”, “yemin” ve “eliyye” Kur'an'da yemin kalıbı içinde kullanılan lafızlardır. Bu lafızlardan kasem Kur'an'da müştaklarıyla beraber otuz üç; hilf on üç; yemin yetmiş bir; eliyye ise üç defa geçmektedir. Hilf, yalnız bir yerde mübâlağa sîgasıyla isim olarak gelmiş,¹⁹⁹ diğer on ikisinde fiil olarak zikredilmiştir. Bu fiillerin biri mazi geriye kalanı muzâridir.²⁰⁰ Hilf, mazi fiille gelen hilf yemini, muzâri fiille gelenden daha açıktır ve daha kesinlik ifade eder.²⁰¹ Hilf, muzâri sigasıyla geldiğinde bir vakıanın gelecekte tekrar edeceğini gösterir.²⁰² Âişe Abdurrahmân, hilfin kasemle aynı anlama gelmediğini, Kur'an'da on üç yerde gelen hilfin istisnasız yeminin bozulmasıyla ilgili olduğunu söyler. Kaseme gelince onun Allah'a nispeti sabittir.²⁰³

Kur'an'da yemin anlamına gelen lafızlardan birisi de kasemdir. Kasem, Kur'an'da k-s-m şeklinde üç harfli sigada mazi, muzari ve ism-i mef'ul olarak birer defa kullanılmıştır. Üç defa “kısmet” şeklinde isim olarak

¹⁹⁸ Hurûf-i mukattaa harfinden hemen sonra kasem gelen sureler: Yâsîn, Sâd, Zuhrûf, Duhân, Kâf ve Nûn Surenin hemen başında kasem ifadeleri geçen sureler: Sâffât, Zâriyât, Tûr, Necm, Mürselât, Kıyâmet, Nâziât, Burûc, Târık, Fecr, Beled, Şems, Leyl, Duhâ, Tîn, Âdiyât ve Asr Bunlardan başka birçok sûrenin içinde de kasem lafzı geçmektedir: Nisâ, 4/65; Yûnus, 10/53; Hicr, 15/92; Meryem, 19/68; Sebe' 34/3; Zâriyât 51/23; Vâkıa 56/75, 77 Teğâbûn 64/7; Meâric 70/40; İnşikâk 84/ 16-18 ilgili konuda bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, I. 179.

¹⁹⁹ Kalem 68/10.

²⁰⁰ Nisâ 4/62; Mâide 5/89; Tevbe 9/42, 56, 62, 74, 95-96, 107; Mucâdile 58/14, 18.

²⁰¹ Mâide 5/89.

²⁰² Muhammed Muhtar es-Selâmî, *el-Kasem fi Lügat ve fi'l-Kur'ân*, Beyrut 1999, s. 21-22.

²⁰³ Zakıy, “Kur'ân'da Yeminler: Bintü's-Şâti'nin Edebî Katkısı”, s. 965; Selâmî, *el-Kasem fi Lügat ve fi'l-Kur'ân*, s. 23.

kullanıldığı görülmektedir. K-s-m maddesinin ziyade bablarından “istekseme” şeklinde bir kere geçmektedir. “el-Mükassimât” bir; “akseme” sekiz; “yüksimu” on iki; “kâseme” bir; “tekâseme” bir; “el-müktesimîn” bir; “kasem” kalıbında isim olarak iki defa zikredilmiştir. Kur’an’da “yemin” lafzı ancak isim olarak geçmektedir.²⁰⁴ Bu diğerlerine göre en çok zikredilen lafızdır. Bu kelime müfred olarak “yemin”, cemi’ olarak “eymân” şeklinde gelmektedir. Yemin lafzı Kur’an’da dokuz yerde “sağ el” on dokuz yerde “sağ taraf/yön”, onbeş yerde “köle”, üç yerde “kurtulanların makamı” yirmi dört yerde ise “kasem/yemin” anlamında kullanılmıştır.²⁰⁵ Kur’an’da yemin kastedilen lafızlardan biri de “eliyye” dir. Çoğulu “elâyâ” olan “eliyye” lafzı, fiil ve mastar olarak (âlâ, yûlî, îlâen) gelmektedir.²⁰⁶ Bu yemin şekli Kur’an’da iki defa yer almaktadır.²⁰⁷

Sünnetullah gereği diğer kutsal kitaplar gibi Kur’an da kendisine vahyedilen Peygamberin diliyle gelmiştir.²⁰⁸ O halde Kur’an, “insanlık tarihinin mümkün evrelerinin birinde ilk olarak Araplara açık ve anlaşılır bir Arapça ile yeri geldikçe ya da lüzumu halinde söylenmiş sözlerdir.”²⁰⁹ Haliyle Kur’an’ın ilk muhatapları, Hz. Peygamber’in de içinde doğup büyüdüğü kendi kavmi olmuştur. “Hz. Peygamber’in yetiştiği toplum ve dönemin gelenekleri, inançları, fikirleri ve alışkanlıklarıyla onun gönderilişi, pratik hayatı, dolayısıyla Kur’an’ın vahyi ve vahye muhatap olan toplumun genel durumu arasında çok sağlam bağlar vardır.”²¹⁰ Kur’an, Kureyş lisanı üzere indiği gibi, neredeyse o dildeki tüm özellikleri kullanmıştır.²¹¹ “Kur’an’ın Arapça bir söz olarak vahyedilme sebebi ise, yine sanıldığı gibi Arapçanın Âdem’in cennete konulup bilahare kovulduğu zamandan bu yana diğer dillere kesbedegeldiği faikiyet değil, Allah’ın son elçisinin mensup olduğu kabilenin Arapça konuşup anlaşmalarıdır. ‘Arapça Kur’an’ terkihi, Allah’ın kalamını okuma ve anlamının birinci şartı olan dilin beşeri algının sınırlarını aşmamasını ima etmekle birlikte, anlamının sadece Arap dilinin özel yapısı ile değil, insanın yaşanılan

²⁰⁴ Sâffât 37/93; Zümer 39/67.

²⁰⁵ Selâmî, *el-Kasem fî Lügat ve fî’l-Kur’ân*, s. 31-34.

²⁰⁶ Selâmî, *el-Kasem fî Lügat ve fî’l-Kur’ân*, s. 36.

²⁰⁷ Bakara 2/226, Nûr 24/22.

²⁰⁸ Nahl 16/103; Tahâ 20/113; Şuarâ 26/193-195; Zümer 39/27-28; Ahkâf 46/12.

²⁰⁹ Öztürk, *Kur’ân Dili ve Retoriği*, s. 9.

²¹⁰ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, I. 144.

²¹¹ Ferâhî, *İm’ân*, s. 29; Watt, *Kur’ân’a Giriş*, s. 96.

tarihindeki bütün kodlara yapılan atıfları kavramakla gerçekleşir. Nitekim vahyin ilk muhatapları olan insanlar, onu, bildikleri dilin ıstılah ve gramerine göre anlayıp yorumlamışlardır.”²¹²

Kur'an, sadece Mekke'de meskûn halkın değil, tüm hicaz halkının konuşup anlaştığı bir dil üzere indiği için²¹³ onun ilk muhatapları olan kimseler Kur'an'ı anlamakta zorluk çekmemiştir. Lakin onun tevhid, ahiret, adalet anlayışı ve bazı sosyal meselelerde getirdiklerine karşı çıkıp itiraz etmişler ve vahyi kabul etmemekte aşırı direnç göstermişlerdir. Kur'an, Arapçanın tüm dil üslûbunu, fesahatini, belâgatini kullanmıştır. Bu üslûp içerisinde yer alan tekrar, temsil, hurûf-u mukattaa, kıssa, mecaz ve mübhemler Kur'an anlatım özellikleri arasında nasıl bir etkinliğine sahipse yeminler de aynı şekilde etkin/etkilidir. Kur'an mesajlarının doğrudan ilk muhataplarıyla ilgili olması “yakınlık faktörü” ile açıklanmıştır. Araplar Kur'an'ın ilk muhatapları iken, diğer insanlar hem zaman hem mekân bakımından uzakta olmalarına rağmen Kur'an'a muhatap olma noktasında eşittirler. Böylece Kur'an'ın evrensel ruhuna zarar vermeden, onun Araplara doğrudan hitap etmesi yadırganacak bir durum değildir. Arapların her fırsatta her konuya kuvvet vermek için yemin etmeleri, sebebiyle bu üslûbun Kur'an'da sıkça geçmesi de aynı şekilde yadırganmamalıdır.²¹⁴ “Kur'an ayetleri birer mesaj şeklinde onun ilk muhatapları olan Arap toplumuna iletildiğinde onların anlayabileceği türden kodlama sistemine sahip bulunuyordu. Çünkü Kur'an'ın insanlara gönderiliş amacı tutum değişikliği meydana getirmektir. İnsanların tutum değişikliğine gidebilmeleri için tutumun hangi yönde değişeceğinin bilgisine ulaşmaları gerekmektedir. Bu bilgiye de ancak, iletişim sayesinde ulaşılabilir.”²¹⁵ Aslında yeminler, kişiler ve kültürler arasında dikkat çekmenin ve güven oluşturma en yaygın ve en etkili iletişim vasıtalarından biridir. Bunun içindir ki Kur'an, muhataplarına hitap ederken yeminleri sıkça kullanmıştır. Kur'an'daki bu üslûp, edebî yönde de açıklanabilir olduğu hâlde, bu konudaki

²¹² Öztürk, *Kur'ân Dili ve Retoriği*, s. 9. Benzer yorumlar için bkz. Mustafa Öztürk, *Tefsirin Halleri*, Ankara 2013, s. 319.

²¹³ Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I. 53. Ayrıca bkz. Neseî, *Medâriku't-Tenzil*, IV. 286.

²¹⁴ Zakıy, “Kur'ân'da Yeminler: Bintü's-Şâti'nin Edebî Katkısı”, s. 956.

²¹⁵ Ayşegül Şen, *Kur'ân-ı Kerim'de Tekrarlar, Yeminler ve Mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 155.

araştırmaların sadece dinî yönde yapıldığını, yemin edilen şeylerin kutsallık ve fayda açısından değerlendirildiğini görüyoruz. Bu anlayışa karşı çıkan Ferâhî'ye (1863-1930) göre yemin, kendisiyle yemin edileni yüceltmekten ziyade muksemin aleyh olan yeminin hedefindeki konuya bir delil sunmaktır. Ferâhî, yeminleri teolojik açıdan değil, tarihî ve dilbilimsel zaviyeden değerlendirme taraftarıdır.²¹⁶ Allah'ın mahlûkata yemin etmesi meselesini Ferâhî'nin "delil sunma" olarak nitelemesi buna mukâbil yemin edilen şeylerin yüceltilmesinin yeminde amaç olmadığını savunmasının, bu yöndeki zihin karışıklıklarının berraklaşmasında faydalı olduğu kanısındayız. Buradan hareketle "Müminler, Allah'tan başka hiçbir şeye yemin edemez" hükmünün önemini daha iyi kavrayabiliriz.²¹⁷

Kur'an'daki yeminler aynı zamanda birer belâgat ve fesâhat örneğidir. Kur'an'daki yemin kalıpları söze ve muhataba uygun kullanılmıştır. "*Felâ ve rabbike*" örneğinde muhatabın bu ifade karşısında dikkat kesilmemesi mümkün değildir. Yani yemin kalıbı maksadı belli bir ifade şeklindedir. Derveze, bu hususu şöyle ifade etmektedir: "Kur'an'daki yeminler açıkça görüldüğü üzere, alışlagelinen konuşma/dil üslûbuna dâhil olduğundan dolayı, birçok kez ve çeşitli şekillerde Kur'an'da geçen malum bir tarzıdır."²¹⁸ Bazı kimseler söylenen sözü herhangi bir delil istemeden kabul ettiği halde, bazıları hükmün sübutu hususunda bir tereddüt içerisinde olabilir. Bu kimselerin tereddütlerini izale etmek sözün kuvvetlendirilmesini gerektirir. Bazı kimseler tamamen inkâr içerisinde olabilir, onlara da sözün etkisini artıran ek ifadelerin kullanılması elzemdir. Kasem, bir şeyi insan kalbinde pekiştiren bir unsurdur. İnsanların Kur'an karşısında kimi şüphecî, kimi inkârcı, kimi de çetin bir hasım halinde durunca, Allah'ın kelimasında şüpheleri gideren, hüccet getiren, haberleri teyit eden kasem kullanılmıştır.²¹⁹

²¹⁶ Ferâhî, *İm'ân*, s. 24-32; Zakyı, "Kur'an'da Yeminler: Bintü's-Şâti'nin Edebî Katkısı", s. 948.

²¹⁷ Öztürk, "Abdülhamîd el-Ferâhî'nin 'Kur'an'daki Yeminler' Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme", s. 40.

²¹⁸ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I. 363.

²¹⁹ Arapça belâgat kitaplarının meânî bölümünde haberî cümlelerle ilgili geniş açıklamalar yapılmıştır. Bu konuda söz konusu olan unsurlar; haber, haber veren ve haberi işitendir. Muhatabın durumuna göre verilen haber ya te'kidli veya te'kide ihtiyaç duyulmadan verilir. Cümlelerin sonunda herhangi bir konuda doğrudur, yanlıştır, şeklinde bir hüküm verilebiliyorsa buna haber denir. "Kur'an bir rehberdir" ifadesi haberî cümle örneğidir. Henüz meydana gelmemiş bir işten bahsediliyorsa bu inşâdır. Temenni, soru, emir ve nehiy, nidâ cümleleri

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e vahyetmek suretiyle insanlarla iletişim kurmuş, onlara dinini bu vesileyle ulaştırmıştır. Hz. Peygamber, Kur'an'ın amacı doğrultusunda insanlara canlı bir model olmuştur. "Vahyin nazil olduğu sırada Kur'an'ı anlamak, haddi zatında Hz. Peygamber'in Allah kelamı olarak ilan ettiği bildiriye, peşinen iman etmek koşuluyla mahza amel, yani sağduyu ve tezellülle kulak verip dinlemek ve bildirinin mucibince edip eylemek biçiminde gerçekleşen ve hemen hiçbir zihinsel çaba gerektirmeyen bir süreçten ibarettir."²²⁰

Kur'an'da insanlara etki edecek ve onları iyiliğe sevk edecek idrakleri ölçüsündeki hitap şekilleriyle seslenilmiştir.²²¹ Akıcı ve vurgulu bir anlatıma sahip olan ayetler kasemleri (yeminler) de içermektedir. İlk inen ayetlerin veciz ve şiirsel olması Hz. Peygamber'in şair ve kâhine benzetilmesine sebep olmuştur. Ancak, kısa zamanda bunun böyle olmadığını bu konuda iftirada bulunanlar da anlamışlardır.²²²

Kur'an'ın yemin üslûbu, Allah'ın kendi zatının yanında diğer birçok mahlûkata da yemin etmesi şeklinde tecelli etmiştir. Hadislerde yeminin sadece Allah'a yapılabileceği, bunun dışında mahlûka yeminin caiz olmadığı belirtilmiştir.²²³ İlgili hadislerden hareketle mahlûkata yeminin Allah'a izafe etmenin uygun olmayacağını Allah'ın bu telakkiden münezzehtir olduğu ileri

inşâî cümleleridir. "Kur'an'ı oku" cümlesi inşâî bir örnektir. Haber cümlesinin çeşitleri: "ibtidâî" haber, muhatapın konuyla ilgili hiçbir bilgisinin olmadığı veya kendisine haber verilen bir hususta hiçbir şüpheye düşülmeksizin kabul edilen haberdur. Böyle bir durumdaki kimseye haberin te'kidli verilmesine gerek yoktur. Bir diğer haber şekli "talebî"dir; bu haber çeşidinde haber verilen şey hakkında şüphe içinde olan kimsenin hüccet talep etmesi veya hüccet araması durumunda sözü pekiştirmeye ve te'kid etmeye ihtiyaç hâsıl olur. Te'kidler daha çok yeminlerle yapılır. Bazen de yemin yerine "gerçekten ve hakikaten" gibî lafızlar kullanılır. Bu pekiştirmelerin Arapçadaki karşılığı: "inne, enne, lâm, nûn, kad ve lekad" gibi te'kid edatlarıdır. En azından talebî bir haberde bir edatla sözü te'kid etmek sözün gereğidir. Üçüncüsü "inkârî haberdur". Bu durumdaki muhatap tamamen inkâr içerisindedir. Bunun için sözü kuvvetlendiren bir dizi ek ifadelerle ihtiyaç duyulur. Burada te'kid inkârın derecesine göre kullanılır. Te'kidin en güçlüsü başında yemin olan ve diğer te'kid edatlarıyla desteklenen hitap şeklidir. Bkz. Kattân, *Mebâhîs*, s. 285; Ali Bulut, *Belâgat*, İstanbul 2013, s. 55-57; Aîşe Abîze, *Dirâse Vazîfiyye li Üslûbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, (yayımlanmamış doktora tezi), Cezâir 2008-2009, s. 45; Yüksel, *Kur'ân-ı Kerîm'de Harfler ve Edatlarla Te'kid*, s. 18.

²²⁰ Öztürk, *Tefsir Tarihi Araştırmaları*, Ankara 2005, s. 12.

²²¹ Yüksel, *Kur'ân-ı Kerîm'de Harfler ve Edatlarla Te'kid*, s. 11.

²²² Bkz. Müddessir, 74/18-25.

²²³ Buhârî, "Menâkibu'l-Ensâr" 26, "Edeb" 74, "Eymân" 4, "Tevhid" 13; İbn Hanbel, *el-Müsned*, II. 7; Ebû Dâvûd, "Eymân" 5; Tirmizî, "Nüzûr" 8; Nesâî, "Eymân" 4.

sürenler de olmuştur.²²⁴ Allah'ın Kur'an'da bizzat yemin sigalarıyla yemin ettiği bir gerçektir.²²⁵

Kur'an'da yeminin sebepleri arasında; İslâm öncesi Arapların hayatında yeminin büyük rolünün olması, anlatılan hususlara yeminle vurgu yapılması, bu yolla kendisine yemin edilenin önemini vurgulanmış olması, yeminle muhatapların dikkati ilgili konuya çekilmek istenmiş olması gibi sebepler gösterilebilir.²²⁶

“İslâm öncesi Arap toplumunun içtimai hayatında önemli rolü olan yemini Kur'an-ı Kerim'in muhafaza etmesi ve ayetlerin bu yolla lafız ve mana açısından takviye edilmesi, yeminin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Yemin, Allah'ın ister kendi zatına ister mahlûkatına yapılmış olsun, te'kîd ve teyitte bulunan hususlar; tevhid, Kur'an, Hz. Peygamber, ahiret, ceza ve mükâfat gibi İslâm inancının temel unsurları ile ilâhî tebliğin muhatabı olan insan ve onun maddî-manevî bir takım özellikleridir.”²²⁷ Netice itibariyle Kur'an, temel mesajlarını bazı yemin ifadeleri üzerinden aktarmakta, böylece hem Arapların bildikleri bir üslûbu devam ettirmekte, hem de mesajların daha etkili bir şekilde karşılık bulmasını sağlamış olmaktadır.²²⁸

3.1.1. Mekkî ve Medenî Surelerde Kasemler

Mekke ve Medine dönemlerindeki yemine konu olan ayetlere baktığımızda yemin şekillerinin dönemlerin özelliğine göre değişiklik gösterdiğini görmekteyiz. Mekke dönemi Hz. Peygamber ve Müslümanlar açısından sıkıntılı bir dönem olduğu kadar, İslâm inancının henüz anlaşılma ve aynı zamanda temelini atıldığı devre olarak da kabul edilebilir. Bu yönüyle Mekke dönemine vahyin yer edinme, kabul görme, İslâm adına söylenenlerin ispat devresi demek mümkündür. İlk muhataplara yakın ve uzak çevreden

²²⁴ Râzî burada durum tespiti yapmaktadır. Onun görüşü Allah mahlûkata yemin etmiştir. Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Beyrut 1981, XXVI. 117.

²²⁵ Kırca, “Aksâmü'l-Kur'ân”, *DİA*, II. 290.

²²⁶ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 8; Suyûtî, *el-İtkân*, V. 739; Kattân, *Mebâhis*, s. 432; Abdurrahmân Hasen Habenneke el-Meydânî, *Kavâidü't-Tedebbürü'i-Emsel li Kitâbillâhi Azze ve Celle*, Beyrut 2009, s. 463-464.

²²⁷ Kırca, “Aksâmü'l-Kur'ân”, *DİA*, II. 290.

²²⁸ Muhammed Coşkun, “Aksâmü'l-Kur'ân 89/Fecr, 1-14. Âyetleri Örneğinde Yemin İfadelerinin Anlaşılması ve Tercüme Edilmesi”, *MÜİFD*, sayı: 46 (2014), s. 44.

bildikleri şeylerle yemin edilmiş ve istidlâlî bir anlatım gerçekleştirilmiştir. Erken Mekke dönemine ait sûrelerin ana teması tevhid, nübüvvet ve ahirettir. Ayrıca bu sûrelerde insanın yaratıcısına kulluğu ve bu bağlamda bireysel ve toplumsal olarak insan tabiatı, davranışları ve bu husustaki ahkâmdan da bahsedilmektedir.²²⁹ Mekkî sûrelerde zikri geçen konulara müşriklerin sert bir tutumla karşılık vermelerine paralel olarak ayetlerdeki üslûp da sertleşmiş, kıyamet sahneleri, cehenmem azabı ve geçmiş milletlerin helak olmaları dehşet verici bir tarzda anlatılmıştır. Bunlara ilave olarak, kevnî deliller ve aklî hüccetler dönemin şartları içinde Mekkî surelerin özellikleri arasında yerini almıştır.²³⁰

Mekke dönemindeki ilk inen ayetlerin veciz ifade şekilleri yeminler için de söz konusudur. Bu dönem yeminlerinde “muksemun bih”lerin arka arkaya uygun bir ses tonu içerisinde sıralandığı görülür. Bu şekildeki yemin örnekleri Medîne dönemindeki yemin örneklerinde görülmez. İşaret edildiği gibi, Mekkî dönem ayetlerindeki yeminlerin tamamı, Allah’ın bizzat kendi zatına ve mahlûkatına yöneliktir. Bu dönemde kendisine yemin edilenler arasında Kur’an,²³¹ melekler,²³² yıldızlar,²³³ sema,²³⁴ güneş²³⁵ ve ay²³⁶ gibi varlıklar bulunmaktadır. Allah’ın bunlarla yemin etmesinde insanların dikkatini çekmeye ve istidlâlî bir tefekkür oluşturmaya yönelik mesajlar bulunduğu düşünülebilir. Şurası muhakkak ki, üzerine yemin edilen şeyler ve bu yemin şekli Kur’an’ın ilk muhatapları tarafından bilinmekteydi. Eğer kendisiyle yemin edilen şey bilinmeseydi yemin edilen şeyin şahitlik vasfı olmayacağından yemine konu olan hususun önemifark edilmeyebilirdi. Bu yeminlerin konusu içerisinde yer alan özellikle sema ve yıldızlara dair cahiliye Araplarının onlara kutsallık verme ve onları ilah olarak görme gibi inançlarının olduğu düşünülürse Mekke dönemindeki yeminlerin tevhidi ikame etme adına öneminin büyüklüğü anlaşılabacaktır. Bu bakımdan Arapların gelişigüzel kullandıkları yeminleri Allah, birer hidayet vesilesi kılmıştır.

²²⁹ Baltaş, *İlk Mesajlar*, s. 202.

²³⁰ Kattân, *Mebâhis*, s. 47

²³¹ Yâsîn 36/2; Sâd 38/1; Zührûf 43/2; Duhân 44/2; Kâf 50/1.

²³² Sâffât 37/1-4.

²³³ Necm 53/1.

²³⁴ Burûc 85/1.

²³⁵ Şems 91/1.

²³⁶ Müddessir 74/32.

Yeminler ve ardından yeminlere bir cevabın gelmesi, ilk dönem Kur'an sûrelerinin diğer bir özelliğidir. Kur'an muhataplarına, hiç de yadırgamayacakları, onların yaygın olarak kullandıkları bir üslûp ile hitap etmektedir. Doğadaki somut olgular üzerine yapılan yeminler, uyumlu kafiyeyle birlikte, ayetlerde harikulade bir güzellik oluşturmuştur. Bu sayede yemin ile vakıalar arasında hikmet ve gerçeklerin doğru olarak görülmesi sağlanmakta, aynı zamanda onlar hakkındaki yanlış değerlendirmeler giderilmektedir. Böylece yemin edilen vakıalardaki hikmet ve gerçeklerin tanıklığında, yemin cevabındaki gerçekler/hikmetler ortaya konmaktadır. Bir başka deyişle, yemindeki vakıalar gerçek olduğu gibi cevaptaki vakıalar da gerçektir, hikmetle doludur.²³⁷ Mekkî surelerdeki mücadele ve mücahede daha çok müşriklere yöneliktir. Bu üslûp içerisinde yeminler açık (zahir) yemin örnekleri olarak verilmiştir.

Medine döneminde, Yahudi, Hristiyan ve münafıklar da muhataplar arasındaydı. Hz. Peygamber ve Müslümanlar orada artık hâkim durumdaydılar. Bu ortama uygun olarak Medenî sûrelerde iman temeli üzerine toplumsal düzeni sağlamak için kurallar konmuş, fertlerin karşılıklı hak ve görevleri dile getirilmiştir. Bu dönemdeki yemin içerikli ayetler de içinde bulundukları konjonktüre uygun gelmiştir. Bu uygunluk, yeminlerin daha çok sosyal içerikli olmalarını gerekli kılmıştır. Bu dönem ayetlerdeki yemin formatının Mekke döneminde nazil olan açık yemin kalıplarından farkı, yeminlerin gizli (muzmar) olmasıdır. Bu durumda yeminler bazı edatlar ve harfler vasıtasıyla bilinmektedir. Yine bu yeminler, Medenî surelerin muhteva özelliklerine uygun bir şekilde sosyal konuları kapsamaktadır. Bu sebeple bu dönemdeki yemin lafızlarının geçtiği "muksemun bih"ler istidlâli olmaktan çok, bilgi yüklü ve hüküm içerikli haberlerdir.

Medine dönemindeki yeminlere dair ayetlerin içeriği, iman hakikati, müminlerin imtihanı,²³⁸ Allah yolunda yapılan mücadelenin te'kîdi,²³⁹ Allah yolunda savaşanların mağfiretle karşılanacakları,²⁴⁰ Yahudi ve Hristiyanların

²³⁷ Baltaşı, *İlk Mesajlar*, s.81

²³⁸ Bakara 2/155; Mâide 5/94.

²³⁹ Tevbe 9/25.

²⁴⁰ Âl-i İmrân 3/157.

inanç durumları²⁴¹ ve Müslümanların onlara karşı alacağı tavırlar üzerine kuruludur.²⁴²

İmanın hakikatiyle ilgili olarak, Allah ve Resulüne inanan, Allah yolunda hiç tereddüt etmeden mal ve canıyla mücadele eden kimselerin imanlarında samimi olduklarını anlatan “inne” ile başlayan Hucurât 49/15. ayet örnek²⁴³ gösterilebilir. Müminlerin imtihanına örnek olarak “ve le neblüvenneküm” ifadesiyle başlayan ayeti zikretmek mümkündür: . “Bazen korku, bazen açlık, bazen de mallardan canlardan ve ürünlerden eksiltmek suretiyle sizi sınavacağız.”²⁴⁴ Ayetin başlangıç lafızlarındaki te’kîdler yemine hamledilmiştir.

Medenî surelerde gerçek müminin vasıfları sıralanır. Hz. Peygamber’e olan itaatin samimiyet derecesinde en ufak bir tereddüdün olması o kimseyi mümin olma noktasında tartışmalı hale getirir: “Hayır, rabbine andolsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip sonra senin verdiği hükümü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar.”²⁴⁵ Müminlerin kazandığı zaferlerle ilgili olarak; “İman edip de imanına göre hareket edenleri Allah, dünyada kendilerine imkânlar verip her bakımdan zafere ulaştıracağını vaat etmektedir”²⁴⁶ şeklinde tercüme edebileceğimiz ve “*vaade’llâh*” diye başlayan ayet Medenî bir yemin örneğidir. Allah yolunda savaşanların mükâfatları konusunda ise, “*velein kutiltüm*” şeklinde başlayan ayette Allah yolunda öldürülenlerin affedildikleri ve günahlarının bağışlandığı beyan edilmiştir.²⁴⁷ Yahudi ve Hristiyanlar hakkında yemine konu olan ayetlerde, Hz. İsa hakkında “ona Allah veya üç uknumdan birisi demeleri sebebiyle kâfir oldukları” açıklanmıştır. Bu husustaki iki ayet de “*le kad*” şeklinde başlamıştır.²⁴⁸

²⁴¹ Mâide 5/17, 72-73.

²⁴² Turan, “Kur’ân-ı Kerim’deki Yeminler (Aksâmu’l-Kur’ân)”, s. 98.

²⁴³ “Müminler öyle kimselerdir ki her şeyden önce Allah’a ve elçisine yürekten inanıp güvenirlir, iman konusunda hiçbir şüpheye düşmezler, Allah yolunda canlarını ve mallarını ortaya koyarak mücadele ederler. İşte bunlardır imanda sadakat ve samimiyet sahibi olanlar.” Hucurât, 49/15.

²⁴⁴ Bakara 2/155. Ayrıca bkz. Âl-i İmrân 3/186; Maide 5/94; Muhammed 47/31.

²⁴⁵ Nisâ 4/65.

²⁴⁶ Nûr 24/55. Şu ayetler de bu manada yemin olarak kabul edilmiştir: Âl-i İmrân 3/123, 152; Tevbe 9/25; Hacc 22/59, 40, 60; Fetih 48/18, 27.

²⁴⁷ Âl-i İmrân 3/157.

²⁴⁸ Mâide 5/17, 73.

3.1.2. Kur'an'da Kaseme Konu Olan Varlıklar

Mekke döneminde nazil olan surelerdeki yeminlerin istidlâfî olduğunu belirtmiştik. Bu yeminlerle insanın içinde yaşadığı yakın ve uzak çevresini iyi okuması, tanınması ve eşyanın yaratılış hikmetini kavraması hedeflenmiş görünmektedir. Yemin şekilleri hangi tür kalıpla olursa olsun, muhataba sözün doğrulunu kabul ettirme veya onu ikna etme gibi bir amaca yönelik olduğunda kuşku yoktur. Üzerlerine yemin edilen eşya veya nesnelerin çeşitliliğinin, muhatapların anlayış ve kültür yapılarıyla ilgili olması muhtemeldir.²⁴⁹ Allah bir takım gerçekleri takviye etmek için özellikle insanın müşahhas dünyasındaki varlıklara yemin etmiştir. Kur'an'ın her devirdeki muhatapları, üzerine yemin edilen şeyleri en azından zahiri anlamı itibarıyla kavramakta zorlanmamışlardır. Çünkü “muksemun bih” olarak ifade edilen ve Allah'ın zatının dışındaki bu varlıklar müşahhas dünyamızın unsurlarıdır.

Bu bölümde Allah'ın yemin ettiği varlıkları önce toplu halde, sonra başlıklar halinde açıklamaya gayret edeceğiz. Açık yemin üslûbuyla Kur'an'da yemin edilen varlıklar (muksemun bihler) Allah'ın kendi zatı ve bazı sıfatları başta olmak üzere yemin edilen diğer varlıklardır. Gerek kendisiyle yemin edilen varlıklar ve gerekse bunların Mekkî sûre üslûbu içerisinde yer almış olması merakı celbedici bir durumdur. Kur'an'da üzerine yemin edilen varlıklara baktığımızda şöyle bir tablo ile karşılaşırız: Ömür,²⁵⁰ Kur'an,²⁵¹ melekler, rüzgârlar, yağmur yüklü bulutlar, yıldızlar,²⁵² kalem ve yazdıkları,²⁵³ Tûr, ince deriler üzerine yazılan kitab/ilahî kelam, ibadet için gelenlerle şenlenen (mamur olan) Kâbe, kubbe gibi duran gökyüzü, dalgalanıp kabaran deniz,²⁵⁴ Burçlarla/yıldız kümeleriyle dolu gökyüzü, mutlaka gelip çatacağı vaat edilen gün, kıyâmet günü şahitlik edenler ile haklarında şahitlik edilenler,²⁵⁵ akşamın alaca karanlığı, gece ve onun karanlık örtüsü altında barınan her şey, dolunay haline gelen ay,²⁵⁶ târik,²⁵⁷ kıyâmet günü ve o gün

²⁴⁹ Gedikoğlu, *Arap Dilinde Kasem*, s. 94.

²⁵⁰ Hicr 15/72.

²⁵¹ Yâsîn 36/1-2; Sâd 38/1; Zührûf 43/1-2; Duhân 44/1-2; Kâf, 50/1.

²⁵² Sâffât 37/1-4; Zâriyât 51/1-4; Necm 53/1; Vâkıa 56/75; Nâziât 79/1-5.

²⁵³ Kalem 68/1.

²⁵⁴ Tûr 52/1-6.

²⁵⁵ Burûc 85/1-3.

²⁵⁶ İnşikâk 84/16-18; Leyl, 92/2.

pişmanlıkla dövünecek nefis,²⁵⁸ sabahın aydınlığı, zilhiccenin ilk on gecesi, zilhiccenin dokuzuncu ve onuncu günü, Müzdelife’de geçen gece, tek ve çift, geçip giden gece,²⁵⁹ Mekke, baba ve evlad,²⁶⁰ güneş ve ışığı, gündüz, gece, gökyüzünü bir tavan gibi bina eden, yeryüzünü bir yaygı gibi serip döşeyen, insan nefsine kabiliyetler veren ve yine ona hem kötülüğü hem de kötülükten sakınmayı ilham eden,²⁶¹ erkek ve dişiye yaratan o sınırsız kudret sahibi,²⁶² kuşluk vakti,²⁶³ İncir dağı ve zeytin dağı, Sina dağı,²⁶⁴ nefes nefese koşan, koşarken kıvılcımlar saçan, sabahın erken vaktinde baskın yapan tozu dumana katan ve düşmanın tam ortasına dalan atlar,²⁶⁵ asr²⁶⁶ Allah’ın üzerine yemin ettiği varlıklardır. Allah’ın yemin ettiği şeylerin hedefinde cevap olarak tevhid,²⁶⁷ Hz. Muhammed’in nübüvvetinin tasdiki ve doğruluğu,²⁶⁸ Kur’an’ın gerçekliği,²⁶⁹ ceza, va’d ve va’id,²⁷⁰ insanın halleri, nitelik ve nicelikleri bulunmaktadır.²⁷¹

3.1.3. Kasem Şekilleri ve “Lâ Uksimu” Meselesi

“Lâ uksimu” veya “felâ uksimu” kalıpları kasemdeki vurgu kuvvetini artıran şekillerdir. Kasem vurgusu haliyle cevap durumundaki haberin ağırlığını da etkileyecektir. Öbür taraftan “*Kul îy ve rabbî*”²⁷² veya “*Kul belâ ve rabbî*”²⁷³ veya “*Kâlû belâ ve rabbînâ*”²⁷⁴ şeklinde gelmesi kasemlerin çeşitliliğini göstermektedir. Nitekim bu şekildeki kasem kalıpları, inkârın şiddetli olduğu bir anlayışın bazen önünde bazen hemen sonrasında gelir.

²⁵⁷ Târık 86/1.

²⁵⁸ Kıyâmet 75/1-2.

²⁵⁹ Fecr 89/1-4.

²⁶⁰ Beled 90/1-3.

²⁶¹ Şems 91/1-8.

²⁶² Leyl 92/1-3.

²⁶³ Duhâ 93/1-2.

²⁶⁴ Tîn 95/1-3.

²⁶⁵ Âdiyât 100/1-5.

²⁶⁶ Asr 103/1.

²⁶⁷ Sâffât 37/4; Fecr 89/14.

²⁶⁸ Yâsîn 36/3-4; Necm 53/2-3.

²⁶⁹ Zuhârîf 43/3; Duhân 44/3; Tûr 52/7; Necm 53/4; Vâkıa 56/77; Hâkka 69/40; Tekvîr 81/19; Târık 86/13.

²⁷⁰ Yunus 10/53; Hicr 15/92; Sebe’ 34/3; Zâriyât 51/5-6; Teğâbûn 64/7; Mürselât 77/7.

²⁷¹ İnşikâk 84/19; Leyl 92/4; Tîn 95/4; Âdiyât 100/1-5; Asr 103/2.

²⁷² Yunus 10/53.

²⁷³ Sebe’ 34/3.

²⁷⁴ En’am 6/30.

Kasem harfleri de kasemin oluşmasında etkin rol oynar. “*fe-bi’izzetike*”²⁷⁵ (İzzetin ve şerefin hakkı için) örneği “bâ” harfinin manaya katkısını göstermektedir. Şurada şu kasem gelecek diye kesin bir kural yoktur. Ancak konuların önemine göre kasemin belâğatinin arttığı gözlenmektedir.²⁷⁶ Kasem, bilindiği gibi bir haber üzerine gelir. Zahirde bizzat Allah’ın kasem etmesinin yanında daha çok Medenî surelerde rastladığımız belirli şahıs ve gruplara tahsis edilebilecek kasem örnekleri ayrı bir anlatım formatıdır. Sözgelimi “*Aksemû billâhi cehde eyymânihim*”²⁷⁷ şeklindeki yemin kalıbı, münafıkların kasemle Allah’ın ismini istismar ettiklerini ve bununla asıl niyetlerini gizlediklerini göstermesi açısından manidardır. Kasemi Kur’an üslûbundan ayırmak mümkün değildir. Tüm ayet ve sûreler Allah’ın kelamı olması bakımından eşittir, ancak bunların farklı anlatım üslûbu içerisinde sunulduğu da bir vakıadır. Peygamberlerin sözleri, inanmayan kavimlerin liderlerinin söyledikleri, İblis’in, meleklerin, inanan ve inanmayan insanların sözlerinin Kur’an’da verilmiş biçimi kasem için de geçerlidir.

Kasem fiiline “lâ” nefîy edatının gelmesi meselesine dönersek, Kur’an’da sekiz surede dokuz defa bu tip kasemin varlığını görmekteyiz.²⁷⁸ Müfessirler kasem konusunda en çok bu meselede farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bunun sebebi kasemden önceki “lâ” edatının yeminin bir parçası olup olmadığı ve yeminin bir parçası ise manaya katkısı meselesindeki farklı anlayışlardır. Bu konudaki belli başlı görüşler şöyledir:

1. Kasem fiilinin başına gelen “lâ”, daha önce Arapların şiir ve günlük konuşmalarında aşına oldukları nefîy anlamı taşıyan bir edattır. Nitekim İmruü’l-Kays, bir şiirinde “*Lâ ebîke yâ ibnete’l-Âmirî-Lâ yedde’î el-kavmu ennî efirru*” (Hayır baban hakkı için ey Âmirî’nin kızı, insanlar benim kaçacağımı iddia etmez).²⁷⁹ Bu şiirde “lâ” te’kîd olduğu kadar, kasemi nefyî de söz konusu olmuştur. Yani bu hususta yemin edilen şeyi te’kidin yanında onu i’zâm (büyütme) etmeme gerek

²⁷⁵ Sâd 38/82.

²⁷⁶ Kılıç, *Yemin Olsun ki*, s. 23.

²⁷⁷ Mâide 5/53.

²⁷⁸ Nisâ 4/65; Vâkıa 56/75; Hâkka 69/38-39; Meâric 70/40; Kıyâme 75/1-2; Tekvîr 81/15; İnşikâk 84/16; Beled 90/1.

²⁷⁹ İmruü’l-Kays, *Divân*, s. 105

yoktur, anlamları çıkarılmıştır.²⁸⁰ İmruü'l-Kays'ın bu sözünde "lâ", kendisi hakkında çıkarılan kaçma iddiasının doğru olmadığını pekiştiren ve bu durumda nefiy anlamı taşıyan edattır. Aynı zamanda kasemi kuvvetlendirdiği de bir vakiadır. "Muksemun aleyh" olumsuz olursa yemin fiilinin başına lâ'nın gelmesi muhtemeldir.²⁸¹ Kıyâme suresinin başında "*Lâ uksimu*" denilerek "*Kıyâmet gününe ve nefsi-i levvâmeye*" yemin edilmiş ve yemini birinci cevabı olarak müşriklerin inandıklarının aksine "*İnsan bir gün kendisini diriltip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor*" ayeti gösterilmiş, bir başka cevap olarak da "letübasünne" olabileceği söylenmiştir. Müşriklerin ahiretteki dirilmeye şiddetle karşı çıkmalarına karşı "durum sizin dediğiniz gibi değil orada muhakkak dirileceksiniz" anlamını te'kîd için kasemin başına "lâ" getirilerek o inancın zıddının gerçekleşeceği belirtilmiştir. Bu görüşe göre lâ'nın varlığı "uksimu"dan ayrı nefîy edatıdır. Lâ'ya nefîy edatı denilerek, onun diriliş üzerine müstakil olarak vurgu yaptığı rolü biçilmiş olmaktadır.²⁸² Bu duruma göre kasem fiilinden önce gelen "lâ" edatı öldükten sonraki hayatı inkâr edenlere bir nevi itiraz anlamı taşımaktadır. Ardından gelen yemin kalıbı, ahiret vurgusunu artırmıştır. Nahiv âlimleri, bu suredeki lâ'nın inkâr edenlerin sözlerini reddetmek ve kıyâmetin mutlaka vuku bulacağını ifade için kullanıldığı kanaatindedirler.²⁸³ Bu duruma göre lâ, yeminle inkârı (reddedileni) ayırmış, kasem yeni bir başlangıç olarak görülmüştür.

2. Yeminin başındaki lâ'nın nefîy anlamında olmayıp, lâ'm'ın fethasının işbâ²⁸⁴ ile okunmasıdır. Bu duruma göre "lâ" ibtida lamı yani te'kîd

²⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV. 189; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, V. 71.

²⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, IV. 447.

²⁸² Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXIX. 139; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984, XXIX. 338.

²⁸³ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meânî'l-Kur'ân*, nşr. İmâdüddîn b. Seyyid Âlûdervîş, Beyrut 2011, III. 207; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Tefsîru Gâribi'l-Kur'ân*, nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr, Beyrut 1978, s. 499. Zemahşerî de bu manadaki görüşleri serdetmiştir. Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 266-267.

²⁸⁴ İşbâ', lügatta doyurmak anlamına gelir. Arap nazmında vezin veya kafiye zaruretiinden dolayı kelimeye bir harf katma olarak tanımlanır. Kıraat ıstılahında ise teshîli caiz olan bazı harflerin mahrecinden çıkarılması şeklinde tarif edilir. Bkz. Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, İstanbul 1997, s. 78-79.

lâmıdır. Bu manada Kıyâme suresindeki kalıbın “*le ene uksimu*” şeklinde te’kîd için geldiği söylenmiştir. Kıyâme ve Beled surelerindeki lâ’nın kelamın başında yani kasemden önce geldiğini, bunun da sebebinin nefîy ve te’kîdin uyumu şeklinde anlaşılabileceği belirtilmiştir.²⁸⁵ Zeccâc (ö. 311/923), Kıyâme suresindeki “lâ”nın sıla olduğu görüşündedir, bu lâ’nın Hadîd 57/29. ayetteki “*liellâ*”nın durumuna benzediğini ifade eder.²⁸⁶ Buradaki zaid ve sıla ifadelerinden lâ’nın lüzumsuz olduğuna dair bir anlam çıkarılmaz. Ayrıca, lâ’yı ibtida kabul ederek “*le uksimu bi-yevmi’l-kıyâme*” şeklindeki okuma, lâ’nın te’kîd olarak görülmesindendir. “Lâ”, mücerred te’kittir, Resûlü inkâr eden birine, “*lâ vallahi inne’r-resûle lehakkun*” (Hayır Allah’a yemin olsun ki resûl gerçekten doğrudur) örneğinde olduğu gibi lâ, yemini te’kîd etmektedir.²⁸⁷ Vâkıa suresindeki “*felâ uksimu*”²⁸⁸

²⁸⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 266-267; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXX. 214-215; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV. 447; Âlûsî, *Ruhu’l-Meânî*, XXIV. 136; Kattân, *Mebâhîs*, s. 287.

²⁸⁶ Ebû İshâk İbrahim b. Serî ez-Zeccâc, *Meânî’l-Kur’ân ve l’râbuh*, nşr. Abdulcelîl Şelebî, Beyrut 1988, V. 205. Bkz. İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi’l-Kur’ân*, s. 499; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V. 266. Hadîd suresinin 29. ayetinde olumsuz bir anlam değil sıla/zaid ve daha çok da te’kîd anlamı ağır basan bir kullanım söz konusudur. “Yahudiler ve Hristiyanlar iyi bilmeliler ki Allah’ın vahiy ve peygamberlik lütfuna onlar asla karışamazlar.” Bu ayetteki “li-ellâ” lafzıyla ilgili açıklama için bkz. Mustafa Öztürk, *Kur’ân-ı Kerim Meali*, İstanbul 2011, s. 754.

²⁸⁷ Ferrâ, *Meânî’l-Kur’ân*, III. 207; Zeccâc, *Meânî’l-Kur’ân*, V. 251; Ebû İshâk Ahmed es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, nşr. Ebû Muhammed b. Âşûr, Beyrut 2002, X. 81; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul 1971, VIII. 5472.

²⁸⁸ Vâkıa, 56/75-77. Hâkka, 69/38. ayetteki suresindeki “*felâ uksimu*” kalıbıyla gelen kasem, Vâkıa suresindeki kasem gibi Kur’ân’ın hak olduğunu ve Allah tarafından Hz. Peygamber’e Cebrâil vasıtasıyla vahyedildiğini şiddetle destekleyen şeklidir. Aynı şekilde Meâric, 70/40. ayetindeki kasem, Allah’ın gücünün sonsuzluğunu ifade eden haberi kuvvetlendiren bir yemin şekli olarak görülmektedir. Yukarıda geçtiği üzere Kıyâme, 75/1-2. ayetteki “*Lâ uksimu*” kalıbı özellikle kıyameti ve kıyamette olacak pişmanlığın önemini vurgulamaktadır. Tekvîr, 81/15. ayetteki kasem örneğinde yine Kur’ân hakkında, Cebrâil’in getirdiği bir söz olduğuna dair vurgusunu görmekteyiz. Bu vurgudan sonra müşriklerin Hz. Peygamber’e yakıştırmak istedikleri “mecnun” ve “kâhin” iftirası reddediliyor ve hemen arkasından onun Allah’ın elçisi olduğu kasemle ifade ediliyor. Aynı kalıpla gelen kasem örneklerinden biri de İnşikâk 84/16-18. ayettir. Ahiret hayatını inkâr eden kimselere onların anladığı şekilde “*felâ uksimu*” formunda alaca karanlığa, geceye ve karanlığı ile örttüğü her şeye, dolunay halini alan ve en güzel görüntüyü veren aya kasemle kıyâmet ve hesap günün gerçekliği anlatılmıştır. Beled, 90/1. Ayette aynı formdaki kasem, Hz. Peygamber’in doğup büyüdüğü risalet yıllarının başlangıç yeri olan Mekke’ye ve Mekke’nin kuruluşunda yer almış, Kâbe’yi inşâ etmiş Hz. Peygamber’in atası İbrahim ve İsmail’e yönelik hatırlatmalar, insanın sıkıntılara katlanabilecek güçte yaratıldığı ve sabırla bu güçlükleri yenebilecek kabiliyette olduğu anlatılmaktadır. Kur’ân’daki bu örnekler, farklı görüşlerin aksine Arapların aşına oldukları bir kasem biçimi olarak görülmektedir. Muksemun bih’i “rab” lafzı olan ve fiili hazf olan “*felâ ve rabbike*” örneği Medenî olan Nisâ 4/65. ayette gelmiştir. İlgili ayette, Hz. Peygamber’in verdiği hükümlere, söylediği sözlerle karşı vurdumduymaz davranan münafıklar hedef alınmıştır. Kasemle tasdiklenen husus, Hz. Peygamber’in getirdiklerini gönül huzuru içerisinde kabul etmeyen kimselerin zahirde mümin görünse de gerçekte mümin olmadıklarıdır. Benzer bir

kalıbındaki kasemde, sonraki ayetin de delaletiyle haberin nefyî değil, te'kîdi söz konusudur. Büyük bir kasemle büyük bir haber verilmektedir. Verilen haber, Kur'an'ın yüceliğidir. Buradaki kasemin büyüklüğü, insanlar nazarındaki yıldızlara atfedilen anlayışı yansıtmaktadır. Aslında bu kalıbı öteden beri Araplar kullanmaktaydı. Bu kullanışta da kuvvetli bir vurgu olduğu gerek “muksemun bih”den gerek “muksemun aleyh”den anlaşılmaktadır.

3. “Lâ”, durumun açıklığından dolayı yemin gerektirecek bir hususun olmadığını gösterir. Bu da kasemin nefyidir. Râzî (ö. 606/1209) bunu en doğru görüş olarak aktarmıştır. Bu takdirde Kıyame suresinin birinci ayetinin şöyle analılabileceği varsayılmıştır: “Sana karşı kıyâmet gününe ve nefsi levvâmeye yemin etmiyorum. Yemin etmeksizin sana soruyorum, ‘ölümle dağılan kemikleri toplayamayacağımızı mı sanıyorsun’ bunun gerçekleşeceği, yemine gerek duymayacak kadar açıktır”²⁸⁹ şeklindedir. Bu görüşe göre insanların tekrar dirilmesinin izahında yemine gerek yoktur. Allah yaratır, öldürür ve tekrar diriltir.²⁹⁰
4. “Lâ” ile kasemden evvel muhatabın zihni boşaltılmış, sonra olması ve inanılması gerekenler zikredilmiş ve ona “Şimdi zihninden bütün muhalif fikirleri sil. Söylenecek ve dinlenecek başka şey yok, ancak şu söyleyeceğim hakikat var”²⁹¹ şeklinde bir mukabelede bulunulmuştur. Nitekim Hz. Peygamber’in şu yemini de bu anlamı desteklemektedir. “*Lâ ve musarriḥi’l-kulûb*” veya “*lâ ve mukallibi’l-kulûb*” (Hayır, kalpleri çeviren zata yemin olsun ki).²⁹² Bu yeminin, şunu kesinlikle biliniz ki Allah’tan başka kalpleri çevirecek ve ona müdahale edebilecek kimse yoktur, şeklinde anlaşılması da mümkündür.

kasem şekli de “*Kellâ ve’l-kamer, ve’lleyli iz edber ve’s-subhi izâ esfer*” Müddessir (74/32-34) ayetleridir. Bu ayette kasem fiili hazfedilmiş başa “*kellâ*” gelmiştir. Bu kasem edilenlerin hedefinde cehennem korkunçluğu öne çıkarılmış olmasıdır. Bu formdaki kasemlerin ortak noktası, kasem sonrası gelen mesajın tehdit içermesi ve şiddetle yanlış hareketten dönülmesinin ihtar edilmesidir.

²⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXX. 190; Kattân, *Mebâhis*, s. 293.

²⁹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir*, Beyrut 2007, V. 335.

²⁹¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII. 5473; Sadık Kılıç, *Yemin Olsun ki*, s. 29-32.

²⁹² Buhârî, “Eymân” 3; Ebû Dâvûd, “Eymân” 16; Nesâî, “Eymân” 1-2.

Bu tanımlar ve açıklamalardan anlaşılan “lâ” üç anlamda değerlendirilmiştir. “Lâ” zâid (sıla), “Lâ” ibtidâ ve nefîy anlamında olan “La”dır. “Nefîy anlamı” da iki şekilde anlaşılmış, birincisi kasem lafzından önce geçen bir ifadenin ya da insanların zihnindeki yanlış bir tasavvurun nefyedilmesi; diğeri yeminin nefyidir. Kanaatimizce, “lâ” için ayrı bir rol biçmeye gerek yoktur. Lâ’yı yemin bütünlüğü içerisinde değerlendirmek daha uygundur. Kasem fiilinin başında “lâ”nın gelmesi, Arapların öteden beri alışageldikleri ifade üslûbunun korunmuş şeklidir. Lâ’nın kasemin başında bulunması ilk muhataplarının aşına oldukları ifade şekliydi. Lâ’nın kasem kavramı içerisinde, te’kîd etkisinin yanında manayı bütünleyici, zenginleştirici ve aynı zamanda lafzı tezyîn edici olması da ihtimal dâhilindedir. Lâ, olumsuzluk anlamı taşısa da kasemin hükmünü tamamen ortadan kaldırıcı değil, aksine onu destekleyici olduğunu düşünmekteyiz. Yine biz, Râzî’nin Kıyâme suresinde konunun açıklığının yanında “muksemun bih”in “muksemun aleyh”ten daha aşağı olması sebebiyle burada yemine gerek duyulmadığı görüşünün isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Zira muksemun bih’ten birisi de kıyamet lafzıdır. Aslında bu lafız muksemun aleyh kategorisinde bir lafızdır. Sonuç itibariyle “lâ uksimu” ifadesinin bilinen bir yemin kalıbı olduğunu, daha öncede ifade edildiği üzere Mekke’li müşriklerin kasemin şekli yapısına değil, Kur’an’ın muhteva ve mesajına itiraz ettiklerini belirtmek isteriz.

3.1.4. Kasemin Cevabı

3.1.4.1. Kasemde Cevabın Açık veya Mahfûz Olma Meselesi

Kasem Arapların günlük konuşmalarında sürekli başvurdukları bir ifade biçimi olması dolayısıyla kullanımdaki kolaylık için bir takım haziflere gidilmiştir. Bazen kasem fiili düşürülmüş, onun yerine kasem harfi ile yetinilmiş; bazen de kasemin cevabı hafifletilmiştir. Bu manada dildeki hazifler anlaşılmayı zorlaştırmak veya muğlâk hale getirmek her dilde görülen sözün uzatılmasına mani olmak için kullanılan bir anlatım ve iletişim tarzıdır.

Kasem bölümünün birinci kısmı yemin edatı (vav-be-te) ve kendisiyle yemin edilen şey (muksemun bih), kaseme cevap ve konu olan kısım (muksemun aleyh) mutlaka bağımsız bir cümle olmalıdır. Kasemin cevap cümlesi olumlu isim cümlesi ise cümle başında “lâm” ve “kad” edatlarından

biri veya her ikisi de birlikte bulunabilir. Cevap cümlesi olumlu fiil cümlesi olursa, fiil geçmiş zaman kalıbında gelir ve cümlenin başına “lâm” ve “kad” edatları getirilir. Bu şekildeki bir kalıpta bazı durumlarda “lâm” hafzedilebilir. Fiil geniş zaman kipinde ise başına “lâm” ve “te’kîd nunu” getirilmiştir. Eğer cümle olumsuz ise nefy edatlarından birisi (“mâ” ve “lâ”) getirilmiştir. Araya başka cümlelerin girmesi halinde kasemle cevabı arası uzuyacağından haliyle cevabın tespiti zorlaşacaktır. Bu zorluk cevabın hafz edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak hafzedilen cevabın ne olduğu hususunda cümlelerin siyak-sibakına bakmak cevabı tespitinde fayda sağlar. Kasemde hazfin gerçekleşmesi anlatımdaki vurguyla da alakalıdır. Hafzedilen kasem veya cevabı, ya söylemeden anlaşılabilir ya da kendisiyle yemin edilen daha fazla dikkat çekme amacı güdülmüş olabilir.

3.1.4.2. Kasemin Cevabını Belirlemede Sübjektiflik

Kasem cümlesi çok kere ifade edildiği gibi kasem, kasem edilen (muksemin bih), kasemin hedefi olan ve ona cevap teşkil eden yani asıl söylenmek istenen yargı bölümü (muksemin aleyh) olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Yeminde edat ve “muksemin bih” çoğunlukla açıktır. Özellikle Mekki surelerde çok sayıdaki ayette bunun birçok örneğine şahit olmaktadır. Bununla beraber kasem cümlesinde cevap kısmının tespitinde sübjektiflik söz konusudur. Bu durumda cevabın tespiti kişinin bilgisine, hissiyatına ve ayetlerdeki siyak ve sibak ilgisi marifetiyle anlayışına kalmıştır. Cevap surenin bir ayeti olabileceği gibi yeminden sonraki surenin tamamı da olabilir. Bizim tespitlerimize göre genellikle yeminden sonra cevap olan kısım, ya aynı ayette veya hemen sonraki ayetlerde gelmektedir. Ancak kasem cümlesinin üçüncü kısmını belirtirken yargıdan bahsetmiştik. Yemine cevap teşkil edecek olan kısmın, yeminle mana ve mefhum açısından sıkı bir alakasının olması gerekir. Ayrıca yeminin gücünü üzerinde taşıyacak bir hüküm ihtiva etmesi de icap eder. Ancak bu irtibatı tespit ettikten sonra o ayetin yeminin cevabı olabileceğine kanaat getirebiliriz. Her ne kadar, cevabın tespitinde sübjektiflik ön planda olsa da cevaba konu olan hususlar genellikle tevhid, Kur’an’ın hak olması, nübüvvetin gerçekliği, ahiret (ceza, va’d ve va’id) ve insanın halleri

çevresinde odaklandığından bir şekilde tespit edilmesi mümkün olmaktadır..²⁹³ Bu durum yeminin hedefini belirlemeyi kolaylaştırmakta ve hata payını azaltmaktadır. Misal olarak, “*Ve’l-Asr*” (Asr’a yemin olsun) cümlesinde “vâv” kasem edatı, “asr” “muksemun bih”dir. “*İnne’l-insâne lefî husr*” (İnsanoğlu büsbütün zarar ve ziyandadır.) ifadesinde bir hüküm bulunmaktadır. Bu hüküm insanın mutlak manada zararda olmasıdır. O halde yeminin cevabı burası olabilir. Ancak insan hakkındaki bu hükümde bir istisna yok mudur? Bu düşünce bizi sonraki ayete götürüyor. “Fakat iman edip imanlarına yaraşır güzellikte işler yapan, birbirlerine hep Allah yolunda yürümeyi ve bu yolda sebat etmeyi öğütleyenler asla zarar ve ziyana uğramayacaklardır.” Şimdi yeminden sonra cevabı teşkil eden hüküm tamamlanmış oldu. Cevabı tespit ettikten sonra sure “Asr’a yemin olsun ki, iman edip imandan kaynaklanan işler yapanlar, ömür sermayesinden zarar etmemiş bilakis kazanmışlardır” şeklinde anlaşılabacaktır.

Yeminden sonra cevabın göreceli olması onun bulunmasında her zaman hata payını akla getireceği gibi, isabetin olabileceği düşüncesini de muhafaza etmek gerekir. Diğer bir ifadeyle, Yeminden sonra gelen cevabının belirlenmesindeki subjektiflik, cevabın tespitinde hata ve isabet payının bulunduğu anlamına gelir. Bir önceki başlıkta ifade ettiğimiz gibi, yeminde cevap kısmı zahir olabildiği gibi mahzûf da olabilir. Ancak cevabın mahzûf olması her zaman cümle eksikliğini değil, bu sayede bazen kelamın güzelliğini ortaya çıkarır ve sözün gereğinden fazla uzatılmamasını sağlamış olur. Ancak hazf gerçekleştiğinde hazfe delâlet eden bir takım karinelerin olması gerekir. Bu işaretler aynı zamanda araştırmacıyı yeminin cevabına ulaştıracaktır. Araştırmacıyı yeminin cevabına ulaştıracak olan karinelere ilki “aklî” olanıdır. Diğer bir karine “hal”; bir üçüncüsü de “sözün gelişi (siyak-sibak)tır. “Muksemun bih”in belirtilip “muksemun aleyh”in” mahzûf olduğu yerde muksemun bih’e fazlaca dikkat çekiliyor demektir. Fecr suresinde “muksemun

²⁹³ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 8-10. Ferâhî’, Mahlûk ile yapılan yeminde, muksemun aleyh’in hazfinin muksemun bih’in faziletinden veya onun yüceliğinden değil cümlenin gelişinden kaynaklandığını söylemiştir. Ona göre muksemun bih’in muksemun aleyh’e göre tazimi batıldır. Ancak kendi içinde Allah’ın ona değer vermesi ayrı bir husustur. Üstelik yemin bütünlüğü içerisinde tazim anlayışını meseleyi anlamada bir perde olarak görmektedir. Hatta İbn Kayim’in muksemun bih olan şeyleri Allah’ın sıfatıyla ilişkilendirmesini de reddetmektedir. Bkz. Ferâhî, *İm’ân*, s. 39-40.

bih”ler sıralandıktan sonra “Bu yeminler akli selîm için manidar değil midir”²⁹⁴ diye ayrıca üzerinde durulmaya, düşünmeye layık olduğu hatırlatılmıştır. Belki bu hususta iyice düşünsünler diye hemen bu yemin edilen hususların peşinden cevabı gelmemiştir. Cevabın hazf olmasının diğer bir nedeni yeminle arasına uzun cümlelerin girmiş olması olabilir. Cevabın hazfedilmesi “lev”in cevabının hazf olunması gibidir. Muksemun bih’le cevabın aynı şeyler olduğu için cevabın hazf olunduğuna örnek olarak Sâd ve Kâf surelerinin ilk ayetlerini verebiliriz. Bunlar için bir sonraki ayetin muksemun aleyh olduğu söylenmişse de mahzûf olduğuna dair görüş de bulunmaktadır.²⁹⁵ “*ve’l-Kur’ani zi’z-zıkr*” (Şanlı şerefli öğüt dolu Kur’an’a yemin olsun ki),²⁹⁶ “*Vel-Kurâni’l-Mecîd*” (Şerefli Kur’an’a Andolsun ki).²⁹⁷ İki örnekte de “Muksemun bih” ve “muksemun aleyh” Kur’an’dır. Çünkü Kur’an, sıfatıyla beraber gelmiş ve böylece niçin yemin edildiği hedefini bulmuştur. Yeminlerde “muksemun aleyh” olanlardan birisi de Kur’an olduğu için burada yeminle beraber Kur’an’ın şanlı şerefli olduğu haber verilmektedir. Şanlı şerefli olan bir şey kendisine tabi olanı ve kendisini rehber edineni şerefli kılar. Kur’an’ın da hedefi budur. Kur’an’a şanlı ve şerefli denirken aynı zamanda Hz. Peygamber’in doğruluğuna da işaret edilmiş olmaktadır. Bu yeminleri tersinden okuduğumuzda kâfirlerin bu açık hakikati görmemelerinin hayretle karşılandığını görürüz.

Bazen “muksemun bih”in hazfolunduğu da olur. “*İzâ câe’ke’l-Münâfikûne Kâlû neşhedü inneke leresûlullâhi va’llâhu ya’lemu inneke leresûlühü*” (Münafıklar sana geldiklerinde “Kabul ve itiraf ederiz ki sen gerçekten Alalh’ın elçisisin” derler. Allah senin kendi elçisi olduğunu zaten biliyor)²⁹⁸ ayetinde “neşhedü”, “nehlifu” anlamında yemin fiili geldiği halde, “Allah veya rab” gibi “muksemun bih” gelmemiştir. “*inneke le-resûlullâh*” kısmı yeminin cevabını oluşturmaktadır. Bazen söz arasında yemin tekrar ettiği halde cevabın tekrar etmediği görülür. Bazı durumlarda cevabın hazfedilmiş olması cevabın bilinmediği anlamına gelmez. Zira “Muksemun bih”in tazimi

²⁹⁴ Fecr 89/5.

²⁹⁵ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 20.

²⁹⁶ Sâd 38/1.

²⁹⁷ Kâf 50/1.

²⁹⁸ Münâfikûn 63/1.

için de “muksemun aleyh”in hazfedildiği vakidir. Genellikle Mekkî surelerde rastladığımız yemin kalıbının cevabı bilinmektedir. Bu cevaplar yukarıda sıraladığımız değişmeyen gerçeklerdir. Mahzûf veya zahir yeminde cevap tespit edilememişse yemin cümlesinin bir parçası eksik olacağından mana da tamamlanmamış demektir. O halde yukarıda belirtilen yemin cümlesi parçalarının birleştirilmesi bu üslûbun manaya katkısı açısından zorunludur.

3.2. Kasem İçeren Ayetlerin Muksem Bih Bakımından Tasnifi

Yukarıda da münasebet düştükçe ifade edildiği gibi, Kur’an’da ve özellikle Mekkî surelerde çok sayıda açık kasem örnekleri bulunmaktadır. İlahî yemin kategorisinde Allah Teâlâ kendi zatına yemin ettiği gibi mahlûkatına da yemin etmiştir. Bu yöndeki kasemle ilgili ayetleri açıklarken bu konuda serdedilen görüş ve açıklamaları tahlil edip sonucunda bir senteze ulaşma ve ilmî bir perspektif yakalamayı hedeflemekteyiz. Bu konuda ayetlerdeki yemin örnekleri incelenirken ilgili ayetlerin sure muhteviyatı ile olan alakasına da mümkün mertebe değinilecektir. Bu araştırmada ayetlerdeki yemin kalıbında muksemun bih arandığı kadar yemini neticeye ulaştıracak ve yemini tamamlayan önemli bir unsur olması bakımından muksemun aleyh de gösterilmeye çalışılacaktır. Şimdi ilk başlıkta Allah’ın zat ve sıfatlarına yaptığı kasemleri ele alalım. Kasem içeren ayetler ele alınırken alt başlıklar muksemun bih’e göre belirlenmiştir.

3.2.1. Allah’ın Kendi Zat ve Sıfatıyla İlgili Kasemler

3.2.1.1. Rab

Kur’an’da Allah kendi zatına kasem etmiştir. Bu formdaki kasemlerde daha çok “muksemun bih” “rab, Allah ve (yapıp etmelerine dair) fiilleriyle” gelmiştir. Rab ismi aynı zamanda Allah’ın fiillerini yansıtan bir lafızdır. Kur’an’ın genel kullanımında “rab” şefkat, özenle eğitme anlamını taşımaktadır.²⁹⁹ Bu lafzın kullanımına “ilahî inayet”, “riayet”, “nimet”, “uyarı” ve “ikaz” gibi anlamları da yüklememiz mümkündür. “Erken dönem Mekkî

²⁹⁹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 184; Muhammed Âbid Câbirî, *Fehmu’l-Kur’ani’l-Hakîm: et-Tefsîru’l-Vâdih Hasebe Tertîbi’n-Nüzûl*, Beyrut 2008, I. 130.

surelerde rab isminin ön planda olması esas itibariyle tevhid-i rububiyeti vurgulamak içindir.”³⁰⁰

Rab lafzıyla ilgili kasem formatı genelde, “*feverabbike*” (senin rabbine yemin olsun)³⁰¹ şeklindedir. Kasemin izafet şeklinde sunulması ve aynı zamanda “rab” lafzının kullanılması, öncelikle Hz. Peygamber için bir destek ve taltifin varlığını göstermektedir. “Rab” ismiyle gelen kasem ayetlerinin ekserisi Mekke dönemi sureleri içinde bulunmaktadır. Bu dönem ayetlerinin iniş zamanı Mekke’de işkencenin son haddine vardığı bir zamana tekabül eder. Habeşistan’a hicretin de bu dönemde yapıldığını dikkate aldığımızda Müslümanlar açısından bu zamandaki sıkıntıların boyutunu tahmin etmek zor değildir. Ayetlerde geçen “rab” lafzı terbiye eden anlamında Allah’ın ismidir. Allah, insanı yaratıp onu terbiye etmiş, başıboş bırakmamış ve yine kendi içlerinden birini onlara peygamber olarak göndermiştir. Allah bu uyarılardan sonra insanların kendi akıbetlerini yine kendilerinin belirlemesini istemiştir.

Yukarıda işaret edilen, Meryem suresi 68. ayetteki ayetindeki yeminin cevabı kasemin aynı ayetteki, “Biz o kâfirleri şeytanlarla birlikte mahşerde bir araya toplayacak, sonra da hepsini diz üstü çökmüş vaziyette cehennemın yanına başına getireceğiz” cümlesidir. Kâfirlerin dirilmeyi inkâr etmeleri sebebiyle Allah Teâlâ, inkârcıların mutlaka diriltileceklerini ve cehennemle cezalandırılacaklarını yeminle te’kîd etmiştir. Yeminin cevabında kâfirlerin ahirette birlikte diriltilecekleri kimselerin dünyada da arkadaşları olan şeytanlar olduğu haber verilmektedir. Bir kimsenin dünya ve ahiret arkadaşı şeytan olursa o kimsenin akıbetinde cezaya çarpılmanın mukadder olacağında şüphe yoktur. Yeminle başlayan ayetin siyak-sibakına bakarsak muhatabların öldükten sonra dirilip hesap vermeyi inkâr edenler olduğu görülecektir. Bu yüzden yeminin hedefinde, inanmayanların ahiret hayatında uğrayacakları akıbetin haber verilmesi söz konusudur. Hâlbuki Allah, “rab” isminin tecellisiyle insanları dünyada bu akıbetten uyarmak ve terbiye etmek için elçiler göndermişti.

“Rabbine kasem olsun” şeklinde ve izafet üslubuyla “muksemun bih’in” “rab” olarak geldiği bir diğer bağlam Hicr, 15/92-93 ayetleridir. Allah

³⁰⁰ Bkz. Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekî Surelerin Muhteva Tahlili*, Ankara 2015, s. 234.

³⁰¹ Hicr 15/92; Meryem 19/68.

“rab” sıfatını öne çıkarmakla muhatabı terbiye ettiğini, Hz. Peygamber ve gönderdiği hitap vasıtasıyla onlara bilmediklerini öğrettiğini, sonra da onlara sorumluluk yüklediğini haber vermektedir. Nitekim Kur’an’da, “Biz peygamber göndermediğimiz hiçbir halkı cezalandırmayız”³⁰² hükmü yer almıştır. O halde toplumlara önce peygamber gönderilmiş, o da gerekli uyarıları yapmış, bunun neticesinde toplumlar ya elçiye itaat ederek kazanmış ya da isyan ederek kaybetmişlerdir. Böylece adeta kendi akıbetlerini kendileri hazırladıklarına dikkat çekilmiştir. Hicr suresindeki yemin öncesi ayet de hesaba katarak yeminle beraber aynı ayette gelen bir hüküm belirtmektedir. “Bu çirkin yakıştırmalardan dolayı onların hepsine hesap soracağız”³⁰³ denmiştir. Yeminden sonra meseleyi vuzuha kavuşturan ve bir hüküm ifade eden bu son kısım “muksemin aleyh’dir”. Müşrikler bu ayetlerin öncesinde anlatıldığı üzere Kur’an hakkında, “şiiir, sihir, öncekilerin masalları” diyerek ona iman etmemekte direnmeleri sebebiyle kendilerine yaptıklarının hesabının sorulacağıyla tehdit edilmişlerdir. Adı geçen Hicr suresindeki yeminin cevabında, ahiret hayatının varlığına vurgu yapılmaktadır. Kur’an’ın bir kısmına inanıp bir kısmına inanmayan kimseler için de aynı va’d geçerlidir. Nitekim insan, kalbî, bedenî, kavî bütün amellerden sorguya çekilecektir. Kur’an’ın bütününe iman ettiğini söyleyen bir kimsenin ameli konularda heva ve hevesine göre davranması onu bu müthiş inzara dâhil etmiştir.³⁰⁴ Yemin edilenle, cevap arasındaki bağlantı barizdir. Nitekim Allah’ın gönderdiği kitabına iman etmeleri beklenirken olumsuz sözler sarf etmeleri, Allah’ı ve Resulünü inkâr anlamına geldiğinden hesaplarının çetin olacağı açıklanmıştır.

Bir diğer ayette “rab” ismi, (Sema ve arzın rabbine kasem olsun.) şeklinde izafet halinde gelmiştir. “*Feverabbi’s-semâi ve’l-arz*”³⁰⁵ Yeminin cevabı aynı ayette “Size bu Kur’an’da bildirilen (kıyâmet azap gibi) hususlar, ağzınızdan çıkan sözden, kendi adınızdan emin olduğunuz kadar gerçektir.” şeklindedir. Bu ayette adeta te’kîd üstüne te’kîd vardır. Allah, yeminle beraber, kendisini “yerin göğün rabbi” diye vasıflandırmak suretiyle başka rab olmadığını, kâinatın yegâne sahibinin kendisi olduğunu bildirmiş, sonra da hiç

³⁰² İsrâ 17/15.

³⁰³ Hicr 15/92-93.

³⁰⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII. 3078.

³⁰⁵ Zâriyât 51/23.

kimsenin inkâr edemeyeceği bir benzetme yapmıştır. İnsan, ağızdan çıkan sözden şüphe duymayacağına göre Kur'an'ın getirdiklerinden de aynı şekilde emin olmalıdır. İnsanı yaratan ve ona konuşma kabiliyeti veren de Kur'an'ı gönderen de Allah'tır. Muksemun aleyh'de kıyâmetin gerçekliği, ahiret hayatının mutlaklığı söz konusu edilmiştir.

“Muksemun bih”i “rab” olan diğer bir ayet Me’âric 70/40. ayettir. Bu ayette “güneşin doğuş ve batış yerlerinin rabbine” kasemde bulunulmuştur. “*Felâ üksimu bi-rabbi'l-meşârik ve'l-meğârib*” şeklindeki yemin örneğinde yukarıda açıklaması geçtiği üzere kasem fiilinden önce “lâ”nın geldiğini görüyoruz. Bu yemin şekli de yukarıda örneklerine şahit olduğumuz gibi izafet terkibi içerisinde verilmiştir. Muksemun bih'in arkasından, “Biz o kâfirleri yok edip onların yerine iman ve itaat ehli insanlar getirmeye pekâlâ kadırız. Çünkü bizim gücümüzün yetmediği hiçbir şey yoktur.”³⁰⁶ Bu ayette “İnanmayanların yerine daha iyilerinin getirilmesine Allah'ın kâdir olması” hususu muksemun aleyh'tir. Bu haberi teyîd etmek için ayette de işaret edildiği üzere güneşi yaratıp ona hareket yolları tayin eden³⁰⁷ Allah'a yemin edilmiştir. Dolayısıyla Allah'ın başka insanları yaratmaya da elbette gücü yeter.³⁰⁸ Kasemde “doğuların ve batıların rabbi” ifadesinden “her şeyin rabbi” anlamında lügavî bir mecazdan bahsedebiliriz. Yeminden sonraki bölüm Allah'ın gücünün adeta göstergesi olan güneşin hareket yollarının yaratılmış olması, yaşayan insanların yerlerine başkalarını getirebileceğinin bir kanıtı durumundadır. Kevnî ayetler olarak nitelenen kâinat sistemini oluşturan parçalar Allah'ın varlığına delil olduğu kadar O'nun mutlak gücüne ve hâkimiyetine de burhan durumundadır. Görüldüğü üzere, yemin ve cevabı tam bir uyum içerisinde insan olmanın gereğini, Allah ve elçisine itaatin zorunluluğunu açıklamaktadır. Bu sayede yemin edilenle yeminin asıl hedefi olan cevabın ilgisi ortaya çıkmıştır. Hepsinde ortak cevap ahiret hayatının mutlaka gerçekleşeceği hususudur.

“*Felâ ve rabbike*” ifadesinin geçtiği bir diğer ayet Nisâ suresindedir. “Rabbine andolsun” şeklindeki kasem ifadesinden sonra cevabı şöyle gelmektedir: “Onlar kendi aralarında baş gösteren meselelerin çözüme

³⁰⁶ Me’âric 70/40-41.

³⁰⁷ Yâsîn 36/38.

³⁰⁸ İnsân 76/28.

kavuşturulmasında senin hakemliğine başvurmadıkça, dolayısıyla senin verdiğin hükme içlerinde hiçbir rahatsızlık duymaksızın tam bir teslimiyetle uymadıkça gerçekten iman etmiş olmazlar.”³⁰⁹ Ayet, Medine döneminin ortamını yansıtmaktadır. Mekke döneminde Hz. Peygamber’in etrafındaki inananlar, müşriklerin eziyetleri karşısında her bakımdan yekvücut olmuşlar, ona asla saygısızlıkta bulunmadıkları gibi, Hz. Peygamber’i üzecek en ufak bir davranıştan da uzak durmaya gayret etmişlerdir. Ancak Medine dönemindeki şartlar bu yeknesaklığı bozmuş, Müslüman görüntüsü altında imanında samimi olmayan kimseler baş göstermiştir. Yukarıda kasemin cevabı olarak gösterilen ayette beyan edildiği gibi, inandık deyip de Hz. Peygamber’e itaatte tam bir bağlılık göstermeyip ona saygısızlık yapanların gerçek anlamda iman etmemiş oldukları bir vakıdır. Bu tip insanlar, Kur’an ifadesiyle münafık kabul edilmişlerdir. Bu ayetten önceki ayetler, münafıkların durumunu açıklamış, onların hakem olarak tağuta³¹⁰ başvurdukları, Allah’ın ayetlerine kulak vermede çekingen davrandıkları, kendi yaptıkları yüzünden başlarına bir felaket geldiğinde Allah’a yemin ederek sadece iyilik istediklerini söylemekteydiler.³¹¹ Kasemle haber verilen husus, bu gibi kimselerin samimiysizliğini ortaya koyduğu gibi, müminleri bu konuda bilgilendirip Hz. Peygamber’e karşı münafıkların tavırları gibi bir durum içinde olmamaları noktasında uyarmakta ve onları eğitmektedir. Bu haber, Hz. Peygamber’in Allah katındaki değerini ortaya koymakta, müminlerin ona itimat/bağlılıklarının sarsılmaz olmasını istemektedir. “Biz her peygamberi-Allah’ın emri uyarınca-kendisine tabi olunsun diye gönderdik”³¹² ayeti de Hz. Peygamber’in gönderiliş amacının kendisine itaat olduğunu açıkça

³⁰⁹ Nisâ 4/65.

³¹⁰ Tağut lafzı, “Her azgın Allah’tan başka tapınılan şey anlamına gelir. Râğib, *el-Müfredât*, s. 35. Tağut lafzı Kur’ân’da sekiz yerde geçmektedir. Bu lafız, Allah’ın yerine konan her şeyi kapsamaktadır. “Put”, “büyücü”, “kâhin”, “cin”, i’nsanları Allah’ın yolundan uzaklaştırmak isteyen müşrik ve münafık liderler” tağut kapsamında zikredilebilir. Bkz. Ahmet Güç, “Put”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIV. 365. Neşet Çağatay, “Arapların putlardan başka, “tâğût” denilen tapınakları vardı. Tâğûtlar, Kâbe’den ayrı olup Hicazda ve diğer yerlerde yüz kadar vardı. Araplar kâbe’ye saygı gösterdikleri gibi onlara da saygı gösterir, etrafını tavaf ederler, önlerinde kura çekerler, hediyeler sunarlar ve kurbanlar keserlerdi” şeklinde Arapların kutsal saydıkları ve adına tâğût denilen ibadet yerlerinden bahsetmektedir. Bkz. Neşet Çağatay, *İslâmdan Önce Arap Tarihi*, s. 95; Öztürk, tâğut sözcüğü ile kastedilen kimsenin Kâ’b b. Eşref veya kâhin Ebû Bürde el-Eslemî olduğunu kaydetmiştir. Bkz. M. Öztürk, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, Nisâ, 4/60. ayetin dipnot açıklaması.

³¹¹ Nisâ 4/60-62.

³¹² Nisâ 4/64.

belirtmektedir. Yemin ve cevapla ayetlerin ilgisini araştırdığımızda, Hz. Peygamber'e itaatın ve ona olan güvenin mutlaklığı, yeminden anlaşılmaktadır. Allah, kendisini sevmenin ispatını elçisine tabi olmaya bağlamıştır.³¹³ Yukarıdaki ayet hakkında farklı nüzul sebepleri gösterilmiş olup onlardan birisi de Zübeyr b. Avvam ile ensardan birisinin Harre bahçesinin sulanmasında ihtilaf etmesi üzerine sulama konusunda ensardan olan zatın Hz. Peygamber'e "halanın oğlu Zübeyr'in tarafını tutuyorsun" şeklindeki rivayettir.³¹⁴ İbn Âşûr (ö. 1973), bu ayette bahsedilenlerin münafık olduğunu, söz konusu kimselerin anlaşmazlığa düştükleri bir konuda Hz. Peygamber'in değil de kendi tâğûtlarının hakemliğini istemiş olmaları, buna rağmen onların kendilerini iman edenler arasında sandıklarını belirtir. Yeminin başında "lâ"nın bulunması hakkında ise İbn Âşûr, Arapların "muksemun aleyh" menfî olduğunda kasemden önce "lâ" getirdiklerini, Kur'an'ın da bu üslûbu koruduğunu kaydeder.³¹⁵ Çünkü muksemun aleyh'in münafıkların durumundan bahsetmiş olması, onların İslâm'a ve Hz. Peygamber'e karşı nasıl olumsuz bir tutum ve tavır içerisinde olduklarını göstermiştir. İlgili ayetteki yemin te'kîdi, Hz. Peygamber'e iman ve ona uymakla alakalıdır.

Rab lafzının kullanılarak yemin edildiği ayetlerin genel özelliği muksemun bih'in "rab", muksemun aleyh'in ahiret hayatı ile ilgili uyarının gelmiş olmasıdır. İslam'ın temel konuları arasında yer alan ahiretteki dirilişe iman konusu, müşriklerdeki ölümden sonra tekrar dirilmenin olmadığına, ölen kimselerin yok olup gideceklerine dair yanlış inancın bertaraf edilip, onun yerine ölümden sonra gerçek bir hayatın varlığı inancını ikame etmektir. Müşriklerin ahiret hayatını şiddetle inkâr etmeleri sebebiyle Kur'an, yeminle oradaki hayatın varlığından bahsetmiş ve iyi kimseleri ahiret hayatında razı olacakları bir yaşantının beklediğini, iman etmeyen kimseleri de kötü bir akıbetin karşılayacağını haber vermiştir.

³¹³ Âli-İmrân 3/31.

³¹⁴ Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 167-168.

³¹⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, V. 110. Ayrıca bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân an Te'vîli'Âyi'l-Kur'ân*, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire 2001, VII. 200-201.

3.2.1.2. Allah

Bazı ayetlerde Allah ismi kullanılarak yeminler yapılmıştır. Örneğin Nahl suresi 56. ayet şöyledir: “*Ve yeca'lûne limâ lâ ya'lemûne nasîben mimmâ rezaknâhum tallâhi le tûselünne ammâ küntüm tefterûn*” (O müşrikler kendilerine verdiğimiz nimet ve rızıklardan bir kısmını, gerçekte ne işe yaradıklarını bilmedikleri putlara pay olarak ayırırlar. Andolsun, kendi kendinize uydurup Allah'a isnat ettiğiniz bu inanç ve âdetlerinizin hesabı sizden mutlaka sorulacak.) İlgili ayette esas olarak nimetlerin hesabının sorulacağı ahiret hayatına vurgu yapılmaktadır. Burada yemin harfi “tâ” olarak gelmiştir. Bu harf “vav” harfinden bedeldir. “Tâ” lafza-i Celâlin başına gelir ve taaccüp ifade eder.³¹⁶ İlgili ayette müşriklerin putlara ilahlık vasfı vererek onları hak sahibi yapmak suretiyle pay ayırmaları Allah tarafından kınanmış ve bunun karşılığının cehennem olacağı duyurulmuştur. Kasemin cevabı ise aynı ayetin sonundaki “kendi kendinize uydurup Allah'a isnat ettiğiniz bu inanç ve âdetlerinizin hesabı mutlaka sorulacak” kısmıdır. Buradaki yemin ve cevap uyumu, ahiret hayatının varlığı ve orada dünya hayatının hesabının sorulacak olmasıdır.

Yine Nahl 16/63. ayette “*Tallâhi lekad erselnâ ilâ ümemin min kablike*” (Ey Peygamber! Andolsun ki biz senden önce de birçok halka peygamber gönderdik. Şeytan, o halklara inatçı ve inkârcı tutumlarını cazip gösterdi. Şeytan, geçmişte o kâfirlerin dostu olduğu gibi bu gün de bu müşriklerin can ciğer dostudur. O kâfileri/müşrikleri çok elemli bir azap beklemektedir) buyrulmaktadır. Kasemin cevabı, “Hz. Peygamber'den önce de birçok kavme peygamberin gönderilmiş olmasıdır.” İlgili ayette, yeminle vurgulanan hususlardan biri, Hz. Peygamber'e inanmayıp da şeytanların dostu olanların cehennem ile cezalandırılacak olmasıdır. Haliyle bu ifadelerin

³¹⁶ Tallâhi şeklinde varid olan ayetler için bkz. Yusuf 12/73, 85, 91; Enbiyâ 21/57; Şuarâ 26/97; Sâffât 37/56; Fussilet 41/53. Yusuf suresindeki ilgili yeminler, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin yeminleridir. Bu yeminlerde bir ümitsizliğin, çaresizliğin ve zorda kalmışlığın izlerini bulmak mümkündür. Sırasıyla ilk yeminde kardeşlerin kendilerinin hırsız olmadıklarını yana yakıla anlatmaları; ikincisinde babalarını Yusuf'u düşünmekten menetmeye çalışmaları; sonuncusunda ise Yusuf'un kendilerinden üstün kılınmış olduğunun itirafı yer almaktadır. Enbiyâ 21/57. ayetteki yemin Hz. İbrahim'in putları kıracağına dairdir. Şuarâ 26/97. ayetteki yemin, müşriklerin cehennemde birbirini suçlayarak dünyada sapıklık içinde olduklarının itirafıdır. Sâffât, 37/56. ayetteki yeminde ise, cennetteki bir kimsenin, ahiret hayatını inkâr eden bir arkadaşını hatırlayarak, cehenneme baktığında onu orada görüp “Vallahi az kalsın dünyada iken beni de mahvedecektin” şeklindeki hayıflanması yer almıştır.

bütününde onların inanmak istemediği ahiret hayatının varlığı ve oradaki hesap dile getirilmektedir. Yeminin te’kîd ve hedef noktası cevaptaki ahiret hayatının varlığıdır.

Allah Teâlâ, Şems 91/5-8. ayette “*Ve’s-semâi ve mâ benâhâ, ve’l-ardı ve mâ tahâhâ, ve nefsin ve mâ sevvâhâ feelhemehâ fucûrahâ ve tekvâhâ*” (Gökyüzüne ve onu bir tavan gibi bina edene, yeryüzüne ve onu bir yaygı gibi serip döşeyene, insan nefsin ve ona kabiliyetler verene, yine ona hem kötülüğü hem kötülükten sakınmayı ilham edene Andolsun ki) kendi fiiline yemin etmiştir. Ayetlerdeki yemin şekli O’nun yaratması üzerinden zatına işaret etmektedir. Yeminle te’kîd edilen anlatımda, salih ve muttakilerin kurtuluşa, hayatını çirkin işlerle heba eden kimselerin de ziyana uğramış oldukları vurgulanmış, bu anlamda kendilerini helake sürükleyip Allah’ın azabına duçar olan Semûd kavmine de ibret için kısa bir atıfta bulunulmuştur.³¹⁷ Peygamberler itaat edilmek için gönderilmiş olduklarına göre burada itaat etmeyen, üstelik elçiye ve inananlara zulme başlayan Semûd kavminin akıbetinin bir benzerinin Hz. Peygamber’i yalanlayan Mekke halkının da başına gelebileceği bulabilir iması yapılmıştır.

3.2.1.3. Allah’ın Fiilleri

Güneşe ve aya düzen veren Allah, bu kâinat içerisinde uyumla yaşayacak olan insana da çeki düzen vermiş ve diğer yaratılmışların kurulmuş saat gibi hareket etmelerine karşın insana kendi hayatını belirleme hürriyetini bahşetmiştir. Bu nedenle, yeminlerle pekiştirilip dikkat çekilen hedef varlıklardan biri de insandır. Nitekim insana hem iyi hem kötü yeteneklerin verildiği açıklanmış ve dünyada kabiliyetlerini iyi yönde kullananların ahirette kurtulandan olacağı haber verilmiştir.³¹⁸ “Biz ona yolu gösterdik. Ya şükredici ya da nankör olur”³¹⁹ ifadesi gereğince Allah, sadece insan fıtratına hidayet ve dalâleti ayırt etme kabiliyeti koymamış, onu iyiliğe sevk etme hususunda yardımcı olmak için ilk insandan itibaren rehberler göndereceğini

³¹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 383.

³¹⁸ Kamil Yaşaroğlu, “Şems Suresi”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII. 510.

³¹⁹ İnsân 76/3.

va'd etmiş³²⁰ ve bu doğrultuda pekçok peygamber göndermiştir. “*Ve mâ halaka’z-zekera ve’l-ünsâ* (Erkek ve dişiye yaratana kasem olsun)”³²¹ derken de yaratma fiiline veya bizzat zatına kasem ettiği var sayılır. Erkek ve dişiden kasıt da bütün mahlûkat olarak düşünülebilir. Zira kâinat zıtlarla kaimdir. Allah’ın fiilî sıfatlarından birisi de yaratmaktır. Yukarıdaki yeminlerde kullanılan “mâ” edatının mastar olduğuna dair görüşe göre, “Semaya ve bina edilişine kasem olsun.” (Şems, 91/5), “Erkek ve dişinin yaratılışına kasem olsun.” (Leyl, 92/3) veya “mâ”nın “men” yerine yani ism-i mevsûl olarak kullanılmış olduğuna dair görüşe göre ise “Semaya ve onu bina edene kasem olsun” (Şems, 91/5), “Erkek ve dişiye yaratana kasem olsun” (Leyl, 92/3) şeklinde anlam verilmiştir. Aslında mana gerek mastar ve gerekse ism-i mevsûl anlamını taşısın, sonuç yine Allah’a ve O’nun fiillerine râcîdir. Zira Allah’ın fiiliyle yaptığı yeminin zatına ait olduğu bir gerçektir.³²² Kaldı ki birçok ayette “mâ”nın “men” yerine kullanıldığı da varittir.³²³ Fücür ve takvanın ilham edilmesi, Allah’ın kötülüğün zararlarını bildirmesi ve ondan kaçınma yollarını öğretmesidir. İnsan bundan sonra ya şükreder veya isyan içerisinde olur. Takvanın verilmesi, insanın kendisini iman ile Allah’ın himayesine bırakıp kötülüklerden korunma kabiliyetidir. Takvalı olanlar Allah’ın nimetiyle, fâcirler ise Allah’ın azabıyla karşılaşacaktır.³²⁴ Hz. Peygamber, “Allah’ım nefsime takvasını ver, sen onun dostusun. Onu temizle sen temizleyenlerin en hayırlısı”³²⁵ sözleriyle insanın kurtuluşunun nerede olduğuna dikkat çekmiştir. Şems suresinde “nefsini (iman ve salih amelle) arındıran kimse kurtuluşa erer. Nefsini kirletip günahlara boğan ise hüsrana uğrar”³²⁶ ayeti baştaki yeminlerin cevabı olarak gösterilmiştir.³²⁷ İlgili ayetteki “*ve kad efleha* (muḥakkak kurtulmuştur)” cümlesinde, “kad” edatının başında “lâm”ın

³²⁰ Bakara 2/38.

³²¹ Leyl 92/3.

³²² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV. 438; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 382; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV. 665.

³²³ Nisâ 4/3, 22; Kâfirûn 109/3, 5.

³²⁴ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l Beyân*, X. 212.

³²⁵ Ebû’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî, Kahire trs. II. 106.

³²⁶ Şems 91/9-10.

³²⁷ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, V. 331; Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, nşr. Muhammed Abdurrahman el-Mer’aşlî, Beyrut 1996, V. 315; Yaşaroğlu, “Şems Suresi”, *DİA*, XXXVIII. 510.

bulunmaması, “muksemun bih”le “muksemun aleyh” arasındaki sözün uzaması sebebiyledir. “*kad efleha*” lafızlarıyla başlayan ayet bir önceki ayetin devamı olarak görülmüştür.³²⁸ Zemahşerî, burada yeminin cevabını genel görüşün aksine peygamberlere karşı gelenlerin akibetini ifade eden mahzûf “*liyüdemdimenne*” (Şüphesiz altüst olacaklar) lafzının olduğunu savunmuştur.³²⁹

3.2.2. Allah’ın Zatı Dışındaki Varlıklara Dair Kasemler

Kur’an’ın birçok ayetinde Allah’ın zatı dışındaki varlıklara yemin edilmektedir. Çalışmamızın bu kısmında Allah’ın mahlûkata yeminini geniş bir şekilde ele alacağız.

3.2.2.1. Kalem ve Kitap Hat (Yazı)

3.2.2.1.1. Kalem

Kalem suresi ilk inen sureler arasındadır.³³⁰ Bu surenin vahyedildiği dönemde Hz. Peygamber ve Müslümanlar maddî ve manevî anlamda müşriklerin eziyetlerine maruz kalmıştı. Sure, o zaman için herkesin bildiği ve ancak kullanılmasının yaygın olmadığı kalem ve yazdıklarına yeminle başlamıştır.

“*Ve’l-kalemi ve mâ yesturûn*” (Kaleme ve kalemin yazdıklarına andolsun ki).³³¹ Burada yemin edilenler; kalem ve kalemin yazdıklarıdır. Diğer bir ifadeyle Muksemun bih, kalem ve sahifelerde yazılanlardır. Kalemle neyin kastedildiğine dair pek çok görüş bulunmaktadır. Kıyâmet gününe kadar olacak şeyleri levh-i mahfuza yazan kalem, “*Kirâmen Kâtibîn*” meleklerinin yazdığı kalem, meleklerin kendileri, tüm kalem cinsleri ve akıl, kaleme takdir edilen manalar arasındadır.³³² İbn Abbas’tan gelen rivayete göre Allah her şeyden

³²⁸ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V. 331

³²⁹ Yaşaroğlu, Şems Suresi” *DİA*, XXXVIII. 510.

³³⁰ Câbirî bu surenin Mekkî olduğunu kabul ettiği hâlde ilk inen sureler arasında yer almadığı tespitinde bulunmuştur. Bkz. Câbirî, *Fehmu’l-Kur’ân*, I. 175-176.

³³¹ Kalem 68/1.

³³² Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XXX. 78.

önce kalemi yaratmış ve kıyamete kadar olacakları yazdırmıştır.³³³ Alak suresinde ifade edildiği üzere, cömert rabbimizin insana kalemle yazma kabiliyetini vermesi ve kalemi bir öğrenme vasıtası olarak göstermesi,³³⁴ Allah'ın insana gizli, aşikâr, küllî ve cüzî bilmediği konuları kalemle öğretmesi O'nun kerem sıfatının tecellisidir.³³⁵ Kur'an'daki bu gibi yeminlere dair ilk dönem müfessirlerdeki eğilim, kendisiyle yemin edilen şeylerin faziletli olduklarına dair düşüncedir. Bu sebeple muksemun bihlerin fazilet ve faysını uzun uzadıya açıklamaya koyulmuşlardır. Mesela bu suredeki yemin edilen kalem hakkında Zemahşerî (ö. 538/1143), kalemin sayısız faydalarından söz etmiş, onu yüceltmek için Allah'ın kaleme yemin ettiğini ve ayrıca kalemden maksadın yazarlar ve yazdıkları satırlar olduğunu belirtmiştir.³³⁶ Zemahşerî'nin bu görüşüne göre kasemdeki birinci hedef sanki kalemin faziletini ortaya koymak ve onu yüceltmektir. Nitekim yemin edilen diğer varlıkların da faziletinden bahseden görüşler de vardır.³³⁷ Hâlbuki tüm bu bilgi vasıtalarının da hedefinde insan varlığının olduğu unutulmamalıdır. Gerek bu suredeki gerek Alak, 96/4. ayetteki kalemin, insanların kullandığı kalem olduğu anlaşılmaktadır. Zira Kur'an genellikle örneklemelerde bilinmeyenden ziyade insanlar tarafından bilineni kullanmaktadır. Kalemin yazdıkları satırlar yine kalemle irtibatlı faaliyetlerdir. Kalem ve satırlardan bahseden ayetler, insan hayatında yazma, okuma ve ilmin ne kadar değerli olduğunu gösteren bir delil olarak sunulmuştur.³³⁸ Bu durum, Hz. Âdem'e isimlerin öğretildiği

³³³ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, nşr. Mustafa Müslim Muhammed, Riyad trs. II. 307; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII. 141; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXX. 78-80; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXIX. 23. Taberî aynı yerde İbn Abbas'tan gelen bir rivayeti nakletmiştir: "Allah, ilk önce kalemi yarattı ve ona yaz dediğinde o ne yazacağını sordu. Allah da kader, yani kıyâmete kadar olup bitenleri diye cevap verdi." Taberî bu surede ilk yaratılan kaleme kasem edildiğini diğerlerinin bunun dışında olduğunu belirtmektedir. Taberî, "nûn" harfinin de kasem olduğunu ve Allah'ın dilediği şeye kasem edeceğini söylemiştir. Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII. 144-145, İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, IV. 514-515. Taberî'nin görüşünde kasem ilk yaratılan kaleme yapılmıştır. Hâlbuki genelde kasem edilen nesneler herkesin bileceği şeylerden verilmiştir. Bundan dolayı kasemin sadece özel bir kaleme değil, tüm yazı yazılabilen malzemeleri kapsadığı düşüncesindeyiz. Taberî ve İbn Kesîr, buradaki kasemde "muksemun bih'in" faziletini ön plana çıkarmışlardır.

³³⁴ Alak 96/3-4.

³³⁵ Âlûsî, *Meânî'l-Kur'ân*, XXX. 180.

³³⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 179.

³³⁷ Ebû Ca'fer Muhammed et-Tûsî, *et-Tıbyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut trs. IV. 665.

³³⁸ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I. 3543; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Beyrut 1980, III. 424; Kamil Yaşaroğlu, "Kalem Suresi", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV. 247.

haberini hatırlatmaktadır.³³⁹ Tûr 52/2. ayetteki “*Kitabi’n-Mestûr*” (Satır satır yazılan kitap), Âdemoğlunun amellerinin tespit edildiği yer ve amel defteri olarak anlaşılmıştır. Ayrıca Kur’an, Tevrat, Zebur ve İncil olduğuna dair yorumlar da bulunmaktadır. Tûr 52/3. ayetteki “*fî rakkın menşur*” ifadesi ince deri üzerine yazılmış kitap şeklinde anlaşıldığı gibi kıyâmette insanın sağından ve solundan verilen amel defteri olduğu da ifade edilmiştir.³⁴⁰ Kalem bilgiyi hatırlatmaktadır. İslâm’ın ilim terazisindeki ölçü imanla hemhal olmuş bir bilgidir. Zira Kur’an’da bilgi ve bilmek tabirleri imanla eşdeğer olarak kullanılmaktadır. Yeminin hedefinde müşriklerin Hz. Peygamber’e eziyet vermek için yaptıkları iftiranın tersyüz edilmesi söz konusudur. Buradaki kasem, Hz. Peygamber’in yüce makamına işaret etmekte, müşriklerin Hz. Peygamber’e “mecnun” yakıştırmalarını da şiddetle reddetmektedir. Allah bu yeminiyle, Hz. Muhammed’in mecnun olmadığını, ancak onun Allah’ın nimetiyle ve O’nun terbiyesiyle çok yüce bir ahlâka sahip olduğunu açıklamıştır. Nitekim Hz. Peygamber, kavminin içerisinde yaşamış, akıllı ve en güvenilir kişi olarak tanınmıştı. Hz. Peygamber’e “bu söylediklerin de nereden çıktı” şeklindeki karşı çıkışlarının ardında onun şirkin yerine tevhidî ikame etmek istemesi ve sosyal anlamda adaleti getirmiş olması yatmaktadır.

“(Ey Peygamber) Sen cinlerden ilham alan, dengesiz biri değilsin. Bilakis rabbinin peygamberlik lütfettiği birisin. Peygamberlik ve tebliğ vazifene karşılık bitmez tükenmez bir mükâfatı elbette hak etmekteisin. Hiç şüphe yok ki sen üstün bir karakter, yüce bir ahlâk sahibisin”³⁴¹ ayetleri matuflarıyla beraber buradaki yeminin cevabı durumundadır.³⁴² Kasem, müşriklerin Hz. Peygamber’in şahsına düşmanlıktan dolayı dile getirdikleri “sen mecnunsun” şeklindeki itham ve iftiralarını bertaraf etmiş, ayrıca Hz. Peygamber’i üstün ve örnek ahlâkı sebebiyle övmüştür.³⁴³ Kur’an, münasebet düştükçe Hz. Peygamber’i örnek vasıflarıyla ve alınması gereken güzel

³³⁹ Bakara 2/31.

³⁴⁰ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II. 808; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi’l-Kur’ân*, s. 42

³⁴¹ Kalem 68/2-4.

³⁴² Zekeriyâ el-Ensârî, *İ’râbu’l-Kur’âni’l-Azîm*, nşr. Musâ Ali Musâ Mes’ûd, Kahire 2001, s. 526; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII. 5267.

³⁴³ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, I. 365.

hasletleriyle methetmiş ve müminlerin ondaki “Üsve-i Hasene”yi rehber edinmelerini istemiştir.³⁴⁴

Hız. Peygamber’in ilâhî övgüye mazhar olan güzel ahlâkı, risalet öncesini de kapsayan bütün bir hayat övgüsüdür. Nitekim Allah Teâlâ, Hız. Peygamber’in risalet öncesi hayatını onun nübüvvetine delil göstermiştir.³⁴⁵ Hız. Peygamber aklıyla da övülmüş ve bununla akıl-nübüvvet ilişkisine işaret edilmiştir. Bu bölümde inkârcılar tarafından Hız. Peygamber’e yöneltilen iftiralara cevap verilmiş, onu aşağılamak ve gözden düşürmek isteyenlerin iddiasının aksine onun mecnun olmadığı, güzel bir ahlâka sahip olduğu vurgulanmış ve bu çerçevede kimin çarpılmış, akıldan yoksun kalmış olduğunu yakında herkesin göreceği belirtilmiştir.³⁴⁶ Hız. Peygamber’e ilk vahyin gelmesiyle beraber Kureyş’in ileri gelen müşrikleri onu “mecnûn”, “şair” ve “sâhir” olmakla itham ettiler. Allah, yeminle onun mecnun olmadığını, ancak kendisine peygamberlik gibi bir büyük nimet verdiğini beyan etmiştir.³⁴⁷ İlgili surenin diğer ayetlerinde Hız. Peygamber’i kötüleyenlerin vasıfları zikredilmiş ve bunların dengesiz diye nitelenebilecek insanların vasıfları olduğuna dikkat çekilmiştir.³⁴⁸ Hız. Peygamber’e “mecnûn” demeleri o dönemdeki bir anlayışın tezahürüdür. Zira onlar nazarında mecnun dedikleri kimseler, görünmez olmakla birlikte ancak insana bir şekilde tesir eden ve onun normal düşünme

³⁴⁴ Ahzâb 33/21.

³⁴⁵ “Oysa ben Kur’an vahyedilmeden önce sizin aranızda uzun yıllar yaşadım. (Benim nasıl bir kişilik ve karaktere sahip olduğumu bilmiyor musunuz), bu konuda hiç düşünmüyor musunuz?!” Yûnus 10/16. Nitekim ilk vahiy geldiğinde Hız. Hatice’nin yanına dönen Hız. Peygamber olup biteni ona anlatmış, korktuğunu söylemiş, buna mukabil Hız. Hatice ona şöyle demiştir: “Hayır Hayır Allah seni hiçbir zaman yardımsız bırakmaz, sen akrabaları gözetirsin, çaresizlerin yükünü hafifletirsin, yoksullara yardım edersin, misafire ikram edersin, iyi işlerde yardımcı olursun”. Bkz. Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, I. 366.

³⁴⁶ Yaşaroğlu, “Kalem Suresi”, *DİA*, XXIV. 247.

³⁴⁷ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XXX. 79-80. Müşriklerin Hız. Peygamber’e “mecnun” demeleri aklını kaybetmiş “deli” anlamında değildir. Aslında müşrikler bu yakıştırmalarıyla Hız. Peygamber’de olağan dışı gördükleri halleri, zaman zaman secili sözler sarfeden, gaipten haber verdiklerine inanılan, şiir söyleyen ve cinlerle irtibatı olduğuna inandıkları kâhinlerin derekesine indirmektedir.

³⁴⁸ Bkz. Kalem suresinin 5-16. ayetlerinde dengesiz, soysuz, ahlâksız denilen kimse, Velid b. Muğîre ve Ahnes b. Şerik’tir. Kur’ân bunları tanıtırken, olur olmaz yere yemin eden, haysiyetsiz, birilerini sürekli ayıplayan ve her zaman laf taşıyan, iyiliğe karşı koyan, zalim, günahkâr, kaba ve soysuz gibi ifadeler kullanmıştır. Bu karakterler, Hız. Peygamber’e şiddetle karşı çıkan, kibirli insan karakterleridir. Bu karakterler, müminlerin kaçınmaları gereken ibretlik tiplerdir. Meselâ, Leheb suresinde anlatılan karakter, Hız. Peygamber’e her hal ve şartta şiddetle karşı çıkan, ona ve davasına zarar vermek için her hileye başvuran kimsenin tavırlarını yansıtır. Müminlerin bu tiplerden uzak durmaları, bu olumsuz karakterli kimselere boyun eğilmemesi yönünde öğütlenmiştir. Surede iki karakter çizilmiştir. Biri serapa güzel ahlâk timsâli Hız. Peygamber örneği, diğeri, kötülükte zirve yapmış bir insan karakteri.

kabiliyetini yok eden varlıklarla, yani cinlerle ilişki içerisinde olan kimselerdir. Bu inançlarında muhtemelen meleklerden ayrı düşündükleri cinlere bir şekilde güç de atfetmektedirler. Nitekim müşriklerin nazarında cinlerle irtibat halindeki kimseler gâipten haber verirler, secili sözler söylerler, kendilerinin yerini sağlamlaştırmak için sürekli yemin ederlerdi. İnsanlar nezdinde onlar bu gücü cinlerinden almakta idiler. Cahiliye açısından “tecîn”, tabiatüstü bir varlığın (cinn) vecd halindeki bir kişiye geçici olarak sahip olması ve onun ağzından çoğunlukla seci’ biçimde normal insanın söyleyemeyeceği heyecanlı, esrarlı sözler söylemesidir. Bu sözler büyüsel güçlere sahiptir.³⁴⁹ Bu anlayışlarından dolayı, olağanüstü gördükleri Kur’an’ı zihinlerinde bir yere oturtamayınca Hz. Peygamber’i mecnun olmakla itham ettiler. “O kâfirler/müşrikler (alaycı bir üslupla), ‘Ey kendisine vahiy gönderilen adam!’ dediler, ‘Sen kesinlikle cinlerden ilham alan birisin’”³⁵⁰ Bu ithamın hedefinde, vahiy inkâr etmek, Hz. Peygamber’in hareketlerinin tutarsız olduğunu öne sürmek, onu şair ve kâhinlerle eş değer görmekle Kur’an ifadelerini beşerî sözler seviyesine indirmek gibi düşünceler bulunmaktadır. Onlara göre haberci konumundaki Hz. Peygamber mecnun, vahiy/haber ise eskilerin masallarındır.³⁵¹

Müşriklerin Hz. Peygamber hakkındaki “sen mecnunsun ve sen peygamber değilsin” şeklindeki ithamlarını ret sadedinde Allah, bu yazılan, çizilen, okunan, ezberlenen ve tüm elde edilen bilgilere yemin olsun ki sen mecnun değil, bilakis “bitmez tükenmez bir mükâfatı hak eden, üstün bir karakter, yüce bir ahlâk sahibisin” şeklinde övgü getirmiştir. Bu övgü onun peygamberliğinin en büyük kanıtı, ondaki akıl-ahlâk bütünlüğü ve yüceliğinin göstergesidir.³⁵² “*Hulukun azîm*” ifadesi, Hz. Âişe rivayetine göre “Kur’an üzeresin”, İbn Abbas rivayetine göre ise “sen büyük bir din yani İslam üzeresin” anlamındadır. Bu ifade, “Sen Allah’ın terbiye ettiği büyük bir edep üzeresin” şeklinde de anlaşılmıştır.³⁵³ Yine Hz. Aişe’nin “Onun ahlâkı Kur’an’dı”³⁵⁴ ifadesi zikredilen rivayetlerin bileşkesi niteliğindedir. Yine ilgili ayetin nüzul sebebi olarak Hz. Âişe’den bir rivayet nakledilir. “Hz.

³⁴⁹ Baltaş, *İlk Mesajlar*, s. 101-102.

³⁵⁰ Hicr 15/6.

³⁵¹ Baltaş, *İlk Mesajlar*, s. 109.

³⁵² Tâhâ er-Râvî, “el-Kasem fi’l-Kur’ân”, s. 250-251.

³⁵³ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 173; İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 317.

³⁵⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 180; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXX. 81

Peygamber'den daha güzel huylu birisi yoktu. Sahabeden ve ehl-i beytten birisi onu çağırdığında o, “buyurun” derdi. Bundan dolayı Allah, bu ayeti indirdi”³⁵⁵ şeklindedir. Hişâm b. Âmir, Hz. Âişe'ye Hz. Peygamber'in ahlâkını sordu. O da “Siz Kur'an okumuyor musunuz? Onun ahlâkı Kur'an'dı” diye cevap vermiştir.³⁵⁶ Bu ilk gelen ayetler, Hz. Peygamber'in güzel ahlâkından bahsetmektedir. Hz. Peygamber'in güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmiş olması,³⁵⁷ İslam'ın tüm emir ve yasaklarının bu esasa yönelik ve temelinde güzel ahlâk olduğunu göstermektedir. Aslında Hz. Peygamber'in yüce ahlâkı Mekkeliler tarafından çok iyi bilinmekteydi. Ona iftira atanlar, onun ahlâkını değil Kur'an'ı reddediyordu. Buna göre suredeki yemin, hakikati örtmeye çalışan müşriklere karşı bir kalkan görevi yüklenmiştir. İzutsu, lügat açısından vahyin bir manasının “harf” olduğunu, harfin ise Araplar nazarında esrarengiz bir takım şeyleri ifade ettiğini söyler. O bakımdan kalem, onlar için olağanüstü bir anlam ve öneme sahipti. Nûn harfinden sonra “Kalem ve onun yazdıklarına” yapılan yemin, onlara gizemli gelmiştir. Üstelik yine ilk inen ayetler arasında bulunan ve cömertliğinin bir nişanesi olarak insana kalemle yazmayı öğreten rabbinin ayetlerini tebliğ etmesinin istendiği ayetlerde de³⁵⁸ vahyin gizemliliği ile harflerdeki olağanüstülüğü birleştiren kalem, sembolik bir mana ile karşımıza çıkmıştır.³⁵⁹ Bir diğer anlam ise yeminle bilgi vasıtalarının zikredilmesi, Levh-i Mahfûz'da yazılmış ve korunmuş olan Kur'an'ın, yeryüzünde de tağyir ve tahriften korunması için okunması, yazılması ve ezberlenmesi yönündeki ilahi istektir.³⁶⁰

3.2.2.1.2. Kitap

İnsanın bilgi edinme vasıtalarından birisi de hiç kuşkusuz kitaptır. Bu çerçevede Hz. Peygamber döneminde henüz kitap haline getirilmemiş, ancak kitap diye isimlendirilen vahiy parçaları yeminin birer vasıtası olmuştur. Kitaba yemin edilmesine vereceğimiz ilk örnek Zuhrûf 43/2. ayetteki “ve'l-kitâbi'l-

³⁵⁵ Vâhidî, *Esbâbu Nüzûl-Kur'ân*, s. 463.

³⁵⁶ San'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, II. 307; Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 463.

³⁵⁷ Malik, “Hüsni'l-Hulk” 1.

³⁵⁸ Alak 96/3-4.

³⁵⁹ İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 200-201.

³⁶⁰ Meydânî, *Kavâid*, s. 465-466.

mübîn” (Hak ve Hakikati ortaya koyan bu kitaba/Kur’an’a Andolsun ki) yemindir. Bu yeminin “muksemin aleyhi”³⁶¹ hemen akabinde gelen “*innâ ce’alnâhu Kur’ânen arabîyyen lealleküm ta’kilûn*” (Biz onu anlayıp kavrayasınız diye Arapça okunup tebliğ edilen bir hitabe olarak indirdik)³⁶² ayetidir.

Bu ayette kendisiyle yemin edilen varlıkla üzerine yemin edilenin uygunluğu edebî bir güzellik oluşturmuştur. Öncelikle Kur’an’ın açıklığı onun dil ve üslubundan kaynaklanmaktadır. Kur’an, ilk muhataplarının hem lisan hem de lehçeleriyle gelmiş olması Kur’an’ın anlaşılmasını kolaylaştırmış,³⁶³ ama onun muhteviyatı inanmayanların kafalarını karıştırmıştır. Bu yüzden onlar Kur’an’a şair veya kâhin sözü diyerek reddetmeye çalışmışlardır. Yemindeki fesâhat ve belâğat insan üslûbundan farklı bir te’kîdi içermektedir. Buradan hareketle Kur’an Allah katından indirilmiş, insanların muhtaç olduğu dinî hükümleri muhtevî bir kitap olduğunun farkına varılması gerekirken,³⁶⁴ inanmayanlar türlü bahanelerle ona karşı çıkmışlardır. Nitekim Kur’an’ın eşsizliğini ve yüceliğini anlatan Zuhurf, 43/4. ayette onun, Allah’ın sınırsız ilminden (Levh-i mahfûzdan) gelen dosdoğru bilgiler ve öğütlerle dolu bir kitap olduğu açıklanmıştır. Kur’an’ı kabule yanaşmayanların ısrarına rağmen, Allah kendi katından gönderdiği bu kitabın hak ve doğru olduğunu kuvvetli bir şekilde vurgulamıştır. Buradaki yeminde kitap ve kitabetin faziletine ve faydalarına işaret edildiği kanaati ayrı bir husustur.³⁶⁵ Duhân 44/2. ayette “*ve’l-kitâbi’l-mübîn*” (Hak ile batılı, doğru ile yanlış açık-seçik ortaya koyan bu kitaba/Kur’an’a Andolsun ki) yemini zikredilmiştir. O hak ve batılı ayıran ve açıklayan açık seçik bir kitaptır. O kitap Hak din namına her şeyi ortaya koymuştur. Kasemin cevabı, “*İnnâ enzelnâhu fî leyletin mübâreketin innâ*

³⁶¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V. 424; Ebu’l-Hasen Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Hâzin, *Lübâbü’t-Te’vîl fî Meâni’t-Tenzîl*, nşr. Abdusselâm Muhammed Ali Şâhîn, Beyrut 2004, IV. 105.

³⁶² Zuhurf 43/3.

³⁶³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XX. 545-546; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V. 424-425; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXVII. 193-194. Râzî kasemin cevabı durumundaki ayetten Kur’an’ın yaratılmış olduğu hükmünü çıkaranlara, Kur’an’ın Arapça harflerle indirilmiş olması bilinen bir şeydir derken o meselenin insanların icat ettiği harf ve dil meselesiyle ilgili olmadığına işaret eder. Bkz. Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXVII. 194.

³⁶⁴ Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *et-Tefsîru’l-Basît*, nşr. Nevre bint Abdillâh, İskenderiye, trs. XX. 7; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V. 425.

³⁶⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XX. 545-546; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XVII. 193.

künnâ münzirîn” (Biz onu mübarek bir gecede ‘kadir gecesinde indirmeye başladık. Çünkü biz ‘peygambere vahyettiğimiz mesajlarla’ insanları uyarırız)³⁶⁶ ayetidir. Burada muksemun bih ile muksemun aleyh arasındaki ilişki barizdir. Çünkü açık seçik kitabın Allah tarafından indirildiği haber verilmiştir. “Şüphesiz biz onu mübarek bir gecede indirdik” ifadesi Kur’an’ı indireni belirtmektedir. Kur’an’ın Allah katından indirilmiş olması, yine Kur’an’a yemin edilerek haber verilmiştir. Haberi te’yîd eden şeyle haber aynı lafızdadır. Buna belâğat ilminde “tenasüp” denir. Kur’an’ın inmeye başladığı gece tamamen rahmet ve selâmdır. Çünkü o gece “bin aydan daha hayırlıdır. O gece Cebrâil ve melekler rablerinin izniyle her türlü iş için, (kendilerine verilen her görevi yerine getirmek için) yücelerden iner dururlar. İşte o gece tan ağarınca kadar tam bir esenlik iklimidir.”³⁶⁷ İlgili ayette Kur’an, hem yemin ve hem de sıfatla kuvvetlendirilmiştir. Cevap durumundaki ayette Kur’an’ın Allah tarafından belli bir gecede Hz. Muhammed’e indirildiği belirtilmiştir. Bu gece ile farklı görüşler varsa da doğru olanın Kadir gecesidir.³⁶⁸ Taberî’ye göre, te’vîl ehli, bu gecede sene boyunca ölecek, doğacak, izzetli ve zelil olacak kimselerin tespit edildiği bir hüküm gecesidir olduğuna dair görüş beyan etmişlerdir.³⁶⁹ Duhân suresinde kitaba ve peygambere inanmanın gereği ve önemi, inanmayanların dünya hayatında uğrayacakları sıkıntıları, müminlerin ise ebedî mutluluğa erişeceklerinden bahsedilmektedir.³⁷⁰ Yeminle te’kîd edilen cevaba göre Kur’an, insanlara müjde verdiği kadar onları aynı şekilde kötü akıbetten dolayı da uyarmaktadır. Zira insanlar bu kadar uyarılara rağmen yine de “şüphe içerisinde oyalanıyorlar”³⁷¹ hitabını hak etmektedirler. Hâlbuki peygamber göndermek Allah’ın insanlara rahmetinin eseridir. Görüldüğü üzere, ilgili kasemler Kur’an’ın Allah’a nispetini, Hz. Peygamber’in nübüvvetinin gerçekliğini ve kendileri için bir rahmet olduğunu pekiştiren bir anlatıma sahiptir.³⁷²

³⁶⁶ Duhân 44/3.

³⁶⁷ Kadr 97/3-5.

³⁶⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXI. 6; Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed Mahallî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdîrrahman es-Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, Kahire trs., II. 169.

³⁶⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXI. 6-7. “Mübarek gece”nin Hz. Peygamber’e Hira’da ilk vahyin indirildiği gece olduğu da söylenmiştir. Bkz. Câbirî, *Fehmü’l-Kur’ân*, II. 141.

³⁷⁰ Emin Işık, “Duhân Suresi”, *DİA*, İstanbul 1994, IX. 548.

³⁷¹ Duhân 64/9.

³⁷² Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, IV. 535.

Kur'an'a dair bir başka yemin örneği Kâf 50/1. ayettir. “*Ve’l-kur’ani’l-mecîd*” (Bu yüce Kur'an'a Andolsun ki) ayetinde Kur'an lafzı açıkça söylenmiş, onun yüce ve şerefli³⁷³ oluşuna yemin edilmiştir. Kâfirler, kendi içlerinden çıkan ve o zamana kadar hayatına şahit oldukları bir kimsenin peygamber gönderilmesine hayret etmişlerdi. Allah, bu şaşkınlıklarının yerinde olmadığını açıklamak maksadıyla Kur'an'a yemin etmiştir. Yeminin vurgu yaptığı Kur'an'la Hz. Peygamber'in elçiliği arasındaki tenasübe dikkat çekilmiştir. İnsanlar şeref ve şan arıyorlarsa onu Kur'an ve onu insanlara tebliğ eden Hz. Muhammed'e tabi olmakta aramaları gerektiği yemin te'kîdiyle vurgulanan husustur.³⁷⁴ Surenin başındaki “kâf” harfiyle ilgili farklı yorumlar yapılmış ve bu harfin Allah'ın isimlerinden bir isim olduğu, onunla yemin edildiği veya yeryüzünü çevreleyen dağ olduğu gibi görüşler serdedilmiştir.³⁷⁵ Kasemin cevabı hakkında da ihtilaf olmuştur. Taberî, Kâf harfi yemin ise onun cevabının “*ve’l-kur’ani’l-mecîd*” olabileceği şeklinde veya cevabın mahzûf “*letübasünne*” veya ikinci ayet olabileceği hususunda görüşler zikretmiştir. Yine Taberî, ihtimal dışı olduğunu düşünse de Basralı nahiv âlimlerine göre kasemin cevabının ilgili surenin dördüncü ayeti olduğuna dair görüşünü de aktarmıştır.³⁷⁶ Bununla birlikte Taberî, Kur'an Hz. Peygamber'in risaletini ispat ettiği hâlde müşriklerin içlerinden bir korkutucu ve aynı zamanda bir müjdeleyici geldi diye bilgisizce onu yalanlamalarının şaşkınlık verici olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁷⁷ Ferrâ (ö. 207/822) da yeminin cevabı hususunda, üçüncü ayete atfen müşriklerin yeniden dirilmeyi inkâr etmeleri sebebiyle cevabın mahzûf “*letübasünne*” (muhakkak dirileceksiniz) şeklinde olduğunu söylemiştir. Delil olarak da müşriklerin üçüncü ayetteki, “Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (dirileceğiz)? Bu uzak bir

³⁷³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 88-89.

³⁷⁴ Mü'minlerin şeref ve şanlarının Kur'an'da olduğuna dâir ayrıca bkz. Enbiya, 21/10.

³⁷⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 400-401; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXVIII, 146-147; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, IX, 92-93; İzzeddin Abdurrezâk Rızkillâh er-Ras'anî, *Rumûzu'l-Kunûz*, nşr. Abdulmelik b. Abdillâh b. Dehîş, Mekke 2008, VII, 371.

³⁷⁶ Kâf suresinin ikinci ayeti mealen şöyledir: “Ne var ki o kâfirler/müşrikler içlerinden birinin kendilerini uyarmak üzere peygamber olarak gelmesini hayret ve şaşkınlıkla karşıladılar. Ve (onun kıyâmet ve dirilişle ilgili ikazları hakkında) bu gerçekten hayret edilecek bir şey! dediler” Bizce de bu ikinci ayetin cevap olması daha uygundur. Zira yemin içeren ayet, müşriklerin Hz. Peygamber ve onun getirdiği kitabı inkâr etmelerini reddetmektedir.

³⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 400-402; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, IV, 281.

dönüştür” sözlerini göstermiştir.³⁷⁸ Ölen kimsenin toprak tarafından yok edileceği yönündeki iddialarına dördüncü ayette, “Evet biz toprağın onların bedenlerini nasıl çürütüp yok ettiğini iyi biliriz” şeklinde cevap verilmiş, hiçbir şeyin Allah’ın bilgisi dışında olmadığı vurgulanmıştır. Müşrikler, Allah’ın varlığını ve tüm kâinatı yarattığını kabul ettikleri halde her şeyi yaratan ilahın öldükten sonra kendilerini yeniden dirilteceğine inanmamaktaydı. Bu yüzden hem yemin hem de cevabında ölümden sonraki dirilişe vurgu yapılmaktadır. Bir önceki surede izahı geçtiği üzere ikinci ayetin başında “inne” konumunda “bel” gelmiş olması, onun yemine cevap olduğunun bir delilidir.³⁷⁹ Zira kasemin Kur’an’la yapılması Hz. Peygamber ve onun getirdiğinin desteklenmesidir. Ebû Hayyân (ö. 745/1344) yeminin cevabını mahzûf kabul edip ikinci ayeti delil göstererek takdirinin, “Andolsun ki sen onlara, öldükten sonra dirilme var diye inzâr edici olarak geldin, fakat onlar kabul etmediler” şeklinde olduğunu ifade etmektedir.³⁸⁰ Bizim bu husutaki kanaatimiz ise “kâf” harfinin yemin olmadığı, yemin vav’ından sonra gelen Kur’an’ın sıfatıyla beraber muksemun bih olduğu ve ikinci ayetin yeminin cevabı olduğu yönündedir.

Bir diğer örnek Sâd, 38/1. ayetteki “*ve’l-Kur’ani zi’z-zikr*” (*Şanlı, şerefli Kur’an’a Andolsun ki*) ifadesidir. Bu kasemde sıfat olarak “zikr” gelmiştir. Kâfirlerin gurur ve kibir içinde olmalarının anlamsızlığı kasemle te’kîd edildikten sonra, insanın şan ve değerini yükseltmek istiyorsa Kur’an’a yönelmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna rağmen müşrikler kendi içlerinden kendilerine bir elçi gelmesini tuhaf karşılamışlardır. Ancak esas itibarıyla onlar tevhidi inkâr etmişlerdir. “Baksanıza, onca tanrıyı bir tek tanrıya indirmiş. Hayret ki ne hayret diyorlar.”³⁸¹ Kasemin cevabı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüşse de İbn Kayyim (ö. 751/1350), kasemin ardından gelen “kâfirler/müşrikler bu Kur’an’ın çağrısına kulak verecekleri yerde anlamsız bir

³⁷⁸ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II. 793; Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Acîbe, *el-Bahru’l-Medîd fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, nşr. Ahmed Abdullah Kureşî, Kahire 2000, V. 444.

³⁷⁹ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 17, 21. Kufeli nahiv âlimlerinin görüşleri de bu doğrultudadır. Ebû Tayyib Sıddîk b. Hasen b. Ali el-Kannevcî, *Fethu’l-Beyân fî Mekâsidi’l-Kur’ân*, nşr. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî, Beyrut 1992, XIII. 160.

³⁸⁰ Bkz. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî, *el-Bahru’l-Muhît*, nşr. Âdil Ahmed Abdu’l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavvid, Beyrut 1993, VIII. 120; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, III. 241.

³⁸¹ Sâd, 38/5.

gurur ve muhalefetle ayak diremektedirler” ayetinin cevap olduğu görüşündedir. Ona göre Muksemun aleyh olan ayetin başındaki “bel” harfi “inne” konumundadır ve kendisinden sonra gelen haber te’kîd işlevi görmektedir. İbn Kayyim, nahivcilerin kasemin cevabının başına “bel” gelebileceğini söylediklerini, “*kem ehleknâ*” şeklinde başlayan üçüncü ayetin cevap olmasının uzak bir ihtimal olduğunu söylemektedir. Çünkü “kem” edatının cevapla birarada bulunamayacağını, bu yüzden de “*vallahi kem enfaktü mâlen*” (Vallâhi nice mal harcadım) denemeyeceğini belirtir.³⁸² Yukarıdaki kasemde eğer cevap hafzedilmişse³⁸³ muksemin bih olan Kur’an’ın tazimi içindir. Hafzedilen cevab “*letübasünne*” olarak takdir edilmiştir. Kur’an’a sıfat olarak gelen zıkr lafzı; anmak, anış, hatırlama, bilginin akla getirilmesi, aynı zamanda şeref ve şan manası taşımaktadır.³⁸⁴ Kasem ayeti, Kur’an’a inanan ve onun gereğini yapan kimselerin şeref ve şan kazanacaklarını, inanmayanların bu hasletlerden mahrum kalacağını haber vermiştir. Kâfirler, Kur’an’a inanıp şereflelenecekleri yerde ondan yüz çevirip ona kulaklarını tıkamışlardır. Kur’an, kâfirlerin iftira ettiği gibi değil, Allah katından hak olarak gelmiş şerefli bir kitaptır. Müşriklerin şeref, güç ve izzet olarak değerlendirdikleri şeyler, zenginlik, evlat, aşiretin çok olması gibi hususlardır. Onlara göre Kur’an (vahiy) zengin birine gelmeliydi. Kur’an ise geçici şeylerle övünülmesini kınamış, kalıcı değerlere işaret etmiştir. “Baksanıza, onca tanrıyı bir tek tanrıya indirmiş. Hayret ki ne hayret!” mealindeki Sâd, 38/5. ayetin nüzul sebebine dair şöyle bir rivayet aktarılmıştır: “Ebû Tâlib hastalandığında, Ebû Cehil ve arkadaşları ona gelerek yeğeninden şikâyetçi olmuşlar ve onu bu davadan vazgeçirmesini istemişlerdi. Ebû Tâlib

³⁸² İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 15.

³⁸³ Zerkeşî sözün uzaması sebebiyle cevabın hafzedildiğine dair bir görüşün varlığından bahseder ve cevap takdirini “*leüazzibennehum*” (küfürleri sebebiyle muhakkak onlara azap edeceğiz) şeklinde gösterir. Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, III. 45 Suyûtî ayetteki kasem konusunun Kur’an’ı tazimi olduğunu söyler. Kur’an’ın bu şekilde vafedilmesi, kulların muhtaç olduğu şeref ve şanı onda bulacak olmalarıyla alakalıdır. Ayette kasemin cevabı mahfûz olup “*inne’l-kur’ân’e le hakkun*” takdirindedir. Suyûtî, *el-İtkân*, II. 171.

³⁸⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el Müfredât*, s. 179. Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI. 4084. Enbiyâ 21/10 ve Zührûf 43/44. ayetlerinde de “zıkr” şeref ve şan anlamı ifade etmektedir. Müminler iman sahibi olmakla, hem dünya hem de ahiret şeref ve şanına talip olmaktadır. İlk Müslümanların bu manevî gücü yanlarına alarak kısa zaman içerisinde nasıl maddî güce ulaştıkları ve yeryüzünde sözleri dinlenir, olduğu dünyanın malumudur. Müminler, vahyi baş tacı edip onun getirdiği ahlâkı yaşadıkları takdirde şeref ve şan sahibi olarak iyiliklerin öncülere olacaklardır. Bkz. İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 377.

durumu Hz. Peygamber'e anlatınca, kendilerinden "Allah'tan başka ilah yoktur" demeleri dışında bir şey istemediğini söyledi. Bunun üzerine Kureyşliler, "bu kadar ilahı bir ilaha mı indirmiş ne tuhaf şey!" diyerek oradan ayrılmışlardır.³⁸⁵ Müşriklerin anlamadığı husus, Kur'an'ın ifade ettiği ve Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği "tevhid" akidesidir. Ayette, Kur'an'a hem yemin edilmiş hem de sıfatla ayrı bir takviyede bulunulmuştur. Burada ifadeyi kuvvetlendirmenin sebebi ise, muhatap kitlenin inkârcı tutumlarıdır.

Kitaba yemine dair bir diğer örnek Yâsîn 36/2. ayetteki, "*ve'l-kur'ani'l-hakîm*" (Ey Peygamber!) Mutlak doğru bilgiler ve öğütler içeren bu Kur'an'a andolsun ki) yeminin "muksemun aleyh"i "Elbette sen Allah tarafından gönderilmiş bir peygambersin ve kesinlikle dosdoğru yol üzerindesin"³⁸⁶ ayetleridir. Allah Teâlâ, burada iki vasıf zikretmiştir. Bu vasıflardan birisi Hz. Peygamber'in risâletinin tasdiki, diğeri onun getirdiği dinin doğruluğudur. Sanki orada, "senin peygamberliğin de getirdiğin din de artık sabittir, ebedîdir, değişmez" denilmek istenmiştir.³⁸⁷ Hz. Peygamber'in nübüvvetini tasdik için mucize isteyenlere karşı Allah Teâlâ, Ankebût 29/51. ayette "Kendilerine tebliğ edilen bu Kur'an'ı sana göndermiş olmamız (mucize olarak) onlara yetmiyor mu? Şüphesiz Kur'an'da (iki cihanda bahtıyarlığın yolunu gösteren) öğütler ve uyarılar var; fakat bunu anlayacak olanlar, iman eden ve imana ermek isteyen kimselerdir." buyurarak asıl mucizenin Kur'an olduğunu beyan etmektedir.

"Hikmetli Kur'an'a" yemin edilmesi ve Kur'an'ın hakîm sıfatıyla tavsif edilmesi, onun Allah tarafından gönderilen şanı yüce bir kitap olduğuna, mutlak doğru bilgiler ve öğütler içerdiğine ve onda asla bir eksiklik, noksanlık ve eğriliğin olmadığına,³⁸⁸ Kur'an'ın dünya ve ahirette tam bir fayda sağlayacağına ve nihayet Hz. Peygamber'in risâletine şahitlik ettiğine dair bir hatırlatmadır. "Muksemun aleyh" durumundaki haber, hem isim cümlesi olarak gelmiş, hem de "inne" ile te'kîd edilmiştir. "*İnneke lemine'l-mürselîn*" ifadesinde "inne" edatının haberinin başına yine bir bakıma te'kîd ifade eden

³⁸⁵ İbn Hanbel, *el-Müsned*, I. 227; Vâhidî, *Esbâbü Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 380-381; Bekir Topaloğlu, "Sâd Suresi", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV. 376.

³⁸⁶ Yâsîn 36/3-4.

³⁸⁷ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII. 165.

³⁸⁸ Kehf 18/1-2.

muzahlâka lâm'ı³⁸⁹ getirilmiştir. Peşpeşe gelen bu te'kîtlar Hz. Peygamber'in de diğer peygamberler gibi gönderilen bir elçi olduğunu kuvvetle vurgulamaktadır.³⁹⁰ Hz. Peygamber'in peygamberliğinin bir dizi te'kîdle bildirilmesi, kâfirlerin inkârının şiddeti oranında ağır bir cevaptır. Böylece kasem, cevabının şahidi ve kesin delili durumundadır.³⁹¹ Haberin şiddetle te'kîdine bir başka örnek örnek Yâsîn, 36/14. ayetidir. “*Innâ ileyküm le-mürselûn*” (Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz) ayetindeki te'kit, kâfirlerin tutumlarına bağlı olarak onaltıncı ayette daha da arttırılmış ve ayet “*rabbünâ ya'lemu innâ ileyküm le-mürselûn*” (Rabbimiz biliyor ki biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz) şeklinde gelmiştir. Yâsîn 36/ 18. ayette şart ve kasem birleşerek gelmiştir.³⁹² Râzî, “Allah niçin Hz. Peygamber'in elçiliğini bir delille değil de yeminle ispat etmek istemiş olabilir?” şeklinde bir soru sorulabileceğini zikrettikten sonra bu soruya şöyle cevap vermiştir: “Araplar, ‘yalan yere yemin etmek dünyayı harap eder’ sözleriyle yemine çok değer verdiklerini gösterirlerdi. Kur'an, müşriklerin bu özelliklerine uygun olarak bu metodu kullanmıştır. Aynı zamanda yemin ikna edici bir delildir.”³⁹³ Yâsîn suresinin Mekke döneminin ortalarında nazil olduğu görüşü hâkimdir. Bu surede muhteviyât, tevhid, nübüvvet ve ahiret etrafında dönmektedir. Bu durum Mekki surelerin tipik özelliklerindendir. Suredeki Kur'an'a yemin, Hz. Peygamber'in Allah'ın hak din (sırât-ı müstakîm) üzere olduğunu, Kur'an'ın gafletten kurtulamayan kitleleri uyarmak amacıyla Allah tarafından indirildiğini ifade etmeyi hedeflemiştir.³⁹⁴ Hz. Peygamber'in risâletinin kabul edilmesi halinde onun getirdiği dinin de kendiliğinden kabul göreceği bir

³⁸⁹ Muzahlâka lâmı hakkında bkz. Ali Bulut, *Belâgat*, İstanbul 2013, s. 56; Yüksel, *Kur'an-ı Kerîm'de Harfler ve Edatlarla Te'kid*, s. 19, 61.

³⁹⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI. 4007; Bulut, *Belâgat*, s. 57

³⁹¹ Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, IV. 3; Ebussuûd Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, nşr. Abdulkadir Ahmed Atâ, Riyâd trs. IV. 492; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, IV. 555-556.

³⁹² Yâsîn suresinin 14. ayette cümlelerin isim cümlesi olması ile beraber, “inne” te'kid edatı getirilmiş olduğu halde 16. ayette “*rabbünâ ya'lemu innâ*”, te'kid lâmı (muzahlâka) ve isim cümlesi getirilmiştir. Bunun da sebebi muhatapın Hz. İsa'nın elçilerini inkâr etmeleridir. Yeminde diğer bir husus, şart ve kasemin içtimai halidir. “*Vallahi lein lem tentehi*” takdirinde olduğu gibi, kasem şarttan önce gelirse şart kasemle cevap arasına girer. Bu durumda cevap şartın değil kasemindir. Şarta dâhil olan “lâm” kasem lâm'ı değil, “lâmu'l-mûtie” diye isimlendirilen zâit bir lâm'dır. Bu yemin cümlesinin cevabı “*le-nercümenneküm*” kısmıdır. Bkz. Muhammed Hüseyin Ebu'l-Futûh, *Üslûbu't-Tevkîl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut 1995, s. 245; Bulut, *Belâgat*, s. 57.

³⁹³ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XXVI. 41.

³⁹⁴ Bekir Topaloğlu, “Yâsîn Suresi”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIII. 340.

gerçektir. Bu yüzden Kur'an ısrarla Hz. Peygamber'in nübüvvetinin gerçekliğini te'kîdle vurgulamaktadır. Muksemun bih ile muksem aleyh arasındaki ilgiyi şu şekilde belirtebiliriz:

Sınırsız rahmet sahibi ve her şeye gücü yeten Allah tarafından gönderilen mükemmel bir rehber olan kitap, kendisine kitap verilen ve dosdoğru yol üzere olan bir elçi, yakın geçmişte Allah'ın emriyle uyarılmayan ve gaflet içerisinde olan bir kavim. Sadık elçi, hakîm olan kitapla bu kavmi dünya ve ahiret tehlikelerinden uyaracaktır. İnanmayanlar ise Allah'ın azabına müstehak olacaklardır.

3.2.2.2. Zaman ve Farklı Zaman Dilimleri

Kasemle ilgili ayetleri muhtelif başlıklar altında ele almamızın sebebi ilgili ayetlerin bağlam farklılıklarıyla alakalıdır. Sözgelimi zamanla ilgili kasem ayetleri birbirine benzer görünse de, gerek ifade gerek siyak ve sibak bakımından farklılıklar gösterdiği şüphesizdir.

3.2.2.2.1. Gece, Gündüz ve Bunlarla İlgili Kavramlar

Müddessir suresinde gece ve gündüze kasemler içeren ayetler yer alır. Bilindiği gibi bu sure ilk nazil olan sureler arasındadır. Surenin ilk ayetlerinde Hz. Peygamber'in kendini risalete hazırlayıp tebliğe başlaması emredilmektedir.³⁹⁵ Surenin 32-34. ayetlerinde ise, “*kellâ ve'l-kameri ve'l-leyli iz edber, ve's-subhi izâ esfer* (Yoo! Gerçek, o kâfirlerin iddia ettikleri gibi değil! Aya geçip giden geceye, ağaran sabaha andolsun ki...)” şeklinde kasem ifadeleri yer almaktadır. Burada yemin, gecenin bütününe değil, son kısmına ve günün ağarmasına yapılmıştır. Gündüzün gelişiyile gecenin karanlığının bertaraf edilmesindeki alaka vahyin aydınlığına telmih sayılabilir. Çünkü dünyanın karanlığa boğulduğu cahiliyede nübüvvet nurunun doğuşu, gecenin zevale yüz tutuşuna, parlamak üzere bulunan hayır/hakikat sabahının yaklaşmasına ve İslâm güneşinin doğuş zamanına işaretler.³⁹⁶

³⁹⁵ Müddessir 74/1-7; Yaşaroğlu, “Müddessir Suresi”, *DİA*, İstanbul 2006, XXX. 463.

³⁹⁶ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s.191; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5462-5463.

Yeminin cevabı, cehennemin korkunçluğunu anlatan ve hem müminler hem de kâfirlere bir uyarı niteliğinde olan 35-37. ayetlerdir. Bu ayetler mealen şöyledir: “Cehennem korkunç bir şeydir. O, insanlar için çok ciddî bir uyarıdır. Evet, o, içinizden hem Allah’a iman ve itaate koşanlar hem de iman ve itaatten sarfı nazar edenler için bir uyarıdır.”

Bu ayetlerde dünya hayatının akışı içerisinde ahiret inancına ve sorumluluğuna sahip olmanın gereği hatırlatılmaktadır.³⁹⁷ Nefsânî arzuların baskısından kurtulmak için en güçlü uhrevî müeyyide olan cehennemden söz edilmekte ve inançsız her insanın dünyada yaptıklarının cezasını orada çekeceği belirtilmektedir. Kur’an’ın ilk muhatapları olan Kureyşliler, sosyal ilişkilerin yanında tevhid inancından sapmış ve şirke dalmışlardı. Saptıkları bu inanç içerisinde, ahiret hayatı ve orada hesaba çekilme anlayışı neredeyse kaybolmuş, buna mükâbil herkesin dünyada yaptığı için yanına kâr kalacağı düşüncesi hâkim olmuştu. Kur’an’ın ilk mesajları niteliğindeki bu ayetler söz konusu yanlış inancı bertaraf etmek ve yerine fıtrî inancı ikame etmek istemektedir. Bu münasebetle Müddessir suresinde dünyadaki davranışların karşılığının görüleceği ebedî hayat vurgusu kuvvetle yapılmıştır.³⁹⁸ Kalem suresinde olduğu gibi bu surede de Hz. Peygamber ve ona inanların İslam’ın tebliğinde kötü karakterli kimseler karşısında sabır göstermeleri ve hiçbir zaman yılgınlığa ve ümitsizliğe düşmemeleri konusunda uyarılmaktadırlar...³⁹⁹ Surede yemin temelli anlatım, gece ve sabah figürü eşliğinde cehennemin korkunçluğunun anlatılmasıdır. İman edenler açısından bu korku onları sürekli iyiliklerin içinde tutmalı, iman etmeyenler açısından cehennem uyarısı onları imana yönlendirmelidir.

Mekke döneminde nazil olan Şems suresinde çeşitli mahlûkatın yanında “Hâlik”a da yemin edilmiştir.⁴⁰⁰ İman edip salih amel işleyenlerin kurtuluşa ereceği yeminle te’kîd edilmiştir. Semûd kavmi örneğinde olduğu

³⁹⁷ Neseî, *Medâriku’t-Tenzîl*, IV. 456; Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XXIX. 130.

³⁹⁸ Yaşaroğlu, “Müddessir Suresi”, *DİA*, XXXI. 463-464.

³⁹⁹ Surede kötü karakterli kişi, Kalem suresinde de ismi geçen Velid b. Muğiredir. Bkz. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, nşr. Abdullah Mahmûd Şehâte, Beyrut 2002, IV. 492-493; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XII. 305-306.

⁴⁰⁰ Şems 91/5-8.

gibi hayatını kötülüklerde heba eden kimselerin azaba duçar olacakları bildirilmiştir.⁴⁰¹

“*Ve’n-nehâri izâ cellâhâ, ve’l-leyli izâyağşâhâ*” (Dünyayı aydınlattığında gündüze, onu karanlıkla örttüğünde geceye, andolsun).⁴⁰² Burada yemin edilenler gece ve gündüzün tamamıdır. İnsan kendine verilen hayatı yemin edilen bu iki zaman içerisinde tüketmektedir. O halde insanın kendisine verilen güzel hasletleri iyi kullanıp, ona göre dünyada bir hayat sürmesi kurtulanlardan olacağı anlamına gelmektedir.⁴⁰³ Şems suresindeki yemin edilenler çift yeminler kategorisine girer. Dünyadaki zıtlıklar aslında birbirini tamamlamaktadır. Örnek olarak güneş ve ay, gün ve gece, erkek ve kadın gibi.⁴⁰⁴

Daha önce de belirtildiği üzere, kevnî ayetler Allah’ın yaratıcılığına, gücüne, her şeyi hikmetle yaratmasına delalet etmektedir. Kâinattaki her nesne bu varlığı idare eden mutlak bir yaratıcının mevcudiyetine, her şeyin O’na döneceğine, O’nun her şeye kadir olduğuna şahitlik etmektedir.⁴⁰⁵ Burada kasem edilen gece ve gündüzün hedefinde “nefsini (iman ve salih amelle) arındıran kimse kurtuluşa erer. Nefsini kirletip günahlara boğan ise hüsrana uğrar” şeklindeki muksemun aleyh⁴⁰⁶ bulunmaktadır. Kasemde haberin te’kîdi vardır. Bu te’kîdle haberdeki tehdid, va’îd ve helak etme gibi uyarılara gönderme yapılmıştır.⁴⁰⁷ Şems suresinin ilk ayetleriyle beraber, güneş, ay, sema, yer, gece, gündüz⁴⁰⁸ insana iyilik veya kötülük kabiliyetinin verilmesi kasem edilen nesnelerdir. Güneşe kasem, İslam’ın gelişmesine bir işarettir. Güneş ışığının gölgeyi ve karanlıkları yok ettiği gibi, İslam’ın getirdiği hidayet de dalaleti yok etmiştir.⁴⁰⁹ Ayrıca diğer zaman ve gök cisimleriyle ilgili kasemlerle “muksemun aleyh” arasındaki ilgiye gelince, insan yeryüzünde ve

⁴⁰¹ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, II. 139.

⁴⁰² Şems 91/3-4.

⁴⁰³ Yaşaroğlu, “Şems Suresi”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII. 510.

⁴⁰⁴ Öztürk, “Abdülhamîd el-Ferâhî’nin ‘Kur’ân’daki Yeminler’ Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 59.

⁴⁰⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV. 438; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 382; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, IV. 665.

⁴⁰⁶ Şems, 91/9-10.

⁴⁰⁷ Zeccâc, *Meânî’l-Kur’ân*, V. 331; Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, V. 315; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXX. 366; Yaşaroğlu, “Şems suresi”, *DİA*, XXXVIII. 510.

⁴⁰⁸ Şems 91/1-1-8.

⁴⁰⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXX. 367.

üzerini bir tavan gibi kaplayan semanın altında hayatını sürdürmektedir. Gündüz ve gece güneşin hareketleriyle ilgili zaman dilimleridir. Ay geceleyin esas güzelliğini ortaya koyar. Tüm bu ayetlerin varlığı Allah’a işaret ettiğine göre, kasemin cevabındaki kendini temizleyen insanın değeri apaçık ortaya çıkmaktadır. Kendisine verilen bunca nimet karşısında kendisini temizleyemeyen kimse, Allah’ın peygamberine karşı çıkan ve ona eziyete yönelen kimse, bu davranışları sonucunda Semûd kavmi gibi azaba müstehak olacaktır.

Gece ve gündüze yemin edilen surelerden birisi de Leyl suresidir. Bu surede yeminden sonra insanların halleri, inançları, tavırları ve insanî davranışlarından söz edilmiş ve sonuçta kazananın Allah’ın ve elçisinin sözlerine kulak verenler, kaybedenlerin ise en güzel sözü (İslam’ı, kelime-i tevhidi) yalanlayanların olduğu açıklanmıştır. “En güzeli tasdik” eden kimseye rızay-ı Bâriye giden yol kolaylaştırıldığı halde diğer kimselere sonu helak olan zor yol kolaylaştırılacaktır. “*ve’l-leyli izâ yağşâ ve’n-nehâri izâ tecellâ ve mâ halaka’z-zekera*” (Her yeri karanlığa bürüyen geceye, ortalığı aydınlatan gündüze, erkeği ve dişiye yaratan o büyük kudret sahibine yemin olsun ki)⁴¹⁰ şeklindeki yeminin cevabı, “İnne se’yeküm le şettâ” (Sizler hep farklı amaçlar, farklı hedefler peşinde koşmaktasınız) ayetidir.⁴¹¹ Gecenin gelişyle her şeyin gittikçe karanlığa bürünmesi, gündüzün gelişyle de her şeyin açığa çıkması sebebiyle gece ve gündüzün bizzat kendisine yemin edilmiştir. Yemin ve cevabı arasında ilgi ise insan hayatının birlikte sürüklendiği ve içinde akıp gittiği gece ve gündüzün insanın yaşantısındaki önemidir. Ömrün harcanmasında insan kendisine gösterilen iki yoldan birinde (iyi veya kötü) gayret edip durmaktadır. Muksemun aleyh insanın halini anlatmaktadır. Kim neye ve nasıl inanıyorsa ona göre hayatını idame ettireceğinden ahiretteki hayatı da dünyadaki yaşayışına göre şekillenmektedir. Zira insan hareketlerinin bir karşılığı bulunmaktadır.⁴¹²

Leyl suresindeki kendisiyle yemin edilen karanlık ve aydınlık, insanın duyularıyla farkına vardığı hususlardır. Yemin edilen yani söylenecek habere

⁴¹⁰ Leyl 92/1-3.

⁴¹¹ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 270.

⁴¹² Câbirî, *Fehmu’l-Kur’ân*, s. 48-49.

dayanak gösterilen gece ve gündüz objesidir. Yemindeki bu öğeler, insan hayatının içinden geçtiği zaman dilimleridir ve insan onlarla birebir ilgilidir. İnsanların yeminlerinde muhatabı ikna etme hedef alınırken Allah'ın yeminlerinde akıl sahiplerinin söylenen şeye dikkatini çekme, o hususta kanıt gösterme söz konusudur. Gece olumsuz çağrıştıran bir obje değil, aksine hayatın idamesine vesile olan bir zaman dilimidir. Gece ve gündüz birbirlerini tamamlayan unsurlardır. “Uykunuzu sizin için bir istirahat imkânı, geceyi âdeta üstünüze örtülen bir yorgan, gündüzü de geçiminizi sağlama vakti yapmadık mı?”⁴¹³ denmekle gece ve gündüzün aslında insan ve tüm canlılar için ayrı bir nimet ve lütuf olduğu hatırlatılmıştır. Taberî, Katade'den nakledilen rivayete dayanarak Allah'ın yemin ettiği nesnelerde bir fazilet olduğu görüşüne varmıştır: “Gece ve gündüzün Allah katında büyük bir yeri vardır. Ancak onlar, Allah'ın üzerlerine hâkim olduğu iki büyük ayetidir. Ayrıca fecir, on gece, şef' ve arafe (vetr) faziletlerinden dolayı zikredilmişlerdir”.⁴¹⁴

Leyl suresinde bazı tabiat hadiselerine yapılan yeminin arkasından insanın çeşitli hareket tarzlarına işaret edilmekte ve bu her iki tavır arasında irtibat kurulmaktadır. Suredeki sa'y, her iş değil, sahibinin çok önem verdiği ve üzerine sevap ve ikab terettüp eden bir amelin adıdır. Mübah ameller sa'y olarak değerlendirilmemiştir. Kimi insanlar iman, itaat ve iyilik; kimileri de küfür, isyan ve kötülük peşinde koşmaktadır. Sa'y, kalp ve beden bir konuda hazırlanması ve o işi yapmaya yönelmesidir. “Allah'ın zikrine (namaza) koşun (fes'av)”⁴¹⁵ emri salt adımlarla koşmayı değil, diğer işleri bırakıp ona hem beden hem de kalben hazırlık yaparak ibadet etmeyi emretmektedir. Hz. Peygamber'in namaza gelirken koşulmamasını, bilakis vakarla gelinmesini istemesinde yasaklanan sa'y, bizzat bedenle koşar adım gelinmesidir.⁴¹⁶ Bu surenin ana teması, çeşitli amaçlar uğrunda sa'yü gayret sarf eden insanın inanç bakımından Allah'ın birliğine yöneltilmesidir. “İnsana ancak sarf ettiği

⁴¹³ Nebe' 78/9-11.

⁴¹⁴ Taberî, *Camîu'l-Beyân*, XXX. 170, 217.

⁴¹⁵ Cum'a 62/9.

⁴¹⁶ “Namaz için mescide giderken oraya koşarak gitmeyip sekînet ve vakar içinde gidiniz. Namazın yetiştiğiniz kadarını (imamla beraber) kılınız. Yetişemediğiniz kısmı ise, yalnız tamamlayınız.” Buhârî, “Cum'a” 17; “Ezân” 21; Müslim, “Mesâcid” 28; İbn Kayyim, *et-Tibyan*, s. 11-12; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII. 5874.

emeklerinin karşılığı vardır”⁴¹⁷ denilirken kastedilen, kişinin hayır ve şer yolunda ne yapmışsa hem dünyada hem de ahirette karşısına çıkarılacağıdır. Mekke döneminde Müslümanlar Allah’ın verdiği nimetleri diğer insanlarla paylaşıırken; müşrikler cimrilik yapıp “Allah’ın doyurmadığını biz mi doyuracağız”⁴¹⁸ demektedirler. Vâhidî (ö. 468/1075), Leyl suresindeki ayetler hakkında rivayet edilen nüzul sebepleri arasında Hz. Peygamber’in fakir kimse adına satın almak istediği hurma ağacını vermeyen cimri bir kimse ile diğer taraftan fakir için hurmalık satın alıp hibe eden cömert bir kimsenin tavrını göstermiştir. Bir diğer rivayet de Hz. Ebûbekr’in Hz. Bilal’i, Ümeyye b. Halef’ten on altına satın alıp hürriyetine kavuşturmasıdır.⁴¹⁹

Bu örneklerdeki yapıp etmelerdeki amaçların ne kadar farklı olduğu görülmektedir. Kur’an anlatımında hep rastladığımız karakter tahliline burada da rastlamaktayız. Kur’an bu anlatımlarda olayı şahsileştirmekten ziyade tipolojiler sunmaktadır. Buradaki anlatım, surenin de ana mihrini oluşturan “hüsnâ”nın tasdiki veya inkârı meselesidir. Zirâ hüsnâ, insanın inancını, hareketlerini, niyetlerini, karakterlerini ve tavırlarını yönlendiren bir hakikatin adıdır. Diğer ifade ile “hüsnâ”nın tasdiki, iman edip ibadetlerin en güzelini yerine getirmek ve güzel ahlâk ile bezenmektir. Yani hüsnâ, iman, kelime-i tevhid, İslâm; namaz, oruç ve zekâtıdır. Bu kavram, İslâm’ın inanç ve davranış ilkelerini icmâlî anlamda içine aldığı söylenebilir. Hüsnâ (en güzel)’in tasdiki “rahat ve mutluluk yoluna ve en kolay yola, cennete ve Allah’ın rızasının olduğu yola kılavuzlamakta, insana daha fazla iyilik yapma ve erdemli olma özelliği kazandırmaktadır.”⁴²⁰ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere “hüsnâyı tasdik”, samimi olarak teslimiyet, imanın fiilen ispatı ve ihsan üzere bir yaşantının ifadesi, kendisine verilen nimetleri ihtiyaç sahipleri ile paylaşma, takvâ sahibi olmaktır. Bu tasdik, insanı ilim, güzel amel ve güzel ahlâka götürür. Hüsnâ’yı tasdik etmeyen ise sonu helak ve hüsrân olan zor yolu tercih ettiği söylenebilir. Netice itibarıyla, Allah’a iman, Allah’ın vaat ettiklerini tasdik, salih amel gibi işleri yaparsa kurtuluşa eren kişi olduğu gibi

⁴¹⁷ Necm 53/39.

⁴¹⁸ Yâsîn 36/47.

⁴¹⁹ Vâhidî, *Esbâbü Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 479-480.

⁴²⁰ İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 531; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV. 518; Kamil Yaşaroğlu, “Leyl Suresi” *DİA*, İstanbul 2003, XXVII. 156.

aksini yapan hüsrana uğramış mutsuz kişi olacaktır.⁴²¹ Bu açıklamalardan sonra Leyl suresindeki yemin ayetlerinin insanların hallerine yönelik vurgular olduğu anlaşılabilir.

Zamana kasem edilen bir diğer ayetler grubu Fecr suresinin ilk dört ayetidir. Beşinci ayette akıl sahipleri için bu yeminlerin kâfi geleceği belirtilmiştir. “*Ve’l-fecri veleyâlin aşrin ve’s-şef’i ve’l-vetri ve’l-leyli izâ yesr*” (Sabahın aydınlığına, Zilhiccenin ilk on gecesine, Zilhiccenin dokuzuncu ve onuncu gecesine, Müzdelifede geçen geceye andolsun ki)⁴²² ayetlerinde fecrin anlamının sabah namazının vakti veya gece karanlığının sabah aydınlığına dönmesinin başlangıç vakti, namaz gündüz vakti, zi’l-hicce sabahı olduğu şeklinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Fecr, ilk vahyin geldiği Kadir gecesinin fecri olarak da yorumlanmıştır. On gece Muharrem’in ilk on günü, ramazan ayının son on gecesidir.⁴²³ Veya zi’l-hicce’nin ilk on gecesidir. Zi’l-hiccenin ilk sekizinci gecesine tevriye gecesine, dokuzuncu geceye arife, onuncu geceye de nahr gecesine denmiştir.⁴²⁴ Hz. Peygamber, “Allah katında günlerin en efdali kurban bayramı günüdür” demiştir.⁴²⁵ Burada yemin edilenler hususunda doğru düşünen bir aklın anlayabileceği şekilde kâinattaki düzenliliğe dikkat çekilmiş olduğuna dair yorumunun yanında geçmişte peygamberleri yalanlayan ve yeryüzünde bozgunculuk yapanların akıbetlerinin hüsrana olduğuna dair görüş de yer almıştır.⁴²⁶ Çünkü surede anlatılan tarihi olayların dikkat çektiği olgu, hangi zaman diliminde olursa olsun, zalimler dünya ve ahirette cezasız bırakılmamışlardır.⁴²⁷

“Bu surenin evvelinde kaseme başvurularak bir takım şeylere dikkat çekilmiştir ki bunlar âlemdaki değişikliklere delâlet eyleyen ve insanı

⁴²¹ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, I. 527.

⁴²² Fecr 89/1-4.

⁴²³ İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 526; Taberî Fecr suresinde yemin edilenlerle alakalı olarak geniş bir rivayet zinciri serdetmiştir. Bu durum, gün ve gecelerin faziletinden dolayı yemin edildiği görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır. “Fecr” hakkında sabah aydınlığı, gündüz ve sabah namazı şeklindeki görüşleri belirtmiş; “On gece” ile alakalı olarak, zi’l hiccenin kurban gününe kadarki ilk on gecesine dair rivayetleri sıralamış, şef’i kurban, vetri ise, arefe günleri olarak öne çıkarmıştır. Taberî, *Câmiü’l-Beyân*, XXX. 168-170; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 367; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, IV. 505-507; Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir*, V. 432. Emin İslâm, “Fecr Suresi”, *DİA*, İstanbul 1995, XII. 290.

⁴²⁴ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 258; Ebussu’ûd, *İrşâdu’l-Akli’s-Selîm*, V. 527.

⁴²⁵ İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV. 350; San’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, II. 369.

⁴²⁶ Câbirî, *Fehmü’l-Kur’ân*, I. 51.

⁴²⁷ Yusuf Öztürk-Mustafa Yakup, *Allah’ın Yeminleri*, İstanbul 2015, s. 100.

zulmetten nura, kederden sürura götüren ve bu suretle kendilerinden evvel kendilerini ihdâs eden Hâlık Teâlâ'nın rububiyetini işar eyleyen zaman hadiseleridir"⁴²⁸ diyen Elmalılı, insan hayatının zamanla olan ilgisine dikkat çekmiştir. Yukarıdaki yorumlara ilave olarak tek ve çiftle ilgili şu görüşlere de yer verilmiştir. Safâ ve Merve çift, Beytullah tek, cemerât tek, Minâ ve Müzdelife çift, Arafat tek, çift olan mahlûkat, tek olan Allah'tır da denmiştir.⁴²⁹ Hz. Peygamber'in "Bunlar namazlardır. Bildiğiniz gibi bazısı çifttir, bazısı da tektir"⁴³⁰ hadisi delil gösterilerek tek ve çiftten kasıt edilenin vakit namazları olduğu da söylenmiştir. Çift ve tek konusunda her mahlûkun bir benzeri ve bir de zıttı olduğu söylenmiştir. Küfür-iman, saadet-şekavet, hüdâ-dalâlet, gece-gündüz, aydınlık-karanlık, soğuk-sıcak, sema-arz, güneş-ay, deniz-kara, cin-insan, kış-yaz gibi. Allah bazen ilmini göstermek için isim ve sıfatlarıyla, bazen de gücünü göstermek için fiilleriyle yemin etmiştir.⁴³¹ Bu yemin edilenlerle ilgili olarak hac menâsikinın icra edildiği zaman ve mekâna delâlet ettiğine dair bir başka görüş de vardır. Râzî, yemin edilenlerle ilgili benzer bir dizi görüşleri sıralamıştır.⁴³² Bu husustaki görüşler, tefsirlerin birçoğunda gereğinden fazla uzatılmış ve adeta muksemin bih olan bu şeyler anlaşılmağıza mahkûm edilmiştir. Zira bilinmeyen bir şeyin muhatap üzerinde tesiri ne kadar mümkün olacaktır. Bu gibi yeminlerin dil üslûbundaki rolünü bir şekilde icra edecek ifade şekilleri olarak görmek lazımdır. Yoksa yemin edilen şeyleri müphemliğe mahkûm etmek mesajın kaybolmasına neden olmaktadır.

Suyûfî (911/1505), bu ayetlerin haccın menâsik ve şe'âiri gibi büyük ibadetleri ihtiva eden zamanları gösterdiğini, bu ibadetlerin bizzat Allah'a kulluğu ve O'nun azameti karşısında huşuyu ifade ettiğini ve hac adına Hz.

⁴²⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII. 5791; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 367; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX. 312.

⁴²⁹ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III. 259; San'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, II. 369.

⁴³⁰ Tirmizî, "Tefsir" 19. "Tek" ve çift" konusunda İmrân b. Husayn'dan gelen bu rivayet, zayıf görülmüş olacak ki bunun üzerine birçok görüş beyan edilmiştir. Surenin Mekkî oluşu ve henüz o sırada namazın farz kılınmamış olması, bu yorumlara neden olabilir. Ancak Hac menâsikine yönelik yorumlar, bu ibadetin devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

⁴³¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXII. 258-259.

⁴³² Bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXI. 163-165; Kurtubî, *el-Cami'*, XXII. 259-260; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII. 5795. Fecr suresindeki yemin edilen şeylerle ilgili yirmi kadar görüş beyan edilmiş; bu görüşlerin ekserisi bazı gün ve geceler, namaz, Âdem ve zevci veya bütün yaratıklar etrafında temerküz etmiştir. Bkz. Ebü'l-Ferec Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Beyrut 1984, IX. 104-107.

İbrahim ve Hz. Peygamber'in getirdiklerinin yâdı ve hürmeti söz konusu olduğunu dile getirir.⁴³³ Yeminle cevabının arasına, Âd, Semûd ve Firavun halkına yapılanların zikri gibi uzun cümleler girmiştir. Yeminin cevabının mahfûz "*letübasünne*"⁴³⁴ olduğu görüşünden ziyade cevap olarak "*İnne rabbeke lebi'l-mirsâd*" (Şüphesiz rabbın her şeyi görmekte, gözetlemektedir) ayeti de gösterilmiştir.⁴³⁵ İlgili ayette, Allah'tan başka sığınılacak ve kaçacak hiçbir yerin olmadığına işaret etdirmiştir.⁴³⁶ Zemahşerî, yeminin cevabının mahzûf, kâfirlere mutlaka azap edileceğini belirten "*li yüazzibenne*" olduğunu, bunun delili olarak 6-13. ayetlerdeki yeryüzünde fesat çıkaran Âd, Semûd, Firavun kavimlerinin üzerine "azap kamçısının şaklatılması" göstermiştir.⁴³⁷ Zemahşerî'nin bu görüşünün isabetli olması ihtimal dâhilindedir. Çünkü "Allah'ın kullarını gözetlemesi" ya kullar için rahmete ya da azaba sebep olacaktır. Bu duruma göre Zemahşerî'nin mahzûf dediği bu cevapla ondördüncü ayete cevap diyenlerin görüşünün birleştirmesi mümkündür. Zaten Allah'ın gözetlediğini bildirmesi bir şekilde tehdid ve dolayısıyla azap içermektedir. İnsan fert ve toplum olarak zaman içerisinde hayatını devam ettirirken, her hal ve şartta Allah'ın mülkünde ve O'nun gözetiminde bulunmaktadır. Ondördüncü ayette "mirsâd" lafzıyla, Allah'ın gözetlemesi, insanların gözetleme yerinden bir şey göz hapsine almasına benzetilmiştir. Muksemun aleyh, o ümmetlere yapılanın cinsinden olmalıdır. Altıncı ayetten on ikinci ayete kadar adeta cevaba bir hazırlık yapılmaktadır. Âd, İrem, Semûd ve Firavun kavimleri alabildiğine azıp da her tarafı fesada boğunca Allah'ın azabı üzerlerine inmiştir. Fecre yemin edilmesiyle cevap arasındaki ilginin

⁴³³ Suyûtî, *el-İtkân*, II. 171. Câbirî, Fecr suresinin başındaki yemin edilen beş şeyin o zamanki Arapların bildiği şeyler olduğunu ifade ettikten sonra, bazı müfessirlerin bu beş şeyin hac menâsıkı olduğunu kabul ettiklerini ancak bunun prensip olarak yanlış olduğunu ifade etmiştir. Gerçi hacla ilgili olduğuna dair görüşlere de yer vermiş, lâkin müslümanlara henüz hac emri gelmediği için bu görüşün muteber olmadığını ileri sürmüştür. Bkz. Câbirî, *Fehmu'l-Kur'ân*, I. 53. Kanatimizce isabetli olan görüş Câbirî'nin yine kendi ifadelerinde yer bulan "hac menâsıkı o dönem Araplarınca da uygulanıyordu" görüşünde gizlidir. Çünkü Kur'ân'ın ilk muhatap kitlesi Mekke'deki müşriklerdir. Kâbe'nin Mekke'de bulunması ve Mekke'nin de emin yer olması dolayısıyla oranın sakinleri bu durumdan faydalanmaktaydı. Bu nedenle Kur'ân'ın daha ilk vahiylerinde hacdan bahsetmesi normaldir. Bu mesajın sonucunda onlardan beklenen tutum ve davranış "Bu beytin rabbine ibadet etsinler" (Kureyş, 106/3) hükmüne uymalarıdır.

⁴³⁴ Zekeriyâ el-Ensârî, *İ'râbu'l-Kur'ân*, s. 559.

⁴³⁵ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, V. 321; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXI. 166; Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir*, V. 432; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I. 533.

⁴³⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 196.

⁴³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 368.

Kur'an'da helak edildikleri haber verilen toplumların çoğunlukla fecir vaktinde azaba uğradıklarını hatırlatmaktadır.⁴³⁸ Bu hazırlık ve ara ifadelerden sonra yeminle desteklenen bu ayetler, Allah'ın her daim Hz. Peygamber ve ona inananların yanında olduğu ve yardımına koşacağına dair bir tesellidir.⁴³⁹ Beşinci ayette, “Hel fî zâlike kasemun li zî hicr” (Akl-ı selim sahipleri için yemin edilen şeylerde alınacak dersler vardır) denilirken muksemun bih'e olduğu kadar muksemun aleyh'e de bir o kadar dikkat çekilmektedir. “Hicr” lafzı lügat olarak, “menetmek, nefse hâkimiyet, yakınlık akrabalık, himaye ve akıl (lüb)” anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁰ O halde buradan hareketle aklın kötülüklerden menetme gibi fonksiyonel bir görevinin olduğu unutulmamalıdır. Akıl, sahibini hevâ ve hevesinin peşine düşmekten engellediği gibi⁴⁴¹ peygambere itaate de yönlendirmelidir ki o kimse peygamberi yalanlama bedbahtlığına düşerek Firavun, Semûd ve Âd kavimlerinin düştüğü felaketle karşı karşıya kalmasın. Bir kimsenin aklıyla elde ettiği bilgilerin aynı zamanda kendini kötülüklerden koruyor olması, onun aklını kullandığının bir göstergesidir. Bu cümleden hareketle aklını kullanan kimse inkârda muannit davranmaz, yeminle belirtilen şeylerden ders çıkarır, her şeyin Allah'ın mülkü olduğunu bilir. Allah mülkünde her şeyi bilir ve görür. Zira surenin başlangıcındaki te'kîd ifadeleri, şunu kesinlikle anlatmaktadır ki insanlık tarihinin her döneminde Allah'ın verdiği nimetlerle azan ve azgınlaşan kimseler Allah'ın azabına engel olamamışlardır.

Zaman kavramına yeminin bulunduğu surelerden birisi de Duhâ suresidir. Bu surede bazı zaman kesitlerine kasem edilmiştir. Kasem edilen şeyler, duhâ ve leyl'dir. Bu surenin muhteviyatı onun Mekke döneminin başlarında nazil olduğunu göstermektedir. Surede, teselli, müjde, nimet hatırlatma ve tebliğ göreviyle ilgili anlatımlar mevcuttur. Yeminin şiddetinden anlaşılan, Allah, Hz. Peygamber'i her zaman desteklemekte ve onu asla

⁴³⁸ Meydânî, *Kavâid*, s. 484.

⁴³⁹ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 40-43; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IX. 109; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV. 505; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX. 312-313; Meydânî, *Kavâidü't-Tedebbûri'i-Emsel li Kitâbillâhi Azze ve Celle*, s. 468.

⁴⁴⁰ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 109; Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III. 261; Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzu'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Fuâd Sezgin, Kahire trs. II. 297; San'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, II. 370; Cevherî, *es-Sihâh*, I. 515; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 108-109.

⁴⁴¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII. 5799.

yardımsız bırakmamaktadır. Bu durum, Hz. Peygamber'in şahsında tüm Müslümanların kendilerine verilen nimetleri diğer insanlara ulaştırmada hem nazik hem de cömert davranmalarını gerektiren bir sorumluluğu yüklemektedir.

“*Ve’d-duhâ, ve’l-leyli izâ secâ*” (Andolsun kuşluk vaktine, Andolsun karanlığı çöken geceye ki)⁴⁴² şeklinde yemine karşın cevap olarak, “*Ey Peygamber!*” *Rabbîn seni ne terk etti ne de sana darılıp gücendi*” ayetinin geldiğini görmekteyiz. Burada Hz. Peygamber’e olan nimet ve ikrama yemin edilmiş ve yemin aynı zamanda Hz. Peygamber’in risaleti ve kıyâmet gününün tasdikini hedeflemiştir.⁴⁴³ Yemin edilenler; “kuşluk vakti ve karanlığı çöken gecedir.” “Duhâ, güneşin dağılmaya başladığı güneşin tam olarak ortaya çıktığı günün başlangıcıdır. Kurban için udhiye denilmesi, bayram günü o saatte kurban kesilmesi sebebiyledir.⁴⁴⁴ Duhâ, güneşin parlayıp yükselmeye başladığı gündüzün gençlik zamanıdır. Duhânın anlamı olarak hakikat güneşinin ufuk-u Muhammedîden doğup ‘*rahmeten li’l-alemîn*’ olarak tüm insanlığı aydınlatmaya başladığı zamana işaret ettiği kabul edilebilir.⁴⁴⁵ “*Velleyli izâ secâ*” ayetinde secâ, sükûn, bir şeyin sakin ve dingin halidir. Buradaki anlamı gecenin iyice durgunluğu ve tam kararmasıdır.⁴⁴⁶ Seciye de buradan alınmış olup insanın nefsinde sabitleşen huy ve meleke demektir.⁴⁴⁷ Vedde’a, ilginin kesilmesi, bir zorluktan dolayı mücadeleden vazgeçmek, terk etmek anlamındadır. Bu kelimenin mastarı olan “tevdî”, yolculuğa çıkan kimse için dua etmek, Allah’ın ondan yolculuğun zorluğunu gidermesini dilemektir.⁴⁴⁸ “Kalâ” lafzı, şiddetli kin anlamındadır.⁴⁴⁹

Ayetlerin nüzûl sebebi olarak farklı rivayetler gelmiştir. Bu rivayetlerin birinde vahyin on beş gün kadar kesilmiş olmasından dolayı⁴⁵⁰ “Kureyş’ten bir kadın Hz. Peygamber’e ‘Şeytanının seni terk ettiğini

⁴⁴² Duhâ 93/1-2.

⁴⁴³ Suyûtî, *el-İtkân*, II. 171.

⁴⁴⁴ İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetü’l-A’yûni’n-Nevâzır*, s. 399.

⁴⁴⁵ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 266; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII. 5887.

⁴⁴⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 225.

⁴⁴⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII. 5887.

⁴⁴⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 517.

⁴⁴⁹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 412.

⁴⁵⁰ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 273; Mahallî-Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, II. 268.

görüyorum' demesi üzerine bu ayetler nazil olmuştur.⁴⁵¹ Vahyin bir müddet kesilmesi üzerine müşrikler, "rabbi Muhammed'i terk etti, ona küstü, ona kızdı" gibi dedikodu çıkardılar. Hz. Peygamber'in bu duruma üzülmeye üzerine bu sure nazil olmuştur. Bunların dışında sure hakkında nüzul sebebi olarak gösterilen rivayetlerin bazısının güvenilirliği tartışmalıdır. Bu rivayetlerden birine göre Cebrail'in gecikmesi üzerine Hz. Peygamber'in rahatsız olması ve bu durumdan şikâyet etmesi üzerine Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'e, "Senin bu şikâyet etmeni, sızlanmanı gördüğünden Rabbin sana darıldı"⁴⁵² demiştir. Bu rivayetin doğru kabul edilmesi halinde, Hz. Hatice'nin sözlerinin Hz. Peygamber'i teselli etmek için söylemiş olabileceği düşünülebilir. Aksi halde bu söz bir garabete işaret eder. Nitekim Hz. Peygamber'e daha ilk vahye müteakip onu hemen tasdik eden ve onu övgüyle teselli eden birisinin Hz. Peygamber'i üzeceği muhakkak olan bir sözü söylemesi beklenemez. Üstelik vahyin kesilmesi iki üç gün veya en fazla on beş gün sürmüş olması çok uzun bir zamanı da ifade etmemektedir.⁴⁵³

Müşriklerin zanlarının aksine bu sure, Hz. Peygamber'in rabbi tarafından terki şöyle dursun yeminle beraber ona teselli ve müjdelere vermekte ve onu rahatlatmaktadır.⁴⁵⁴ "Bil ki gelecekte yaşayacakların geçmişte yaşadıklarından daha iyi olacaktır. Çünkü rabbin sana ilerde birçok nimetler verecek, sen de hoşnut olacaksın"⁴⁵⁵ şeklindeki ayet, risâlet görevinin başarıya ulaşacağı müjdesi de vermektedir. Müşrikler, Hz. Peygamber'in terk

⁴⁵¹ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân" 1; "Teheccüd" 4; Müslim, "Salât" 82, 84, 91, "Cihad" 115; Tirmizî, "Tefsir" 82.

⁴⁵² Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl'l-Kur'ân*, s. 482. Bu hususta başka bir rivayete göre Hz. Peygamberin vahyin gecikmesinden dolayı endişelendiğini gören Hz. Hatice, "Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bu iyiliği seninle başlatan Allah seninle tamamlayacaktır" diyerek onu teselli etmiştir. Bkz. Aîşe Abdurrahmân Binti's-Şâtî, *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Rabat 1988, I. 23.

⁴⁵³ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III. 273; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I. 552. İbn Kesîr, vahiy kesikliği sırasında Hz. Hatice'nin "Rabbin sana darıldı ve terk etti" sözünü naklettikten sonra bu sözün onun tarafından söylendiğinin kesin olmadığını, eğer bu sözü söylemişse üzüntüsünden söylemiş olabileceği ve bunun da sebebi, Hz. Peygamber'in üzülmemesi için vahyin bir an önce gelmesini arzu etmesinden kaynaklanmış olabileceği yönündeki görüşünü beyan etmiştir. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV. 674-675.

⁴⁵⁴ Bu suredeki Hz. Peygamber'e müjde ve tesellinin yanında bu ayetlerde onun "itab" edildiğine dair yorum da yapılmıştır. Bu yoruma sebep, "rabbin seni terk etti" sözlerine üzülmeye ve bu yolla müşriklerin sevinmelerine fırsat vermiş olması gösterilmiştir. Bu yorum sahibine göre "dünya" ve ahiret ifadeleri "çocukluk yılları" ve "peygamberlik yılları" olarak anlaşılmalıdır. Bkz. Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, I. 55. Kanaatimizce buradaki "el-ûla"dan maksat, dünya olabileceği gibi risaletin başlangıcı da olabilir. "el-âhiret" lafzı ise gerçek ahiret anlamına gelebileceği gibi risaletin sonundaki başarıya da işaret etmesi muhtemeldir.

⁴⁵⁵ Duhâ 93/4-5.

edilmesini, yalnız kalmasını sonunda adı sanı bilinmez olarak yok olup gitmesini hep beklediler ve arzuladılar. Böyle bir hayal onların küfürde ayak diremelerinden başka bir işe yaramadı.

Gecenin karanlığına gündüzün aydınlığı ile son veren Allah Teâlâ, vahiy aydınlığı ile cehaletin karanlığını aydınlatmıştır. Sure, “İslâm güneşinin yükselişini sembolize eden kuşluk vaktiyle küfür ve şirk döneminin, bitmeye yüz tutmuş karanlık bir geceyi andıran haline yeminle başlar. Allah’ın Hz. Peygamber’i terk etmediği ve kendisine darılmadığı bildirilir. Hz. Peygamber’i yakın bir gelecekte büyük başarıların beklediği, peygamberlik görevinin sonunun başlangıcından daha hayırlı olacağı müjdelendir.”⁴⁵⁶ Kasem ve cevabı arasındaki uyum vahyin bir müddet kesilmesiyle, Hz. Peygamber’e “rabbin sana kızdı ve seni terk etti” bühânında bulunanların yanılacağını, gelecekteki günlerin daha iyi ve güzel olup kendisini memnun edeceğinin bildirilmesidir. Allah, Hz. Peygamber’e atılan iftirayı yeminle reddedip kendisine verilecek olan nimetlerin insan tasavvurunun üzerinde gerçekleşeceğini ve onun bundan tam razı olacağını haber vermiştir. Gündüz ve gece birbirini takip ettiğinden, geceye giren gündüzün, gündüze giren gecenin gelmeyeceğinden endişe edilmez. O halde vahiy kısa bir müddet kesilse de sonra birbiri peşi sıra tekrar gelecektir.⁴⁵⁷ Gecenin gelmesi nasıl Allah’ın mahlûkatına küstüğünü göstermezse ve aksine bu durum mahlûkat için bir rahmet, istirahat vesilesi oluyorsa,⁴⁵⁸ Hz. Peygamber’e vahyin bir müddet kesilmesi de ilâhî iradenin onun için takdir ettiği bir vahye alışma ve alıştırma devresi olmuştur. Çünkü Allah, “Biz sana (son derece önemli, değerli ve aynı zamanda) sorumluluğu ağır bir kelime/söz vahyedeceğiz”⁴⁵⁹ buyurmuştur. Ayetteki “ağır bir söz” ifadesi manevî sorumluluk anlamına geldiği gibi vahyin Hz. Peygamber’in bedenine ağırlık vermesine de hamledilebilir.⁴⁶⁰ Bu açıklamalardan muksemun

⁴⁵⁶ Emin Işık, Duhâ Suresi” *DİA*, İstanbul 1994, IX. 546. Ayrıca bkz. İbn Kayyim, *et-Tibyân* s. 111; Suyûtî, *el-İtkân*, II. 172.

⁴⁵⁷ Meydânî, *Kavâid*, s. 486.

⁴⁵⁸ Nebe’ 78/9-10.

⁴⁵⁹ Müzzemmil 73/5.

⁴⁶⁰ Zeki Duman, Hz. Peygamber’in vahy karşısındaki durumunu şu sözlerle açıklamıştır: “Hiç şüphe yok ki vahiy olayını olağanüstü ve esrarengiz kılan sebep vahyin ilahî kaynaklı oluşudur. Vahyin kaynağı olan Allah, zaman ve mekândan münezze, ezeli ve ebedî, her şeyin yaratıcısı, (lâ teşbih velâ temsil, (Vâcibu’l-vucûd) varlığı mutlak gerekli olan ve her bakımdan tek olup eşi ve benzeri bulunmayan Yüce, Muteâl/Aşkın Hak/gerçek ilâh, hakiki rab, vahye muhatab olan peygamberin de yaratılmış, güç ve yetenekleri sınırlı, zaman ve mekânla kuşatılmış, rabbi

bih'le muksemun aleyh arasında daima bir ilgi ve alakanın olduğu mülâhaza edilir. Surenin 6-11. ayetleri Allah'ın Hz. Peygamber'e verdiği nimetlerin salt hatırlatılmasının ötesinde onun Allah'ın himayesinde nasıl yetiştiğinin bir ifadesi olarak görülebilir. Allah, Hz. Peygamber'in şahsında tüm inananlardan verilen nimetlerin şükrünü istemektedir. Şükrün edası; fakirin, muhtaç olanların ihmal edilmemesi, sosyal yardımlaşmanın gerçekleştirmesi şeklinde anlaşılmıştır. Bu tavrın toplumda kaynaşmayı sağlayacağı ve karşılıklı sevgi, saygı ve güveni artıracığı muhakkaktır. Nimetin anlatımı, öncelikle Hz. Peygamber'in vahyi tebliği, müminlerin İslâm'ı anlayıp anlatmada tüm imkânlarını kullanmaları şeklinde de yorumlanabilir. Bu sure içerisinde Hz. Peygamber'e nimet olarak hatırlatılan hususlardan birisi de “Senin arayış ve bocalayış içinde olduğunu görüp de sana vahiyle doğru yolu göstermedik mi?!” ayetidir. Hz. Peygamber'in risaletten önceki hayatı onun elçiliğine örnek gösterildiği halde⁴⁶¹ ilgili ayet, Hz. Peygamber'in risaletten önce dalâlette (kavminin inancında) olduğunu anlatmaz. Buradan olumsuz anlam üretmek, kelimelerin vucûh yönünden de habersiz olmak demektir. “Dalâl” lafzı; “küfür, kaybetme, azgınlık, hükümsüz kılma, bozma, kaldırma, hata, cehalet, unutma, unutkanlık, arayış ve bocalayış” gibi anlamlara gelmektedir⁴⁶². Bu anlamlar içerisinde Hz. Peygamber'in yaşadığı risâlet öncesi hayata hangi lafız uygun düşer diye baktığımızda en uygun olanın “arayış ve bocalayış”⁴⁶³ içinde olmasıdır. O, toplumunun düştüğü gerek inanç gerek sosyal anlamdaki çıkmazdan nasıl kurtulacağını düşünmüş ve bu endişe kendisini Hira'da inzivaya çekilmeye kadar götürmüştür. Yani buradaki “dalâl” ifadesini henüz vahiy bilgisine sahip olmamış ama arayış içerisinde biri olarak anlamak mümkündür. Bu lafzı, Allah'a en uygun ibadetin nasıl yapılacağı hususunda henüz bilgilendirilmemiş olmakla da açıklamak mümkündür. Kendisine risalet

karşısında aciz bir beşer olmasıdır. Vahyeden Allah ile vahyi alan peygamber arsında ontolojik tek bir benzerliğin dahi bulunmaması aralarında varlığı gerçek olan iletişimi/vahyi gizli bir sır yapmaktadır.” Bkz. Zeki Duman, *Vahiy Gerçeği*, Ankara 1997, s. 47.

⁴⁶¹ “Oysa ben Kur’ân vahyedilmeden önce sizin aranızda uzun yıllar yaşadım. (Benim nasıl bir kişilik ve karaktere sahip olduğumu bilmiyor musunuz?) Bu konuda hiç düşünmüyor musunuz?” Yûnus, (10/16), ayet, Hz. Peygamber'in risâletten önceki hayatının örnek bir yaşayış olduğunu ve inanç bakımından batıla sapmadığının kanıtıdır. Müşrikler kendisini güvenilir ve hiç yalan söylemeyen biri olarak tanımlarken hiçbir zaman “sen de bizim gibi bir inanca sahiptin” iddiasında bulunmamışlardır.

⁴⁶² Mukâtil b. Süleymân, *Vucûh ve'n-Nazâir*, nşr. Ali Özek, İstanbul 1993, s. 158-160.

⁴⁶³ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Mealî*, s. 850.

verilerek, din adına nasıl hareket edileceğinin öğretilmesi hidayet edilmesi anlamına gelmektedir.⁴⁶⁴ Ferrâ “Kavmin henüz dalâlet içindeyken seni hidayete erdirdik” sözleriyle bu durumu destekleyen bir görüş serdetmiştir.⁴⁶⁵ Allah, Hz. Peygamber’i yetimken barındırdığını, ona dosdoğru yolu gösterdiğini, fakirken zengin kıldığını hatırlatmış, bu yüzden de kendisinin de öncelikle fakirleri ve kimsesizleri gözetmesi gerektiğini haber vermiştir. Surenin son ayetindeki nimetin anlatılması meselesi, kendisine verilen en büyük nimet olan Kur’an’ın tebliğine ve diğer anlatılması gereken tüm nimetlere şamildir.⁴⁶⁶

Zaman dilimi içerisinde kendisiyle kasem edilen kavramlardan birisi de asr’dır. Kur’an’ın en kısa surelerinden birine adını veren bu lafız, varlık hayatında bir zamana işaret etmektedir. Zaman içerisinde belli bir süre hayat verilen insanın kurtuluşu iman, salih amel, hakkı ve sabrı tavsiye etmekten başka bir yolun olmadığı bir yeminle vurgulanmıştır. Yani insan ilmini imanla, amelini salih olanıyla bütünlerse hayatını heba etmemiş demektir.⁴⁶⁷

“*Ve’l-asr* (Andolsun asra, su gibi akıp giden zamana ki)”⁴⁶⁸ ifadesindeki yeminin cevabı, “*İnne’l-insâne lefî husr*” (İnsanoğlu (en değerli sermayesi olan zamanı heder etmekle) büsbütün zarar ve ziyanda)⁴⁶⁹ ayetidir. Surenin son ayeti, “Fakat iman edip imanlarına yaraşır güzellikte işler yapan, birbirlerine hep Allah yolunda yürümeyi ve bu yolda sebat etmeyi öğütleyenler asla zarar ve ziyana uğramayacaklardır” kısmı yeminin cevabına istisna getirmektedir.⁴⁷⁰ Yeminin cevabındaki insandan kasıt Kureyş müşriklerinin

⁴⁶⁴ Vâhidî, *Tefsîru’l-Basît*, XIV. 109. Duhâ 93/7. ayeti “*ve-vecedeke dâllen*” ile ilgili şu görüşleri sıralar. 1. Nübüvvetin özelliklerini bilmiyordun, sana öğrettik. 2. Mekke vadilerinde kaybolmuşsun, seni tekrar deden Abdulmuttalib’e iade ettik. 3. Sen yanında Meysere de olduğu halde deve üzerinde iken kaybolmuşsun. 4. Seni sapıklığa düşmüş bir kavim içinden çıkarıp tevhid ve nübüvvete nail ettik. Bkz. İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IX. 108-109; Mahallî-Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, II. 268. Bu ifadeler arasında kanımızca en doğru görüş, tevhid ve nübüvvete nail olmasıdır. Nitekim kavminin haline yüreği darlanan sıkıntıyla kıvranan Hz. Peygamber’in bu haline “Kavminin (inanç, ahlâk ve yaşantılarıyla ilgili) içler acısı halinin sende yarattığı büyük ıstırapı (İslam ve Kur’an’la) üzerinden kaldırmadık mı?” İnşirâh, 94/2-3. şeklindeki ayet açıklık getirmektedir.

⁴⁶⁵ Ferrâ, *Meân’il-Kur’ân*, II. 992.

⁴⁶⁶ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II. 992.

⁴⁶⁷ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 136. İmam Şâfî’ye göre Kur’ân’da bu sureden başka sure inmeseydi insan için bu sure yeterdi. Çünkü bu surede tüm Kur’ân ilimleri mevcuttur. Âlûsî, *Ruhu’l-Meânî*, XXX. 227.

⁴⁶⁸ Asr 103/1.

⁴⁶⁹ Asr 103/2.

⁴⁷⁰ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, V. 359; Kannevcî, *Fethu’l Beyân*, XV. 376.

ileri gelenleri olabileceği gibi genel anlamda insan cinsi de olabilir.⁴⁷¹ Bununla insanın akıbeti üzerine yemin edilmiştir. Son ayet, kimin kaybetmediğini açıklamaktadır. “İnsanın kaybettiğine” dair genel ifadenin mübhemliği böylece açıklığa kavuşmuş olmaktadır. Mefhumu muhalefet cinsinden kaybedenlerin iman etmeyenler olduğu son ayetle vuzuha kavuşmuştur. Kaseme konu olan “asr” hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Asrın zevalden güneş batımına kadar olan zaman, güneşin batımına yakın zaman, ikinci namazı,⁴⁷² gündüz vakitlerinden bir vakit, Hz. Peygamber’in yaşadığı dönem, bu görüşler arasında yer almaktadır. Asr’a çoğu müfessirler, içinde insanın hayır veya şer bakımından hareketlerinin gerçekleştiği mutlak zaman anlamı vermişlerdir. Tercih edilen görüş de budur.⁴⁷³ Bir başka görüşe göre asr, gece ve gündüzü kapsayan zaman dilimidir. Bu manada gece ve gündüze “asrân” denmiştir.⁴⁷⁴ “Allah mahlûkattan bir şeye yemin ettiğinde o şeyin büyüklüğü, kemali ve garabeti dolayısıyla değil, söz konusu meseleyi ispatlamak için yemin edilen şeyin delil olarak ileri sürüldüğünü anlamalıyız. Burada da zaman üzerine yemin edilmesinin anlamı, zaman, insanın büyük hüsrân içinde olduğuna ve ondan ancak dört özellik sahibinin kurtulacağı gerçeğine şahit olmasıdır.”⁴⁷⁵ Râzî, dehrin, rahatlık, sıkıntı, sıhhat, hastalık, zenginlik ve fakirlik gibi insanın yaşarken karşılaşabileceği şeyleri içine alan bir zaman dilimi olarak ifade eder. Ömrün kıymetlisi bir an da olsa hüsrana düşmeden yaşanılan zamandır. Râzî, zamanın mekândan daha şerefli olduğunu ve bu sebeple en kıymetli olanla yemin edildiğini belirtir. Kusurlu olan zaman olmadığı halde cahiliye Araplarının belâ ve musibetlere kendilerinin sebep olmadığını ancak zamanın getirdikleri olaylar olarak kabul ettiklerini kaydeder.. Râzî, “asr” lafzını da

⁴⁷¹ Özel manada hüsrân içerisinde olan insan, Ebû Cehil, Velid b. Muğire, Âs b. Vâil, Esved b. Abdilmuttalib b. Esed gibi İslâm’a düşmanlıklarını aşırılığa taşımış olan kimselerdir Genel anlamda insan, iman etmeyen herkestir. Ebû Ubeyde, *Mecâzu’l-Kur’ân*, II. 310. Ebü’l-Fazl Celâleddîn es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr fi’t-Tefsîri bi’l-Me’sûr*, nşr. Abdullah b. Abdillâh Muhsin et-Türkî XV. 644; Câbirî, *Fehmu’l-Kur’ân*, I. 61; Aişe Abdurrahmân, *et-Tefsîru’l-Beyânî*, II. 80-81.

⁴⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 427; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IX. 224-225; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII. 507; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX. 6068.

⁴⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, IV. 710.

⁴⁷⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV. 612; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 427; İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 133; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, IV. 710; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, XV. 76-77; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXX. 528-529.

⁴⁷⁵ Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an*, çev. Muhammed Han Kayanî ve dğr., İstanbul 1988, VII. 222.

açıklarken Allah'ın bu ayette Hz. Peygamber'in zamanına, Beled 90/2. ayette onun mekânına, Hicr 15/7. ayette de ömrüne yemin etmiş ve böylece Allah, nezdinde Hz. Peygamber'in ne kadar değerli olduğuna işaret etmiştir..⁴⁷⁶ Asr suresiyle ilgili olarak İmam Şâfiî (ö. 204/820), “Başka sure inmeseydi insanlara bu sure yeterdi. Çünkü bu sure tüm Kur'an ilimlerini ihtiva etmektedir”⁴⁷⁷ derken, surenin kısa olmasına rağmen muhteva bakımından nasıl icazkar olduğunu teslim etmektedir. “Muksemun bih” ve “muksemun aleyh” arasındaki ilgi gece, gündüz ve asr gibi zamanla ilgili yeminler, insanlara verilen zaman sermayesinin her an eridiği ve azaldığına dair dikkat çekmekle beraber, zamanla kayıtlı olan hayatın Allah'ın istediği şekilde kullanılması yönünde uyarı içermektedir. Zira “husr” kelimesi, “sermayenin azalması, batması, zarar ve ziyana uğraması” anlamına gelmektedir.⁴⁷⁸ Husr, aynı zamanda “noksanlık” olarak da anlamlandırılmıştır.⁴⁷⁹ Zamanın iyi kullanılmasının ölçüsü; hayatın, imana bağlı güzel işlerle bezenmesidir. Bu güzel işlere “salih amel” diyoruz. Beraberinde iman olmayan hiçbir amel salih amel değildir. Güzel amel, imanın ispatıdır. “İmanın salih amelden önce gelmiş olması, salih amelin imandan kaynaklanmış olmasına işarettir.”⁴⁸⁰ Hakkın ve sabrın tavsiyesi güzel işlerin mütemmimidir. “İyiliklerde yarışın”⁴⁸¹ emri buna işarettir. Hakkın tavsiyesi Allah'a tevhid üzere imana, Allah'ın dini üzere yaşamaya yönelik bilgi, teşvik, örnek olma ameliyesidir. Sabır, musibetlere katlanmak olduğu kadar Allah'ın yasaklarından kaçınmak, yapın dediklerini de yapmak için gayret sarf etmenin ve bunun için nefsi zapt ve rabt altına almanın

⁴⁷⁶ Râzî, *Mefâtîh'l-Ğayb*, XXXII. 81, 84-86; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX. 6070. Elmalılı, hocasının vefatı dolayısıyla yazdığı mersiye, Asr suresinin tefsiri içerisinde okuyucuyla paylaşmıştır. Mersiye şöyledir: Hayat bizi aldatıyor, hâlbuki memamız onun memesinden sütlerini emiyor; ya'ni, ölümümüzü emzirip büyüten, kucağında besleyen ana, ölümün anası hayat iken o bizi aldatıyor da kişi, hayatın zefîr ve şehîkî ile nefesleri arasında kendisini yaşıyor zan ediyor, hâlbuki kefenler dokuyor. O zefîr ve şehîk, o nefes alış veriş, kefenleri dokuyan mekiklerin hareketinden ibaret iken insan yaşıyorum zan ediyor da aldanyor. Düşünmüyor ki insanın nefesleri arasında dokunan bedeninin ve derisinin esnacı kendisini ölüm saran birer kefen gibidir. Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX. 6073.

⁴⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV. 547; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, XXX. 227; Muhammed Eroğlu, “Asr Suresi”, *DİA*, İstanbul 1991, III. 502.

⁴⁷⁸ Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 147.

⁴⁷⁹ İbn Kuteybe, *Gâribu'l-Kur'an*, s. 538.

⁴⁸⁰ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I. 562.

⁴⁸¹ Bakara 2/148; Mâide 5/48.

adıdır.⁴⁸² Sa'lebî, (ö. 427/1035), hüsrana düşenle Ebû Cehil, iman edenle Hz. Ebûbekir, salih amel işleyenle Hz. Ömer, hakkı tavsiye edenle Hz. Osman, sabrı tavsiye edenle de Hz. Ali'nin kastedildiği görüşündedir.⁴⁸³ Burada zikredilen kişiler ilgili sıfatlara müstahak olmakla beraber, ayetin sevkediliş gayesini dikkate aldığımızda genele işaret ettiğini düşünmek daha isabetli görünmektedir.⁴⁸⁴ Her şey zaman içerisinde olmaktadır. Geçen zamanı geri getirme gibi bir durum da söz konusu olmadığına göre hayatı yaratılış gayesi doğrultusunda tüketmek yemin ve haber arasındaki en açık ilgidir. Bir buz satıcısının söylediği şu söz zamanın nasıl geçtiğini ve hayatımızı adeta sıcak havanın buzu erittiği gibi nasıl eksilttiğini ne güzel anlatmaktadır: “Sermayesi eriyip giden şu adama acıyın”⁴⁸⁵ Bu sözü söyleyen satıcı kârının peşinde koşmaktadır. İnsanın da sürekli akan zaman içerisinde hayatını heba etmemesi ve hayırda yarışması onun için kârlı bir alış veriş olacaktır. Kanaatimizce asr, tüm zamanların bileşkesi her canlının özellikle insanın yaşama süresidir. İnsan kendisine zaman olarak verilen bu sermayeyi ya güzellikle kullanır ya da onu heba eder. Ömür sermayesini güzel kullanmanın yolu bu surede mündemiç olan şu dört esastan geçmektedir: İman, salih amel, hak ve sabırdır.

Zamanla ilgili kasem içeren bir diğer ayet grubu, şafak, gece ve onun karanlığında kalan her şey ve yine gece karanlığına rağmen onda parlayan dolunay halindeki aya yapılan yemindir.

“*Felâûksimu bi’ş-şefak ve’l-leyli vemâ vesak, ve’l-kameri ize’t-tesak*” (Akşamın alaca karanlığına, geceye ve onun karanlık örtüsü altında barınan her şeye, dolunay haline gelen aya andolsun ki)⁴⁸⁶ ayetinde şafak, güneşin gitmesiyle semada kalan güneş ışığının kalıntısı olan kızılık, gece ve onun adeta kanatlarının altına alarak örttüğü insan dâhil tüm mahlûkat yemin objeksidir. Gece ve gündüz ayrı birer ayettirler. Geceleyin bütün güzelliği ile görünen dolunay halindeki ay da başka bir ayet olarak değerlendirilir.

⁴⁸² San’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, II. 394; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV. 613; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, V. 359. İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 136-137; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, IV. 710.

⁴⁸³ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X. 283-284; Kannevî, *Fethu’l-Beyân*, XV. 376.

⁴⁸⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 427; Ebû Hayyan, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII. 507-508; Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, V.336.

⁴⁸⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXXII, 85.

⁴⁸⁶ İnşikâk 84/16-18.

Müddessir ve Tekvîr⁴⁸⁷ surelerindeki yeminler de aynı kevnî ayetlere işaret etmiştir⁴⁸⁸ İnşikâk suresindeki yeminin cevabının mahzûf olduğuna dair görüşün yanında,⁴⁸⁹ “Sizler kıyâmet ve hesap gününde halden hale gireceksiniz; (o gün çok şey göreceksiniz)”⁴⁹⁰ ayeti cevap olarak gösterilmiştir.⁴⁹¹ Yemin ve cevap irtibatında, hesap gününün gerçekliği yeminle te’kîd edilmiş ve bu gerçeğe rağmen hâlâ kâfirlerin iman etmeye yanaşmamaları, Kur’an okunduğu zaman onu duymazlıktan gelmeleri kınanmıştır. Buna karşın insanlar, halden hale geçerken onları hesabın sıkıntısından kurtaracak olanın iman ve imana yaraşır işler olduğunu bilmeli ve bunun için akıllarını kullanmalıdırlar. İnsanlar ruhlar âleminde var olduğundan⁴⁹² itibaren ana rahmi, dünya hayatı, kabir, mahşer, cennet ve cehennem çizgisinde halden hale geçerek değişiklik göstermişlerdir.⁴⁹³ İnsanlar halden hale geçerken birbirinden daha korkunç ve daha şiddetli durumlarla yüz yüze geleceklerdir. Ölüm, kıyâmet ve onun sıkıntıları insanın ahiret hayatının serüveni içerisinde yer almaktadır. Kâfirlerin iddia ettiği gibi hayatın sadece dünya hayatıyla sınırlı olmadığı⁴⁹⁴ bilinmelidir. Halden hale geçmek “çocukluk, gençlik ve yaşlılık gibi insan hayatının farklı devrelerine veya dünya hayatından ahiret âlemine yahut fakirlikten zenginliğe geçiş” olarak da yorumlanmıştır.⁴⁹⁵

Bir diğer görüşe göre bu ifade ile “Hz. Peygamber’in bir halden/mertebeden başka bir mertebeye yükselmesi” kastedilmiştir.⁴⁹⁶ Haller arasında, korku, kuvvet, ölüm, diriliş, hesap veya fakirlikten zenginliğe veya

⁴⁸⁷ Müddessir 74/33-34; Tekvîr 81/17-18.

⁴⁸⁸ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 175-178.

⁴⁸⁹ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 111; Ferâhî, *İm’ân*, s. 37.

⁴⁹⁰ İnşikâk 84/19.

⁴⁹¹ Ebûbekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, nşr. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Beyrut 1992, V. 371; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXX. 226. Halden hale geçme hususunda şu görüşler ileri sürülmüştür: İnsanın yaratılışındaki nutfe, alaka, mudğâ, ölüm, tekrar dirilme zenginlik, fakirlik mükafaat ve ceza gibi hallerdir. İnsan, sürekli rabbine kavuşuncaya kadar didinip durur. (İnşikâk, 84/6), Yaratılışın başlamasından ölünceye kadar geçirilen haller. İnsanların derece derece Allah’a yaklaşmalarıdır. İnsanlığın tarih boyunca geçirdiği, medenî, kültürel, siyasî farklılaşmalar, değişik aşamalar. Şevkânî *Fethu’l-Kâdir*, V. 408; Heyet, *Kur’ân Yolu*, Ankara 2007, V. 587.

⁴⁹² A’râf 7/172.

⁴⁹³ Bakara 2/28.

⁴⁹⁴ Mûminûn 23/37.

⁴⁹⁵ Tûsî, *et-Tibyân*, X. 313; Kâmil Yaşaroğlu, “İnşikâk Suresi”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII. 343. Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII. 5679-5683.

⁴⁹⁶ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II. 967; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV. 251.

zenginlikten fakirliğe, rahatlık, rahatsızlık, hastalık veya sıhhat bulunmaktadır. İnsan süt emmeden çocukluğa, gençlikten yaşlılığa geçmesi İnsan böylece halden hale geçerek, kendisini ahiretteki hayatın kucağına atmaktadır.⁴⁹⁷ Burada yemin edilenden birisi olan ay, dolunay haline gelinceye kadar nasıl halden hale geliyorsa, insanın da gerek dünyada gerek ahirette farklı katmanlara, seviyelere, derecelere uğrayacaklarına dair müşahhas bir örnek verilmiştir.⁴⁹⁸ Dünya yaşantısı, ahiret hayatındaki yaşantıyı şekillendirmektedir. Bu sebeple ilgili yeminin muksemun aleyhini ahiret hayatının hatırlatılması olarak görmek isabetlidir. Yemin ve te'kîd ettiği konu insanı dünya hayatında iken yaratan ve yaratılan karşısında daha dikkatli olmaya yöneltmektedir.

3.2.2.3. Yer ve Gökyüzü (Kâinât)

3.2.2.3.1. Yıldızlar ve Sema

Yıldızların doğuşu, hareketi ve batışına dair yemin kasem formatı içerisinde ayrı bir yer tutmaktadır.

“*Felâ üksimu bi'l-hünnes, el-cevâri'l-künnes, ve'l-leyli izâ a's a's, ve's-subhi izâ teneffes, innehû le kavlü resulün kerîm zî kuvvetin inde zi'l-arşi mekîn*” (Yörüngelerinde akıp giden, geceleri kaybolup gündüzleri ortaya çıkan yıldızlara, kararan geceye, ağaran sabaha yeminle söylüyorum ki Kur'an çok değerli güçlü ve arşın (mutlak hükümlerinin sahibi Allah nezdinde itibarlı bir elçinin sözüdür)⁴⁹⁹ Buradaki yemin ayetlerinin cevabı, “*innehû le kavlü resûlün kerîm*”⁵⁰⁰ şeklindeki ayettir. Yemin edilen yıldız, mekân olarak nasıl yüksekte ise Kur'an'ın mevkisi de öyle yüksektir. Yemin objesiyle ispat edilen, gece ve gündüzün birbirini tamamlayan varlıklar olduğunun gerçekliği kadar Kur'an'ın Allah'ın kalamı olması da o kadar gerçektir. Ayette gece karanlık, gündüz aydınlık yönleriyle zikredilmiştir. Hz. Peygamber, gündüzün aydınlığında kendisine vahiy getiren o şerefli elçiyi görmüş ve müşahade etmiştir. Zaman kavramıyla ilgili yukarıda geniş açıklamalar yapılmıştır. Ancak bu ayetteki

⁴⁹⁷ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IX. 67-68; Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir*, s. 1601-1602.

⁴⁹⁸ Öztürk- Yakup, *Allah'ın Yeminleri*, s. 46

⁴⁹⁹ Tekvîr 81/15-16.

⁵⁰⁰ Zekerîyyâ el-Ensârî, *İ'râbu'l-Kur'ân*, s. 550.

bağlam gece ve gündüzün “yıldız” ile irtibatıdır. Ferrâ, ceylanın yuvasına girdiği gibi gündüz kaybolup gece görünen “Behrâm, Zuhâl, Utârid, Zühre ve müşterî yıldızları” olduğunu belirtmiştir.⁵⁰¹ Müşriklerce kutsal sayılan, ulaşılamayacak derecede azemetli varlıklar olarak görülen yıldızlara yemin edilerek onların yanlışı inancının önüne geçilmiş ve o varlıkların yaratıcısının Allah olduğu hatırlatılarak tevhid inancı vurgulanmıştır. Yeminin desteklediği haber, Kur’an’ın Allah kelamı olduğu, güvenilir bir elçi/melek olan Cebrail tarafından, yine güvenilir bir resul olan Hz. Peygamber’e getirildiğidir. Mecazen Kur’an’a, “vahiy getiren meleğin sözü” denmiştir. Vahiy meleği Allah katında itibarlıdır. Vahiy gönderen, getiren belli/güvenilir iken vahiy alana “mecnun” denmesi akıllıca olmadığı ima edilmiştir. Hz. Peygamber, vahiy tebliğ hususunda insanlardan herhangi bir ücret istememiştir. Bu durum, Kur’an’ın bir kâhin ve şair sözü olmadığı gibi Allah’ın rahmetinden kovulmuş şeytanın da sözü olmadığını gösterir. Buna göre Kur’an ancak, iman ve itaat yolunu tutacaklar için bir öğüttür.⁵⁰²

Yıldıza kasekle başlayan surelerden birisi de Necm suresidir. “*Ve’n-necmi izâ hevâ* (Kayıp giden yıldıza andolsun ki)”⁵⁰³ Yeminin cevabı⁵⁰⁴ bir sonraki ayettir: “Arkadaşınız Muhammed ne yolunu şaşırdı ne de aklını.” Allah, kayıp giden yıldıza yemin etmiş ve elçisini düşmanlarının “hak yoldan başka bir yola gitti, sapıttı ve şaşırdı” iftiralarından tenzih ve tebriye etmiştir.⁵⁰⁵ Bu cevap, Hz. Peygamber’in nübüvvetinin gerçekliğine delildir. Bu açıklama aynı zamanda onun gerçeği bildiği halde başka bir yola giren bir kimse olmadığına şahadettir. Kendisine yemin edilen “necm (yıldız)” hususunda, İslam âlimleri çeşitli görüşler zikretmişlerdir. Kelbî (ö. 146/763), İbn Abbas rivayetine dayanarak yıldızın “parçalar halinde inen Kur’an ayetleri” olduğunu, Allah’ın onu risaletin başından sonuna kadar üçer, dörder, ayet veya sureler halinde indirdiğini nakletmiştir. Bu görüş Atâ (ö. 114/732), Mukâtil (ö. 150/767), Dahhâk (ö. 105/723), ve Mücâhid (ö. 103/721) tarafından da aynı şekilde rivayet edilmiştir. Necm ile kastedilenin Arapların “Süreyya” ismini

⁵⁰¹ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*; III. 242; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXX. 47; Kurtubî, *el-Câmi’*, XIX. 235; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, XV. 269; Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir*, V. 104.

⁵⁰² Tekvîr 81/15-28.

⁵⁰³ Necm 53/1.

⁵⁰⁴ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, V. 69; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV. 313.

⁵⁰⁵ Kannevî, *Fethu’l-Beyân*, XIII. 244.

verdikleri yıldız olduğu da aktarılmıştır. Süreyya'nın yedi yıldızdan oluştuğu, bunlardan altısının gözle görülebildiği ve birinin gözlerden gizli kaldığı ve Arapların bu toplu gök cismine yıldız tabir ettikleri, dolayısıyla bu ayette buna işaret ederek yemin edildiği belirtilmiştir. İbn Kuteybe, "Süreyyâ yıldızının batması onun da diğer varlıklardan ve yıldızlardan farkı olmadığını bir göstergesidir" demektedir.⁵⁰⁶ Hasen el Basrî'ye göre yemin edilen yıldızdan maksat kıyamettir.⁵⁰⁷ Yıldızın yolcuya karada ve denizde yol göstermesi gibi benzer şekilde Hz. Peygamber de elçilik vazifesinin gereği olarak insanlara rehberlik etmiştir.⁵⁰⁸ Yukarıda da ifade edildiği gibi, muksemun bih olan "necm"ın anlamlarından biri olan yıldızla yeminle, Hz. Peygamberin Allah katındaki değerinin yüceliği, Kur'an'ın insanlar için bir hidayet rehberi olduğunun te'kîdi söz konusu edilmiştir.⁵⁰⁹ Suredeki yemin ve sonrasındaki üslûp munis bir anlatımdır; bu ifade, arkadaşınız sürekli gözünüzün önünde olan kimse, sizin gibi bir insan olan Hz. Muhammed, ne şaşırılmış ne de aklını kaybetmiştir, diyerek, Hz. Peygamber'in risâletinin ispatına yönelik bir anlatımı içermektedir.⁵¹⁰ Hz. Peygamber, müşriklerin iddiasının aksine doğru

⁵⁰⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, IV. 159; Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II. 811; İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Kur'ân*, s. 427; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, V. 69; Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, VI. 402; İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 357; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV. 313; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, V. 499-500.

⁵⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XX. 6-7.

⁵⁰⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, XX. 6-7. Yeminlerdeki "yıldız" unsuru Kur'ân ve Hz. Peygamber'in hidayet ile insanlığı aydınlatması gibi yorumlara konu olmuştur. Necm suresinin ilk ayetindeki muksemun bih olarak kullanılan yıldız da benzer şekilde yorumlanmıştır. Bkz. Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul 1992, III. 970. Buradaki "necm"le ilgili olmak üzere Arapların süreyya yıldızı diye isimlendirdikleri bu yıldızlar, altısı zahir, birisi gizli olmak üzere yedi yıldızdır. Başka bir görüş de şeytanlara atılan yıldızlar, kıyâmet günü kaybolacak dökülecek yıldızlar, Zühre yıldızı şeklinde görüş beyanında bulunulmuştur. Bkz. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, IX. 134. Yeminlerdeki "yıldız" unsurunun zahiri anlamda alınmasının daha isabetli olduğu kanısındayız. Zira ilk muhatapların anlamadığı mecazlara bulanmış, mübhemlerle örülmüş ifadelerin hedefe ulaşmasının zorluğu ortadadır. Bu gibi objeleri hep te'vîle tabi tutarsak, ana mesajdan uzaklaşma ihtimali o kadar fazla olabilir. Hâlbuki ilk muhatap kitlenin te'vîle gitmeden bu ifadeleri kolaylıkla anladıklarını düşünmekteyiz. Zemahşerî, Katâde'den naklen Mülk suresi 5. ayetin tefsirinde yıldızların, "semanın süsü, şeytanlara atılan taşlar, kendisiyle yön bulunan nesneler" olarak yaratılmış olduklarını açıklamaktadır. Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 172; Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, VI. 402.

⁵⁰⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir*, V. 105.

⁵¹⁰ "Yoksa onlar, yıllar yılı aralarında yaşamış biri olan peygamberi iyi tanımadıkları için mi reddediyorlar?" (Müminûn 23/69). Hz. Peygamber yıllarca onların içinde yaşamıştı. Müşriklerin içinde onun çocukluk, gençlik yıllarına şahit olanlar vardı. Kavmi onu çok iyi tanıyordu. Şimdiye kadar ondan hiçbir yalan söz işitmemişlerdi. Onun haline ve güzel meziyetlerine vâkıftılar. Onda hiçbir sapkınlık görmemişler ve hiç kimse de ondan incinmemişti. Tüm bu olumlu tanımanın yanında onlar öyleyse neye karşı çıkıyorlardı? Bunun cevabı Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiklerini yalanlamalarıdır. Hz. Peygamber hakkındaki

yoldadır ve onun tebliğ ettiği hususlar kendisinin duygu ve düşüncesinin ürünü değil, Cebrâil vasıtasıyla gönderilen ilahî vahyin bir neticesidir. Ayrıca Hz. Peygamber ve Cebrâil arasındaki ünsiyet kasemle te’kîd edilmiş ve bu konudaki kuşkuların yersiz olduğu belirtilmek istenmiştir.⁵¹¹ “O heva ve hevesine göre de konuşmuyor. Onun konuştukları, kendisine indirilen vahiyden başka bir şey değildir”⁵¹² ayeti, özelde Kur’an ayetlerini genelde “hikmet” kavramını kapsayacak şekilde Hz. Peygamber’in elçi olarak davranışlarını kastettiği düşünülebilir. Hz. Peygamber, Cebrail’i semanın ufkunda bizzat görmüş ve melek ona çok yaklaşmıştı. Hz. Peygamber’e Cebrail’in yaklaşmasından maksat, Hira dağındaki veya Mi’rac’daki görüntüsü mü olduğuna dair tam bir açıklık yoktur. Kaldı ki Hz. Peygamber, Cebrail’den vahiy aldığı müddet içerisinde onunla bir şekilde görüşüyordu. Diğer insanlar için gizemli olan bu buluşmaların (vahyin) nasıl gerçekleştiği hususunu Hz. Peygamber’in Allah ile olan yakınlığının sırrı içerisinde değerlendirilmesine bağlamak mümkündür.

Burûc suresi de semadaki burçlara (yıldız kümesi)⁵¹³, kıyamet gününe ve oradaki şahitliklere yeminle başlamıştır. Kendisne yemin edilen olayla ilgili farklı rivayetler bulunmakla birlikte iki rivayet öne çıkmaktadır. Bunlardan biri, sihirbazdan sihir öğrenen bir çocuğun hak dini kabulü ve bunu etrafına yayması üzerine devrin hükümdarının iman sahibi bu çocuğu ve ona inanları içi ateş dolu çukurlara attığı şeklindedir.⁵¹⁴ Diğer rivayet ise Yahudiliği benimseyen Himyer kralı Zûnüvâs’ın Hristiyan inancına sahip Necrân halkını dinlerini değiştirmeye zorlaması ve bu durumu reddedenleri içi ateş dolu çukurlara atmasıdır.⁵¹⁵

“Ve’s-semâi zâtî’l-burûc, ve’l-yevmi’l-mev’ûd ve şâhidin ve meşhûd”
(Burçlarla/yıldız kümeleriyle dolu gökyüzüne, mutlaka gelip çatacağı bildirilen

sözleri ise onların şaşkınlığının, ne diyeceklerini ve ne yapacaklarını bilememenin sarhoşluğu içerisinde söylenmiş sözlerdi.

⁵¹¹ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II. 811; M. Kâmil Yaşaroğlu, “Necm Suresi”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII. 495.

⁵¹² Necm 53/3-4.

⁵¹³ Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir*, V. 411.

⁵¹⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, XXIV.273-275.

⁵¹⁵ Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes’ûd el-Begavî, *Me’âlimu’t-Tenzîl*, nşr. Muhammed Abdullah en-Nemr ve dğr., Riyad, 2003, VIII. 383-385; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV. 634.

kıyâmet gününe, Kıyâmet günü şahitlik edenler ile haklarında şahitlik edilenlere andolsun ki)⁵¹⁶ ifadelerinde geçen “burûc” lafzı, “saraylar” anlamına gelmekte olup tekili “burc”tur. “Burc”, güneşin de içinde bulunduğu on iki burc⁵¹⁷ halinde yıldız kümelerinin olduğu gök cisimleridir. Çünkü bunların her birinin kendine has bir yeri ve hareket alanı vardır.⁵¹⁸ Sözlük anlamı, “açık-seçik” şey demek olan burc, uzaktan göze çarpacak şekilde yapılmış yüksek binalar, özellikle Türkçede kale surlarının yüksek yerleri, hisar ve kuleleri için kullanılır.⁵¹⁹ Yemin edilenler, yıldız kümeleriyle dolu gökyüzü,⁵²⁰ geleceği bildirilen kıyâmet, kıyâmet günü şahitlik eden ve edilenlerdir. Burûc kevnî ayetlerin en büyüğü olan yıldızların menzilleridir. O sebeple sema ile beraber yemin edilmiştir. Galaksi olarak da ifade edilen bu yıldız kümeleri, yeryüzüne göre yüksekte ve insanların sayamayacağı kadar çok olması nedeniyle hem Allah’ın kudretini hem de insanların acizliğini hatırlatan varlıklardır. Burçlarla dolu semaya yeminle tüm peygamberlerin ortak mesajları içerisine giren kıyâmet günü vurgulanmaktadır. Vaat edilen Kıyâmet günü, her şeyi açık olarak göreceklere ve onların gözleri önünde cereyan edecek şeylere yemin edilmiştir.⁵²¹ “Şahid” ve “meşhûd”, muayyen bir şeyin ifadesi değil anlayan, anlaşılan, bilen, bilinen, gören, görünen gibi genel mana kavramı içerisinde kabul edilen tabirlerdir.⁵²² “Şahid”, “Allah, Cuma günü, hafaza melekleri”; “meşhûd” ise “kıyamet günü, arefe günü, insan” şeklinde de yorumlanmıştır.⁵²³ Bu hususta yapılan yorumlardan birine göre şâhit ile ateş dolu hendeklere atılanları görenler, meşhûd ile de zikri geçen olayın yani ateşe atılanlar kastedilmiştir. Kasem edilenlerin hepsi Allah’ın

⁵¹⁶ Burûc 85/1-3.

⁵¹⁷ Ferrâ, *Meâni’l-Kurân*, III. 252; Ebû Ubeyde, *Mecâzu’l-Kur’ân*, II. 293; İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 522

⁵¹⁸ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II. 968; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 41.

⁵¹⁹ Emin Işık, “Burûc Suresi”, *DİA*, İstanbul 1992, VI. 463.

⁵²⁰ “Nerede olursanız olun, ölüm mutlaka kapınızı çalacaktır. Sarp yamaçtaki kalelerin burçlarında ve hatta gökteki yıldızlarda (burûcin müşeyyedetini) olsanız bile ölümden kaçıp kurtulamazsınız.” (Nisâ, 4/78); “Gökte yıldız kümeleri/burçlar meydana getiren... (ellezî ce’ale fi’s-semâi burûcen)” (Furkân, 25/61) mealindeki ayetlerde geçen “burûc” kelimesindeki ortak yön, gerek kale burçları gerek gökyüzündeki yıldız kümeleri ulaşamaz yükseklikte olmalarıdır.

⁵²¹ İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, 522; Işık, “Burûc Suresi”, *DİA*, VI. 462.

⁵²² İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 139-140.

⁵²³ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 252; San’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, II. 361; İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kurân*, s. 522; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV. 270; Vâhidî, *Tefsîru’l-Basît* XXIII. 380; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IX. 70-72; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, IV. 633-634; Şevkânî, *Fethu’l-Kadir*, V. 412.

kudretinin ayetleri ve vahdaniyetinin şahitleridir.⁵²⁴ “Şahid” ve “meşhûd” ifadeleri, Tekvîr suresinde geçtiği üzere kıyâmette “diri diri toprağa gömülen kıza hangi günahından dolayı öldürüldü” diye sorulmasından hareketle bu surede anlatılan kimselerin ateş dolu çukurlarda niçin yakıldığının yakanlara sorulması diye anlaşılması kanaatimizce daha isabetlidir. Netice itibariyle, suçları Allah’a iman etmek olan insanları ateş çukurlarına atan kimseler hem dünya hem de ahiret hayatında kaybedenlerden olacaktır. İlgili surede müminleri ateşe atarak bu olayı izleyen kâfirleri Allah’ın lanetlediğine dair yemin edilmiştir.⁵²⁵ Zaten bu ifadelerin hemen öncesinde “*va’dedilen kıyâmet günü*” geçmektedir. Yeminin cevabının mahzûf “*letübasünne*” olduğuna dair görüşle beraber⁵²⁶ “Vaktiyle çukurlar kazıp içlerini ateşle dolduran, (sonra da o çukurlara müminleri atan) o kahrolası zalimler/kâfirler (Ashab-ı Uhdûd) melundurlar”⁵²⁷ ayetleri de cevap olarak gösterilmiştir.⁵²⁸ İlgili ayette yemin ve cevap arasındaki bağlantı şu şekilde kurulabilir: “Allah’ın yüce kudretiyle, kıyâmet günü tüm zalimler, hem geçmişte hem de şu anda müminlere zulmetmesinden dolayı müstehak oldukları azabı tadacaklardır. İnançlarından dolayı insanları içi ateş dolu çukurlara atanlar ne kadar zalimse Mekke’de islam inancını benimseyen müminlere her türlü eziyeti reva görenler de o kadar zalimdir.” Yeminin cevabında, kıssada ateşe atıldıkları belirtilen kimselerin imanı muhafaza etme konusunda örnek gösterildikleri işlenmiştir. Zira ölüm pahasına da olsa o kimseler, imanlarından vazgeçmemişlerdir. Onların bu hali inancın ölüm korkusuna nasıl üstün ve galip geldiğinin bir ispatıdır. O halde esas olan, müminlerin tüm sıkıntılar karşısında imanlarını muhafaza etmeleri, sabır ve sebat göstermeleridir. Uhdûd olayının anlatılma sebebi Müslümanlara, önceki ümmetlerde de sadece iman etmelerinden dolayı işkence gören insanlar olduğunu, fakat bu insanların tüm işkencelere rağmen asla dinlerinden dönmedikleri, sonunda hem Allah’ın rızasını kazandıkları hem de O’nun

⁵²⁴ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 9; Ferâhî, *İm’ân*, s. 36.

⁵²⁵ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, II. 144.

⁵²⁶ Ferâhî, *İm’ân*, 36.

⁵²⁷ Burûc 85/4-5.

⁵²⁸ Elmalılı, Arapça birtakım teknik izahları öne sürerek, kasemin cevabı olarak on veya on ikinci ayetlerin olabileceğine kâil olmuş, bu arada “kutile” cümlesinin de cevap olabileceği veya bu cümlelerin cevap konumunda kabul edilebileceğine dair görüşleri de zikretmiştir. Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII. 5689-5690. Ayrıca bkz. Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 253; İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 143; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IX. 73-74.

övgüsüne mazhar oldukları hatırlatılarak Hz. Peygamber ve müminlere teselli vermektir. Uhdûd kıssasında da olaylar tipolojiler üzerinden anlatılarak mesajın evrenselliği vurgulanmış olmaktadır.⁵²⁹

Târik 86/1. ayette “*ve’s-semâi ve’t-târik*” (Andolsun gökyüzüne ve Târik’a!) şeklinde gök ve gök cisimlerine yemin edilmektedir. Bu yeminle, Allah’ın yüceliğine işaret edilmiş, cevap kısmında ise herkesin bir gözetleyicisinin olduğu haber verilmiştir. Allah, insanı sorumlu bir varlık kılmış ve onu hiçbir zaman başıboş bırakmamıştır. Allah, kâinattaki herşeyi yaratmış ve bu nimetleri insanın istifadesine sunmuştur. İnsandan hem kendi yaratılışı hem de kâinattaki mahlûkatı gözlemleyerek Allah’ın yücelik ve kudretini teffekkür etmesi istenmiştir.

Vâhidî (ö. 468/1075), surenin başındaki yemin ayetlerinin Ebû Talib hakkında indiğini haber vermiştir. Rivayete göre, “Bir gün Ebû Talib Hz. Peygamber’e süt ve ekmek getirmiş, bunları yerken yıldız kaymış ve yıldızın kaydığı yerde bir kıvılcım oluşmuştu. Ebû Talib bu durumdan korkmuş ve ne olduğunu sormuştu. Hz. Peygamber de, ‘bu, kendisiyle şeytanların vurulduğu bir yıldızdır ve o Allah’ın ayetlerinden bir ayettir’ demişti.”⁵³⁰ Nüzul sebebinin özel olması, surede verilmek istenen mesajların genel olmasını engellemez. Her Mekî sure gibi burada da tevhide giden yolda istidlal esas alınmıştır. Surede insanın yaratılışı ile tabiat olaylarının aynı ve mutlak kudrete işaret ettiğini gözlemlemek mümkündür.

Târik 86/2. ayette “*târîka*” dikkat çekilmiş, ardından gelen ayette onun ışıyla karanlığı delen bir yıldız olduğu açıklanmıştır. Allah, kudretinin yüceliğini, hikmetinin inceliğini ve vahdaniyetini bildirmek için bu yıldıza yemin etmiştir.⁵³¹ Tarık, gece ışığı ile ortaya çıkıp görüldüğü için bu ismi almıştır. Tarık, nasıl karanlıkları delip ışığı ortaya çıkarıp kendini gösteriyorsa, insanları gözetleyen melek de günah karanlıklarını ortaya çıkararak ona mani olmaktadır. Araplarda gece gelen kimseye bu isim verilmiştir.⁵³² Yıldızların yol göstermesinden hareketle Elmalılı (ö. 1942),

⁵²⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXX. 237; Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, II. 147.

⁵³⁰ Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 476; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 352; Hâzin, *el-Lübâbü’t-Te’vîl*, IV. 415.

⁵³¹ İbn Kayyim, *et-Tibyan*, s. 107.

⁵³² İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 523; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXX. 258.

semâ ve yıldız yemin edilmesini mecazen insanların kalplerine iman nurunun nüfûz edip kalpleri aydınlatmasına benzetmiş ve “Semâyâ ve sizi zulmetlerde tenvir için yıldız gibi şuurunuzda çarpan ve maddiyatınızı delip gönüllerinize nüfuz eden hak nuruna kasem olsun” ifadelerini kullanmıştır.⁵³³ Yeminin cevabı ise dördüncü ayette, “Gerçek şu ki, yanı başında gözcü bir melek bulunmayan hiç kimse yoktur.” şeklinde gelmektedir.⁵³⁴ Bu ayet, insanoğlunun sorumlu bir varlık olduğunu hatırlatmaktadır,⁵³⁵ Surenin başlangıcında “tarık ve sema”ya yemin edilmesiyle Kur’an’ın ilk muhataplarının gökyüzündeki cisimlere ilgi duymaları sebebiyle gözlerini Allah’ın yüce kudretinin nişanesi olan o cisimlere çevirmeleri istenmiş olabilir.⁵³⁶ Yeminle insanın bakışları nasıl gökyüzüne çevrilmişse bu defa da muhatapı kendi yaratılışına yönlendiren şu ayeti görmekteyiz: “İnsan neden yaratıldığına bir baksın.”⁵³⁷ Ayet, insanı yaratılışı üzerinde düşünmeye, O’nun birliğine ve yüceliğine şahitlik etmeye davet etmiştir. Akıl için tüm bu şahitler, insanın yaptığı işlerin kaydedildiğini ve müşriklerin inançlarının aksine mahşerde hesabın olduğunu göstermektedir.

Vâkıa 56/75-76. ayetlerde “*felâ uksimu bi-mevâk’in-nücûm*” (Ey Müşrikler!) Yıldızların doğuş ve batış yerlerine yemin ederek-ki eğer bilerseniz bu çok büyük bir yemindir-söylüyorum.) yıldızların doğuş ve batış yerlerine yemin edilmiştir.⁵³⁸ Kasemin desteklemek istediği husus, bizzat Kur’an’dır. Kur’an kerîm yani değerlidir. Çünkü o, Kerîm olan Allha’nın mesajıdır. Kur’an ve yıldızların doğuş-batış yerleri arasındaki münasebet Kur’an’ı nazil eden ve yıldızları yaratananın aynı kudret olduğudur. Yeminin cevabı ise “Muhammed’e indirilen bu kelim değerli yüce bir Kur’an’dır. O Allah’ın ilminde (levh-i Mahfûz’da) korunmuştur. Ona temiz olanlardan başkası dokunamaz. O âlemlerin rabbi Allah tarafından indirilmiştir”⁵³⁹ ayetidir.

⁵³³ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII. 5700.

⁵³⁴ Vâhidî, *Tefsîru’l-Basît*, XXIII. 405; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 352.

⁵³⁵ Mü’minûn 23/115; Ankebût 29/24; Câsiye 45/21; Tûr 52/35 Kıyâme 75/36; İnfitâr 82/10-12.

⁵³⁶ Mülk 67/3-4.

⁵³⁷ Târık 86/5.

⁵³⁸ Elmalılı bu ayetin yıldızlar olarak değil, yıldızların mevkileri olarak anlaşılması gerektiğini hatırlattıktan sonra, “nücûmun mevkilerinin şumulüne Melekler, Peygamberler, hafızların kalpleri, Kur’ân’ın yazılı sahifeleri, manaları, ayetlerin nüzûlüne sebep olan vakıalar ve ahkâm da dâhildir” der. Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII. 4722-4723.

⁵³⁹ Vakı’a suresinin 75. ayetinde yemin fiilinden önce “lâ” gelmiştir. Kur’ân’da bu formun birden fazla kullanım şekli ve manası vardır. Zemahşerî, “*felâ uksimu*” lafzının “*fe-uksimu*”

Yıldızların yörüngelerine yemin edilirken “muksemin bih” ve “muksemin aleyh” arasında bir mu’teriza cümlesi gelmiştir. Bu cümle eğer muhatapları tarafından bilinebilir akıl erdirilebilirse bu yeminin büyük bir yemin olduğu anlaşılır. Yeminde işaret edilen hedef konu, âlemlerin rabbi tarafından vahiy yoluyla indirilen Kur’an’dır. O halde Kur’an’ın insanlığa gönderilmiş olması başlı başına bir nimettir. Nimet ise şükrü gerektirir.⁵⁴⁰ Yeminin cevabı olan Kur’an, “*le-kur’ânün kerîm*” şeklinde sıfatı ile beraber gelmiştir.

Kur’an, diğer kitaplar arasından süzülmüş bir kitap olduğu kadar aynı zamanda tüm dinî menfaatleri içinde toplayan bir kitaptır. O Levh-i Mahfûz’da kayıtlıdır. Ona ancak temiz olanlar erişebilir. O Allah tarafından indirilmiştir.⁵⁴¹ Kur’an’ın hepsi Kadir gecesinde Levh-i mahfûz’dan dünya

anlamı taşıdığını, diğer taraftan bu “lâ” edatının aynı zamanda te’kîd için olduğunu Hadîd Suresinin 29. ayetini örnek vererek açıklamaktadır. Hasen Basrî burayı “*fe le ene uksimu*” anlamına gelen “*fe leuksimu*” okuduğunu kaydeder. Zemahşerî, “lâm”ı, “ibtida lam”ı kabul ettikten sonra bu “lam”ın mübtedası hafzedilmiş, mübteda-haber olan bir cümlemin başına gelmiş olduğunu da zikretmiştir. Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 37.

⁵⁴⁰ Bekir Topaloğlu, “Vâkıa Suresi”, *DİA*, İstanbul 2012, XLII. 471.

⁵⁴¹ Kur’ân’ın bu sıfatları, Vâkı’a, 56/77-80. ayetlerde zikredilmiştir. “*La yemessuhu ille’l-mutahherûn*” ayeti hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Mutahherûndan maksat, Levh-i Mahfûzda korunan kitaba dokunabilen ve her türlü günahattan, kirden arınmış meleklerdir. Diğer bir görüş, yazılı mushafa dokunabilecek olanlar insanlardan temiz olanlardır. Bazısı da temiz olmayı onu okuyabilmenin şartı olarak görmüşlerdir. İbn Ömer, “onu (Kur’ân’ı) temiz olarak okumak bana daha sevimlidir” demiştir. “el-mutahherûn” diye isimlendirilen kimseler kendisini, istiğfâr ve rabbinden indirilen vahiy ile temizleyenler olarak da adlandırılmıştır. Râgıb, taharet iki kısımdır: Beden temizliği ve ruh temizliğidir. Bu ayetteki temiz olma meselesini her iki durumla da izah edilmiştir, şeklindeki görüşüne ilaveten “Bir kimse marifete ancak, nefisini temizleyerek ve fesat kirlerinden arınmak ulaşabilir” demiştir. Bkz. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 307-308. Beydavî de bu ayeti “Kur’ân’ı, küfürden temizlenmemiş olanlar istemezler” şeklinde tefsir etmiştir. Kur’ân’a ancak Levh-i mahfûzda meleklerin dokunabildiği görüşünü pekiştirmek için Abese 80/13-16. ayetleri delil getirilmiştir. Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, V. 183; Ayrıca bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 38; Kurtubî, *el-Câmi*, XX. 217-218. Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XXVII. 154. Kanaatimizce “Kur’ân’a temiz olanlardan başkası dokunamaz” ayetinden doğrudan “ona abdestsiz dokunulmaz”, hükmünü çıkarmak zor görünmektedir. Bu husustaki deliller şöyle sıralanmaktadır: Bu ayetlerin içinde bulunduğu sure Mekkîdir. Mekkî surelerde ibadetlerle ilgili şer’î hükümlerin yerine tevhid, mead ve nübüvvet gibi esaslar vurgulanmıştır. Hz. Peygamber hayatta iken Kur’an henüz Mushaf haline gelmemiştir. “meknûn” kelimesi satırlarının korunduğuna işaret etmektedir. Bu gerekçeler, haberin nehve çevrilmeyeceğini göstermektedir. Süleyman b. Ali, “Min Esrâri’l-Kasemi fi’l-Kur’âni’l-Kerîm”, s. 562. Buradaki “dokunamaz” hükmü Kur’an vahyine müşriklerin iddia ettiği şekilde şeytanların müdahil olamayacakları ona herhangi bir şekilde kendi sözlerini karıştırmayacakları anlamına gelmektedir. Mademki Kur’an temiz kimselerin dokunacağı ve ona dokunmayı bilenlerin temizleneceği bir kitaptır; öyleyse bu ayetlerden hareketle Kur’an’a yaklaşımda gerekli saygı ve itinanın gösterilmesine dair bir işareti de göz ardı etmemek gerekir. Bu hususta şu rivayet dikkat çekicidir. Hz. Peygamber, Amr b. Hazm’e “Kur’ân’a temiz olanlardan başkasının dokunmamasını” yazdı. Bkz. Mâlik b. Enes, “Kitâbu’l-Kur’ân”, 15/1. Dolayısıyla Kur’an’ın o sırada Mushaf haline gelmemiş olması o hükmün konmasına mani değildir. Zira Kur’an’ın her bir parçası bir Mushaf gibidir Bu meseleyi şöyle bağlamak istiyoruz. İnanan kimse Kur’ân’a yaklaşırken peşin bir imanla onun Allah’ın kelâmı olduğunu bilerek yaklaşır ve bunu yaparken bir ibadet şuuru içerisinde hareket eder. “Yaşayan İslam”

semasına sefere meleklerine indirilmiştir.⁵⁴² Kur'an'a, müşriklerin iddialarının aksine şeytanlar yaklaşamaz ve el dahi süremezler. Ona ancak tertemiz melekler dokunmuş ve Hz. Peygamber'e de ancak onlar vasıtasıyla vahyedilmiştir. Ferrâ, "Ona temiz olanlardan başkası dokunamaz" ayetine dair iki yorumda bulunmuştur. Biri, "onun tadını ve faydasını ancak iman edenlerin göreceği", diğeri ise "Kur'an'ın tefsirini/te'vîlini şirk ve nifaktan kendini temizleyenlerin bilebileceği" şeklindedir.⁵⁴³ Yeminin başındaki "lâ" edatının 76. ayet delil getirilerek sıla olduğu kanaatini taşıyanlar bulunmaktadır. Ayrıca "lâ" edatının kasemin nehyi değil, yemin öncesi kelamın nefyi olduğuna dair görüşler de zikredilmiştir. Yine "lâ" edatının "*fe le ene uksimu*" şeklinde başlangıç te'kîd lâmı olduğu da düşünenler bulunmaktadır.⁵⁴⁴ Kur'an'a herkesin dokunmasında hususunda nefîy edatının hükmü yoksa da Kur'an'ı şeytanların indirdiği meselesini red hususunda hükmü vardır.⁵⁴⁵ Ayetlerde zikredilen husus, müminlerin Kur'an'a saygıyla yaklaşmaları, şükür içerisinde olmaları ve ondaki güzellikleri kendilerine rehber edinmeleridir.⁵⁴⁶ Atâ, Sa'îd b. Cübeyr, (ö. 95/713), Kelbî, Mukatil ve Katâde (ö. 118/735), Necm suresindeki yeminle ilgili İbn Abbas'ın "yıldızdan kasıt Kur'an'ın parçalar halinde inmesidir" şeklindeki sözü aynıyla bu ayetler için de rivayet edilmiştir.. Ebû Ubeyde (ö. 276/889) ise, "nücûmu" yıldızlar, "yerlerini" de batış anındaki mevkileri olarak anlamlandırmıştır.⁵⁴⁷ Sonuç olarak, daha önce de zikrettiğimiz üzere, yıldızlar ve Kur'an arasındaki münasebet rehberliktir. Yıldızların insanlara kara ve denizde pusula görevi görmesi gibi Kur'an da cahiliyet

denilen günümüze kadar gelen ümmetin anlayışı bunu böyle kabul etmiştir. Bu hususta mümkünse abdestli olmanın en isabetli anlayış olduğunu düşünmekteyiz.

⁵⁴² Mukâtil, *Tefsîr*, IV. 223-224.

⁵⁴³ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II. 846; Kurtubî, *el-Câmi'*, XX. 222-223.

⁵⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, XX. 217-218.

⁵⁴⁵ Seyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, çev. M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, İstanbul trs., XIV. 264.

⁵⁴⁶ Topaloğlu, "Vâkıa Suresi", *DİA*, XLII. 471.

⁵⁴⁷ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 321. Yeminin, yıldızın battığı yerlere tahsis edilmesi, eserinin zevalinde daim olan müessirin varlığına delâlet etmesindendir. Bundan dolayı Hz. İbrahim, yıldızların kaybolmasından Allah'ın varlığını bulma hususunda kavmine istidlal yolunu göstermiştir. Yahut "*Mevâkıun-nücûm*" dan murad, yıldızların menzilleridir. Zirâ bu hususta Allah'ın kudretinin büyüklüğüne ve hikmetinin kemâline beyanların kavramayacağı surette delâlet vardır. Veya bu ifadeyle Kur'an'ın parçalar halinde indirilmesine işaret bulunmaktadır. Bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXVII. 152; Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm*, III. 1002.

karanlıklarını yok eden bir rehberdir. Yıldız hissî karanlıkları, Kur'an ise manevî karanlıkları gidermiş ve her ikisi de insanlara rehberlik etmiştir.⁵⁴⁸

3.2.2.3.2. Yeryüzü ve Bulutlar

Târık 86/11-12. ayetlerindeki diğer bir yemin gurubunda Kur'an'ın hak olduğu hususuna işaret olunmaktadır. “Yağmur yüklü bulutlara ev sahipliği yapan gökyüzüne, bitkilerin çıkması için çatlayıp yarılan toprağa andolsun ki” yemininin muksemin aleyh'i⁵⁴⁹ “Bu Kur'an hak ile batılı birbirinden, neyin doğru neyin yanlış olduğunu ortaya koyan ilâhî bir kelimedir. O boş, anlamsız eğlenceye konu olacak bir kelimedir”⁵⁵⁰ ayetidir.⁵⁵¹ Bu ikinci grup yeminin hedefinde Kur'an'ın hak ve hakikat olması bulunmaktadır. Bunlar Allah'ın rubûbiyyetine ve aynı zamanda yeniden dirilişe delildir. Kur'an'ın getirdiği esaslar, asla bir eğlence vasıtası değildir. O esaslar, hakkı batıldan ayırt etme vasfına sahiptir. Yemindeki yağmur yüklü bulutlar, bulutların bulunduğu gökyüzü, yer ve bitkilerin çıkması insanların ne kadar da aşına olduğu hususlardır. En azından insan bunlara niçin yemin edildiğini düşünüp kendisinin bunlarla ne kadar ilgisinin olduğunu tefekkür etmelidir. Bu ikinci grup yeminde yağmur getiren ve toprağı sulayan bulutlara yemin edilmiştir. Yeminin amacındaki “Kur'an hak ile batılı ayıran sözdür” ifadesiyle yemin edilen şeyler arasındaki münasebet bulut, yağmur, yeryüzü döngüsünde olduğu gibi yeniden diriliş ve hesap konularının da Kur'an'ın haber verdiği şekilde gerçekleşeceği, yağmur sonrası bitkinin yeri yarıp yeryüzüne çıkması gibi kıyamette insanların dirilişi de aynı şekilde gerçekleşecektir. “Fasıl” olan Kur'an'ın anlattıkları ciddi meseleler olup oyun ve boş söz (hezl) olmadığı yeminle vurgulanmıştır.⁵⁵²

⁵⁴⁸ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 138.

⁵⁴⁹ Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir*, V. 421.

⁵⁵⁰ Târık, 86/13-14.

⁵⁵¹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr* IX. 84.

⁵⁵² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX. 266; Câbirî, *Fehmu'l-Kur'an*, I. 186; Süleyman b. Ali, “Min Esrâri'l-Kasemi fi'l-Kur'âni'l-Kerîm”, *Mecelletü Câmiati Ümmi'l-Kurâ, li Ulûmi's-Şer'ati ve'l-Lügati'l-Arabiyyeti ve Âdâbihâ*, cilt. 19, s: 31 (1425/2004), Mekke, s. 555-559.

3.2.2.3.3. Güneş ve Ay

Şems suresi 91/1-2. ayetlerdeki “*ve’ş-şemsi ve duhâhâ ve’l-kameri izâ telâhâ*” (Güneşe ve ışığına, güneş battıktan sonra kendini gösteren aya Andolsun ki) ifadeleriyle güneş ve aya kasem edilmiştir. Bu surede bu iki nesnenin dışında “gündüze, geceye, gökyüzü ve onu bina edene, yeryüzü ve onu yayıp döşeyene, insan nefesine ve ona kabiliyetler verene ve yine ona hem kötülüğü hem de kötülükten sakınmayı ilham edene”⁵⁵³ şeklinde kendisiyle kasem edilen bir dizi nesne sıralanmıştır. Bu yemin ifadelerinin bir kısmıyla ilgili yukarıda daha geniş açıklamalar yapılmıştı. Burada kısa bir hatırlatma yapılmaktadır. Bu suredeki tüm bu “muksemin bih”lerin sonunda “*Kad efleha men zekkâhâ*” (Nefsini arındıran kurtuluşa erer)⁵⁵⁴ denilerek yeminlerin hedefi (muksemin aleyh) belli edilmiştir. Bu ifadeler insanın yapıp ettiklerinden sorumlu olduğunu açıklamaktadır. Kur’an fıtrat delillerini tarihi delillerle bir arada sunmuştur. Yemin de aslında başlı başına bir delildir.⁵⁵⁵ Daha önce de ifade edildiği gibi, kevnî ayetler Allah’ın yaratıcı olduğuna ve her yaratışında bir hikmet ve düzen bulunduğuna delalet eder. Allah, bu varlıkları tanıtarak yaşadığımız kâinat içerisindeki varlığımızı, değerimizi, gücümüzü ve zayıflığımızı bize hatırlatmaktadır. Bir başka yerde ayın dolunay haline yemin edilmiştir.⁵⁵⁶ Dolunay halindeki ay, parlaklığını gecede gösterir. Gecenin zifiri karanlığına karşın o alabildiğine parıltısını etrafa yayar ve adeta karanlığın karamsarlık olmadığını gösterir.

3.2.2.4. Soyut Varlıklar

3.2.2.4.1. Melekler ve Rüzgârlar

Mürselât suresinin başında bir dizi nesneler yemin edilmiştir.. “*Ve’l-mürselâti ürfâ, fe’l-âsîfâti asfâ, ve’n-nâşîrâti neşrâ, fe’l-fârikati ferkâ, f’l-mülkiyâti zikrâ*” (Birbiri ardınca gönderilen, esip savuran, yaydıkça yayan,

⁵⁵³ Şems 91/3-8.

⁵⁵⁴ Şems 91/9.

⁵⁵⁵ Öztürk- Yakup, *Allah’ın Yeminleri*, s. 126.

⁵⁵⁶ İnşikâk 84/18.

ayırdıkça ayıran, (kâfir) insanlara mazeret bırakmamak ve onları uyarmak için vahiy getirenlere andolsun ki).⁵⁵⁷

Mürselât kelimesine rüzgâr anlamının yanında melekler anlamı da verilmiştir. “Âsîfât”, rüzgâr; “nâşîdât,” yağmur getiren rüzgâr; “fârigât” helal ve haramı ayıran; “mülkîyât”, peygamberlere vahiy getiren melekler anlamları verilmiştir.⁵⁵⁸ Burada kasem edilenlerin melekler olduğunu kabul ettiğimizde bunların yemine değer yüce varlıklar olduklarını ve bu değerlerini Allah’ın emirlerini hemen ve eksiksiz yerine getirmelerinden aldıklarını bilmek gerekir.⁵⁵⁹ Buna mukabil müşriklerin melekleri Allah’ın kızları saymaları⁵⁶⁰ nedeniyle onların bu yanlış inançlarının reddi de düşünülebilir. Burada kendisiyle yemin edilenlerin rüzgârlar olduğuna dair görüş, , “rüzgârların dağıttığı bulutları yine rüzgârlarla bir araya toplayan Allah, bedenini dağılmış parçalarını bir araya getirmeye de kadirdir”,⁵⁶¹. Anlayışına dayanmaktadır. “*Fe’l-fârikâti ferkâ*” ayeti için hak ile batılı, helal ile haramı birbirinden ayıran Kur’an ayetleri olduğu da söylenmiştir.⁵⁶² Yeminin hedefinin, kıyâmet ve ölüm sonrası dirilişin hatırlatılması olduğu dikkate alındığında en uygun cevap yedinci ayet gözükmektedir. “(Ey kâfirler!) Tehdit edildiğiniz kıyâmet mutlaka gelip çatacaktır”. Yeminin cevabı, müşriklerin ahiret hakkındaki yanlış inancını kırmak ve doğrusunu ikame etmeye yönelik olduğu söylenebilir. Yemin kalıbı içerisinde vahiy getiren meleklerle işaret edilmesi, insanların bu konudaki bahanesini ortadan kaldırmaya matuftur. Çünkü Allah vahyini peygamberlere melekler vasıtasıyla indirerek insanları uyarmış ve onlara hak ile batılı, haram ve helali bildirmiştir. Böylece insanın bu husustaki “duymadık, bilmiyorduk” şeklindeki özür beyanını geçersiz olacağı bildirilmiştir.⁵⁶³

Sâffât suresinin başndaki sıfatlar zikredilerek kasem edilen üç nesne bulunmaktadır. Kasemin sonunda da “İlahınız birdir” hükmü gelmektedir. İlk

⁵⁵⁷ Mürselât 77/1-6.

⁵⁵⁸ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 222; San’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, II. 340; İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 505; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII. 395.

⁵⁵⁹ Ebû Ubeyde, *Mecâzu’l-Kur’ân*, II. 281; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XXX. 265.

⁵⁶⁰ Bkz. Necm 53/21.

⁵⁶¹ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XXVIII. 193.

⁵⁶² Mahallî-Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, II. 249.

⁵⁶³ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, II. 209; Bekir Topaloğlu, “Zâriyât” *DİA*, İstanbul 2013, XLIII. 137.

üç ayette yemin edilen şeylerde neyin kastedildiği hususunda ihtilaf varsa da genel görüş, bunlarla kastedilenin melekler olduğudur.⁵⁶⁴

“*ve’s-sâffâti saffâ, fe’z-zâcirâti zecrâ, fe’t-tâliyâti zikrâ*” (Allah’ın emrine amade olarak saflar halinde duran, şeytanların vahye müdahalesine engel olan, Allah’ın ayetlerini okuyup onları peygamberlere ulaştıran meleklerle andolsun ki)⁵⁶⁵ şeklindeki ayetlerde sıfatlarla zikredilenlerin melekler olduğuna, insanların iyiliği için çalıştıklarına ve her an saf halinde Allah’ın emrini beklediklerine dair görüşler bu konudaki en isabetli görüş olarak gözükmektedir.⁵⁶⁶ Meleklerle yapılan kasemin “muksemin aleyh”i “Şüphesiz sizin ilahınız birdir”⁵⁶⁷ şeklindeki tevhidi ifade eden ayettir. Zira surede iki iman esasına vurgu yapılmaktadır. Bunlardan biri tevhid, diğeri dünyada sorumluluk bilincinin oluşmasında etkin olan ahiret inancıdır.⁵⁶⁸ “Muksemin aleyh” olan tevhid hükmü, Allah’ın melekler dâhil olmak üzere hiçbir varlığı kendi mülküne ortak etmediğinin bir kanıtıdır. Buradan aynı zamanda meleklerin de insanlar gibi Allah’ın yarattığı varlıklar olduğu hükmü çıkarılabilir. Melekler, kâinat sisteminde görevli varlıklardır. Meleklerle yemin edilmesiyle insanlara şöyle bir mesaj verilmek istenmesi ihtimal dâhilindedir: “Melekler kendi yaratılışlarına uygun görevleri eksiksiz yerine getirmektedir. O halde sizler de O’nun kulları olarak peygamberlerin size tebliğini kabul edip onları örnek almalısınız.

Ayrıca sağlam bir bina gibi saf hâlinde Allah yolunda savaşınlara⁵⁶⁹ ilim yolunda gayret edenlere telmihte bulunulmuştur.⁵⁷⁰ Râzî, bu suredeki yemin üzerine mülâhazalarını sıralarken Kur’an’daki bu üslûbu, Arapların önemli konuları konuştuklarında yemine başvurmaları sebebine bağlar ve bu sebeple Kur’an’ın tevhid, nübüvvet ve ahiretle ilgili konularda yemini sıkça kullandığını belirtir. Surede yemin edilen üç şeyin aynı mevsufun üç sıfatı olabileceği gibi bunların her birinin müstakil ifadeler olmasını da mümkün görmektedir. O, bu sıfatların meleklerle ait sıfatlar olması halinde, “meleklerin

⁵⁶⁴ San’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, II. 147; İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 368.

⁵⁶⁵ Sâffât, 37/1-3.

⁵⁶⁶ İbn Kuteybe, *Garîbi’l-Kur’ân*, s. 369; Vâhidî, *et-Tefsîru’l-Basît*, IX. 7.

⁵⁶⁷ Sâffât 37/4.

⁵⁶⁸ Bekir Topaloğlu, “Sâffât” *DİA*, İstanbul 2011, XLIII. 465.

⁵⁶⁹ Saff 61/4.

⁵⁷⁰ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, V. 5; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-Medîd*, V. 463-464.

saf saf durmaları”nı, ya semada ibadet için saf olmaları veya Allah’ın emrini beklemek üzere kanatlarını açarak saf şeklinde durmaları şeklinde izah etmiştir. Bu sıfatlar, meleklerden her birinin fazilet ve şeref bakımından yahut zat ve yücelik bakımından belirli mertebelere ayrılmaları şeklinde de anlaşılmıştır. Bu üç lafza, meleklerin dışında Allah yolunda birbirine kenetlenerek mücadele edenlerin ve onların atlarının dâhil olabileceğini açıkladıktan sonra yeminle kastedilenin Kur’an ayetlerinin vasıfları olarak da anlaşılmasının muhtemel olduğunu ileri sürmüş ve aynı zamanda Râzî, yeminin te’kîd için olduğunu da belirtmiştir.⁵⁷¹ “Sevk-ü idare edenlere” gelince; bulutları bir yerden diğer bir yere götüren melekler; insanları dünya ve ahiret zor duruma düşürecek kötü işlerden koruyan, men eden melekler olarak da açıklanmıştır. Ayrıca bu meleklerin kâinatın düzeni ve yönetimiyle görevli olan melekler olduğu da söylenmiştir. Meleklerin üçüncü vasfı, Allah’ın ayetlerini okuyan ve vahyi peygamberlere ve dolayısıyla insanlara ulaştıran varlıklar olmalarıdır.⁵⁷² Surenin başındaki yeminde bulunan muksemun bih’in müennes olması nedeniyle kendisiyle yemin edilen şeyin melekler olmadığı ve meleklerin te’nisten beri olduğu söylenmişse de, lafzın müennese işaret etmediği ancak cem’ul cem’ olduğu yönünde cevap verilmiştir.⁵⁷³ Yeminin hedefinde “tevhid” olduğu açıktır. Muksemun aleyh olan tevhid, Kur’an’ın temel amacıdır. Kur’an, Allah’ın varlığının her toplum tarafından şöyle veya böyle kabul edilmesi sebebiyle o hususta bir tartışma açmaz. Kur’an’ın tartıştığı, daha doğrusu deliller ortaya koyduğu husus, O’nun birliği, yani tevhididir. Bu ayetlerde çok güçlü bir girizgâh olduğu kadar müminlerin bakışlarını Allah’ın

⁵⁷¹ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XXVI. 114-115, 117-118; Beğavî, *Me’âlimu’t Tenzîl*, VII. 33-34; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII. 199; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV. 5; Ferâhî, *İm’ân*, s. 29; Ali b. Muhammed b. Abdi’l-Muhsin el-Hârisî, *Üslûbu’l-Kasem fi’l-Kur’âni’l-Kerîm Dirâse Belâgiyye*, (yayımlanmamış doktora tezi), Mekke 1991, I. 3; Topaloğlu, “Sâffât Suresi”, *DİA*, XXXV. 466.

⁵⁷² Hâzin, *Lübâbü’t-Te’vîl*, IV. 15; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-Medîd*, IV. 590; Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, IV. 208.

⁵⁷³ Ebû Müslim el İsfahânî’nin bu lafızların müennesi çağrıştırdığı gerekçesiyle meleklerle nisbetinin caiz olmadığını belirtmesine karşılık Râzî, bu lafızların cem’u’l-cem’ olduğunu, meleklerin manevî müenneslikten berî olmakla birlikte lafızda müennesiliğin söz konusu olabileceğini söylemiştir. Bkz. Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XXVI. 115; Âlûsî, *Ruhu’l-Meânî*. XXIII. 64-65.

yüceliğine çevirmek suretiyle O'nun rubûbiyeti ve birliği üzerine deliller sunmak hedeflenmektedir.⁵⁷⁴

İnsanların her zaman şahit oldukları ve hissettikleri bazı nesnelere yeminle başlayan surelerden birisi de Zâriyât suresidir. “*ve’z-zâriyâti zervâ, fe’l-hâmilâti vikrâ, fe’l-câriyâti yûsrâ, fe’l-mukassimâti emrâ*” (Esip savuran, tozu toprağa katan rüzgârlara, yağmur yüklü bulutlara, gökyüzünde akıp giden yıldızlara, kendilerine verilen görevleri icra eden meleklerle andolsun.)⁵⁷⁵. Hz. Ali, mescitte minberde iken kendisine Allah’ın kitabı ve Resulullah’ın sünnetinden ne sorulursa cevaplayacağını söylemiş, bunun üzerine İbn Kevvâ kalkıp ona, Zâriyât suresinin bu ilk ayetlerinden ne kastedildiğini sormuştur. O da, ““esip savuranın” rüzgâr, “yükünü yüklenenlerin” bulut, “kolayca süzülenlerin” gemiler, “iş ayıranlar” ise meleklerdir.” şeklinde cevap vermiştir. Hz. Ömer de Sâbiğ et-Temîmî’nin bu ayetlerin anlamlarıyla ilgili sorusuna benzer cevaplar vermiş ve bu bilgileri Hz. Peygamber’den işittiğini söylemiştir. Hz. Ömer, kendisine bu soruları soran kimsenin iyi niyetli olmadığı kanaatine vardığı için onun dövülmesini istemiştir.⁵⁷⁶ Beydâvî (ö. 685/1286), “Zâriyat” lafzına rüzgâr manasını verdikten sonra aynı lafza “doğum yapan kadınlar” anlamını da yüklemiş, sonra da “el-hâmilât” lafzına “hâmile kadınlar” anlamını uygun görmüştür.⁵⁷⁷ “Hâmilât”, “yağmur yüklü bulutlar” şeklinde de anlaşılmıştır.⁵⁷⁸

Mâturîdî (ö. 333/944) burada üzerine yemin edilen nesnelerin Allah’ın birliğini, kudret ve azametini kanıtladığını, tabiata hâkim olan düzenin insanın dünyada yaşamasına zemin oluşturduğunu ve yemin edilen nesnelerin yeminin vasıtaları durumunda olduğunu, bu tür ayetlerde yeminin tabiata ait nesne ve olaylara değil onları yaratana yönelik olabileceğini belirtmiştir.⁵⁷⁹ Yemin edilen varlıklar, Allah’ın insanlara yeryüzünde hayat sürebilmelerinde lütfettiği

⁵⁷⁴ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, IV. 208.

⁵⁷⁵ Zâriyât 51/1-4.

⁵⁷⁶ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 82; San’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, II. 241; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, V. 51; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V. 608; İbn Kesîr Hz. Ömer’in Hz. Peygamber’den duyduğunu söylediği rivayetin zayıf olduğunu kaydetmekte, rivayetin Hz. Ömer’e ait olabileceğine dikkat çekmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, IV. 294; Topaloğlu, “Zâriyât”, *DİA*, XLIII. 137.

⁵⁷⁷ Beydâvî, *Envâru’t Tenzîl*, V. 146.

⁵⁷⁸ İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 420; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXI. 482.

⁵⁷⁹ Topaloğlu, “Zâriyât Suresi”, *DİA*, XLIII. 137.

nesneler olarak sunulmuş, aynı zamanda insanlar, onların menfaatlerinden istifade ederken zararlarından da sakınmaları konusunda tembihte bulunulmuştur. Rüzgârlar, yağmur bulutlarını oluşturmaktadır. Sonra fezada dağıtıp ve toplayarak “mu’sırât”⁵⁸⁰ durumuna getirmekte ve böylece aralarından yeryüzüne hayat bahşeden rahmet damlaları düşmektedir. Buhardan buluta dönen, sonra yağmur olarak yeryüzüne düşen damlalar, nasıl nehirlerle veya denizlere dönüyorsa, insanlar da ayrı birer damla gibi gözükseler de sonunda bir araya gelecekler ve Allah’ın huzurunda mahşerde toplanacaklardır. Zâriyât suresinin 22. ayetindeki “*Rızkınız ve size vaat edilenler göklerde*” ifadesi, insan hayatının gök cisimleriyle ve vakalarıyla ne kadar içli dışlı olduğunun bir başka işaretidir. “*Fe’l-câriyâti yüsrâ*” ayeti gemiler ve emsali, “*fe’l-mukassimâti emrâ*” ayeti “Allah’ın emirlerini taksim ve tevzî eden Melâikeye, Cebrail, Mîkâil, İsrâfil, Azrail gibi meleklerine kase” olsun”⁵⁸¹ şeklinde anlaşılmıştır. Yeminin cevabı olarak, İslâm’ın inanç temellerinden biri olan ahiret inancına ceza ve mükâfat gününün mutlaka vuku bulacağına dair, “Ey Müşrikler! Size bildirilen ölüm sonrası diriliş mutlak gerçektir ve mutlaka gerçekleşecektir. Yaptıklarınızın hesabı da elbette sorulacaktır.”⁵⁸² meâlindeki ayete işaret edilmiştir.⁵⁸³ Bu ayet ba’s, nüşûr, hesap, sevâb ve ikâbın inkâr edenlerin karşısına çıkarılacağını haber vermektedir.⁵⁸⁴ Yemin ve cevabı arasındaki uyuma sure sonundaki, “Öteden beri uyarıldıkları o müthiş kıyâmet günü gelip çattığı zaman vay haline o kâfirlerin”⁵⁸⁵ meâlindeki ayetin uyumu da eklenmiştir. Surede rüzgârlar, yıldızlar ve melekler, ahiret hayatı için bir burhan olarak yeminle sunulmuş olup bu yemin edilen eşyanın başına Allah’ın “rab” ismi getirilerek “*rabbu’z-zâriyâti zerven ve rabbu’r-riyâhi’z-zâriyât, Rabbu’s-sufuni’l-câriyât ve*

⁵⁸⁰ Nebe’ 78/14.

⁵⁸¹ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 82; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII. 132; Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir*, V. 83; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI. 4527. Ferrâ burada melekleri getirdiklerine göre tasvir ederken Mîkâil’in rahmet, Cebrâil’in sıkıntı, zorluk (gılzat) getirdiği ifadesine yer vermiştir. (a.y). Cebrail’in sıkıntı getirdiği meselesini İsrâilî görüş olabileceği düşüncesindeyiz. Yahudilerin Cebrâil’e olan düşmanlıkları (Bakara, 2/98) de belirtilmiştir.

⁵⁸² Zâriyât 51/5-6.

⁵⁸³ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, V. 51; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V. 609; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, IX. 109; Beydâvî, *Envâru’t Tenzil*, V. 146; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII. 133; Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir*, V. 83.

⁵⁸⁴ Tâhâ er-Râvî, “el-Kasem fi’l-Kur’ân”, s. 251.

⁵⁸⁵ Zâriyât 51/60.

rabbu'l-melâiketi'l-mükassimât”⁵⁸⁶ şeklinde anlaşılabileceği de ifade edilmiştir. Mevsufu belli edilmeden sıfatların dizildiği bu gibi yerlerde zikredilenlerin dışında muksemun aleyh'e uygun başka hususların konuya dâhil olmasının muhtemel olduğu da dikkate alınmalıdır.

Zâriyât suresinin yedinci ayetinde yıldız kümelerine sahip gökyüzüne yemin edilmesi, sure başlangıcındaki yemin edilenlerle olan ilgi ve tenasübü göstermektedir. “Yıldız kümeleriyle âdetâ bir nakış, hareli bir kumaş gibi süslenmiş gökyüzüne andolsun ki” mealindeki ayet, yemini ve muksemun bih'i teşkil ederken hemen sonra gelen ayet, “Siz ey müşrikler, Peygamber ve Kur'an hakkında her gün farklı bir iddiada bulunmakla tam bir tutarsızlık içindesiniz.” yeminin cevabını oluşturmuştur. Bu ayette geçen “hubuk” lafzı, rüzgârın kumda ve durgun suda meydana getirdiği yol olarak açıklanmıştır.⁵⁸⁷ Müşriklerin çöllerde yolculuk yaparken gökyüzünün ışıldayan yıldızlarını temaşa ettikleri hesaba katıldığında böyle bir hitap gayet anlaşılırdır. Gökyüzündeki bu gösterişli durumun onlara Allah'ın yüce kudretini hatırlatması beklenmekteyken onlar, hem Allah'a şirkte ısrar etmiş, hem de elçisine şair, kâhin, sihirbaz; vahyine de şiir, sihir ve evvelkilerin masalları diyerek iftirada atmışlardır. Ayette ifade edilen “sözlerin muhtelif olması” bazısının tasdik, bazısının tekzip içerisinde olduğu şeklinde anlaşılmıştır.⁵⁸⁸ Ayetlerde Allah'ın gökleri uyumlu bir biçimde ve kusursuz olarak yarattığı, defalarca gökyüzüne bakılması istenmekte ve neticede orada gözün her hangi bir kusur göremeyeceği belirtilmektedir. Ayrıca yeryüzüne yakın olan göğün lambalarla (yıldızlarla) donatıldığı ve süslendiği açıklanmaktadır.⁵⁸⁹ Tüm bu ayetler düşünen kimseler için O'nun yüce varlığına ve tekliğine ulaşmada birer delil olarak sunulmuştur.⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, V. 51; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXVIII. 193.

⁵⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI. 486; Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir*, V. 83.

⁵⁸⁸ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III. 83; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V. 610; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, IX. 110; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV. 232.

⁵⁸⁹ Mülk 67/3-5.

⁵⁹⁰ Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, V. 146. Kur'ân, kâinat olgularına yemin ederek onlardaki muhteşem düzene dikkat çeker ve onlardan her bir olgu, Yaratıcının gücünü göstermesi bakımından ahiret hayatı ve dirilişin varlığına delalet eder. Yeminler, insana sanki önce içinde yaşadığı bu koskoca kânata tanıtıyor. Çünkü kâinat düzeni hayatın devamı açısından birinci derecede etkindir. Rüzgârlar da bu sistemin önemli bir unsurudur. Düz mantıkla düşünecek olursak, rüzgârlar nasıl tozu toprağı savuruyor, yağmurların oluşması için bulutları

3.2.2.4.2. Nefis ve Kıyâmet

Kur'an'da yemin edilen soyut kavramlardan birisi de ömür/hayattır. Daha önce geçtiği üzere bu konu şiirlerde kullanılmıştır. O halde Kur'an muhatapları bu yemin formunda alışıklardır. Hicr suresinde zikredilen Lut kıssasında meleklerin Hz. Lut'u teselli etmek için onun hayatına bereket ve iyilikler dileme adına ömrüne yemin ettiği anlatılmaktadır. Kasem içerisinde geçen bu lafız, bir şefkât ve iltifat ifadesidir. “*Le-amruke innehum le fi sekraatihim ye'mehûn*” (Bunun üzerine elçi melekler Lût'a şöyle dediler: “Canı sağ olasıca! Bu adamlara laf anlatacağım diye kendini yorma. Çünkü şehvet bunların gözünü doldurmuş ne yaptıklarını bilmiyorlar)⁵⁹¹ anlamına gelen ayette “Canı sağ olasıca” diye Hz. Lut'un ömrünün bereketine yemin edilmiştir. Zemahşerî, bu yeminin melekler tarafından Hz. Lut'un ömrüne yapıldığını söylemiştir.⁵⁹² İlgili ayetin devamında, cevap mahiyetinde Lut kavminin iflah olmaz halleri açıklanmıştır. Buradaki yeminin Hz. Peygamber'in ömrüne yapılmış olduğu görüşü de ayrı bir değerlendirmeyi getirmektedir. Yemin, fiili düşmüş, haberi mahfûz mübtedadır. Şöyle ifade edilebilir: “*Senin ömrün benim yemin ettiğim şeydir*”⁵⁹³ Suyûtî'ye (ö. 911/1505) göre buradaki yemin edilen şey, İbn Abbas'tan gelen rivayet çerçevesinde değerlendirilmiş, Hz. Peygamber'in Allah katındaki değeri ve mekânı bilinsin diye onun nefisine yapılmış bir yemin olarak kabul edilmiştir. Zikri geçen İbn Abbas rivayeti, “Allah, Hz. Peygamber'den daha mükerrem birini yaratmamıştır. Allah'ın onun hayatından dışında kimsenin hayatına yemin ettiğini görmedim”⁵⁹⁴ şeklindedir. Kanaatimizce, siyak-sibak dikkate alındığında “le-umruke” ifadesiyle Hz. Lut'a iyilik dilenmesi daha uygun görünmektedir.⁵⁹⁵ İlgili ayetteki yemin ifadesi, Hz. Lut'un kavminin sapkınlıklarının artık ıslah edilemez boyutlara geldiğine işaret etmektedir.”⁵⁹⁶

yönlendiriyorsa, dünya hayatı da insanı rüzgâr gibi savurup, ahiret hayatına doğru götürmektedir. Bkz. Câbirî, *Fehmu'l-Kur'ân*, II. 195.

⁵⁹¹ Hicr 15/72.

⁵⁹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III. 414; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XIX. 207.

⁵⁹³ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XIX. 207.

⁵⁹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, III. 42; Suyûtî, *el-İtkân*, II. 170. Ayrıca bkz. Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XIX. 207; Kurtubî, *el-Cami'*, XII. 228.

⁵⁹⁵ Ğâşiye 88/22.

⁵⁹⁶ Heyet, *Kur'ân Yolu*, III. 361.

Bu ayette kase, “inne” ve “lam” üç te’kîd birlikte gelmiştir.⁵⁹⁷ Bu durum, Lut’un kavminin artık laf anlamaz bir duruma geldiklerinin kesin ifadesidir. Kur’an kıssaları salt önceki topluluklardan haber veren bir rolde değil esas itibariyle Allah ve O’nun peygamberinin uyarılarını dinleyen kimseleri dinlemeyip süflî arzularının peşine takılan kimselerin akıbetlerini yansıtmaya açısından canlı birer tablo gibidirler. İnançsızlığın yanında zulme başvuran kimseler Allah katında cezayı hak etmiştir. Önceki ümmetlerin helakinde inançsızlık ve zulüm esas etken olarak görülmektedir.

Kasem edilen bir başka soyut kavram “nefistir”. Kıyâme suresinin ilk ayetinde kıyâmete, ikinci ayetinde kıyâmette pişman olacak nefse yemin edilmiştir..

“*Lâ üksimu bi-yevmi’l-kıyâme ve lâ üksimu bi’n-nefsi’l-levvâme*” (Kıyâmet gününe ve o gün pişmanlıkla dövünecek nefse andolsun ki)⁵⁹⁸ şeklindeki ayette kıyamete ve nefse yemin edilmiştir.⁵⁹⁹ Yeminle dikkat çekilen husus, mükâfat ve cezanın sabitliğidir. Kur’an üslûbunda muksemin bih olarak kıyâmet ve diğer ahiret konuları bu örnek dışında kullanılmamıştır. Ahiretle ilgili hususlar yemin bütünlüğü içerisinde muksemin aleyh olarak kullanılmıştır. Buradaki durumla ilgili Hâzin (ö 741/1330), “Allah dilediği şekilde yemin eder kaydını düşmüş ve sonra da yeminin ‘*uksimu bi-rabbi’l-kıyâme*’” şeklinde olduğunu belirtmiştir.⁶⁰⁰ Bu surede de diğer Mekkî surlerde olduğu gibi ulûhiyyet, nübüvvet ve ahiret konuları ön plandadır. Esas itibariyle Mekkî surelerdeki yeminlerin muksemin aleyh’i, bu üç temel iman esasıdır.

⁵⁹⁷ Fethi er-Râzî, “Kur’an-ı Kerim’de Te’kid Üslupları”, s. 135.

⁵⁹⁸ Kıyâme 75/1-2.

⁵⁹⁹ İbn Kuteybe, *Garîbü’l-Kur’ân*, s. 499; Elmalî, “nefis” hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: “Nefsi levvame, levn edici nefistir. Bu da ya başkasını levn eden pek kınayan nefis yahud yaptığı günahların fenalığını anlayıp da kendini kınayan peşîman nefis demek olabilir. İkincisi daha maruf ve meşhurdur. Onun için nefisler: nefsi emare, nefsi levvame, nefsi mutmaine, nefis mülheme, nefsi zekiye, nefsi raziye, nefsi merdıyye diye yedi mertebeye kadar sayılır ki her biri terbiye ve riyazat ile sülûkte bir mertebedir.” Elmalî, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII. 5473. Nefis, “bir şeyin kendisi ve hakikati, benlik, can, ruh, kalp insandaki manevî güç, kan gibi anlamlara” gelmektedir. Mutasavvıflar, şeytana uyarak şehvî isteklerin yerine getirilmesini emreden “Nefs-i emmâre” hariç diğer nefis mertebelerini makbul olarak nitelenmiştir. Bu mertebeler şöyle sıralanmıştır: Nefs-i levvâme, nefsi mülheme, nefsi mutmaine, nefsi-i tezkiye, nefsi-i raziye, nefsi-i marziyye, nefsi-i kâmile. Bkz. Heyet, *Kur’ân Yolu*, V. 504-505; Kıyame suresindeki “nefs-i levvame” hakkında Nesefî, Hz. Âdem’in cennetten çıkmasına sebep olan fiilden dolayı sürekli nedamet duyması olduğunu söylemiştir. Bkz. Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, IV. 460.

⁶⁰⁰ Hâzin, *Lübâbu’t-Te’vîl*, IV. 370.

Hız. Peygamber'e de bu temel esaslar üzerine yemin etmesi emredilmiştir.⁶⁰¹ İkinci bir yemin olarak insandan kinaye olan nefis, belîğ bir şekilde uyarılmıştır. Bu surede yemin edilenler, yeminin hedefinde öldükten sonra diriliş olduğunu göstermektedir. “Ne o, yoksa kâfir insan bir gün kendisini diriltip kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor?!” Ayrıca bu ayetin de delaletiyle “İnsanlar mutlaka diriltilecekler, bir araya getirilecekler ve hesaba çekilecekler” şeklinde takdir edilen cümle veya mahfûz “letübasünne” lafzı, muksemun aleyh olarak da dile getirilmiştir.⁶⁰²

Bir sonraki ayette mealen şöyle buyurulmuştur: “Yoo! Biz onun değil kemiklerini, parmak uçlarındaki çizgileri bile yeniden eski haline getirmeye kadiriz.”⁶⁰³ Bu ayette müşrikler, ölen insanın toprak olacağı ve tamamen toprağa karışacağı ve onun neticesinde de ölümden sonra bir hayatın olmayacağına inanmakta ve bu yüzden ahirette hesaba çekileceklerine inanmamaktaydılar.⁶⁰⁴ Müşriklerin hesaba inanmamalarındaki temel etken olarak, “Allah'ın öldükten sonra çürüyen kemikleri tekrar yaratamayacağına yönelik zanları” yatmaktadır.⁶⁰⁵ Nitekim müşriklerden Adiy b. Rabia, Hız. Peygamber'e gelerek, “bana kıyâmet gününden, nasıl olacağından, kıyâmetin halinden bahset” demiş, Hız. Peygamber'in cevaplarına rağmen, Adiy “Bu günü gözümlle görsem dahi seni tasdik etmem. Allah şu kemikleri bir araya getirebilir mi?”⁶⁰⁶ diyerek inkârda ısrar etmiştir. Allah, onların bu yanlış inançlarını yeminle reddetmiş ve aksine dünyadaki yaşayışlarının hesabının kendilerine muhakkak sorulacağını kesin bir hükümle açıklamış, üstelik orada bu hakikati gören kimsenin dünya yaşantısında kötülük işleyenin bunu niçin yaptığını, hayır yapanın da neden daha fazla yapmadığı hususunda pişmanlık duyacağını yeminle bildirmiştir.⁶⁰⁷ Böylece “kendini kınayan nefis” hayatını

⁶⁰¹ Yûnus 10/53; Sebe', 34/3; Teğâbün 64/7.

⁶⁰² Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, V. 251; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII. 5473-5474.

⁶⁰³ Bu ayetin işaretinden anlaşılan insanın kendi benliğini ahirette aynen bulacak olmasıdır. Parmaklardaki bir nevi kişilik şifresi durumunda olan çizgileri oluşturan en ince kemiklerin yaratılacak olması diğerlerinin daha kolay yaratılmasını gerektirir. Bkz. Mahallî-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, II. 245.

⁶⁰⁴ Yâsîn, 36/78.

⁶⁰⁵ Kıyâme, 75/3.

⁶⁰⁶ Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 469; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, XXX. 217.

⁶⁰⁷ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III. 208; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X. 82; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, IV. 575; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, XV. 96; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, XXIX. 136-137. İlyas Üzümlü, “Kıyâme Suresi”, *DİA*, İstanbul 2002, XXV. 516.

kontrol altında tutar ki ilerde pişmanlığa düşmesin. Aynı zamanda “kendini kınayan nefis”, hiçbir mertebeye razı olmadan sürekli her şeyin artmasını isteyen nefistir. Buradan istidlal edilen şey, mademki nefis, bu geçici hayat için sürekli bir fazlasını istemektedir. O halde bu hırsını ve tamahını ahiret hayatı için de göstermelidir. Ahirette pişmanlık duymamak için “Yarabbi bizi geri gönder de yapmadığımız iyilikleri yapalım” dememek için ve henüz hayattayken yapmadığımız iyilikler için nedamet duyup onları telafi etmenin yollarını araştırmak gibi dünya ahiret ilintisini kurmak gerekir.⁶⁰⁸ Pişmanlık duyan nefis, yani insanın kendisi, iyi ise niçin daha fazla iyilik yapmadığı, kötü ise niçin kötülükten dönmediğine dair pişmanlık duyacaktır.⁶⁰⁹ Nitekim Şems suresinde, insanın yaratılışında iyilik ve kötülük yapabilme kabiliyetinin olduğu bildirilmiştir.⁶¹⁰ İnsandaki bu özelliğinin yanında ona peygamberler vasıtasıyla iyilik ve kötülük yollarının neler olduğu da gösterilmiştir.⁶¹¹ Ahiretteki dirilişe ve oradaki hesaba inanmayan veya onu çok uzak gören kimse sanki yanına kâr kalacak anlayışı içerisinde kötülük işlemeye devam eder ve sonunda da pişmanlık girdabına düşer.⁶¹² Kıyâme suresi, adeta kasemin gölgesinde ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret gibi İslâm’ın temel konuları üzerinde durmuştur. Allah’ın yaratmasından, nübüvvetle ilgili vahyin alınması ve korunmasından ve özellikle ahiret yolcuğunun başlangıcı olan ölüm halinden ve ahiret hayatında Allah’ın huzuruna çıkarılacağından bahsedilmiş ve insanın başıboş bırakılmadığı hususunu özellikle vurgulamıştır.⁶¹³

3.2.2.5. Peygamberler ve Kutsal Mekânlar

Kur’an’da bir kısım yeminler yenilecek, dokunulacak nesneler üzerine yapılmıştır. Bunlardan en bariz olanı “Tîn ve Zeytûn” lafızlarıyla yapılan yemindir. Tîn suresi bu iki nesneye yeminle başlar. Sina dağı ve Mekke şehrine yeminden sonra, insanın en güzel surette yaratıldığına ve birçok yeteneklerle donatıldığına işaret edilir. İman ve salih amelin insanların kurtuluşuna vesile

⁶⁰⁸ Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Mısır 1930, XXIV. 299.

⁶⁰⁹ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 23.

⁶¹⁰ Şems 91/7-10.

⁶¹¹ İnsan 76/3; Beled 90/10.

⁶¹² Kâf 50/3; Kıyâme, 75/5.

⁶¹³ Üzümlü, “Kıyâme Suresi”, *DİA*, XXV. 516.

olduğu, bu yetenek ve davranışları iyi kullanamayan kimselerin aşağıların da aşağısına düştükleri vurgulanır. Surenin Medine’de indiğine dair rivayetler bulunmasına rağmen ekseri görüş Mekkî olduğu yönündedir.⁶¹⁴ Surenin üslubu Mekkî olduğunun açık bir kanıtıdır. Surenin başında yemin olması “Emin Belde” olan Mekke’ye yemin edilmesi, diğer peygamber kıssalarına atıf olmak üzere Hz. Musa ve Hz. İsa ile ilgili mahallere ve dolayısıyla onlara yapılan vahye işaret etmesi, Mekke dönemindeki sıkıntılara bir teselli türündendir. Bu özellikler de onun Mekkî olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Burûc suresinde Ashabü’l-Uhdûd, Firavun ve Semûd kavimlerine; bu surede ise Mekke, Suriye ve Filistin bölgelerine işaret edilmiştir. Zikredilen bu yerler, Mekke sakinleri tarafından bilinmekteydi. Bu bahsin sebebi, Kur’an tüm peygamberleri aynı ailenin fertleri olarak gördüğü için onlarla ilgili kıssa ve işaretlere sık sık yer vermiştir.

“*Ve’t-tîni ve’z-zeytûni ve Tûri Sînîne ve haze’l-beledi’l-emîn*” (Andolsun (İsa’nın vahye mazhar olduğu) İncir dağına ve Zeytin dağına, Andolsun (Musa’nın vahye mazhar olduğu) Sina dağına, Andolsun (Muhammed’in vahye mazhar olduğu) *bu güvenli Mekke şehrine*)⁶¹⁵ Üzerine yemin edilen “tîn, zeytûn, Tûri Sînâ, emîn belde” tabirleri kitap verilen peygamberlerin yaşadığı yerler olarak anlaşıldığı gibi, aynı zamanda “tîn (incir) ve zeytûn (zeytin)” bilinen iki gıda çeşidine işaret ettiği şeklinde yorumlar da mevcuttur. Bu yorumlar, İbn Abbas’ın “O sizin yediğiniz şu inciriniz ve kendisinden yağ çıkardığınız zeytininizdir”⁶¹⁶ rivayetine dayanmaktadır. Ayette meyveden bahsedildiği halde mahalden söz edilmemiştir. Eğer incir ve zeytin mahal olarak anlaşılacaksa onlarla kastedilen yerin Beyt-i Makdis bölgesi olması muhtemeldir. Çünkü o mahal, daha çok zeytin ve incirin yetiştiği yer olarak bilinmekle beraber Hz. İsa ile de anılır olmuştur. Tîn ve zeytûnun Şam’da iki dağ olduğu da söylenmiştir. Bu yemin, vahiy ile şereflenmiş mukaddes yerlere işaret etmektedir.

Bu surede yemine konu olanlar şeyler fazilet ve fayda açısından da değerlendirilmiştir. Sözelimi fazilete konu olanlar, “*Ve Tûr-i Sînîn ve hâze’l-*

⁶¹⁴ Elmalılı, *Hak Dini*, VIII. 5910.

⁶¹⁵ Tîn 95/1-3.

⁶¹⁶ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 276; Kurtubî, *el-Câmi*, XXII; 363.

beled’i-l emîn” diye işaret edilenlerdir. Bunlar Tûr dağı Hz. Musa ile ilişkilendirilmiş, “belde” (Mekke), faziletlerinden Hz. Peygamber’le irtibatlandırılmıştır. Faydasına göre ise gıda olarak kullanılan “tîn ve zeytûna” yapılan yemindir.⁶¹⁷ “Tûr” lafzı, Süryânicede dağ anlamına geldiği belirtilmiştir..⁶¹⁸ Süryancada “Tûru teynâ” ve “tûru zeytâ” olarak da isimlendirilmiştir.⁶¹⁹ “Tûr”, Medyen’de Hz. Musa’nın Rabbiyle konuştuğu dağdır. Allah, bu dağa şerefli ve değerli olduğu için yemin etmiştir. “Zeytûn”, Beyt-i Makdis’te; “Tin” ise Şam’da bulunan bir dağdır. Bu duruma göre yemin edilen bu dört şey, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed ve bunların getirdiği vahyi simgelemektedir.⁶²⁰ Diğer bir ifadeyle bu surede yemin edilenler, Yahudiliğin, Hristiyanlığın ve İslâmiyet’in doğduğu yerlerdir. Tûr ikidir, biri Tûri Sînâ diğeri Turi Zeytûn, ikisinde de zeytin ve incir yetişmektedir. Her meyveli dağa Tûr dendiği de olmuştur.⁶²¹ Allah’ın yemin ettiği isim ve mekânlar arasında bir uyum vardır. Zira Allah, risalet ve vahyi ile şereflendirdiği bu üç bölgeye yemin etmiştir.⁶²² Daha önce ifade ettiğimiz

⁶¹⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXII. 8-9; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IX. 169; Suyûtî, *el-İtkân*, II. 170; Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XXX. 173. Ferâhî, bu konuda sadece görüş beyan etmiştir, yoksa o yemin edilenlerin fayda, zarar ve tazimi noktasındaki görüşlere mesafeli durmuştur. Bkz. Ferâhî, *İm’ân*, s. 33. İbn Âşûr, (ö. 1973) kasem edilen olgularla ilgili hemen tüm açıklamalarında onların yüceliğinden, faziletinden ve istidlal yoluyla Allah’ın zatına delalet eden birer ayet olduğundan söz eder. Örnek olarak “Tîn” ile ilgili açıklamada bulunurken incirin tadının hoşluğu ve hazminin kolaylığı bakımından en güzel meyvelerden biri olduğunu, Allah’ın ilmine ve yaratmasının güzelliğine delalet ettiğini belirtmiştir. Burada kasem, “ilahî sıfat üzerine delalet ettiği için O’nun zatına işaret eden ismiyle kasem edilmiş gibidir” görüşünü paylaşmıştır. Zeytinin de aynı şekilde Allah’ın sıfatına delalet ettiğini kaydetmiştir. Zira onun da insanların gıdalanması için tek başına yeterli gıda olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXX. 420. Ancak kendisiyle kasem edilenlerin diğer mahlûkattan daha faziletli olduğunu düşünmek doğru olmasa gerektir. Kâinat nizamı içerisinde ki her varlığın ayrı bir yeri ve görevi vardır. İnsana verilen özellikler, eşyanın hikmetini araştırmayı ve anlamayı onun fitratının bir gereği sayar. Kur’an’ın hedefinde eşyanın hikmetinin ötesinde insanın aklıyla erişemeyeceği doğru inanca bağlı değerler vardır. Yani Kur’an, hidayet ve ona giden yolu göstermek gibi bir gayeye sahiptir. Misal olarak, Kur’an işaret etmeseydi bile insanlar güneş, ay, gece gündüz, incir, zeytin ve diğer şeylerin fayda ve zararları hakkında bilgi sahibi olacaktı. Zira Hz. Peygamber, esas itibarıyla teknik bir icat için değil yüce ahlâkı tebliğ ve tebyin etmek için gönderilmiştir.

⁶¹⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXI. 560.

⁶¹⁹ İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 532.

⁶²⁰ Ferrâ, *Meânî’l-Kur’ân*, II. 808; İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 424; Tûsî, *et-Tibyân*, IX. 402; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV. 671; Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir*, s. 1411.

⁶²¹ Ebû Ubeyde, *Mecâzu’l-Kur’ân*, II. 230; Kannevî, *Fethu’l-Beyân*, XIII. 217; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-Medîd*, V. 485-486.

⁶²² Zeccâc, *Meânî’l-Kur’ân*, V. 343; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXXII. 8; Ebû Hayyan, *el-Bahru’l-Muhîd*, VIII. 485; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV. 526-527; Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, II. 164; Abdülhamit Bırışık, “Tîn” *DİA*, İstanbul 2001, XXIV. 189. İbn Kesîr üç semavî dinin doğuş yerlerine işaret kabilinden Tevrat’taki şu ifadeleri misal getirir: Tanrı

üzere, Fîl ve Kureyş surelerinde Mekkelilerin, Emîn Belde (Mekke) hürmetine Ebrehe ve ordusuna karşı korunmuştur. Mekkeliler ticaret için farklı bölgelere gittiklerinde de karşılaştıkları insanlardan kendilerine saygı duymuş ve güvende olmuşlardır. Öyleyse “Bu evin Rabbine kulluk etsinler”⁶²³ “Kulluğu da Kur’an’ın ve Hz. Peygamber’in gösterdiği şekilde yapınlar. Aksi halde kötü tercihleri sebebiyle aşağılık duruma düşmeleri kaçınılmazdır”⁶²⁴ mesajı tüm Kur’an’da verilen ana mesajdır. Yemin edilen nesneler, mekânlar ile surenin diğer ayetleri ve yeminin cevabı olan insanın yaratılışı arasında bir irtibat gözlemlenmektedir. İnsan yaratıcısı nezdinde inancına göre değer kazanmaktadır ve yemin edilen mekânların her biri tevhidin sembolü olan yerlerdir. Burada “emin belde (Mekke)” sembolüyle Hz. Peygamber’e işaret edilmiştir. Mecazi olarak hem dünya hem de ahirette “emîn” ve sığınılacak merciinin İslâm olduğunu söylemek mümkündür. Burada “tîn” ve “zeytûn” lafızları üzerinden bir metodun açıklamasını yapmak isteriz. Allah’ın “tîn” ve “zeytûn”a yemin etmesi sebebiyle bu iki ismin aynı zamanda bir yiyeceğe ad olması, bazı müfessirlerin bu nesnelerin faziletlerini ve faydalarını açıklamalarına neden olmuştur. Bu durumda yeminin asıl hedefi olan cevap göz ardı edilmiş ve yorumlar sadece yemin ve muksemin bih ile sınırlandırılmış olmaktadır. Hâlbuki her yemin lafzı, söylenmemiş (mahzûf) de olsa bir haber (muksemin aleyh) gerektirir. Yeminden sonra bazen bir ayet bazen de surenin tamamı şeklinde bu haberin yeminin söylenme sebebi olarak bilinmesi, yeminin bütün öğeleriyle anlaşılmasında önemli bir merhaledir. O halde yemin ancak cevabıyla tamamlanabilir.

Tîn suresindeki yeminin cevabı, “Biz insanı (beden ve ruh) yönünden en güzel şekilde yarattık” ayetidir.⁶²⁵ Burada mesele, insanın yaratılışındaki durumudur. İnsanın sorumluluk yüklenecek bir varlık olarak fıtraten aklının, anlayışının, edebinin, ilminin mükemmel olması “ahseni takvim” diye açıklanmaktadır. Allah’ın insanı “ahsen-i takvîm” üzere yaratmış olması, diğer

Tur-i Sînâ’dan geldi. (Bununla Hz. Musa’nın Allah ile konuştuğu dağ kastedilmiştir). Sâîr’de parladı. (Sâîr, Nâsıra yakınlarındaki Hz. İsa’ya peygamberliğin verildiği dağ). Ve Fârân dağlarında açıkça görüldü. (Bununla Hz. Muhammed’in elçi olarak gönderildiği Mekke dağları kastedilmiştir). Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV. 681.

⁶²³ Kureyş 106/3.

⁶²⁴ Tîn 95/5.

⁶²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV. 527; Birişık, “Tîn Suresi”, *DİA*, XXIV. 189.

canlılar arasından seçip ona akıl ve anlama yeteneği vermesi, sorumlu bir varlık olduğunu göstermektedir.⁶²⁶ Ayrıca anlayıp kavrama yeteneği verilmiş olması, belini doğrultup dik durabilme, ayaklarının üzerinde durabilmesi şeklinde de yorumlanmıştır. Şems suresinde, iyilik ve kötülüğü insana ilham edildiği buyrulmuştur. Buradan insanın iyi ve kötüyü seçme kabiliyetine haiz olarak yaratıldığı anlaşılmaktadır. İyiliği seçen, yaratılışına uygun hareket etmiş olduğundan iyi insan olmayı, kötülüğü seçen kimse yaratılışına aykırı hareket etmiş olacağından aşağıların en aşağısına atılmayı hak etmektedir. Tîn 95/5. ayetteki “esfel-i sâfilîn” tabiri hakkında farklı yorumlar bulunmaktadır. Bu yorumlardan biri, yaşlılık, aklın ve duyu organlarının zayıflaması; diğeri de yaratılış fıtratını kaybedip kâfir olmasıdır.⁶²⁷

Benzer bir ayette, insanın anne rahmindeki evrelerinden, doğumundan, gençliğinden ve sonunda vücudunun gücünü kaybetmesinden ve hiçbir şey bilmez hale geldiğinden bahsedilmektedir.⁶²⁸ O halde bir insan en güzel şekilde yaratıldıktan sonra maddî-manevî gücünü kötülük için kullanırsa Allah da onu kötülüğe muvaffak kılar ve insan aşağılık duruma düşer. Aynı zamanda birer davranışa dönüşen aşırı hırs, tamah, bencillik ve benzeri diğer olumsuz özellikler, insanın “esfel-i sâfilîn” derecesine düşmesinde büyük rol oynar.⁶²⁹ Esfel-i sâfilîn, insanın “hüsrân”⁶³⁰ içerisinde olmasıdır. Nitekim Hasen Basrî, bu tabirle cehennemini kastedildiğini belirtmiştir.⁶³¹ Tîn, 95/6. ayette “ahseni takvim” ve “esfeli safilîn” ayrım açıklanmış ve Asr, 103/3. ayette de belirtildiği gibi iman ve salih amele vurgu yapılmıştır. Bu ikisinin yokluğu, insanın “esfel-i sâfilîn” derekesine düşmesine yol açacağı bildirilmiştir.⁶³² İman ve salih amel konusu, öneminden dolayı Kur’an’da tekrar tekrar vurgulanmıştır. Kur’an’ın nazil olması ve Hz. Peygamber’in gönderiliş gayesi, insanı yaratılışındaki temiz fıtratında tutmak, böylece insanın dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmasını sağlamaktır. Yemin ve cevabından anlaşıldığı kadarıyla, neye yemin edilirse edilsin Allah katında insana değerli

⁶²⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXII. 8; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 418.

⁶²⁷ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II. 995; İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Kur'ân*, s. 532-533; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, V. 343; Vâhidî, *Tefsîru'l-Basît*, XIV. 153; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII. 486.

⁶²⁸ Hac 22/5.

⁶²⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII. 166.

⁶³⁰ Asr 103/2.

⁶³¹ İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Kur'ân*, s. 533.

⁶³² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV. 681.

kılan, inancı ve ona uygun davranışlar sergilemesidir. Tîn 95/1-3. ayetlerdeki yemin nesnelerinde peygamberle ve ümmetlerine işaret edilmesi nedeniyle vahye tabi olan ve olmayanların tipoloji ve akıbetlerini burada görmek mümkündür.

Tîn suresinde yeminle insanın “ahsen-i takvîm” üzere yaratıldığı belirtilirken, Beled suresindeki yeminin hedefinde de insanın sıkıntılar içinde yaratıldığı ifade edilmiştir. Beled suresi, insanın bu haline ve yaratılış özelliğine işaret etmek için Hz. Peygamber ve Müslümanların eziyete maruz kaldığı beldeye (Mekke), baba ve oğula kalem ederek başlamıştır. Hayatın yaratılması hususunda “Hanginizin (iman edip) güzel ameller işleyeceğini sınamak için ölümü ve hayatı yaratan O’dur. O, üstün kudret sahibidir, ama aynı zamanda çok affedicidir”⁶³³ buyrularak, hayatın sorumluluk içerisinde geçirilmesi gerektiği bildirilmiştir. Kur’an birçok ayetinde bu suredeki “kebed” (zorluk, meşakkat)⁶³⁴ gibi insan karakterine dair ifadeler kullanmaktadır. Bu ifadeler arasında acelecî,⁶³⁵ hırslı, açgözlü, darda kalınca feryat eden, cimri,⁶³⁶ tartışmacı (hakka karşı)⁶³⁷, nankör⁶³⁸ olma gibi olumsuz insan tavırları bulunmaktadır. İnsan hakkındaki yukarıdaki ifadeler, özelde Mekke döneminde İslam’a şiddetle karşı koyan ve onu yok etme pahasına her imkânını seferber eden kâfir insandır. Genelde insan karakterinde oluşabilecek bu gibi kötü hasletlerin üstesinden gelmek müminin sorumluluğu içerisinde.

“*Lâ üksimu bi-hâze’l-beled ve ente hillün bihâze’l-beled ve vâlidin ve mâ veled*” (Ey Peygamber!) Bu şehre, sana her türlü eza ve cefanın reva görüldüğü bu Mekke şehrine, o değerli babaya ve evladına yani (Âdem ve zürriyetine veya İbrahim ve İsmail’e yeminle söylüyorum ki)”⁶³⁹ Beled suresindeki bu ayetler beldeye (Mekke) yeminle başlamıştır. ⁶⁴⁰ Mekke şehri emîn bir yerdir. “Ümmü’l-Kurâ”dır.⁶⁴¹ Mekke vahyin ilk geldiği yer, Hz. Peygamber’in doğup büyüdüğü şehirdir. Mekke müşrikleri, bu şehrin

⁶³³ Mülk 67/2.

⁶³⁴ Dünya ve ahiret sıkıntısı. Bkz. San’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, II. 373.

⁶³⁵ İsrâ 17/11.

⁶³⁶ Meâric 70/19-21.

⁶³⁷ Kehf 18/54.

⁶³⁸ Âdiyât 100/6.

⁶³⁹ Beled 90/1-3.

⁶⁴⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV. 401, İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 57.

⁶⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, IV. 660.

hayvanlarını avlamayı, otlarını koparmayı haram kabul ettikleri halde sana ve inananlara bu hürmeti göstermediler.⁶⁴² Sen şimdilik meşakkatlere göğüs ger, çünkü insan zorluklara ve sıkıntılara göğüs gerecek şekilde yaratılmış ve kendisine o kabiliyet verilmiştir. “Baba” ve “oğul” tabirleri hakkında da babanın Hz. Âdem, Hz. İbrahim; oğulun Hz. Âdem’in zürriyeti, Hz. İsmail ve Hz. Muhammed olduğu söylenmektedir.⁶⁴³ Bir başka görüşe göre ise “baba” ile çocuğu olan veya olmayan tüm babaların kastedildiği belirtilmiştir.⁶⁴⁴ “*Ve ente hillun bi hâze’l-beled*” ayetinden “bir gün gelecek, bu şehre tekrar gireceksin ve o zaman yapmak istediklerin helal olacak” şeklinde bir çıkarım da yapılabilir. Dolayısıyla burada Hz. Peygamber’e yönelik bir tesellinin olduğu da düşünülebilir. Bu teselli, Mekke’nin fethi sırasında gerçekleşmiş, kendisine savaş kuralları dâhilinde Mekkelilere karşı yapacağı muamelede serbest bırakıldığına dair ruhsat verilmiştir. Bu ruhsat ne bundan önce ne de bundan sonra kimseye verilmemiştir.⁶⁴⁵ “Hill” kelimesiyle Hz. Peygamber’in içerisinde yaşadığı Mekke şehri övülmüştür. Bu lafızla aynı zamanda zulmedilmesi yasak olan o bölgede Hz. Peygamber ve müminlere işkence etmeyi ve onları yurtlarından çıkarmayı helal sayan Mekkeliler kınanmaktadır.⁶⁴⁶ Bu yeminle Allah, mekânın şerefine o mekânda bulunanlarla ilgili olduğuna işaretle, Hz. Peygamber’in orada bulunması sebebiyle Mekke’ye yemin etmiştir.⁶⁴⁷

Yeminin cevabı, insanın hal ve karakterini açıklayan “Biz insanı zorluk ve sıkıntılarla boğuşabilecek güçte yarattık”⁶⁴⁸ ayetidir. Bu ayetteki “kebed” kelimesi lügatte, “karaciğer ve karaciğer ağırları, sıkıntı, şiddet, bir şeyi çok üzme, yıkmak, orta, her türlü meşakkat ve yorgunluk, güneş ve yıldızların tam tepeye gelmesi, semanın ortası, ayaklarının üzerinde dosdoğru

⁶⁴² Râzî, *Mefâtih’l-Ğayb*, XXXI. 163.

⁶⁴³ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 57; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, IV. 660; Ebussuud, *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm*, V. 535.

⁶⁴⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXX. 195-196; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X. 207.

⁶⁴⁵ Hz. Peygamber, “Şüphesiz Allah Mekke’yi haram kıldı. Ne benden önce ne de benden sonra kimseye helal kılınmadı. Benim için de sadece gündüzden bir saat kadar helal kılındı.” buyurmuştur. Buhârî, “Sayd” 9. Açıklamalar için bkz. Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 262-263; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXX. 193-194; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X. 206; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 375; Vâhidî, *Tefsîru’l-Basît*, XXIV. 7-8; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII. 5825.

⁶⁴⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXX. 347; Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, II. 253.

⁶⁴⁷ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, V. 313; Ebussuud, *İrşâdü’l-Aklis’-Selîm*, V. 535.

⁶⁴⁸ Beled 90/4.

durmak, güçlüğe göğüs girmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁴⁹ Dünyada bir mücadele içerisinde olan insanın zorluklara göğüs gerebilecek şekilde yaratılmış olması, onun beşerî özelliklerindendir. Müslümanlar açısından, zorluklara ve sıkıntılara karşı nasıl hareket edileceği Hz. Peygamber örneğinden hareketle olacağı izahtan vâreste bir hakikattir. Atâ’nın (ö. 114/732), İbn Abbas’tan naklettiğine göre insanın anne rahminde taşınması, doğumu, emmesi ve sütten ayrılması, dişlerinin çıkması, hayatı, kazancı, gençliği, erzeli’l-ömrü ve ölümü hepsi sıkıntı içerisinde olur. Allah, “kebed” lafzıyla insanın dar geçidi geçmeden ve karar kılacağı yurda varmadan zorluklardan kurtulamayacağını açıklamıştır.⁶⁵⁰ İnsan sürekli kendini bir uğraş içerisinde bulacaktır. “Ey insan sen rabbine kavuşuncaya değin didinip duracaksın ve sonunda O’na kavuşacaksın.”⁶⁵¹ Beled 90/4. ayette beyan edilen zorluğun ve sıkıntının her bir insan için olabileceği gibi Hz. Peygamber’in risâlet görevi sırasında karşılaşılabileceği güç şartlara ve müşriklerin ona uygulayacakları zulümlere de işaret etmesi muhtemeldir. Çünkü insanın olgunlaşması, yüce hedeflere ulaşabilmesi ve hakkı ayakta tutabilmesi için sıkıntılara göğüs girmek zorunda olduğu hatırlatılmıştır.⁶⁵² Buradaki “kebed” lafzı da bu anlamda dünya hayatının her türlü sıkıntılarına karşı sabırla ve fıtratının gereği istikamette yürürken karşılaşılabileceği zorluklardır. İnsan mutlak manada aradığı rahatı dünyada bulamayacaktır. Dünya yaşantısında üzüntü ve sevinç iç içe geçmiş bir hayat gerçeğidir. İnanan insanın istikametinde yaratanını tanımak, O’nun istediği şekilde bulunduğu yeri ahlâki bir ortama çevirmek ve böylece hüsrandan kurtuluş olmalıdır.

Beled 90/4. ayetteki insandan müşriklerin ileri gelenleri veya “insan” tabirinin cins ismi olarak kullanılması halinde tüm insanları kapsayabilir. Esasen her iki anlam da Kur’an’ın muhatabı olma itibarıyla aynıdır.⁶⁵³ Nitekim Beled 90/5-6. ayetlerde İslâm’a karşı yığınla mal harcayan ve üstelik bu harcamaların Allah tarafından sorulmayacağına inanan bir müşrik tipolojisi

⁶⁴⁹ Cevherî, *es-Sihâh*, I. 447; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, V. 3806-3807.

⁶⁵⁰ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 276; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 420; İbn Kayyim, *et-Tibyan*, s. 53; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X. 207.

⁶⁵¹ İnşikâk 84/6.

⁶⁵² Muhammed Eroğlu, “Beled Suresi”, *DİA*, İstanbul 1992, V. 398.

⁶⁵³ “İnsan” kelimesinin mana ve medlulü için bkz. Sami Kılınçlı, “Kur’ân-ı Kerim’de (Ekserü’n-Nâs) Lafzının Bağlamları ve Muhatapları” *OMÜİFD*, sayı: 37 (2014), ss. 165-201.

görmekteyiz. Beled 90/11. ayette beyan edildiği gibi “o sarp yokuşu aşamadı” da zorluklar içerisinde didinip durduğu gayretleri boşa gitti. Mekke’nin Allah katında değerli ve haram belde olmasının sebebi, Kâbe’nin varlığıdır. Görüldüğü üzere ayette de Kâbe’yi yapan Hz. İbrahim ve Hz. İsmail’e işaret edilmiştir. Mekke’nin çok eski zamanlardan itibaren emin bir belde olmasına rağmen Hz. Peygamber ve ona inananlar eziiyet ve işkencelere maruz kalmıştır. Bununla birlikte, Mekke fethinden sonra tüm insanlar için yeniden güvenli bir belde olmuştur. Bu durum da zorlukla beraber bir kolaylığın olduğuna işaret etmekte ve hayat mücadelesinin devamlı olduğuna dair yemin ve cevabı arasındaki ritbatı da göstermektedir.⁶⁵⁴ Surenin beldeye yeminle başlamış olması, belki de mekânla insan yaşayışı arasındaki irtibattır. Nitekim surenin ilerleyen kısmında sosyal meseleler dile getirilmektedir. Sahip olunan mal, insanın yaşadığı bölgede (vatanda) kendisine ve çevresine faydalı olmuyor ve iyilikler getirmiyorsa, o kimsenin “sarp yokuşu” aşması ve kurtuluşa ermesi mümkün olmayacaktır.

3.2.2.6. Mübhem Varlıklar

3.2.2.6.1. Beytü’l-Ma’mûr, Sekfu’l-Merfu’, Bahru’l-Mescûr

Tûr suresindeki yemin edilen nesnelerin ilk bakışta mübhemliği gözden kaçmamaktadır. “*Ve’l-beyti’l-ma’mûr, ve’s-sekfi’l-merfû’, ve’l-bahril-mescûr*”. (İbadet için gelenlerle şenlenen Kâbe’ye, kubbe gibi duran gökyüzüne, dalgalanıp kabaran denize andolsun ki)⁶⁵⁵. Kâbe, gökyüzü ve deniz gibi nesnelere yemin edilmiş ve arkasından şu cevap gelmiştir.⁶⁵⁶ “Rabbinin kıyâmet ve azap uyarısı mutlaka gerçekleşecek; onu hiçbir güç önleyemeyecektir.”⁶⁵⁷ “Muksemun bih”le “muksemun aleyh” arasında nasıl bir ilgi olabilir. Ahiret hayatındaki büyük hesap ve ceza birtakım nesnelere yemin edilerek hatırlatılmış ve insanlardaki sorumluluk duygusu geliştirilmek, aynı zamanda harekete geçirilmek istenmiştir. İlgili ayette yemin edilenler, Allah’ın birer ayeti olarak O’nun kudretine, rububiyetine delalet etmekte, aynı zamanda

⁶⁵⁴ İnşirâh 94/5-8.

⁶⁵⁵ Tûr 52/4-6.

⁶⁵⁶ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, V. 61; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, VIII. 48.

⁶⁵⁷ Tûr 52/7.

hikmetini ve vahdaniyetini de tazammun etmektedir.⁶⁵⁸ “Beytü’l-Ma’mûr”, Kâbe’nin hizasında bulunan semadaki ev ve makamdır. Hz. Peygamber’in İsrâ hadisesiyle ilgili olarak “yedinci semayı geçtikten sonra Cebrâil’in kendisini Beytü’l-Ma’mûr’a yükselttiğini, kendisinin yükseltildiği bu eve her gün yetmiş bin meleğin girip bir daha dönmek üzere oradan çıktığını ve bu durumun devamlı olduğunu” söylediğine dair rivayetler bulunmaktadır.⁶⁵⁹ Semadaki bu makamın haramlığı Kâbe’nin haramlığına benzemektedir. Bu ikisine “Beytu’l-Ma’mûr” denilmesinin sebebi, “Durâh” da denilen semadaki ev, nasıl meleklerin ibadetiyle ma’mûr oluyorsa, Kâbe de, onu tavaf eden ve orada ibadet edenlerle ma’mûr olmaktadır.⁶⁶⁰ Sufî bir anlayışla İbn Acîbe (ö. 1224/1809), “Beytu’l-Ma’mur” tabiriyle kalbin kastedildiği yorumunu getirmiştir. Ona göre, kalp “rabbin evi” konumundadır, onun mamur edilmesi ise ilim ve onun ışığı vesilesiyle olmaktadır.⁶⁶¹ “Sekfu’l-Merfû’, yükseltilmiş tavan, çatı anlamındadır. Yeryüzünün tavanı durumundaki semadan mecazdır. “Gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık”⁶⁶² ayeti de bu manaya delalet etmektedir. Dünya semasının kandillerle (yıldızlarla) donatılmış olduğunu beyan eden ayet,⁶⁶³ bu manayı destekleyen bir başka şahittir. “ve’l-bahri’l-mescûr” kabaran, tutuşturulmuş denizdir.⁶⁶⁴ Bundan da maksat kıyâmet günü denizlerin yanacağıdır. “Denizler kaynatıldığında”⁶⁶⁵ ayeti de bu manaya işaret etmektedir.

3.2.2.6.2. Âdiyât

Âdiyât suresinin ilk beş ayetinde mevsufun zikredilmediği, bazı sıfatlarla yapılan bir kasem örneği görmekteyiz. Böyle bir durumda kasemin

⁶⁵⁸ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 399; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, IV. 304; Bekir Topaloğlu, “Tûr Suresi”, *DİA*, İstanbul 2012, XLI. 404.

⁶⁵⁹ İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV. 210; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXI. 562; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, IX. 124; Ebû’l-Ferec Abdurrahmân İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi’l Mulûki ve’l-Ümem*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mustafa Abdulkâdir Ata, Beyrut 1992, I. 188; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, IV. 304; Kannevcî, *Fethu’l-Beyân*, XIII. 218-219.

⁶⁶⁰ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, V. 61; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII. 143; İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 402; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII. 4550-4552.

⁶⁶¹ İbn Acîbe, *el-Bahru’l-Medîd*, V. 486.

⁶⁶² Enbiyâ 21/32.

⁶⁶³ Mülk 67/5.

⁶⁶⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât* s. 224.

⁶⁶⁵ Tekvîr 81/6.

işaret ettiği ismin mübhem olması kaçınılmazdır. Kasemin ardından insanın nimetler karşısında ne kadar nankör olduğuna dair bir hüküm gelmektedir. Yine bazılarının imanlarının gereğini yerine getirmek için can ve mallarını ortaya koydukları; bazılarının ise hem Yaratıcısına hem de mahlûkata karşı görevlerini yerine getirmedikleri ve cimri davrandıkları anlatılmaktadır. Onların bu durumunun sosyal barış açısından olumsuz bir tavır ortaya koyduğu ve mülkün esas sahibinin Allah olduğundan bahsedilmektedir Âdiyât suresinin nüzul sebebine dair şöyle bir rivayet aktarılmaktadır: “Hz. Peygamber, Kinâne’den bir topluluk üzerine seriyye göndermiş, seriyyenin başına da Münzir b. Ömer’i kumandan tayin etmişti. Ancak uzun bir zaman geçtiği halde bu seriyyeden bir haber alınamadı. Bunu fırsat bilen münafıklar etrafa onların hepsinin öldürülmüş olacağına dair haber yaydılar. Münafıkların bu dedikoduları Müslümanların o seriyye hakkında endişelenmelerine neden oldu ve Müslümanların endişelerini gidermek için bu sure nazil oldu.”⁶⁶⁶

“*ve’l-âdiyâti dabhan, fe’l-mûriyâti gadhan, fe’l-muğîrâti subhan, fe esernebihî nek’an fe vesatnebihî cem’an*” (Nefes nefese koşan, koşarken kıvılcımlar saçan, sabahın erken vaktinde baskın yapan, tozu dumana katan ve düşmanın tam ortasına dalan atlara andolsun ki)⁶⁶⁷ şeklindeki ayette geçen, “âdiyât”, el-adv’den ism-i fâil ve cem’i müennestir. Hızlı koşmak anlamına gelir. At ve develere ıtlak olunur.⁶⁶⁸ “Kadh”, atların koşarken tırnaklarının çarpması; “mûriyât”, tırnakların çarpmasıyla ateş böceğindeki ısıltı gibi ateşin çıkmasıdır.⁶⁶⁹ Yemin edilen, düşmana karşı koşan atlardır, zira “dabh” atların koşarken karınlarından veya boğazlarından işitilen sesler olup kişneme sesi değildir.⁶⁷⁰ Hz. Ali ve İbn Mesud’dan nakledilen bir görüşe göre, “nefes nefese koşanlar” tabiriyle kast edilen hacıların Arafat’tan Müzdelife’ye, Müzdelife’den Mina’ya koşan develeridir. Bu durumun sebebi olarak bu ayetlerin nazil olduğu Mekke döneminde müminlerin savaş için koşturacak atlara sahip olmaması gösterilmektedir. Üstelik o sırada savaşta

⁶⁶⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV. 570-571; Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûli’l-Kur’an*, s. 489; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXXII. 63-64; İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 117-118.

⁶⁶⁷ Âdiyât, 100/1-5.

⁶⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXX. 498.

⁶⁶⁹ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’an*, II. 1005; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX. 6016.

⁶⁷⁰ İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 535; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 417; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXXII. 63.

emredilmemişti. Bu rivayete göre Bedir harbinde yanlarında Mikdâd'ın atından başka at bulunmamaktaydı. Ancak İbn Abbas'ın “âdiyât” ile atların kastedildiğine dair bir rivayeti bulunmaktadır. Çünkü “dabh” sesini koşan köpek, at ve tilkiden başka bir hayvan çıkarmaz.⁶⁷¹ Bu durum ayet ve surelerin, durum ve şartlara uygun bir şekilde nazil olduğunu göstermektedir. Âdiyât'ın atlar olduğuna bir delil de koşarken tırnaklarının taşa çarpması sonucunda ateş çıkarmasıdır. Bu durum develer için söz konusu olmaz. Ayrıca gazilerin düşman üzerine sabah vakti baskın yapmaları da yemin edilen bu varlığın atlar olduğunu göstermektedir.⁶⁷² Âdiyat, her ne olursa olsun Allah'a ve onun rızasına yönelenerek koşan, sa'y eden her bir vasıta diyebiliriz. Vasıtalar değişir, fakat hedef aynıdır. Dün savaş veya haberleşmede kullanılan at iken, bu gün hem iletişimde hem de savaş aletinde ileri düzeyde gelişmeler olmuştur. Adı üzerinde bunlar birer vasıta. Allah insana bunları icat etme kabiliyetini vermiş, asıl olan bu malzemelerin nasıl ve niçin kullanıldığı meselesidir. Allah, Müslümanların kuvvet hazırlamasını emrederek⁶⁷³ güçlü olmalarını istemektedir. Kendisine verilen imkânların, kötü maksatlar için kullanılması nankör olmayı gerektirir. Âdiyât'ın süngü ve silah olduğu yönünde görüşler de mevcuttur. Buna göre zamanımızın ateş saçan silahları hiç bir mecaz mülahazasına hacet kalmaksızın evleviyetle bu kapsama girer.⁶⁷⁴ Bu görüşlerin ortaya koyduğu gibi, zaman ve şartlara göre değişen ve gelişen silahların ve vasıtaların bu kapsama (Âdiyât) girmesi tabidir. Râzî (ö. 606/1209), Âdiyât suresi bağlamında, hayvanlara niçin kasem edildiğine dair görüşlerini sıralamış ve bu hususta Ğaşiye, 88/17. ayetini “*Deveye bakmazlar mı?*” zikrederek, devedeki ibrete ve menfaate dikkat çekmiştir. Ayrıca buyeminde, hayvanların insanların emrine verilen bir nimet olduğu halde insanların serkeşlik yapmalarının nimete şükretmeme anlamına geldiği ifade edilmiştir. Ayrıca Râzî, burada hacca teşvikin olduğu hükmünü de çıkarmıştır.⁶⁷⁵ Yeminin cevabı olarak, “(Kâfir) insan rabbine karşın gerçekten çok nankördür”⁶⁷⁶ ayeti

⁶⁷¹ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II. 1005; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X. 268; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXII. 63; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII. 499.

⁶⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 416

⁶⁷³ Enfâl 8/60.

⁶⁷⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX. 6017.

⁶⁷⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII. 63.

⁶⁷⁶ Âdiyât 100/6.

gösterilmiştir.⁶⁷⁷ Muksemun aleyh olan bu ayette insanın sıfatı üzerine yemin edilmiştir. İnsanın “kenûd” olması, küfrân-ı nimet içerisinde bulunması, sekizinci ayette beyân edildiği üzere, dünya malına aşırı düşkünlüğündendir. Bu sıfatlara sahip olanlar, dünya hayatını ahirete tercih edenlerdir.⁶⁷⁸ Kenûd sıfatı içerisinde olanlar, bu durumu bilir ve buna şahit olurlar.⁶⁷⁹ Buradaki şahitlik, Kıyâmet günü insanın kendi aleyhine şahitlik etmesi şeklinde de anlaşılmıştır.⁶⁸⁰ Diğer taraftan, Allah’ın onun nankörlüğüne şahit olmasıdır ve bu durum Allah’ın va’idini oluşturur.⁶⁸¹ “Kenûd” lafzının aslı, “hakkın ve hayrın men edilmesi” anlamına gelmektedir. Yer bir şey bitirmediği zaman ona da “kenûd” denilmektedir.⁶⁸² “Kenûd” lafzı aynı zamanda Kinde ve Hadramevt lehçesinde âsî, Rabi’a ve Mudar lehçesinde “kefûr (çok nankör)”, Kinâne lehçesinde “behîl (cimri)” anlamlarına gelmektedir.⁶⁸³ Sosyal hayatta insanın kendisine iyilik edene teşekkür etmesi ahlâki bir erdemdir. Allah katında da insan, nimete şükrederse erdemli; nankörlük ederse kenûd bir diğer deyişle erdemsiz olur. Kur’an kavramı içerisinde “kenûd”, küfrü hatırlattığı gibi, şükür de imanla eş değer olan bir kabulü hatıra getirmektedir.⁶⁸⁴ Görüldüğü gibi, insandaki bir olumsuz özellik, bir başka olumsuzluğu tetiklemektedir. Bu sure, Allah yolunda canlarını bile feda etmekten çekinmeyen inanmış ve fedakâr insanlarla küçük bir çıkarı için başkalarının hakkını çiğneyen, açgözlü ve nankör insanlar arasındaki çelişkiyi, inançları ve manevî değerleri uğruna mücadele edenlerle, hak hukuk ve mukaddesat tanımadan toplumu sömürenler arasındaki farkı gözler önüne sermektedir.⁶⁸⁵ Yeminle başlayan sure, sanki iki tavrın hareket ve karakterin karşılaştırması şeklinde bir görüntü sergilemektedir. Bunlardan birincisi, Allah’ın rızasına koşan kimseler, diğeri ise dünya malını tercih edenlerdir. İnsan, her durumda Allah’ın nimetlerini hayırdan kullanmalı ve kenûd sıfatına muhatap olmaktan kurtulmalıdır. Surenin

⁶⁷⁷ Beydavî, *Envâru’t-Tenzîl*, V. 331;

⁶⁷⁸ Kıyâme 75/20.

⁶⁷⁹ Kıyâme 75/14.

⁶⁸⁰ Yâsîn 36/65; Kıyâme 75/14.

⁶⁸¹ Beydavî, *Envâru’t-Tenzîl*, V. 331.

⁶⁸² Ebû Ubeyde, *Mecâzu’l-Kur’ân*, II. 310; İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 536; İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 125.

⁶⁸³ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 285; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII. 499.

⁶⁸⁴ İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, s. 295-297.

⁶⁸⁵ Emin Işık “Âdiyât Suresi”, *DİA*, İstanbul 1988, I. 386.

son ayetlerinde ahiret ve hesap vurgulanmaktadır. Açıklamalarda görüldüğü üzere doğruluğu te'yîd edilmek istenen haber ile yemin arasında bir bağlantı vardır. Yani savaş sahnesini canlandıran ayetler, neticeyi nimeti vereni hatırlayıp şükreden bir kul olmanın önemine getirmiştir. Nimeti tanıma onu vereni bilmektir. Aksi insanî ve imanî bir takım meziyetlerin yok olmasına sebep teşkil eder.

3.2.2.6.3. Nâziât

Kasemle başlayan surelerden birisi de Nâziât suresidir. Bu surenin ilk beş ayetinde, Allah'ın emrini yerine getiren varlıklara farklı hükümler, görevler yüklenerek kasem edilmiştir.

“*ve'n-nâziâti ğarkâ, ve'n-nâşidâti neştâ, ve's-sâbihâti sebhâ, fe's-sâbikâti sebkâ, fel-müdebbirâti emrâ*” (Gökyüzünde ortaya çıkıp gözden kaybolan, burçlar arasında düzenli şekilde hareket eden, fezada akıp giden, hızlı bir şekilde birbirini izleyen ve böylece Allah'ın kanununu icra eden yıldızlara andolsun ki)⁶⁸⁶ şeklinde geçen ayette yeminin cevabı mahzûf “*letübasünne*” (Ölümünden sonra mutlaka diriltileceksiniz), lafzı olabileceği⁶⁸⁷ gibi “*İnne fî zâlike le ibreten limen yehşâ*” (Şüphesiz bunda Allah'tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır)⁶⁸⁸ ayetinin de olabileceğine dair görüşler mevcuttur.⁶⁸⁹ Surede beş adet olguya yemin edilmiştir. Bu lafızlar, mahzûf bir mevsufun farklı sıfatları da olabileceği gibi farklı mevsufun farklı sıfatları da olabilir. Kendisiyle yemin edilen bu beş nesnenin te'nîs alameti taşıması topluluğu (cemaat) temsil etmesindendir.⁶⁹⁰ *Nâziât*, *nezi'* kökünden gelen bu lafzın anlamında, “bir şeyi yerinden koparıp çekip alma, hayatı çekip almak, yerinden koparılma, bir şeye meyletme, bir şeyden geri çekilme” gibi bir zorluk ve şiddet içeren anlamlar bulunmaktadır. “Nâziât” ile meleklerin,⁶⁹¹ ufuktan ufka koşan atların ve yıldızların kastedildiği zikredilmektedir. Hasen Basrî (ö. 110/728), Ahfeş (ö. 177/793) ve Ebû Ubeyde (ö. 210/825) yıldız

⁶⁸⁶ Nâziât 79/1-5.

⁶⁸⁷ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III. 230; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 304-305.

⁶⁸⁸ Nâziât 79/26.

⁶⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IX. 17-18.

⁶⁹⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX. 61.

⁶⁹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV. 57; Tûsî, *et-Tibyân*, X. 251-252; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 488; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXX. 26.

anlamını kabul etmektedir. Ayrıca bu lafza “gazvede düşmana ok atanlar” manasını takdir edenler de olmuştur.⁶⁹² “Gark” lafzı, “suya daldırıp boğmak” manasında bir mastardır.⁶⁹³ Burada üzerine yemin edilen ve beş sıfatla nitelendirilen varlıklar gök cisimleri olabileceği gibi klasik dönem İslâm âlimlerinin belirttiği üzere insanların ruhunu kabzedenden ve evrenin yönetiminde görevlendirilen melekler de olabilir.⁶⁹⁴ “Nâşidât” lafzı “kovayı kuyudan kolaylıkla çekmek, bir düğümü kolay çözmek, burçtan burca, doğudan çıkıp batıya giden yıldızlar” anlamlarına sahiptir. Neşâd’ın gönül hoşluğu anlamından hareketle, ölüm anında bedenden mülâyemetle çıkarılan müminlerin ruhları olarak da yorumlanmıştır.⁶⁹⁵ Nâşidatın anlamında bir mülâyemetin olduğu suhuletle bir akma ve hareketten söz etmek mümkündür. “ve’s-sâbihâti sebhâ” ayeti, meleklerin yüzer gibi semadan inişlerini ifade etmektedir. Araplar, iyi cins atların yürüyüşünü “sâbih” kelimesiyle adlandırmışlardır.⁶⁹⁶ Surenin başında meâd, tevhid ve peygamberlerin doğruluğuna delâlet olunca burada zâhir cevaba ihtiyaç olmamıştır. Zaten “nez”in kendisi ismi fâil olarak maksadı ifade etmektedir. Kasemden sonraki ayetler, kıyâmet ve dirilişten söz ettiğine göre kasemin cevabı konumundadır.

⁶⁹² Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 231; Ebû Ubeyde, *Mecâzu’l-Kur’ân*, II. 284; San’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, II. 345; İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 512; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV. 58; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, V. 277; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 304; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X. 122; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IX. 14-16; Kurtubî, *el-Câmi’*, XXII. 207, 209; İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 36, 40; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, IV. 599; Mustafa el-Merâğî, *Tefsîrul Merâğî*, Mısır 1946, XXX. 21-23; Yemin edilenlerin yıldız olduğuna dair görüşleri şu mantığa oturtmak mümkündür: Ayetlerin ilk muhatabı Kureyş olduğuna göre onlara anladıkları ve bildikleri birtakım nesnelerle hitabedilmiştir. Bu nesneler gece-gündüz gibi zamanla ilgili olgular olabildiği gibi güneş ay gibi gök cisimleri de olmuştur. Burada hedef, hasmın itiraz etmeyeceği ortak kabullerden deliller getirmektir. Bkz. Câbirî, *Fehmü’l-Kur’ân*, II. 292. Mustafa Merâğî bu husustaki kavramların yorumunu tamamen gök cisimleri olarak açıklamıştır. Nâziât, muayyen seyrinde akıp giden yıldızlardır. “Ğaraken”, uzak mesafeleri kısa zamanda kateden atlar, “nâşidât” bir burçtan diğerine giden gezegenler, “sâbihât” hiçbir düzensizlik olmadan yıldızların kendi yörüngesinde yüzmesi, “sâbigât” ayın, dünyanın ve diğer gök cisimlerinin kendi devrini tamamlaması anlamına gelmektedir. Müdebbirât kapsamında, gök cisimlerinin kendi içinde veya yeryüzünde hayatın devam etmesi için ne gibi tesirleri olduğu, gün ve ayın hesaplanması, denizlerdeki hareketlerin idaresi gibi hususlar ele alınmıştır. Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, XXX. 21-22.

⁶⁹³ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 230; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 360

⁶⁹⁴ Abdulhamit Birişik, “Nâziât Suresi”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII. 451

⁶⁹⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 493; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI. 304; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X. 122; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXXI. 26; Elmalılı, burada nâziât ve nâşidât lafızlarıyla ilgili anlamları sıralarken, bunların “melekler” veya en geniş anlamıyla “kuvvetler” olabileceğini söylemiş, bu iki lafız için bunların dışındaki manaları zâhir bulmamıştır. Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII. 5552-5556.

⁶⁹⁶ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III. 230; İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Kur’ân*, s. 512; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXXI. 27

Ferrâ, “bu ayetler işitenin malumudur” demiştir. Yemin edilen hangi varlık olursa olsun onun insanoğlu ile irtibatlıdır. Allah, insana gök kubbe altında yaşama nimeti vermiş ve semayı yıldızlarla süslemiştir.⁶⁹⁷ Varlıklara yeminle te’kîd edilen husus, Kıyâmetin kopacağına ilanı ile beraber iyilik ve kötülük peşinde koşan insanların ahiretteki varacakları mekânların haber verilmesidir.⁶⁹⁸ “*fe’l-müdebbirâti emrâ*”dan maksat, dört büyük melek ve onların yaptığı işlerdir. Cibrîl vahiyle, Mikâil yağmur ve bitkilerle, İsrâfîl sûrla, ölüm meleği ruhları bedenden almakla görevlidirler.⁶⁹⁹ İçtimaî tefsir anlayışının temsilcilerinden Mustafa el-Merâğî (ö. 1952), bu suredeki kasemlerle ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: “Allah, burada mahlûkatından bazı sınıflara yemin etmiştir. Bu yemin edilen şeyler üzerinde düşünürsek iki durum ortaya çıkar: Birincisi, bu gibi şeyleri insanların gözlerinde çok büyüttükleri ve hatta ay, güneş, vb. mahlûkata ibadet ettikleri, hâlbuki bu varlıklar, bir halden diğerine geçen ve Allah’ın mahlûku olduğuna delalet eden şeylerdir. Kaldı ki, yok olan, zeval bulan varlıklar ibadete layık olmaz. İkincisi bu gibi varlıkların faydalarından gafil olan insanların dikkatinin bu yöne çekilmiş, bu nesnelerin yaratıcının sanatını ve yüceliğini gösteren birer delil oldukları ortaya konulmuştur.”⁷⁰⁰ Yemin edilen varlıklar, kâinatın Allah’ın kontrolünde bir düzen içerisinde varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Yine yeminlerden hareket Yemin edilen varlıklar, Allah’ın varlığının birer şahidi durumundadır. Bütün uyarılara rağmen Hz. Peygamber’e karşı çıkanlar, yeryüzünde taşkınlık yapan Firavun ve benzerlerinin akıbetlerine baksınlar. Çünkü akıbet, inanç ve fiil cinsindendir. İlgili ayette kasem edilen varlık, kevnî ayetlerden yıldız veya melekler olabilir. Yemin cümlelerin arkasından kıyâmetin halleri hatırlatılmıştır. Yeminden sonra kıyâmete işaret edilmesi, cevabı kendiliğinden açığa çıkarmaktadır. Cevap olarak takdir edilen “müşriklerin uzak görmelerine rağmen tekrar dirilmenin gerçekleşecek olmasıdır” Daha önce firavun da diriltileceğine inanmadı. O, Hz. Musa’yı yalanladı ve her türlü aşırılığa başvurdu. Şimdi Hz. Peygamber’e karşı çıkan müşrikler de aynı aşırılık

⁶⁹⁷ Mülk 67/5.

⁶⁹⁸ Birişik, “Nâziât Suresi” *DİA*, XXXII. 451.

⁶⁹⁹ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, V. 277; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXXI. 27.

⁷⁰⁰ Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, XXX. 23.

içindedirler. Surenin başındaki kasem nesneleriyle muksemun aleyh'in irtibatı, dünya ve ahiret âleminin rabbi Allah'tır, hükmüne ulaşılmasıdır.

Hâkka suresindeki 69/38-43. ayetlerde genel bir ifade kullanılmış görülebilen ve görülemeyenlerle yemin edilmiştir, “*Felâ üksimu bimâ tübsirûn ve mâ lâ tübsirûn innehû le kavlü resûlin kerîm ve mâ hüve bi kavli şâir, kalîlen mâ tezekkerûn, tenzîlün min rabbi'l-âlemîn*” (Ey müşrikler!) Görebildiğiniz ve göremediğiniz şeylere yeminle söylüyorum ki bu Kur'an şanlı-şerefli bir elçinin dilinden dökülen bir kelimedir. Dolayısıyla o bir şair sözü değildir. Ne var ki siz bu gerçeğe hiç inanmıyorsunuz. (Bilin ki) o kâhin sözü de değildir. Aman siz bunu hiç düşünmüyorsunuz. O âlemlerin rabbi Allah katından indirilmiştir) şeklinde tüm mahlûkata yemin edilmiştir. Burada müşahade olunan veya olunamayan tüm mahlûka yemin söz konusudur “Görülen ve görülmeyen” ifadesi ülvîyyâtı, süflîyyâtı, dünya ve ahireti, melekleri, cinleri, insanı, arşı, kürsiyi hâsılı tüm mahlûkatı içine almaktadır. Zira bunların hepsi Allah'ın kudretinin ve rubûbiyetinin delilleridir. Ayrıca bu kasemin zımnında görünen ve görünmeyen şeylerde Hz. Peygamber'in sıdkına, getirdiği vahyin şair, mecnun ve kâhin sözü değil Allah katından olduğuna delil vardır.⁷⁰¹ Muksemun bih, “görülen ve görülmeyendir”. Kasemin cevabı ise, “Bu Kur'an şanlı-şerefli bir elçinin sözüdür”.⁷⁰² kısımdır. Kur'an'ın söz olarak elçiye (Cebrail'e) nispeti Allah'ın sözü olmasından kinayedir. Elçi kendisinden bir şey katmadan kendisiyle gönderilen söz veya emaneti aynen nakil ve tebliğ ile mükelleftir. Ayet grubunun sonunda bu söz açılarak “O, âlemlerin rabbi Allah katından indirilmiştir.” şeklinde asıl hüküm bildirilmiştir.

İncelediğimiz tüm örneklerde görüldüğü üzere, Allah İslâm'ın esasları ve Hz. Peygamber'in doğruluğuna kendi zatı ile beraber mahlûkatı şahit kılmaktadır. Zaten yerde ve gökte olanlar, tek Allah'ın mülkü olduğuna şahitlik etmektedir.⁷⁰³ Bu açık yeminler, insanları yemin edilenler üzerinde tefekküre davet ettiği kadar yeminin cevabı olarak gelen yeminin diğer öge ve unsurunun da hesaba katılması gereğini hatırlatmaktadır. Yeminin cevabını (muksemun aleyh) hesaba katmadan yeminin anlaşılması hem güç hem de güç eksik

⁷⁰¹ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 264.

⁷⁰² İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 266.

⁷⁰³ Âl-i İmrân 3/18.

anlayışa götürmesi muhtemel bir durumdur. Kur'an üslûbunda önemli bir yere sahip olan yemin konusunda ilgili kısımlar arasındaki irtibatı kurmak da gerekmektedir.

3.2.2.7. Hz. Peygamber'e Kasem Emri

Kur'an'da yer verilen kasem üslûbundan birisi de Allah'ın Hz. Peygamber'den yemin etmesini istemesidir. Bu tür yeminlerde Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e nasıl yemin etmesi gerektiğini öğretmektedir. Bu yeminler, “*Kul îy ve rabbî*” ve “*Kul belâ ve rabbî*” ifadeleriyle gelmektedir.

Yunus suresinde; “*Kul îy rabbî*” (De ki Evet rabbime yeminle söylüyorum ki)⁷⁰⁴ şeklindeki bir yemin kalıbı ile kasem edilmiştir. Yemininin cevabı aynı ayette “O azap şüphe götürmez bir gerçektir ve siz (bu hal üzere devam ettiğiniz sürece) ondan asla kurtulamayacaksınız” şeklinde gelmektedir. Burada da ahiret azabı ve oradaki hesap hatırlatılarak dikkat çekilmiş ve yemin te'kîdiyle insanın dünya hayatındaki sorumluluğu vurgulanmıştır. Özel olarak yeminlerde ve genel olarak Kur'an'ın tamamında sürekli dünya ve ahiret ilgisi kurulmakta ve bu iki hayata dikkat çekilmektedir.

Sebe' 34/3. ayette geçen “*Kul Belâ ve Rabbî*” (Ey Peygamber!) De ki onlara: Yoo geçmiş ve geleceğe dair her şeyi bilen rabbime yeminle söylüyorum ki)⁷⁰⁵ ifadesinde, “îy” lafzı yerine aynı anlama gelen “belâ” lafzı kullanılmıştır. Bu ayetin başında müşrikler, “*Biz kıyâmet, diriliş ve hesap diye bir şeyle asla karşılaşmayacağız*” şeklindeki inkârlarına, yeminle “Kıyâmet ve ölümden sonra diriliş gerçeğiyle mutlaka yüzleşeceksiniz” şeklinde cevap verilmiştir. Burada onların ahirete dair yanlış inançları açıklanmış ve yemin te'kîdiyle ölümden sonra dirilişin vuku bulacağı belirtilmiştir. İlgili ayette Allah'ın gaybı bilmesinin iki hususa işaret ettiğini belirten Elmalılı'ya göre, biri geleceği haber verilen saatin ne vakit gerçekleşeceğini yalnız O'nun bildiği; diğeri ise dağılmış, toprağa karışmış insan parçalarının bir araya getirilmesine dair bilginin de O'na ait olduğudur.⁷⁰⁶

⁷⁰⁴ Yunus 10/53.

⁷⁰⁵ Sebe' 34/3.

⁷⁰⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI. 3943. Sebe' suresinin üçüncü ayetinin son kısmı mealen şöyledir: “Göklerde ve yerde zerre kadar bir şey bile O'nun bilgisi dışında değildir. Zerreden

Teğâbûn, 64/7. ayette de “*Kul Belâ ve Rabbî*” (De ki onlara: Yoo Rabbime andolsun ki) yemininden sonra, ayetin devamında “Kesinlikle dirileceksiniz. İşte o zaman Allah size yaptığınız her şeyi bildirip hak ettiğiniz karşılığı verecektir. Bu Allah için pek kolay bir iştir.” denilmiş ve hem yemin hem de cevabı aynı ayette gelmiştir. Bu ayetlerden ölümün bir son olmadığı, aksine yeni bir hayatın başlangıcı olduğu, ölümle başlayan hayatın dünya yaşantısıyla irtibatlı olduğu, zira orada dünyada nasıl yaşandığının hesabının sorulacağı ve bu hesap neticesinde ahiretteki hayatının ona göre şekilleneceği şeklinde çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bu surenin Medenî olduğu⁷⁰⁷ kabul edilirse ilgili ayetin de müşriklere hitap ettiği düşünülürse aralarını nasıl telif edeceğiz. Medine döneminde içerde münafıklar olduğu gibi Medine dışında da müşriklerin varlığından bahsedilebiliriz. Ayrıca Kur’an surelerinin Mekkî ve Medenî oluşlarına dair kesin çizgilerin olmadığı hususu da ayrı bir değerlendirmedir.

Hz. Peygamber’e yemin etmesi emredilen ayetlerde ortak ifade “evet” anlamına gelen “belâ ve îy” lafızlarıdır. Bu kalıp yeminlerin mukseksemun bihi ise “rab” olarak gelmiştir. Bu çeşit yeminlerde Allah’ın bizzat kendisinin değil de “sen söyle” şeklindeki yemin çeşidi farklı bir vurguyu ortaya koymaktadır. Yemin kalıplarının farklılığı ve burada kasemin Hz. Peygamber’e söylenmesinin izahı, Kur’an’ın şifahi olmasından kaynaklandığını dile getirebiliriz. Sözlü hitap olarak niteleyebileceğimiz Kur’an mesajını, Allah’ı tenzih ederek canlı konuşma sırasında duruma göre muhatabın anlayışına uygun ifade kalıplarının seçilmesine benzetebiliriz. Zira muhatapla bizzat konuşmak ona değer verildiğinin bir nişanesi olduğu kadar kendisinin konuşma imkânı olduğu halde biriyle konuşmayı başkasına havale etmek, üçüncü şahsa olumsuz bir tavır iletisi olarak da görülebilir. Söz konusu yemin üslubundan bu tarzdaki yeminlerin muhatabının genel itibarıyla müşrik veya münafıklar olduğu anlaşılmaktadır. Allah kendisine şirk koşan, aynı zamanda elçisine karşı gelen, ona eziyet edenlere gazabını yansıtan bir hitap şekli kullanmıştır. Hz.

daha küçük ve daha büyük ne varsa hepsi O’nun sonsuz ve sınırsız ilminde (Levh-i Mahfûz’da) mevcuttur.”

⁷⁰⁷ Elmalılı, *Hak Dini*, VII. 4994.

Peygamber'in yemin etmesiyle ilgili ayetlerin ortak cevapları inkârcılara kıyâmet ve ahiret hayatının varlığının hatırlatılmasıdır.⁷⁰⁸

3.3. Kıssalarda Kasem

Kur'an kıssalarının özelliği, geniş hal tercümelerine girilmeden, zaman ve mekândan âri bir anlatım tarzıdır. Kıssalarda asıl mesele, peygamberlerin Allah'a davet mücadeleleri ortaya konurken ortak noktalara dikkat çekmektir. Kur'an, açıklamalarında hangi misali getirirse getirsin esas hedef hidayet açısından yol göstermedir. Kasem konusunun da Kur'an'da geniş olarak yer almasının hedefinde bu gayenin olduğu bir gerçektir. Çalışmamızın bu kısmında Kur'an kıssalarındaki kasemlerden bazı örnekleri ele alıp incelemeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

3.3.1. Âdem'in Oğulları

Kur'an'ın ifadesine göre Hz. Âdem'in iki oğlu Allah'a kurban sunmak istemiş, bu hususta samimi olanın (Hâbil) kurbanı kabul edilmiş, diğerinin (Kâbil) kabul edilmemişti. Buna içerleyen Kâbil, diğer kardeşine "ahdim olsun seni öldüreceğim" dedi. Burada Kâbil, Hâbil'e karşı niyetini kasem ile pekiştirerek o fiili yapmada ne kadar kararlı olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık Hâbil, âlemlerin rabbi Allah'tan korktuğunu ve kendisine el kaldıramayacağını söylemiştir.⁷⁰⁹ Hâbil'in bu sözü, kardeşine Allah'ı hatırlatarak onu bu çirkin işten vazgeçirmeye yönelik bir gaye içermektedir. Hâbil, amellerin kabulünde Allah'a olan bağlılığın (ittikâ) gereğini açıklamıştır. Ayrıca ahdi bozmanın ve zülmün kötülükle neticeleneciğini hatırlatmıştır.⁷¹⁰ Habil kardeşine yaptığı bu uyarılarda böyle bir iş yaptığına ve bu günahı işlediğin takdirde Allah'ın cezasıyla karşılaşacağını da ısrarla belirtmiştir. Fakat kardeşi onu dinlemeyerek kendisini öldürmüş ve kendine

⁷⁰⁸ Kasem ifadeleri "kâlû belâ ve rabbînâ" şeklinde de geçmektedir. Bkz. En'am 6/30; Ahkâf 46/34. A'râf 7/172. ayete göre, "Allah, insanları babalarının sulblerinden varlık âlemine çıkarırken onlara 'elestü birabbiküm' (Ben sizin rabbiniz değil miyim?) diye sormuş, onlar da, 'kâlû belâ ve şehidnâ' (Elbette rabbimizsin, biz buna şahitlik ederiz) diye karşılık vermişlerdir.

⁷⁰⁹ Bkz. Mâide 5/27-29.

⁷¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII. 317, 319-320.

yazık etmişti.⁷¹¹ Bu ayetlerin bağlamında Ehl-i Kitaba (Yahudiler) mesaj bulunmaktadır. Kabile, babasının peygamber olmasında fayda sağlamadığı gibi Yahudilerin peygamber soyundan olma iddiaları bir şey sağlamayacaktır.⁷¹² Çünkü onlar Allah’a verdikleri ahdi bozmuşlardır.

3.3.2. Hz. İbrahim

Hz. İbrahim, her peygamber gibi insanlar arasında şirk yerine tevhidi ikame etmek istemiştir. Önce kavminine tevhidi sözle ızhâr etmiş sonra sözü fiille tamamlayarak putlarını kırmıştır.⁷¹³ “Andolsun ki biz Musa’dan çok önce İbrahim’e de izleyeceği yolu göstermiştik. Çünkü biz onun Tevhid inancı uğrunda mücadele vereceğini biliyorduk.”⁷¹⁴ Hz. İbrahim kavminin Allah’ı bırakıp putlara tapmasına içerlemiş ve o putları kıracağına yemin etmişti. “*Ve-tallâhi le-ekîdenne ba’de en tüvellû müdbirîn*” (Bu arada İbrahim içten içe şöyle dedi: “Ahdim olsun, siz gittikten sonra putlarınıza öyle bir oyun edeceğim ki)⁷¹⁵ Hz. İbrahim kavminin bu yanlış yoldan dönmeyeceğini anlayınca, onları başka türlü ikna yolunun olmadığını da görünce putları kırmaya karar vermiş ve kararlılığını da yemin ile te’kîd etmiştir. Çünkü yemin gerekçesi genellikle muhatabın söyleneni kabul etmemesiyle alakalıdır.

3.3.3. Hz. Yusuf

Kenan’da baş gösteren yiyecek sıkıntısından dolayı Hz. Yusuf’un kardeşleri, cömert olarak duydukları Mısır Aziz’inden yardım almak için Mısır’a gittiler. Hz. Yusuf, kardeşlerini tanıdı, ancak belli etmedi. Dönüşlerinde onların haberi olmadan öz kardeşinin yükünün içine kıymetli bir su tası koydurttu. Onlar yola çıkmışlardı ki, arkalarından bir kişi “Hükümdarın su tasını/kupasını kaybettik, onu arıyoruz...” diye seslendi. Yusuf’un kardeşleri “Vallahi biz bu memlekete hırsızlık, yankesicilik gibi işler yapmak için gelmedik. Bunu siz de pekâlâ biliyorsunuz. Ayrıca biz hırsız falan değiliz.”

⁷¹¹ Mâide 5/30.

⁷¹² Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XI. 208.

⁷¹³ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XII. 182.

⁷¹⁴ Enbiyâ 21/51.

⁷¹⁵ Enbiyâ 21/57.

dediler.⁷¹⁶ Yusuf'un kardeşleri kendilerini zan altında bırakan bu aramayı reddetmek için her inanan gibi onlar da Allah'ı şahit tutmak suretiyle "tallâhi" diyerek yemin etmişlerdir. Böylece üzerlerindeki bu ithamı uzaklaştırmak istemişlerdir. Çünkü kendilerini hırsızlıkla suçlayan kimseleri ikna etmenin yeminden başka bir yolu yoktu. Nitekim yukarıda ifade edildiği üzere insanın bir hususu anlatırken muhatabının kabul etmeme yönündeki direnci karşısında ilk başvuracağı yöntem ve ifade üslûbu yemindir. Adeta yemin burada bir can simidi gibi devreye girmektedir. Zemahşerî, buradaki yeminin taacüb manasında olduğunu söylemiştir. Zira bu yemini eden kardeşler bizim halimizi siz bildiniz, biz hırsızlık yapabilir miyiz diye durumlarını yeminle ortaya koymuşlardır.⁷¹⁷ Kıssanın devam eden kısımlarında Hz. Yusuf'un kardeşleri yine "tallahi" diyerek babalarını ikna etmeye ve kendilerine inandırmaya çalışmışlardır. Hz. Yakup, "Vah Yusuf'um" deyip ah-ı figan ediyordu. Oğulları ona, "Baba! Vallahi, sen 'Yusuf'um' diye diye kederinden eriyeceksin yahut ölüp gideceksin"⁷¹⁸ dediler. Yakub'un oğulları babalarının Yusuf'a karşı hasretinden kendisini yiyip bitirdiğini görünce onu sakinleştirmek için yemine başvurmuşlardır. Kıssanın bir yerinde Hz. Yusuf kendisini tanıtmış ve "Evet ben Yusuf'um, işte bu da kardeşim." dedi ve ekledi: Gerçekten Allah bize lütufta bulundu. Yusuf'un kardeşleri, "Vallahi tüm samimiyetimizle söylüyoruz" dediler. Allah hakikaten seni bizden üstün kılmış. Gerçekten bizler çok yanlış işler yapmışız."⁷¹⁹ Kıssanın devamında Hz. Yakub'un "Vallahi ben Yusuf'un kokusunu alıyorum" demesine karşılık "Onun yanındaki kişiler, "Vallahi, senin o eski alışkanlığın/şaşkınlığın devam ediyor"⁷²⁰ dediler. Hz. Yakub'un etrafında bulunanlar, onun Hz. Yusuf hakkındaki sözünü kabul etmediklerini yeminleriyle pekiştirmek istemişlerdir.

3.3.4. Sihirbazlar

Hz. Musa ile Firavun, davalarını ispat etmek amacıyla belli bir gün için anlaştılar, o gün geldiğinde Firavun, Hz. Musa'nın karşısına sihirbazlarını

⁷¹⁶ Yûsuf 12/70-73.

⁷¹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III. 308.

⁷¹⁸ Yûsuf 12/85.

⁷¹⁹ Yûsuf 12/90-91.

⁷²⁰ Yûsuf 12/94-95.

çıkardı. “Sihirbazlar iplerini ve değneklerini yere attılar ve ‘Firavun’un şerefine yemin deriz ki mutlaka biz galip geleceğiz’ diye haykırdılar.”⁷²¹ Kıssa uzun bir anlatımı içermektedir. Ancak biz burada sihirbazların yemini hususunu açıklayacağız. Firavun, Hz. Musa’ya meydan okurken sihirbazlarına güveniyordu. Sihirbazların onun hakkından geleceğine kesin gözüyle bakmaktaydı. Çünkü Hz. Musa’yı da aynı şekilde bir sihirbaz olarak görmekteydi. Kararlaştırılan gün geldiğinde sihirbazlar tam bir itminan içerisinde “Firavnun’un izzetine, şerefine” yemin ettiler. Yemin edilen şeyin kutsal ve herkesin itibar edebileceği nesneler olması gerekmektedir. Cahiliye anlayışında yemin nesnesi, doğrudan veya dolaylı tapındıkları şeyler veya kendilerinde yine tapındıklarıyla alakası olan zaman ve mekânlardır. İşte Firavnun’un sihirbazları da kendilerince en kutsal varlık olan ve ilah konumunda gördükleri Firavun’a yani yöneticilerine yemin etmiş ve bunu yaparken kendi zanlarınca galip geleceklerini te’yîd etmişlerdir. Hz. Musa ve sihirbazların bu karşılaşmaları Hz. Musa’nın zaferiyle sonuçlanmış, sihirbazlar da Hz. Musa’nın doğru söylediğine inanmışlardır.⁷²²

3.3.5. Cennette Bir Mümin

Müminler cennette sohbet ederken içlerinden birisi, dirilişe inanmayan bir arkadaşını hatırlayıp onun ne durumda olduğunu merak ederek cehenneme baktığında arkadaşını cehennem ateşinin ortasında gördü ve “Bunun üzerine ona şöyle seslenecek: Vallahi az kalsın dünyada iken beni de mahvedecektin. Rabbim bana lütfedip doğru yolu göstermeseydi şimdi ben de cehennemi boylayanlar arasında olacaktım.”⁷²³ Kur’an üslûbunda ahiret âlemine göç eden kimselerin de dünyada yaşayan kimseler gibi konuştuklarını öğrenmekteyiz. Kur’an ahirete göçmüş birinin konuşmasını dünyada yaşayan insanın anlayabileceği ifadelerle vermektedir. Nitekim cennete girmiş bir kimsenin ağzından yeminle ifade edilen husus, dünyada iken kötülükler peşinde koşan arkadaşına uymuş olsaydı, kendisinin de cehennemde olabileceğidir. Mesaj

⁷²¹ Şuarâ 26/44.

⁷²² Bkz. A’râf 7/109-125.

⁷²³ Sâffât 37/50-57. Kur’an’dan yüz çevirmesine sebep olan arkadaşıyla birlikte getirildiğinde o kimse pişmanlığını, “‘Keşke seninle aramızda doğu ile batı kadar uzak bir mesafe olsaydı. Meğer sen ne kötü bir arkadaşmışsın!’ (Zuhuf 43/38) diye ifade edecektir.

henüz dünyada yaşayanlardır.⁷²⁴ O halde insan kiminle arkadaşlık yaptığına dikkat etmelidir. “Kim Rahman’ın zikrinden (Kur’an’dan) yüz çevirirse biz ona şeytanı, şeytan tabiatlı birini musallat ederiz; böylece o şeytan onun yoldaşı olur”⁷²⁵ buyuran Allah, “insanların kalplerine vesvese veren sinsi şeytanın, gerek cin gerek insan cinsinden”⁷²⁶ olabileceğini açıkça beyan etmiştir. Bu uyarılara dikkate almayıp şeytanı arkadaş edinen müşrikler cehennemde, “Vallahi biz dünyada iken büsbütün dalalet içindeymişiz”⁷²⁷ diyerek birbirlerini, tapındıkları nesneleri ve şeytanı suçlayacaklar, fakat o esnadaki pişmanlık kimseye fayda vermeyecektir. Kur’an’da geçen peygamber ve müminlerin yeminleri incelendiğinde muksemun bih’in Allah olduğu görülür, onlar, Allah’ın zatının dışındaki mahlûkatla yemin etmemişlerdir.

3.3.6. Bahçe Sahipleri

Bahçe sahipleri ürünlerinin olgunlaştığı bir zamanda kimseye haber vermeden erkenden gidip o ürünleri devşirmek istediler. “Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte bahçelerindeki ürünleri devşirecekleri hususunda söz birliği etmişler, “inşallah (Allah izin verirse)” demeye gerek görmemişlerdi.”⁷²⁸ Kıssanın devamında Allah’ın onları sınadığından habersiz bir şekilde bahçelerine gitmek üzere yollara düşmüşler, “sakın fakirler duymasın!” diye de birbirine ihtarda bulunmuşlardır. Bahçelerine gidip onun mahvolduğunu görünce tanıyamamışlar, yanlış bir yere geldiklerini düşünmüşlerdi. Sonra meseleyi anlayarak sırandıklarının farkına varmışlar, sonunda da Allah’a iltica etmişlerdir.⁷²⁹ Burada yemin lafzı “iz *aksamû*” şeklinde gelmiş olup ürünleri devşirecekleri sırrını dışarı yansıtmamaları konusunda birbirlerine kesin tembihte bulunmuşlardır. Yemin, hem iyilik hem de kötülükler için yapılmaktadır. Önemli olan yeminle desteklenen söz ve davranışların iyilikler getirmesi ve iyiliklere kapı açmasıdır.

⁷²⁴ Yâsîn 36/70.

⁷²⁵ Zuhrûf 43/36.

⁷²⁶ Nâs 114/4-6.

⁷²⁷ Suarâ 26/97.

⁷²⁸ Kalem, 68/17-18.

⁷²⁹ Kalem 19-32.

3.3.7. İblîs

İblîs lafzı, şiddetli zorluktan doğan üzüntüdür. Bu durumda olana “eblese” denir. İblîs kelimesinin buradan türediği söylenmektedir.⁷³⁰

Hız. Âdem’in yaratılmasıyla beraber, İblîs/şeytanla insan arasındaki mücadele başlamış görünmektedir. Allah’ın ilk insana secde (varlığını ve üstünlüğünü kabul etme) emrine muhalefet eden şeytan,⁷³¹ kendi yaratılışının üstün olduğu düşüncesinden hareketle⁷³² insana düşmanlığını ilan etmiştir. Allah’tan diriliş gününe kadar yaşamak için mühlet isteyen şeytana bu mühlet verilmiştir.⁷³³ İlk fırsatta Hız. Âdem ve Havva’ya karşı yemin ederek, “ben sizin iyiliğinizi istiyorum” diye onları kandırmıştır.⁷³⁴ Kıyâmet gününe kadar mühlet aldığı takdirde, insanların çoğunu kendine bent edeceği hususunda yemin etmiştir.⁷³⁵ Ancak İblîs, “Senin şanına yeminle söylüyorum ki tüm insanları yoldan çıkaracağım. Ancak sana yürekten bağlı, ihlâslı kulların hariç; (çünkü onlar üzerinde yaptırım gücü yoktur)”⁷³⁶ diyerek Allah’a yürekten bağlı insanları kandırmaya gücünün yetmeyeceğini de itiraf etmiştir. İblîs’in bu isyanına ve insanları sırat-ı müstakîmden saptıracağını söylemesine ve bu iddiasında “*fe bi-izzetike*” diyerek Allah’ın yüceliğine yemin edip isyanını ve inkârını en uç noktaya taşımıştır. İblîs’in bu isyanına Allah, kesinkes “Ama bilesin ki benim şu vaadim de mutlak doğrudur; Cehennemi seninle ve sana uyan insanların tümüyle dolduracağım”⁷³⁷ şeklinde mukabelede bulunmuştur.

İblîs’in sözlerinin Allah katında bir değeri olmamasına rağmen o, sözlerine destek vermek için yemine başvurmuştur. Kur’an üslûbu içerisinde onun sözleri ve yeminleri böylece zikredilmiştir. Bunun izahını dildeki konuşma üslûbu içerisinde anlamak mümkündür. Kur’an’da, Allah’ın ve

⁷³⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 60. En’âm 6/44, Rûm 30/12 ve 49. ayetlerde “yüblisü, müblisûn, le müblisûn” lafızları ümitsizlik anlamına gelmektedir. Bu anlamlardan hareketle İblîs, Allah’ın rahmetinden ümidini kestiğinden insanları da aynı duruma düşürmeye çalışan kötülüklerin kaynağı oluvermiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Ali Osman Ateş, *Kur’ân ve Hadislere Göre Şeytan*, İstanbul 1996, s. 21-22.

⁷³¹ Bakara 2/34; A’râf 7/11.

⁷³² A’râf 7/12.

⁷³³ A’râf 7/14-15.

⁷³⁴ “Ben size iyiliğiniz için öğüt veren biriyim” diye de yeminler etti.” (A’râf 7/21).

⁷³⁵ İsrâ 17/62. Şeytan, Allah’a kaşı isyanında kendisini azdırılmasına karşı, O’nun doğru yolunda oturacağını ve insanları o yoldan döndüreceğini yeminle söylemektedir (A’râf 7/16).

⁷³⁶ Sâd 38/82-83.

⁷³⁷ Sâd 38/84-85.

peygamberlerin yemininden bahsettiği gibi; kendi iddialarını güçlendirmek için İblîs, müşrik ve münafık gibi kimselerin kötülük adına yemin ettiklerini de haber vermektedir. Ahiret âleminde de dünya hayatı sahnesi gibi bir kısım insanların yemin ettikleri ayrıca konu edilmektedir.

Önceki bölümde anlatılanlar hakkında bir değerlendirme yapmak gerekirse, Kur'an vahyinde geniş bir yer tutan kasem, Allah'ın yemin ettiği “muksemin bih” açısından bakıldığında kendi zatı ve mahlûkatı olmak üzere üzere iki kısımda incelenebilir. Kasem edenler açısından incelediğimizde Allah, peygamberler başta olmak üzere bazı kimselerin ve İblis'in yemin ettiklerini gözlemlemekteyiz. Yeminlerin sure bağlamındaki rolleri, o surenin iniş zamanındaki olaylarla birebir ilgilidir. Allah'ın zatına yeminle ilgili incelediğimiz örneklerde, “muksemin bih” Nahl suresindeki “tallâhi” örneği dışında diğer ayetlerde “Rab” şeklinde gelmiştir.⁷³⁸ Bu türle ilgili yeminlerin cevabı Hz. Peygamber'e itaat; Mekî surelerde ise ölümden sonra diriliş, hesaptan ve cehennem sakındırma şeklindedir. Allah'ın mahlûkata dair yemininde, yemin edilen nesneler insanların gördüğü ve bir kısmına dokunduğu şeylerdir. Bu surelerdeki kasem formatında “muksemin bih” değişse de “muksemin aleyh”in değişmediği görülmektedir. Yeminle hedeflenen, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin gerçekliğidir. Mekân olarak Mescid-i Haram örneğinde olduğu gibi bir yere, zamana kutsallık ve değer veren yine Allah'tır. Allah'ın yer ve gök (kâinat), kâinatın içindekilerden bahsetmesinin sebebi, onların insanı ilgilendirmesi ve onun yaşamını etkilemesidir. Tazim hususunda her varlık Allah'ın mahlûku olması hasebiyle değerlidir. Bu hususta Ferâhî, bir yönden bakarak varlıklara kasem edilmesinin, onların taziminden ziyade şahitliğini gösterdiğini düşünmektedir. Sözelimi yer ve göktekiler kaseme vasıta kılınmışsa Kur'an'ın birçok yerinde o varlıkların Allah'a ait oldukları çok kere ifade edilmiştir. Nitekim bir takım nesnelerin kasemde zikredilmesi, tevhide işaret eden bir anlam taşımaktadır.⁷³⁹ Kur'an'da yedi kat göklerin “mükemmel bir uyum ve ahenk içinde” yaratılması

⁷³⁸ Allah'ın zatına ilişkin kasem ayetleri için bkz. Nisâ 4/65; Hicr 15/92; Nahl 16/56, 63; Meryem 19/68; Zâriyât 51/23; Meâric 70/40.

⁷³⁹ Ferâhî, *İm'ân*, s. 45.

ve “Rahman’ın yaratmasında hiçbir kusur, hiçbir uyumsuzluk göremezsin!”⁷⁴⁰ Şeklindeki uyarı, yaratılma işini Rahman’a bağlamakta ve her yaratılmışın O’na işaret ettiğini haber vermektedir. Bununla birlikte tevhid vurgusu da taşımaktadır.

Bir diğer grup ayetlerde yeminin işaret ettiği konu, kıyâmet ve ahvalidir. Ahiret hayatına vurgu yapılmış, özellikle ahiret hayatına inanmayanların akıbetinin cehennemle sonlanacağı kasemlerle pekiştirilmiştir.⁷⁴¹ Bu tür yeminlerin soyut bir alana yönelik te’kîdî, somut ve müşahhas nesnelerle yapıyor olması, insanı düşünmeye sevk etmesi açısından önemlidir.

Bazı surelerde⁷⁴² “muksemun aleyh” olarak Kur’an’ın Allah tarafından gönderilen ilâhî kelimeler olduğu farklı ifadelerle dile getirilmiştir. Yeminin te’kîd ettiği haberlerden de anlaşılacağı üzere istidlâl ve delâlet özelliğinin öne çıktığı görülmektedir. Kur’an’ın aklî mu’cize olduğu da düşünülürse ayetler üzerinde tefekkür ve tezekkür insana iç derinliği sağlayacaktır.

Kasemlerin değerlendirilmesinde genel bir hedeften bahsedileceği gibi her yeminin ayrı bir anlamı ve maksadı üzerinde de durulabilir. Kur’an’daki tekrarların farklı ayetler olduğu ve dolayısıyla her birinin farklı anlamlar içerdiği yönündeki anlayış yeminler için de geçerlidir. Sözelimi, Âdiyat suresindeki kasem, hayvanlardaki faydaya işaret etmektedir. Benzer şekilde Tîn suresindeki kasem de hem yiyecek olarak kullanılmasındaki faydaya hem de bu nesnelerin yetiştiği yerlerin kutsallığı ve peygamberlerin ortak mesajlara sahip olduğuna işaret etmektedir.

Allah’ın Hz. Peygamber’e yemin etmesini emrettiği kasem “*Kul îy ve rabbî*”⁷⁴³ ve “*Kul belâ ve rabbî*”⁷⁴⁴ ifadeleri formatındadır. Bu tür yeminlerin cevabında ölümden sonra diriliş, hesap ve ahiret azabı konularına yer verilmiştir. Mahlûkatın yaptığı kasemler ise Kur’an kıssalarında

⁷⁴⁰ Mülk 67/3-4.

⁷⁴¹ Muksemun aleyh “ahiret” olan sure ve ayetler: Kâf 50/1; Zâriyât 51/ 1-4; Tû, 52/ 1-6; Müddessir 74/33-34; Kıyâme 75/1-2; Mürselât 77/1-5; Nâziât 79/1-5; İnşikâk 84/16-18; Burûc 85/1-3; Fecr 89/1-4.

⁷⁴² Muksemun aleyh’in “Kur’an’ın hak oluşuna” dair ayetler: Sâd 38/1; Duhân 44/2; Zuhârîf 43/2; Vâkıa 56/75; Hâkka 69/38-39; Tekvîr 81/15-18; Târik 86/1.

⁷⁴³ Yûnus 10/53

⁷⁴⁴ Sebe 34/3; Teğâbün 64/7.

zikredilmişlerdir. Kıssalardaki yemin örneklerini veren kimseler, kendi haklılıklarını yeminle kanıtlamak ve pekiştirmek istemişlerdir.

BÖLÜM IV

KUR'AN'DAKİ KASEMLERİN SEBEPLERİ, HEDEFLERİ VE NETİCELERİ

4.1. Allah'ın Kasem Etmesi

Allah'ın kasem etme meselesinde birtakım görüşler ileri sürülmüştür. Bu konuyla ilgili görüşlerde iki temel yaklaşım söz konusudur. Birincisi, “Allah niçin yemin etsin ki?! O'nun sözü zaten te'kîde mahal bırakmayacak kadar güçlü ve açıktır.” şeklinde, diğeri de, “yemin etme hususunda Allah'ın iradesi sınırlandırılmaz. O dilediğine dilediği şekilde yemin eder.” şeklindedir. Birinci görüşü savunanların argümanları şöyle özetlenebilir:

- 1) Mahlûkata dair yeminler Allah'ın yüceliğine uygun düşmez. Eğer Allah'ın bu şekilde yemin ettiği kabul edilirse O'nun bu konudaki sözünü bizzat kendisinin aşağıladığı bir makama indirgemiş oluruz.⁷⁴⁵
- 2) Yemin, tevhid, meâd ve risalet gibi temel iman esasları üzerine olduğuna göre inkâr edenlerin ayrıca bu hususta delil istemeleri yemini faydasız kılar. Şayet yemin inkâr edenlere yönelikse zaten onlar söylenene inanmamakta; müminler içinse onlar zaten yemine ihtiyaç duymadan inanmaktadırlar.
- 3) Yemin edilen şeyler büyük bir saygınlık ve yüceliği gerektirdiğinden Allah'ın mahlûkata yemini caiz değildir.

İkinci görüşü savunanların argümanları da şöyledir:

- 1) Yeminler bizzat ilgili mahlûkata yapılmıştır. Aksini düşünmek zahirin hilafına hareket etmek olur.
- 2) Allah, “Semaya ve onu bina edene yemin olsun ki” deyip “vav”ı semâ kelimesinin başına getirmiş ve “onu bina etme” ifadesini kaseme atfetmiştir.
- 3) Allah'ın bu tür varlıklara yemin edişindeki hikmet, onların şerefli oluşuna dikkat çekme olabileceği gibi mahlûka yemin vasıtasıyla kendi

⁷⁴⁵ Kalem 68/10: (Ey Peygamber!) Sen sen ol, durmadan yemin ederek yalanlarını örtmeye çalışan aşağılık kimseye boyun eğme!

zatını da kastetmiş olabilir. Şayet kendisine yemin edilen varlıklardan maksat melekler ise bu ifade tarzıyla onların derecelerinin yüksekliğine işaret edilmiş de olabilir.

Fahreddîn er-Râzî Allah'ın kaseminden maksadın muhatabı ikna olmadığı görüşündedir. Zira Allah yakînî delillerle tevhidi, kıyâmet ve dirilişin doğruluğunu açıklamış ve delilleri açıklanan hususlar sonradan yeminlerle te'kîd edilmiştir. Nitekim Sâffât suresinde sıralanan yemin ifadelerini müteakiben zikredilen, “Gerçekten sizin ilahınız birdir”⁷⁴⁶ ayetindeki hükmün doğruluğunu, “O, göklerin ve yerin ve bunların arasında ne varsa hepsinin rabbidir”⁷⁴⁷ şeklindeki ayet ispat etmektedir.⁷⁴⁸ Kur'an'ın indiği dili konuşan insanların kasem üslûbunu yadırgamadıkları âşikârdır. Mahlûka yemin, sorumlu bir varlık olan insanın bu âleme dikkatlerini çekmektir. Bu bakımdan Kur'an'daki yemin ifadeleri, vahiy mesajının tabiri caizse ayaklarının yere bastığını ve muhatap bulunduğunu göstermektedir.⁷⁴⁹

Kur'an'da yeminlerin bulunmasının sebebi, insanların günlük konuşmalarında sözlerini pekiştirmek için bu lafız ve edatları kullanıyor olmalarından kaynaklandığını düşünebiliriz. Esasında Kur'an, insanı muhatap almış ve ona anlayacağı bir dil ve üslupla seslenmiştir. Diğer taraftan müşrikler, Allah'ın yemin etmesini yadırgamamışlardır. Bu durumu bir acizlik ve sadece bir ikna metodu olarak anlasalardı, bu hususta da Kur'an'a saldırmaktan çekinmezlerdi. Fahreddîn er-Râzî Allah'ın yemin etme meselesi hususunda görüşlerini şu şekilde beyan etmiştir.

- 1) Araplar, yalan yere yemin etmekten sakınırlardı. Hz. Peygamber'in Kur'an'dan tebliğ ettiği yeminleri duyduklarında ilahlarının onu çarpacağını düşündüler. Bunun olmadığını görmeleri onları bu konuda ümitsizliğe sevk etti ve Hz. Peygamber'in durumunu güçlendirdi.
- 2) Tartışan iki taraftan biri diğerini delillerle susturursa, karşı taraf yine de kabul etmeye yanaşmadığında, haklı olan kimse “İş söylediğim gibidir.

⁷⁴⁶ Sâffât 37/4.

⁷⁴⁷ Sâffât 37/5.

⁷⁴⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XXVI. 117-118; Suyûtî, *el-İtkân*, II. 169; Ferâhî, *İm'ân*, s. 27-30.

⁷⁴⁹ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 5.

Bu durumda yemin etmekten başka çare kalmadı” der. Hz. Peygamber’in durumu da böyledir. O, deliller ileri sürdüğü halde müşrikler inanmamakta ısrar etmişlerdir. Müşriklerin bu tavrı karşısında çare olarak yemin kalmıştır.

- 3) Bu sırf bir yemin değil, aynı zamanda yemin şeklinde gelmiş birer delildir.⁷⁵⁰

Müslümanlar açısından Allah’tan başkası adına yemin etmenin yasaklandığı aşikâr olduğu halde Allah’ın kendi zatının dışındaki şeylere yemin etmesi nasıl anlaşılacaktır. Suyûtî, bu konudaki farklı düşünceleri telîf ederek “bu kasemlerde muzafın hazfedildiği, aslında kasem edilen şeylerin başında “rab” lafzının olduğu, tevhide aykırı olmayan önceden beri Arapların kasem için kullandıkları lafızların kullanıldığı ve esasen mahlûkatın varlığı Allah’ın yaratıcı olduğuna delalet eden bir durumdur”⁷⁵¹ diyerek izah etmiştir. Ferâhî bu meseleyle ilgili olarak, “yeminlerin Kur’an’daki bazı kavramların kullanılmasına benzediğini” düşünmektedir. Bazı kavramlar, Allah veya kulun kullanımına göre farklı anlamlar içerir. Bu bağlamda, “salât” kavramı kul hakkında kullanıldığında “dua,” Allah hakkında kullanıldığında “rahmet” anlamı taşımaktadır. “Şükür” kelimesi, kul için “nimetin itirafı”, Allah hakkında kullanıldığında “kulun yaptığı iyiliklerin kabulü” şeklinde anlaşılmaktadır. Ferâhî, “Allah’ın yemininde, yemin edilen mahlûkatın tazim ve tebcil edilmesinin söz konusu olmadığı” görüşündedir. Bu sebeple Allah’ın yaptığı yeminler, içerik, anlam, hedef ve sonuç bakımından O’nun yüceliğine uygun olarak anlaşılmalıdır. Aynı zamanda Ferâhî, “yeminlerin kendi içinde ta’zîm anlamı içermediğini, Allah’ın yüce kudretine birer delil teşkil ettiğini” düşünmektedir. Yine ona göre, muksemin bih olan lafızlar söylenmek istenen haberlerin doğruluğuna delalet eden ve doğruluğunu ispat eden işaret ve alâmetleri içermektedir. İnsanların yemini, ta’zîm ve takdîs anlamı içerisinde değerlendirmeye tabi tutmaları yanlış anlayışlarının bir sonucudur.⁷⁵² Mevdûdi de bu mesele de Ferâhî ile aynı doğrultuda düşünmekte ve görüşlerini “Allah,

⁷⁵⁰ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XXVI. 39-40.

⁷⁵¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, III. 180; Suyûtî, *el-İtkân*, II. 170.

⁷⁵² Ferâhî, *İm’ân*, s. 83-84; Yılmaz, “Aksamu’l-Kur’ân Bağlamında ‘Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?’ Sorularını Yeniden Düşünmek”, s. 136

mahlûkattan bir şeye yemin ettiğinde o şeyin büyüklüğü, kemali ve garabetinden dolayı değil, söz konusu meseleyi ispatlamak için yemin edilen şeyin delil olarak ileri sürülmektedir.” şeklindeki ifadeleriyle açıklamaktadır.⁷⁵³

Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî'ye (ö. 465/1072) göre Allah, şahadet veya yeminle hüccetin kemali ve te'kîdini murat etmiştir. Nitekim hüküm iki şeyden biri olan ya şahitlikle ya da yeminle neticelenir; Allah'ın sözüne karşı hiçbir delil ileri sürülmesin diye Allah, her ikisini de belirtir. Şahadete örnek olarak Âl-i İmrân, 3/18. ayetini, yemine örnek olarak da Yunus, 10/53. ayetini göstermiştir. Şehadetle ilgili örnekteki ayette kendinden başka ilah olmadığına şahitlik etmiş ve muhatap için aksini savunacak hiçbir delil bırakmamıştır. Yeminle ilgili gösterdiği ayet, “Evet rabbime yeminle söylüyorum ki o azap şüphe götürmez bir gerçektir ve siz (bu hal üzere gittiğiniz sürece) ondan asla kurtulamayacaksınız” şeklindedir. Bu örneklerden anlaşılan husus, cevap durumundaki ve aynı zamanda yeminin hedefindeki müşrikleri bekleyen ahiret hayatındaki akıbetidir. Yemin, bu cevabı kesinkes te'kîd etmiştir. Buna göre Kur'an'daki yeminler, insanların yeminlerinden farklı olarak başlı başına bir takım delillerdir. Kuşeyrî'ye göre yemin, bir şeyin ya faziletinden ya da faydasından dolayı yapılır. Faydasından dolayı yapılan yemine “ûn ve zeytini”, faziletine işaret eden yemine ise, Tûr-i Sinâ ve emin belde Mekke misal verilebilir.⁷⁵⁴ Ancak burada zikredilen fazilet ve menfaat Allah için değil, kullara yöneliktir. Çoğu kez insanlar, Allah'ın yeminle verdiği örneklerden hareket ederek somut anlamlar çıkarma yoluna gitmişlerdir. Oysa Allah, bu tür ifadeleri insanların doğru düşünüp tefekkür etmelerine vesile kılmıştır. Aslında bu yeminlerle vurgulanan O'nun katında muhteşemi yaratmakla basiti yaratmak arasında bir farkın olmadığıdır. Eşyaya farklı değerleri yükleyen insandır. Çünkü ondan faydalanacak ve zararından korunacak da, ondan etkilenecek de odur.⁷⁵⁵ Kur'an'ın anlatımdaki tüm örnekleri insanın hidayetine yönelik açıklamalardır. Yeminler de bu gayeden varestedir.

Allah'ın mahlûkatından bazılarına yemin etmiş olması, bir kısım insanların onları gözlerinde büyüterek ibadet edecek hale getirmiş olmalarını

⁷⁵³ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII. 222.

⁷⁵⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, III. 41-42; Suyûtî, *el-İtkân*, II. 169.

⁷⁵⁵ Yılmaz, “Aksamu'l-Kur'ân Bağlamında...”, s. 144-145.

bertaraf etmektir. Örnek olarak Allah'ın ay, güneş ve yıldızla yemin etmesinin maksadı, müşriklerin bunları yüce görüp ibadet etmelerinin asılsızlığını ortaya koymaktır. Merâğî, bu husustaki görüşünü Kur'an'ın tüm anlatımlarının hedefinde tevhid olmasına dayandırmıştır. Mahlûkat ne kadar büyük ve insan için erişilmez olursa olsun hepsi Allah'ın mülküdür. Yalnız ve sadece ibadete layık olan Allah'tır.⁷⁵⁶ Bu husustaki bir başka yorumda kendisiyle yemin edilen şeyle, cevabı durumundaki haber arasında (muksemun aleyh) sıkı bir ilginin olmasıdır.⁷⁵⁷ O halde her yemin bütün kısımları kendi içerisinde bir anlam bütünlüğüne sahiptir.

İbn Kayyim, "Allah, sıfatlarıyla mevsuf olan mukaddes zatına, zat ve sıfatlarının gereği olan ayetlerine veya ayetlerinin azametini gösteren mahlûkata yemin etmiştir"⁷⁵⁸ derken, Kur'an'daki yeminlerde O'nun zatına, zat ve sıfatlarının gereği olan fiillerine ve sair mahlûkata yemin edildiğini belirtmiştir. Ayrıca bu tür yemin formu öteden beri Arapların değer verdikleri, aşına olup kullandıkları yemin şekilleridir. Yeminler, yemin edenin değer verdiği şeyler üzerinden olacağı gerçeğinden hareketle Allah'ın mahlûkata yemin etmesi, yaratıcının yaratmadaki hikmet ve yüceliğine birer alâmet yönünde bir çıkarım da yapılabilir.⁷⁵⁹ Allah'ın yemini hususunda şu görüşler öne çıkmaktadır: Allah'ın mahlûkata yemininde muksemun bih'in önüne "Rab" lafzı takdir edilir. Diğer bir görüş, Allah, dilediğini yapar ve dilediği şekilde yemin eder. Başka bir görüş, kendileriyle yemin edilen şeylerin önemini vurgulamak için yemin edilmiştir.⁷⁶⁰ O halde Allah'ın yemin etmesi muhatabı iknadan aciz kaldığı için değil, insanların dil ve kültürü içerisinde alışa geldikleri ve kullandıkları te'kîd metotlarından birisi olduğu için kullanılmıştır.

Kur'an'daki yeminler de Kur'anî kelimelerdir. Kur'an, Allah'ın mutlak iradesi ve kelam sıfatının tecellisidir. Kelâmullah olarak yeminler, Kur'an'ın

⁷⁵⁶ Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, XXX. 23

⁷⁵⁷ Ebüssu'ûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, V. 196-197.

⁷⁵⁸ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 5.

⁷⁵⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, III. 41-42; Kırca, "Aksâmü'l-Kur'ân", *DİA*, II. 290; Tayyib Okıç, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, İstanbul 1995. s. 97; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Üsülü*, Ankara 1988, s. 169; Turan, "Kur'ân-ı Kerim'deki Yeminler (Aksâmü'l-Kur'ân)", s. 97; Şen, *Kur'ân-ı Kerim'de Tekrarlar, Yeminler ve Mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi*, s. 144.

⁷⁶⁰ İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 26-27, 40; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV. 303.

diğer ayetleri gibi insana hitap etmektedir. Allah'ın yemin etmesi hususunda farklı görüşleri telif etmek gerekirse buradaki esas mesele, Allah'ın yemin etmesinde O'na biçilen roldür. Allah'ın yeminini bir insanın yemini gibi değil, ancak bu yeminleri insan düşüncesine indirgenmiş bir kelâmullah olarak kabul etmek daha yerinde olur kanısındayız. Böyle kabul edersek Allah'ın yemin ettiği nesnelere insanların nasıl baktığı, o nesnelerle onların ilgileri, menfaatleri söz konu edilecektir. İnsana kendilerinin icat ettikleri harflerle ve tüm konuşma üslûbu ile hitab eden Allah, adeta insanın frekansından yine insana konuşmaktadır. Bu açıdan yeminlerden insanüstü bir takım anlamlar, şifreler çıkarmanın isabetsiz olduğu kanısındayız. Yemin ederken insan hangi amacı güdüyorsa Kur'an'daki yeminlerin de öyle anlaşılmasında bir mahsur olmadığını düşünmekteyiz. Bu sebeple yeminlerde muksemun bih ve hatta muksemun aleyh'in durumuna göre te'kîd, ta'zîm, delil, delâlet, işaret, ibret, menfaat, şahit olma gibi gayelerin olması da doğaldır. Bu anlatımların hepsinin hedefinde tevhidin olduğu açıkça görülmektedir.

Allah'ın kase m etme meselesinde diğer semavî dinlerin de İslam'la ortak noktalarının olduğunu görmekteyiz. Yahudilikte Allah yemin ederken sağ elini havaya kaldırmış, kendi ismine, kuvvetine, Hz. Yakub'un azamet ve saltanatına; Hıristiyanlıkta da sadece kendi üzerine yemin etmiştir. İslam'da ise Allah, şahadet ve gayb âleminin varlıkları (yıldızlar, güneş, ay, gece, gündüz, sabah, fecr, bazı şehirler ve yemişler, rüzgâr, v.s) üzerine yemin etmiştir.⁷⁶¹

4.2. Kase min Hedefi

Kur'an'ın amacı, tevhid merkezli dinî anlayışı Hz. Peygamber örneğinde ortaya koymaktır. Yeminlerin gayesinin Kur'an'ın genel gayesinden ayrı olmayacağı gerçeğinden hareketle konuyu ele aldığımızda daha isabetli bir neticeye varmamız mümkün olacaktır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Kur'an'ın ana konularını besleyen tâli konular bulunmaktadır. Ana konuların anlaşılabilmesi için onları destekleyen diğer konulara ihtiyaç bulunduğu ndan tüm konuları bütünleştirerek Kur'an'ı anlamaya çalışmak en doğru metottur. Kur'an'ın hedefi insanın hidayeti olduğuna göre yeminlerin gayesini bundan

⁷⁶¹ Nermin Öztürk, *İlâhî Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam) Yemin, Keffaret, Kurban*, Konya 2008. s. 67.

uzak görmemek gerekir. Yemin, insanların kalbinde tesir meydana getiren hidayete giden yolda etkin bir role sahip bir iletişim aracıdır. Gönüllere hitabeden Kur'an'ın üslûbu içerisinde yeminin kullanılması Allah'ın kullarını çok iyi tanıdığını göstermektedir.⁷⁶² Başında kasem bulunan bir sureyi okumaya başlayan kimsenin dikkati, önce kasem edilen şeyler üzerinde odaklanacak ve sonra yeminin hedefine yönelecektir. Bu dikkat, sure bütünlüğünde anlatılan konulara daha fazla ilgiyi artıracaktır. Kur'an üslûbundaki yeminlerin muhatabın durumuna göre az veya çok üzerinde etki edeceği; zihnindeki kuşku ve şüpheleri bertaraf etmede yardımcı olacağında şüphe yoktur. Her dil ve kültürde rastlandığı gibi, Arap dilinde de farkında olarak veya olmayarak adeta her meselede yeminin kullanıldığı görülmektedir. Allah, Kur'an'ın ilk muhataplarının inatçı olması sebebiyle bazı surelerde onların çok önemseydiği yemine yer vermiştir. Yeminlerin gayesiyle ilgili görüşleri sıralayacak olursak;

- 1) Muhatabın şüphesini gidermek için “Muksemun aleyh” hakkında verilen haberin doğruluğunu te’kîd eder. İnkâr şüphesi olan yerde yeminin devreye girip haberi te’kîd etmesi anlatıma güzellik kattığı kadar muhatabın iknası için de güzel bir metottur. Kur'an'daki yemin, hüccetin kemali ve te’kîdi için getirilmiştir. Zira her hüküm ve haber, şahadet veya yeminden birine ihtiyaç duyar. Allah, kudret ve vahdaniyeti üzerine hüccetinin kemalini gösteren kesin deliller getirmiştir. Diğer taraftan yemini zikrederek, kıyâmeti inkâr edenlere hiçbir hüccet bırakmamıştır. Bu görüşü te’kîd eden Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî, “Allah'ın kasemi, Kur'an dilinin eksiksiz olması ve manayı te’kîd etmek için gelmiştir. Zira hüküm ya şahadet ya da kasemle neticelenir. Allah, inkârcılara söyleyecek söz kalmaması için Kur'an'da ikisini de zikretmiştir”⁷⁶³ demektedir.
- 2) Yeminle, muksemun bih'in büyüklüğüne işaret edildiği gibi aynı zamanda salt bir te’kîd unsuru da olabilir. Bu durum, kasemin anlam bağlamından anlaşılır. Bu düşünce, “Allah ancak büyük bir iş için

⁷⁶² Mülk 67/14.

⁷⁶³ Zerkeşî, *el-Burhân*, III. 40.

yemin etmiştir” anlayışından kaynaklanmaktadır. Müfessirler, özellikle yemin edilen şeylerin fazileti hakkında bir dizi açıklamalar yapmışlardır. Fakat yeminde hedefin sadece yemin edilenlerin büyüklüğü ve fazileti olmadığı açıktır.

- 3) Muksemin bih, tefekkür eden bir kimse açısından ilmî bir hükme ulaşabileceği yüce ayetlere delâlet edecek bir delil olabilir. Ayetler dikkatle takip edildiğinde yemin edilenle muksemin aleyh’in irtibatı ortaya çıkacak ve yeminlerdeki kevnî ayetlerin hedefinde Allah’ın rububiyetine, vahdaniyetine, ilmine ışık tuttuğu ve aynı zamanda Hz. Peygamber’in nübüvvetini ispat ettiği anlaşılabacaktır. Yeminlerdeki “muksemin bih”ler şahit tutularak, Allah’ın birliği, gücü, yaratıcı ve yarattıklarını tedbir edici oluşu, öldükten sonra dirilmenin, hesabın hak olduğu beyan edilmiştir.
- 4) Hz. Peygamber’e yönelik yeminin amacı onun Allah nezdindeki konumu ve değerine işaret etmesi mümkündür. Nitekim Allah, onu nasıl yetiştirdiğini, koruduğunu, onu tercih etmesini ve önceki sıkıntılı hallerinden nasıl kurtardığını Duhâ suresinde sevgi, şefkât ve merhametle hatırlatarak yemine konu etmiştir.⁷⁶⁴

“Kasemin Kur’an’da bulunuş gayesi, bir yönüyle Kur’an’ın indiği toplumun belagat ve dil anlayışıyla ilgili, bir diğer yönüyle de Kur’an’ın hakikatlerini kuvvetlendirerek anlatmak için, zaman zaman, böyle bir üslûbu seçmiş olmasıyla alakalıdır. Kasemlerin keyfiyetini, Kur’an’da bulunan diğer hususiyetler cümlesinden saymak lazımdır”⁷⁶⁵ diye anlamayı, yeminin hedefi açısından doğru bir perspektif yakalamak olarak kabul edebiliriz. Bu bağlamda yeminin bir diğer hedefi de “kendisiyle yemin edilen ve cevabı durumundaki kısımları birleştirmek suretiyle sözün etkili olmasını sağlamak” olduğu söylenebilir. Yeminlerin etkileyici ve sözü kuvvetlendirici olmasına bakarak yeminle ayetlerin muhatap üzerinde adeta baskı uyguladığını düşünmek uzak bir ihtimaldir. Ancak Allah’ın kendisiyle yemin ettiklerini (muksemin bih)

⁷⁶⁴ Meydânî, *Kavâid*, 463-464; Ebu’l-Futûh, *Üslûbu’t-Tevkîl fi’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, s. 239.

⁷⁶⁵ Kılıç, *Yemin Olsun ki*, s. 18-19.

inanmayanların aleyhine şahit tutmuş olması muhtemeldir.⁷⁶⁶ Allah'ın ilâhî hakikatleri kasem etmek suretiyle te'kîd etmesi, bu hakikatlere inanmayanları cezalandıracağına kasem ettiği şeyleri şahid tutması demektir. Böylece hem kendi zatını hem de tüm mahlûkatı şahit tutarak, ölümün, sorgu-sualin, haşrın, cezanın hak olduğu ve bu gerçeklerden yüz çevirmenin insanı hüsrana uğratacağını beyan etmek istemiştir. Öyleyse kasem vakıası O'nun (Kur'an'ın) kemalini tamamlayıcı bir işlev görmektedir. Bizleri peşinden sürüklemesi gereken de kasemin te'kîd ettiği hakikattir. Sonuç olarak Allah yemine muhtaç değildir. Aynı zamanda hakikatlerinin doğruluğu da şüpheli değildir ki onları yeminle doğrulamaya çalışsın. Yeminin keyfiyeti insanların gönüllerinde derin bir tesir icra etmesi bakımından tüm bu kasem edilen şeyler şahit tutularak, Allah'ın insana yönelik bir hidayet delilidir.⁷⁶⁷ Yemin üslûbu, şifâhî iletişime ağırlık veren toplumda ayrı bir eğitim aracıdır. Kur'an'ın bütününde olduğu gibi, yeminlerde de asıl hedef insanların yanlış inançlardan vazgeçmeleri yönünde eğitilmeleridir. Nitekim gök cisimlerine dair Kur'an'daki yeminlerin her bir gök cisminin Allah'ın mahlûku olduğuna işaret etmesi, cahiliye Araplarının gök cisimleri hakkındaki yanlış bilgilerinden dolayı onları kutsal sayıp tapınmalarına engel olmaya yarayan bir yöntem olduğunu söyleyebiliriz. Vahyin ilk gayesi tevhihtir. Açık yeminlerin Mekkî surelerde olması da gayenin tevhid olduğunun anlaşılması bakımından önemlidir. Netice itibariyle, yeminleri Kur'an eğitim metodunun bir parçası olarak değerlendirmenin sağlıklı olduğunu düşünmekteyiz. Bu metotta yeminler, te'kîd, istidlal, tazim, dikkat çekme işlevine sahiptir. Bu manada tek bir yemin örneğinin ele alınıp yeminlerin gaye ve hedefinin onun üzerinden belirlenmeye çalışılmasının doğru olmadığı gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir.

Bazı oryantalistler özellikle Mekkî ayetlerdeki şiirsel akıcılık ve yeminlerin bulunmasından dolayı Hz. Peygamberin bu üslubu kâhinlerden aldığını ve bu anlatımla mücadele gücünü artırmak istediğini iddia

⁷⁶⁶ Ferâhî, Yemin edilen şeyle (muksemun bih) yeminin hedeflediği şey (muksemun aleyh) arasında bir ilgi vardır. Ancak bu ilgi, ne yemin edilen şeyi yüceltmek ne de kendisine yemin edilen şeyi desteklemek değil, yeminle bir delil ve şahit sunmaktır. Kur'an'daki yeminler kanıt türünden yeminlerdir. Ferâhî bu görüşlerini Kur'an ayetlerinin siyak ve sibak olarak birbirini tamamlayan ve açıklayan özelliğinin kabulüne dayandırmıştır. Bkz. Ferâhî, *İm'ân*, s. 32; Öztürk, "Abdülhamîd el-Ferâhî'nin 'Kur'an'daki Yeminler' Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme", s. 38; Coşkun, "Aksâmu'l-Kur'an...", s. 46-47.

⁷⁶⁷ Sadık Kılıç, *Yemin Olsun ki*, s. 19.

etmişlerdir.⁷⁶⁸ Hâlbuki Kur'an, cahiliyedeki yeminle beraber birçok sosyal âdeti alarak onları tevhide uygun hale gitirmiş ve kendine has kılmıştır.

Kanaatimizce yeminlerlerinin hedefini Kur'an'ın genel amacı içerisinde değerlendirilmelidir. Kur'an'ın ana amacı insanı yaratıcıya yöneltmek olduğuna göre yeminler de bu amacın gerisinde değildir

4.3. Kasem İfadelerinin Muhatap Üzerindeki Etkisi

Hem tek hem de çok tanrılı dinlerde yemin nesnesi öncelikle tanrı, daha sonra da kutsallığına inanılan objelerdir.⁷⁶⁹ Cahiliye Arapları politeist bir inanç içerisinde oldukları için yeminlerini tanrılara veya onlara yakın kutsallık attettikleri yerlere ederlerdi. Bu sebeple yemin ederken içinde putlarının bulunduğu Kâbe gibi kutsal mekânlar tercihlerinde birinci derecede rol oynamıştır. Ayrıca Allah'a, atalarının adına ve kutsal saydıkları diğer nesnelere yemin ederek yeminlerinin tesirini artırmak istemişlerdir. Kâhinler ise daha çok tabiat varlıklarına yemin etmeyi tercih etmişlerdir.⁷⁷⁰ Cahiliye Arapları, söze kuvvet vermek veya bir ağız alışkanlığı olarak sözleri arasında yemin lafzını kullanmışlardır. Daha önce de zikri geçtiği üzere, kendisiyle yemin edilenler herkesçe malum olan ve kutsallığı veya bir şekilde değeri kabul edilen şeylerdir. Esasen cahiliye, haniflik ve tevhid binasını zedeleyen unsurların peyda olduğu bir dönemdir; İslam ise bu binayı özgün ve aslî yapısına kavuşturmayı hedefleyen bir renovasyon dönemidir.⁷⁷¹ Cahiliye kendine has bir inanç, adet ve gelenek oluşturmuştur. Cahiliyedeki yemin şekilleri de bu anlayış doğrultusunda uygulamaya konmuştur. Cahiliye toplumunda yeminin bozulmasına bir takım yaptırımlar getirilmiştir. Bunlardan biri, halkın önünde elbisesinin bazı kısımlarını koparıp yırtmasıdır.⁷⁷²

⁷⁶⁸ Öztürk, "Abdülhamîd el-Ferâhî'nin 'Kur'an'daki Yeminler' Adlı Çalışması Üzerine Bir Değerlendirme", s. 55-56. Râzî, Zâriyat suresindeki yemin hakkında açıklama yaparken, müşriklerin delil hususunda Hz. Peygamber'in kendilerine galip geldiğini kabul ettiklerini ancak bunu münakaşa gücüne bağladıklarını zikretmektedir. Onlar, cedelde galip gelmek ve onları susturmak için Hz. Peygamber'in yemine başvurduğunu iddia ediyorlardı. Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXVIII. 193.

⁷⁶⁹ Öztürk, "İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban", s. 168.

⁷⁷⁰ Ferâhî, *İm'ân*, s. 62-66; Pedersen, "Kasem", *İA*. VI. 375; Toprak, "Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler", s. 77; Gedikoğlu, *Arap Dilinde Kasem*, s. 15.

⁷⁷¹ Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, s. 17.

⁷⁷² Pedersen, "Kasem". *İA*. VI. 377; Öztürk, "İlahî Dinlerde Yemin, Keffâret ve Kurban", s. 169.

İslâmî dönemde de yemin lafzı kullanılmaya devam etmiştir. İslâm, yeni esaslar getirirken cahiliye dönemi söz ve davranışlarına ait her ne varsa hepsini ortadan kaldırmamıştır. İslâm, tevhid ve temel ahlâk kurallarına aykırı olmayan sosyal davranışları olduğu gibi bırakmıştır. İncelediğimiz ayetlerde, yeminin insan üzerinde etkisinin olduğu inkâr edilmez bir gerçektir. Bu etki yemin eden ve yemin edilen kimseler arasında ortaklıklar. Yemin ifadelerinde inançla iç içe olmuş bir durum söz konusu olduğundan, insanın dindarlık algısına göre etkisinin az veya çok olmasından söz edilebilir. Kur'an'ın ifadeleri genel itibarıyla indiği dönemin hususiliğinin ötesinde genellemeler içerir. Sözelimi Allah yere ve göklere yemin ederek peşinden başka hususlar sıralamaktadır. Bunu dinleyen az veya çok yemin ve işaret ettiği hususa dikkat kesilecektir. Yeminin tabiatında muhatabı ikna anlayışı bulunmaktadır. Ancak yeminde ikna meselesini Allah'a yakıştırmayanlar, Kur'an'daki yeminlerin, şahit getirmek ve istidlal olduğu düşüncesini ileri sürerler. Ancak, Kur'an'ın hedefinde insanları hidayete yönlendirmek olduğuna göre bilindik metot kullanılarak deliller ortaya serilmek istenmiştir.

Yemin eden kimse, karşısındakini ikna gücüne göre etkileme kapasitesine sahiptir. Bu yüzden yemin, haberin doğru olduğuna muhatabı inandırmak için her zaman başvurulmuş bir metottur. Sözün muhatap üzerinde etkili olabilmesi için yeminle beraber o kimsenin kabul edebileceği şeyleri şahit getirmek mantıklı bir etkileme yoludur. İnsanlar arasında güven duygusu zedelendiği zaman bir takım ikna metotlarına başvurma zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkar. Tarih boyunca insanlar arasındaki anlaşmalarda bir şekilde yemin devreye girmiştir. Bugün de insanların günlük alışkanlık veya zorunlu yeminlerinin yanında mahkemelerde, mütercimlik işlerinde yemin ayrı bir yere sahiptir. Bu yüzden yemin, fert ve toplum üzerinde her zaman tesiri olan bir ifade ve davranış unsurudur.

4.4. Kasemin Fıkî Boyutları

Kasemin kuralcı (normatif) boyutundan fıkî hükümler ve sonuçları akla gelmektedir. Fıkîh, Müslüman'ın yaşaması gereken hayat pratikleridir. Bu bakımdan fıkîh yorumlarında somut kuralların olması kaçınılmaz bir durumdur. Bundan dolayı fıkîh kavramlar, boyutları kesin çizgilerle çizilmiş veya genel

bir çerçeveye oturtulmuş kurallar bütünü olarak görünmektedir. Çünkü normatiflik düşünce ve davranışa yön veren bir ilke ve nizamlar bütünüdür. Normatif kalıp, beraberinde objektifliği getirmektedir. Emredici değerler ve davranış standartları insanı, bir şeyin ne olduğundan öte nasıl olması gerektiği bir dizi durumla karşı karşıya bırakabilir. Bu yüzden, bir fıkıh terimi olarak “kasem” içerisinde pek çok kuralın olduğu bir sistemdir. Fıkıh bu kuralları, Kur’an ve sünneti yorumlayarak elde etmeye çalışır.

Yemin fikhî terim olarak, “azmetmek” ve “karar vermek anlamına gelmektedir. Çünkü yeminler, yemin eden kişinin bağımsız iradesi ile belirli bir şeyi yapma veya terk etme azim ve kararını ortaya koymaktır.”⁷⁷³ Yemin lafzı, “güç ve kuvvet” anlamı içermesi sebebiyle diğerine nispetle daha güçlü olan sağ ele de “yemin” denilmiştir. Yukarıda örneklerini gördüğümüz, Allah’ın kendi zatına ve mahlûkuna yaptığı yeminler Allah’a mahsustur. Müslüman ancak, Allah’ın zatına, isim veya sıfatlarından birine yemin edebilir.⁷⁷⁴ Bunun dışındaki dini figürlere yemin edemez. Hz. Peygamber, “Yemin edecek kimse Allah dışında hiçbir şey üzerine yemin etmesin”⁷⁷⁵ buyurarak bu konuda bir çerçeve çizmiştir. Âlimler, Allah’a yapılan yeminin dışında başka objelere yapılan yeminlerin gerçekte yemin olarak değerlendirilmeyeceğini ve hatta bu şekilde yemin eden kimsenin yeminini bozsa bile “hânis” olmayacağını söylemişlerdir.⁷⁷⁶ Aslında yemin mubah olmakla beraber İslâm hukukçuları yemine karşı ihtiyatlı davranmışlar, Allah’ın isminin anılarak gereksiz yere yapılan yemini kerih görmüşler ve hatta Müslümanlar arasında yemin

⁷⁷³ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe ve dğr., İstanbul 1994, IV. 197.

⁷⁷⁴ Pedersen, “Kasem”, *İA*, VI. 377. Peygambere yemin etmek, yalnız bazı hanbelîler tarafından kabul edilmiş, fakat diğerlerince müteber sayılmamıştır. (aynı yer). “Yemin vallahi, billâhi, tallâhi; rahmana yemin olsun ki; canım elinde bulunan Allah’a yemin olsun ki, Allah’ın kudreti üzerine yemin ederim ki ifadeleriyle yapılır. Allah’ın kelam sıfatından kaynaklandığı için Kur’ân-ı Kerim üzerine yemin de geçerli sayılmıştır. Allah’ın isim ve sıfatlarından rab, mevlâ, melik gibi insanlar için de kullanılabilenler üzerine yemin etmenin geçerliliği ise bazı alimlerce niyete bağlanmıştır.” Boynukalın, “Yemin”, *DİA*, XLII. 417. Ayrıca Allah’ın Râhîm, Hâlik, Râzık isimleriyle, Allah kastedilerek, Şems, Mevcûd, Âlîm, Hay gibi isimlerle de kasemin tahakkuk edeceği belirtilmiştir. Bkz. Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, IX. 430-433.

⁷⁷⁵ Nesâî, “Eymân” 4. Hz. Ömer’den gelen bir rivayette, “Ben babama yemin ettiğimde Rasulullah bana: Babalarınıza ve tağuta yemin etmeyin. Şayet yemin edecekseniz Allah’a yemin edin” şeklinde uyardığını nakleder. Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, VIII. 143. Başka bir rivayette ve aynı konuda Hz. Peygamber, “Tağutlarla ve babalarınızla yemin etmeyin” diye uyarmıştır. Buhârî, “Eymân”, 4; Müslim, “Eymân” 6; Nesâî, “Eymân” 10. Yemin “Vallahi, billahi, tallahi, canım elinde olan Allah’a yemin olsun ki” şeklinde olursa İslâm bunlara cevaz verilmiştir. Mahlûkata yemini ise caiz görmemiştir.

⁷⁷⁶ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-Sanâ’i’*, IV 3.

etmeyenler daha faziletli olarak kabul edilmiştir. İmam Şafiî “Yüce Allah’ın adına ne doğru ne yalan hiç yemin etmiş değilim”⁷⁷⁷ sözleriyle bu konudaki hassasiyetini belirtmektedir. Nitekim Allah, hiçbir iyiliğe sebep olmayacaksa yeminlere Allah’ın siper yapılmasını yasaklamıştır.⁷⁷⁸ Dil ve İslam hukuku âlimleri arasındaki ihtilaf, dil âlimlerinin haberi te’kîd eden her sözü kase saymalarıdır.⁷⁷⁹ Yemin ancak İslam ölçüsünde bir iyiliğin celbi ve bir kötülüğün terki için yapılır. İnsanlar haklılıklarını muhataba kabul ettirmek için yemine başvurmaktadırlar. Fakat bu hususta zamanla dil alışkanlığı olmakta, gerekli gereksiz her yerde yemin sıklıkla söylenen bir lafız olabilmektedir. Yeminde haklılığını ispat için Allah’ın adını kullanan kimsenin bu iletişimden her zaman sonuç alamadığı unutulmamalıdır. Yeminde Allah’ın adına gerekli saygı gösterilmezse, yemin ciddiyetten uzak kalır ve sözler dikkate alınmaz. Bu sebeple yemin konusunda da dinin kuralları dâhilinde hareket edilmelidir. Dinin sakındırdığı her şey de insanın iyilik ve maslahatı olduğu bilinmelidir.

İbn Ömer’den Hz. Peygamber’in “*Lâ ve mukallibi’l-kulûb*” (Hayır, kalpleri çevirene yemin olsun ki) şeklinde yemin ettiği aktarılmıştır.⁷⁸⁰ İbn Ömer’in bir başka rivayetinde Hz. Peygamber “*Ve eymu’llâh*” (Allah’a yemin ederim) şeklinde yemin etmiştir. Bununla birlikte Câbir b. Abdillâh’ın rivayetine göre “*Vellezî nefsi bi yedihî*” (Canım elinde olana yemin olsun ki) diye yemin etmiştir.⁷⁸¹ Ebû Hureyre’nin rivayet ettiği bir başka hadis de “*Vellezî nefsu Muhammed’in bi yedih*” (Muhammed’in nefsi elinde bulunana yemin ederim)⁷⁸² şeklindedir. Hz. Peygamber, bir başka yemininde “Ebû Kâsım’ın canı elinde olana yemin olsun ki”⁷⁸³ demiştir. Yine Hz. Peygamber’in, “Hayır! İbrahim’in rabbine yemin ederim”⁷⁸⁴ şeklinde de yemin ettiği olmuştur. Hz. Peygamber’in yeminlerinin Allah’ın zat ve sıfatlarına yapılmış olduğunu görmekteyiz. O, Allah’tan başkasıyla yapılan yeminleri menetmiştir. İbn Ömer’in naklettiği bir rivayette Hz. Peygamber, babasıyla yemin eden Ömer b. Hattab’a, “Şüphesiz Allah sizleri babalarınızla yemin

⁷⁷⁷ Şîrbînî, *Muğni’l-Muhtac*, IV. 325.

⁷⁷⁸ Bakara 2/224.

⁷⁷⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, III. 45

⁷⁸⁰ Buhârî, “Eymân” 3, “Kader” 13; İbn Mâce, “Keffâret” 1; Nesâî, “Eymân” 1.

⁷⁸¹ Buhârî, “Eymân” 3; İbn Mâce, “Keffâret” 1.

⁷⁸² Buhârî, “Eymân” 3.

⁷⁸³ Ebû Dâvûd, “Eymân” 11.

⁷⁸⁴ Buhârî, “Nikâh” 108; Müslim, “Fedâilu’s-Sahâbe” 80.

etmenizden nehyediyor. Artık kim yemin edecekse, Allah'ın adıyla yemin etsin yahut sussun" buyurmuştur.⁷⁸⁵ Müslüman, putlar adına yemin etmekten menedilmiş, bunların adına yemin ettiği takdirde "*Lâ ilâhe ille'llâh*" demesi emredilmiştir.⁷⁸⁶ Hz. Peygamber'in kullandığı yemin kalıplarından birisi de "Nefsime ve Muhammed'in nefesine sahip olana yemin ederim ki" şeklidir.⁷⁸⁷

4.5. Sosyal İlişkilerde Kasem

Sosyal içerikli olarak kabul edebileceğimiz yeminler, yukarıda örneklerini gördüğümüz üzere, Allah'ın kendi zatı da dâhil olmak üzere çeşitli nesnelere yaptığı yeminin dışında bir formdur. Bu ayetlerdeki yeminler peygamberler, müminler, münafıklar veya müşrikler tarafından yapılanlardır. Sözü edilecek ayetlerde yemin lafzıyla beraber yemin eden kimselerin tavırları da dile getirilmiş ve ortaya müspet veya menfi bir hüküm konmuştur. İslam, yeminin söylenmesine bir disiplin getirmiştir. Yemin ancak Allah'ın isim ve zati sıfatlarından birisi ile yapılabilir. Bunun dışındaki örfî yeminler, özel şartlara bağlanmıştır. Mesela Hz. Peygamber, babalar ve putlar üzerine yemin edilmemesini, yeminin ancak Allah adına yapılabileceğini ya da hiç yemin edilmemesini istemiştir.⁷⁸⁸ Hz. Peygamber'in bu uyarısından çıkan sonuç, yeminin İslam'ın temel anlayışına ve gelişindeki asıl gayesi olan tevhide uygun olmasıdır. Ayrıca her fırsatta yemine başvurulmaması da ayrı bir uyarıdır.

İslam, tevhide uygun sosyal meseleleri ıslah ederek bu gibi meselelerin toplum yaşantısı içinde kalmasında bir beis görmemiştir. İslam'ın kabul etmediği meseleler, tevhid ve insan menfaatine aykırı olanlardır. Allah'ın zimmeti, mîsâkı ve ahdi demek olan, diğer bir ifade ile Allah'a karşı bir mükellefiyeti kabul etmekten ibaret bulunan yemin, bunu yapan kimsenin bütün güç ve samimiyetini ifade eder ve o kimse, söylediği sözde bütün varlığını ortaya koymuş olur. Bu itibarla böyle bir ahde giren kişi, yalan söyler ve veya sözünü tutmazsa, hem kendi ruhunu mahvetmiş, hem de Allah'ı

⁷⁸⁵ Buhârî, "Eymân" 4; Müslim, "Eymân" 27.

⁷⁸⁶ Buhârî, "Eymân" 5; "Tefsîr" 65; Müslim, "Eymân" 27.

⁷⁸⁷ İbn Hanbel, *el-Müsne'd*, IV. 16; İbn Mâce "Kefaret" 1.

⁷⁸⁸ İbn Hanbel, *el-Müsne'd*, II. 7; Buhârî, "Şahâdet" 52; Tirmizî, "Nuzûr" 8.

gücendirmiş olur.⁷⁸⁹ Yemin Allah'ı şahit tutmak ve kişinin kendisini maddî ve manevî bir sorumluluk altına sokmasıdır.

4.5.1. Zina İsnadında Kasem (Mülâane)

Liân, sözlükte “kovmak, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmak” anlamına gelmektedir. Mülâene de “karşılıklı lanetleşme” demektir. Fıkıh terimi olarak lian, karsının zina ettiğini iddia eden kocanın hâkim huzurunda bunu yeminle teyit etmesi, kadının da kocasının yalan söylediğine ve kendisinin böyle bir suçu işlemediğine dair yemin etmesidir.⁷⁹⁰ Eşlerine zina isnadında bulunan kimselerin nasıl davranacaklarına dair Nûr 24/6-9. ayetlerde açıklık getirilmiştir.⁷⁹¹ Bu hususta kendilerinden başka şahit olmazsa hâkim huzurunda koca, dört defa Allah'ı şahit göstererek eşinin zina ettiğini, beşincide “*eğer yalan söylüyorsam Allah'ın laneti üzerime olsun*” demelidir. Zina ile suçlanan kadın kocasının yalan söylediğine ve kendisinin suçlu olmadığına dair dört defa yemin eder, beşincide, “eğer kocam doğru söylüyorsa Allah'ın gazabına uğrayayım” şeklinde yeminini tamamlar. Bu ayetlerdeki yemin lafzı “şahadet” kelimesiyle ifade edilmiştir. Zira bu kelime mecazî yemin lafızlardan biri sayılmıştır. Buradaki yemin, Allah'ı şahit tutma ve onun adıyla sözü kuvvetlendirme şekliyle varit olmuştur.

Mülâene ayetinin sebebi nüzulü olarak aktarılan rivayete göre, “Bir gün Hilal b. Ümeyye, Hz. Peygamber'e gelerek hanımına zina isnadında bulunmuş, Hz. Peygamber de bu hususta dört şahit getirmezsen zina iftira cezası (kazif cezası) uygulayacağını kendine bildirmiştir.”⁷⁹² İlgili ayetin hükmü dâhilinde eşleri hakkında zina isnadıyla gelip de dört şahit

⁷⁸⁹ Şahinoğlu, “Yemin”, *İA*. XIII. 384.

⁷⁹⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 451; M. Akif Aydın, “Liân”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII. 172.

⁷⁹¹ Mülâene ayetleri meâlen şöyledir: “Kocalar karılarına zina isnadında bulunur ve kendilerinden başka bir şahitte getiremezlerse, bu suçlamada bulunan koca (gerek iftira cezasından kurtulmak gerek karısından ayrılmak için) doğru söylediğine dair dört defa yemin etmelidir. Beşincide ise, ‘Eğer yalan söylüyorsam Allah'ın laneti üzerime olsun!’ demelidir. Zina ile suçlanana kadına gelince, bu durumdaki kadın, kocasının yalan söyleyip iftira ettiğine dair dört defa yemin ederse cezadan kurtulur. Beşincide ise, ‘Eğer kocam doğru söylüyorsa Allah'ın gazabına uğrayayım’ demelidir. Allah size bu şekilde litusta bulunup merhamet göstermeseydi haliniz nice olurdu?! Fakat O, tövbeleri çokça kabul eden, her şeyi yerli yerince yapıp edendir”. Nûr, 24/6-10.

⁷⁹² İbn Hanbel, *el-Müsne'd*, I. 273; Buhârî, “Şehâdet” 21; “Talâk” 28; Ebû Dâvûd, “Talâk” 27.

getiremeyenlerin karşılıklı lanetleşmeleri gerekir.⁷⁹³ Bu durumda kocaya kâzif cezası, kadına da zina cezası verilmez. Ancak, evlilikleri hâkim tarafından sona erdirilir. Kocasının haricinde bir kadına zina isnadında bulunan kimse, o hususta dört şahit getiremediği takdirde o kimseye iftira (kazif) cezası uygulanması liân hükmünün gereğidir.⁷⁹⁴ Diğer hususlarda iki şahit yeterli olduğu halde burada dört şahit yerinde yeminin olması, namuslu bir kadına zina iftirasında bulunmanın sonucunun vahametini ve aynı zamanda bu meselenin çok netameli bir durum olduğunu da göstermektedir.

Bu ayetlerin bulunduğu sure Medîne dönemine aittir. Bu kesit İslam toplumunun sosyal birliğini kurma dönemidir. Bu dönem surelerinde toplumu düzenleyen sosyal kuralların varlığı göze çarpmaktadır. Mekkî surelerde imanın temel kuralları baştan itibaren nasıl konmuşsa, Medine döneminde de toplum olmanın kuralları ilmek ilmek dokunmakta ferdî ve toplumsal problemlere dair ayetler nazil olmaktadır. İşte yukarıdaki hadise bu problemin çözümüne dair bir uygulamayı ortaya koymaktadır. Burada ilginç olan yeminin şahitlik yerine kaim olmasıdır.

4.5.2. İlâ Yemini

İlâ, “eliyye” şeklinde de telaffuz edilen bu kelimenin sözlük anlamı, “üzerine yemin edilen şeyde kişinin kimi haklarından vazgeçme veya azaltma yoluna gitme, bir işten mahrum bırakma” anlamlarına gelen yemindir. Ayrıca bu lafız, eşlerle beraber olmaya engel olan yemin anlamında da kullanılmaktadır.⁷⁹⁵ Eşlerini bir bakıma cezalandırmak için onlarla ilişkiye girmemek üzere yemin edip ve bu süreyi dört ay uzatan erkeklerin⁷⁹⁶ eğer evliliği devam ettirme niyetleri yoksa onlara daha fazla zarar verilmemesi adına eşlerinden ayrılmalari istenmiştir. Böylece onlar da boşlukta kalmaktan kurtulmuş olurlar. Cahiliyede erkekler kadınlara zarar vermek için ilâ süresini istedikleri kadar uzatırlardı. Bunu ya ondan bir miktar mal alabilmek ya da ona duyduğu kin sebebiyle yapmaktaydılar. İslam buna bir sınırlama getirmiş dört

⁷⁹³ Bkz. Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 327-328.

⁷⁹⁴ Aydın, “Liân”, *DİA*, XXVII. 172.

⁷⁹⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 22; Ferâhî, *el-İm'ân*, s. 49; Hamdi Döndüren, “İlâ”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII. 61.

⁷⁹⁶ Bakara 2/226.

ayın sonunda erkeklerin ya eşine dönme ya da onu boşaması gerektiği şeklinde iki seçenek sunmuştur. “Karılarıyla ilişkiye girmemek üzere yemin eden kocalar dört ay beklemek zorundadır. Bu süre sona ermeden vazgeçip dönerlerse bunda bir sakınca yoktur. Şüphesiz Allah çok affedici, çok merhametlidir. Dört aylık sürenin sonunda eşlerinden ayrılmaya kesin karar verdikleri takdirde onları boşasınlar. Allah her sözünüzü işitir, her niyetinizi bilir.”⁷⁹⁷ Böylece İslam, cahiliye anlayışındaki ve sırf kadınlara zarar vermeye yönelik uygulamayı adalet ilkesi üzere ıslah etti. İlâ’nın dört ayla sınırlandırılması eşlere bu süre içerisinde düşünme zamanı tanımak ve özellikle kadının mağduriyetini gidermek içindir. Bu süre bitiminden önce ilâ’dan dönülebileceği gibi süre tamamlandığında iki husustan birisinin tercih edilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Kocanın eşine dönmesi halinde diğer yeminlerde olduğu gibi kefareti ödemesi gerekir.⁷⁹⁸ İlgili ayetin nüzûl sebebine dair İbn Abbas rivayetine göre, “Cahiliyye devrinde insanların kadına yaklaşmamak üzere yaptıkları yeminin müddeti, bir, iki yıl veya daha çoktu. Bu sebeple Allah, bu vaktin süresini dört ay olarak belirledi. Artık kimin yemini dört aydan az olursa o ilâ (yemin) sayılmaz.”⁷⁹⁹ Tahrim suresinin ilk ayetinin iniş sebebi olarak gösterilen husus, hanımlarının Mariye hakkındaki tavırları nedeniyle Hz. Peygamber’in önce Mariye’yi kendisine haram kıldığını söylemesi sonra da bir ay kadınlarına yaklaşmamaya yemin etmesi ve onlardan yirmi dokuz gece uzak kalmasıdır.⁸⁰⁰ İlgili ayet Mariye hakkındaki yeminin bozulmasına yöneliktir.

4.5.3. Vasiyet Yemini

Ölümün yaklaştığını hisseden veya ölüm döşeğine düşen kimselerin vasiyetleri sırasında⁸⁰¹ iki adil şahit bulundurulması ve gerektiğinde o şahitlere asla “yalancı şahitlik yapmayacağız” diye yemin ettirilmesi, sonradan şahitlerin yalan söyledikleri anlaşıldığı takdirde bir başka iki şahide “hakkaniyetten ayrılmayacağız” diye yemin ettirilmesi buyrulmuştur. Bu uygulama, şahitleri

⁷⁹⁷ Bakara 2/226-227.

⁷⁹⁸ Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet’e Kadın*, s. 52-53.

⁷⁹⁹ Vâhidî, *Esbâbü’n-Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 80-81.

⁸⁰⁰ Vâhidî, *Esbâbü’n-Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 459.

⁸⁰¹ Vasiyetle ilgili olarak bkz. Bakara 2/180.

yalancı şahitlikten sakındırmaya yönelik bir tutumdur.⁸⁰² İslam, sosyal ilişkilerde insan hak ve hürriyeti konusunda adaleti öne almakta, bu yüzden de bir müminin her kime şahitlik ederse etsin adaletli davranması gerektiği emredilir.⁸⁰³ Aksi halde kardeşliğe, akrabalığa zarar verecek durumlar ortaya çıkabilir. Kur'an, mirasın sahiplerini açıklamıştır.⁸⁰⁴ Hz. Peygamber de "vârise vasiyet yoktur"⁸⁰⁵ hadisiyle mirasa konu olan kimselerin ayetle hisselerinin belli olduğunu ortaya koymuştur. Vasiyetle ilgili açıklamalar, mirasa hak sahibi olmayan ve ancak gözetilmesi gereken kimselere yöneliktir. Bunlar arasında yemin akdiyle mirasçı olanlar da bulunmaktadır. "(Ey müminler!) Biz gerek ana-babaya gerek akrabalara, miras bıraktıkları mallar hususunda vârisler belirledik. [Evlat ve kardeş edinme, tazminat ve miras sözleşmesi gibi] bir anlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğunuz kimselere de paylarını verin. [Unutmayın ki] Allah her şeye şahittir."⁸⁰⁶ İslam'ın ön gördüğü sosyal hayatta, öncelikle akrabaların birbirini gözetmesi söz konusu olduğu gibi yemin akdiyle yakınlık bağı kurulan kimselerin de haklarının verilmesi istenmiştir.⁸⁰⁷

4.5.4. Zihâr Yemini

Cahiliyye döneminden intikal eden ve ancak İslam'ın ıslah edip kendine has bir hüküm haline getirdiği boşama kastıyla yapılan yeminlerden birisi de zihâr yemini. İslam sosyal meselelerle ilgili olarak eğer söz konusu mesele İslam'ın temel inanç ve ahlâkıyla ters düşmüyorsa tamamen kaldırma yerine ıslahı tercih etmiştir. Çünkü insanların öteden beri yaşadıkları bir takım örf ve adetleri vardır. İslam hayatı kolaylaştırmak için geldiğine göre bu örf ve adetleri kendine has ıslah etmesi en tabi olandır. İfade edildiği gibi, insanların zarar görmemesi için düzeltilen hususlardan birisi de zihar meselesidir. Zihar

⁸⁰² Mâide, 5/106-108.

⁸⁰³ Nisâ, 4/135.

⁸⁰⁴ Nisâ, 4/11-12.

⁸⁰⁵ Dârimî, "Vasâyâ" 27.

⁸⁰⁶ Nisâ 4/33.

⁸⁰⁷ Yemin akdi veya bir şekilde bir anlaşma ile bağlanmış kişiler, vasiyete dahildir. Bu şekilde bağlanmış kişiler, "velâ akti" yoluyla vasiyete hak kazanmış olmaktadır. "Kan hısımlarının ne miktar miras alacaklarını beyan eden ayetler yeminli mevlâların mirasçılığını neshetmemiş ancak zevi'l-erhâm dâhil ölenin kan hısımlarının bulunmaması halinde mirasçı olmalarını kabul etmiştir". Serahsî, *el-Mebsût*, XXX. 43; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III. 145; Hamza Aktan, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, İstanbul 1989, s. 243

konusundaki ayetin sebebi nüzulüne dair olay Hz. Âişe rivayetine göre şöyle gerçekleşmiştir. “Birgün Havle binti Sa’lebe Hz. Peygamber’in yanına gelmiş, ona eşini şikâyet ederek ‘Ey Allah’ın Resulü! Gençliğim elimden gitti. Ona çocuk doğurdum. Nihayet yaşıma geçip, çocuğum kesilince bana zıharda bulundu [Sırtımı anasının sırtına benzeterek beni boşadı] Ey Allah’ım! Durumumu sana havale ediyorum’ dedi”⁸⁰⁸ Her ne kadar bu söz ve davranışta doğrudan bir yemin lafzına rastlanmasa da neticesi itibariyle te’kîd edilmiş bir yemin olduğu muhakkaktır. Zihar kelimesi “sırt” anlamına gelmektedir. Ziharla eşinden uzaklaşmak isteyen kimseler, eşine “sen bana anamın zahrı yani arkası gibisin” demesi veya onun bir uzvunu kendine mahrem olan kadınlardan birinin karın, bel, kasık gibi bakılması haram olan bir uzvuna benzetmesidir ki helali haram kılan çirkin bir sözdür. Cahiliyede zihar sözüyle eşler birbirinden uzak kalırlardı. Buna rağmen kadın kocasının himayesinde kalmaya devam ederdi. Aslında bu durum kadının muallâkta kalması anlamına geliyordu. Bu adet daha çok kadının kız doğurması halinde uygulanıyordu.⁸⁰⁹ Zihârla ilgili Ahzâb 33/4. ayette, “Allah analarınıza benzeterek kendinize haram kıldığınız eşlerinizi sizin gerçek analarınız yerine koymamış” diye ifade edilmiştir. Mücâdile 58/2-4. ayetlerinde aynı konu daha detaylı yer almış ve zihar yapan kimselerin yeminin hükümsüz kalabilmesi için bir köle azadı, eşine yaklaşmaksızın iki ay arka arkaya oruç tutması emredilmiştir.

4.5.5. Akitler

“(Ey Müminler!) Bir anlaşma/sözleşme yaptığınızda Allah’ın adını anarak verdiğiniz söze sadakat gösterin. Allah’ı kendinize/niyetinize şahit tutarak pekiştirdiğiniz yeminlerinizi sonradan bozmayın. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı çok iyi bilir.”⁸¹⁰ Fert ve toplumun faydasına olan yeminlere antlaşmalara bağlı kalınması müminin şiarındandır. Fertler arasında güvenin bozulmaması adına yemin edilerek akdedilen hususlara sadık kalınması esastır. Baskı veya daha çok kâr elde etmek amacıyla, “Yeminlerinizi aranızda bir

⁸⁰⁸ Vâhidî, *Esbâbü’n-Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 428-429.

⁸⁰⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII. 4778; İzzet Derveze, *Asru’n-Nebi*, çev. Mehmet Yolcu, İstanbul. 2012, I. 144.

⁸¹⁰ Nahl 16/91.

aldatma aracı olarak kullanmayın. İpini kuvvetlice eğirip sardıktan sonra onu bozmaya çalışan kadının bu aptalca durumuna benzer durma düşmeyin. (Bilin ki) Allah siz yeminleriniz konusunda özellikle sınıyor”⁸¹¹ denmiştir. Yeminde Allah, şahit tutularak bir sözleşme yapılmaktadır. Bu sayede yeminin de artısıyla karşılıklı bir güven oluşmaktadır. Bu sonuçtan sonra karşı tarafın zararına olacak şekilde verilen bir sözden vazgeçmek Allah’ın hoşnut olduğu bir durum değildir. Anlaşmayı bozan Allah’ın adını ve onu şahit tutulmasını bir istismar aracı olarak kullanmış olur. Ayette anlaşma “Allah’ın ahdi” diye ifade edilmiş ki, bir takım dünyevî menfaatler uğruna yapılan sözleşmeler bozulmasın. Vasiyetin yerini bulması hususunda şahitlere yemin ettirilmesi istenmiştir. Hak kaybına mahal verilmemesi adına bu hususta titiz davranılması Kur’an tarafından çokça vurgulanmıştır.⁸¹²

İslam’ın üzerine adeta titrediği hususlardan birisi de toplumda güven ve emniyetin gerçekleşmesidir. Bu durum, her ne hal olursa olsun yeminin yerine gelmesi veya getirilmesi anlamına gelmez. Nitekim Hz. Peygamber, yeminin hilafının hayırlı görülmesi halinde bozulmasını istemiştir: “Kim bir şey hususunda yemin eder, sonra da bozulmasını hayırlı görürse, derhal kefarete vererek yeminden vazgeçsin ve yemin ettiği husustan daha hayırlısını yapsın.”⁸¹³ Aynı manada “Ben Allah’a yemin ederek söylüyorum: İnşallah herhangi bir şeye yemin edince, yeminimin aksini yapmayı daha hayırlı göreceğim olsam, yeminimi kefaretle, hayırlı gördüğüm şeyi yaparım.”⁸¹⁴ Müminin yaptığı tüm işlerde Allah’ın rızasını gözetmesi, ferdî ve sosyal faydaları göz önünde bulundurması onun ferasetinin gereğidir.

4.5.6. Mübâhele

Mübâhele, sözlükte “yalancı ve zalim olana birlikte beddua etmek, lânetleşmek” demektir.⁸¹⁵ Hicretin dokuzuncu yılında Necran Hristiyanlarından yetmiş kişilik bir kâfile Hz. Peygamber’in yanına gelip Hz. İsa hakkında tartışmaya girmeleri üzerine Necran heyeti, Âl-i İmrân 3/61. ayeti

⁸¹¹ Nahl 16/92, 94.

⁸¹² Mâide 5/106-108.

⁸¹³ Müslim, “Eymân” 12; Tirmizî, “Eymân” 6.

⁸¹⁴ Buhârî, “Eymân” 14; Müslim, “Eymân” 10; Ebû Dâvûd, “Eymân” 17; Nesâî, “Eymân” 15.

⁸¹⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, II. 1605; Mustafa Fayda, “Mübâhele”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXI. 425.

gereğince “mübâheleye” davet edildi. Buna göre hangi taraf yalancı ve haksız ise Allah’ın lânetinin onun üzerine olması dilenecekti. Fakat Necran heyeti, Hz. Muhammed’in peygamber olma ihtimalini düşünerek bu yeminleşmeye yanaşmadılar. Cizye ödemek şartıyla anlaşma yaptılar ve ülkelerine döndüler.⁸¹⁶ Mübâhele üslûbunun tek örneği bu hadisedir. Hristiyan heyetin mübâhele yapmaktan çekinmesi üzerine bu yeminleşme gerçekleşmemiştir. Hz. Peygamber’in Hristiyan heyetini çağırdığı iman esası, hak dinlerin özünde var olan tevhitir. Hristiyanların tartıştıkları ve o konuda taviz vermedikleri mesele, Hz. İsa’nın babasız dünyaya gelmiş olması ve babasının Allah olmasının gerektiği inancıdır. Allah, İsa’nın yaratılışının Âdem’in yaratılışına benzediğini, onun da babasız ve anasız yaratıldığını haber vermektedir. Âdem, Allah’ın oğlu olmadığına göre Hz. İsa da aynı şekilde Allah’ın içine hulûl ettiği O’nun bir parçası değil, Allah’ın “ol deyip oluverdiği” bir kulu, elçisi ve ruhudur.⁸¹⁷

4.6. Kasemin İstismarı

4.6.1. Müşrikler

“Müşrikler kendilerine bir mucize gösterildiği takdirde ona mutlaka inanacakları hususunda çok büyük yeminler ettiler. (Ey Peygamber) De ki onlara: “Mucize göndermek Allah’ın elindedir. O kâfirler, istedikleri türden mucize gelse bile yine inanmazlar; bunu fark etmiyor musunuz?”⁸¹⁸ Henüz cahiliye inancını yaşayan müşrikler, kendilerince çok kuvvetli yemin ederek mucize gösterildiği takdirde inanacaklarını söylediler. Sözlerini yeminle desteklediler. Ancak ayetin devamında mucize gelse bile inanmayacakları haber verilmektedir. O halde müşriklerin sözlerine yemini ilave etmeleri sadece bir ağız alışkanlığı veya karşılarındaki kimsenin yani, Hz. Peygamber’in Allah’ın adı anıldığında onların sözlerine inanacağı düşüncesidir. Mucize gelse

⁸¹⁶ Fayda, “Mübâhele, *DİA*, XXXI. 425.

⁸¹⁷ Ehl-i Kitabı Allah’ın birliğine çağıran ayet şöyledir: “(Ey Peygamber!) De ki: “Ey Hristiyanlar ve Yahudiler! Gelin, önce şu temel ilkede birleşelim; O’ndan başka bir varlığı ilah/tanrı olarak olarak tanımayalım; Allah’ın yanı sıra insanları ilah/tanrı yerine koymayalım.” (Âl-i İmrân 3/64). Bu konudaki ayetlerin açıklaması için bkz. Taberî, *Camîu’l-Beyân*, V. 464-465; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, VIII. 86.

⁸¹⁸ En’am 6/109.

bile inanmayacakları ortadayken yemine başvurmuş olmaları, onların inananları kandırmaya yönelik bir davranıştır. Hâlbuki onlar kendilerine bir peygamber geldiğinde onun rehberliğini kabul edeceklerine dair kuvvetli yemin etmişlerdi.⁸¹⁹ Şimdi o peygamber gelince bir alışkanlık eseri olan o yeminlerini unuttular da ona karşı çıktılar. Müşrikler, müminlerin ahiretteki hallerini görünce kendilerine, “Allah’ın kendilerini hiçbir merhamete erdirmeyeceğine dair yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı, denecektir.”⁸²⁰ Ve böylece onlara yeminleri hatırlatılmış olacaktır. Müşriklerin yeminlerinin aksine müminlere “Girin cennete, bundan böyle size ne bir korku ne de hüznün”⁸²¹ denilmektedir. Müşriklerin iman etmeye yanaşmama sebeplerinin başında müminleri küçük görmeleri yatmaktadır. Nitekim Kur’an’ın bildirdiği gibi onlar, “Müminlere gülerler, yanlarından geçerken birbirlerine kaş göz işareti yaparak onlarla alay ederler. Kendi yandaşlarının yanına zevkten dört köşe olmuş bir halde dönerler. Müminleri gördüklerinde bunlar kaçık adamlar! derler.”⁸²² Kendilerini büyük ve akıllı gören kâfirlere Allah, “bizden bir taahhüt (eymân) mü aldınız”⁸²³ buyurmakla onların müminlere karşı tavırlarını kınamaktadır. Müşriklerin büyüklenmelerinin sebebi dünyevî konumlarını kendilerince müminlere göre daha ileride kabul etmeleri ve ahiret hayatını imkânsız görmeleridir. “Onlar, son derece ciddi yemin ederek, Allah ölen kimseyi diriltmez” dediler. Hayır, bilakis diriltecek! Bu Allah’ın mutlaka gerçekleşeceğini taahhüt ettiği bir vaattir. Ne var ki Mekke halkının müşrik çoğunluğu bu ilahî vaadin ciddiyetini anlayıp kavramaz.”⁸²⁴ Çünkü Müşrikler, ahiret hayatına inanmaz. Bu inançsızlıkları kendilerinin putlarıyla beraber cehenneme atılmalarıyla sonuçlanacaktır. Müşrikler, “orada birbirlerini suçlayarak şöyle diyecekler: ‘Vallahi biz dünyada iken düpedüz sapıtmış bir haldeydik. Çünkü biz sizi tanrı kabul edip bütün varlıkların rabbi Allah’la aynı seviyede tutuyorduk.”⁸²⁵ Müşriklerin (tallâhi) şeklindeki yeminleriyle pişmanlıkları, suçlamaları ve feryatları, putları ve kendilerini sapıtan

⁸¹⁹ Fâtır 35/42.

⁸²⁰ A’râf 7/49.

⁸²¹ A’râf 7/49.

⁸²² Mutaaffîfîn 83/29-32.

⁸²³ Kalem 68/39.

⁸²⁴ Nahl 16/38.

⁸²⁵ Şuarâ 26/96-98.

önderlerine olacaktır. Orada yapılan bu pişmanlık ve serzenişin hiçbir fayda vermeyeceğini gördüklerinde, “Onlar tam bir çaresizlik içinde, ‘Rabbimiz Allah’a yemin ederiz ki biz müşrik değildik’ demekten başka bir mazeret/yalan uyduramayacaklar.”⁸²⁶ Bu uyarılardan sonra henüz yaşayan kimselerin kendilerini sapıtan nesne ve kimselerle daha dünyada yüzleşmeleri gerekmez mi? Ayrıca inanmayanlar, dünyada çok kısa kaldıklarına dair yemin edip oradan bir mazeret bulmaya çalışacaklardır.⁸²⁷ Râğıb el-İsfahânî, “mahşerde yeterince bize ömür verilmedi” diyenlerin hak yoldan batıla, doğru sözden yalana, güzel davranışlardan kötüye evrildiklerini söylemektedir.⁸²⁸ Hâlbuki onlara dünyada iken hesap, mahşer hatırlatıldığında kendileri için böyle bir sonun olmayacağına inanmakta ve imana sırt çevirmekteydiler.⁸²⁹

İnsanların cehenneme sürüklenmelerine sebep olan günaha batmış önderlerden birinin tipolojisi şöyle ortaya konmaktadır: “(Ey Peygamber!) sen sen ol, durmadan yemin ederek yalanlarını örtmeye çalışan şeref ve haysiyetten nasipsiz olan, her daim onun bunun ayıbını arayan,, söz getirip götürerek kovuculuk yapan, dünya malına tapan, ve kimseye zırnık koklatmayan, hak hukuk tanımayan, işi gücü günah işlemek olan, son derece kaba, üstüne üstlük soysuzun teki olan adama boyun eğme”⁸³⁰ Bu tipolojide bir resim çizilmekte, özelde Hz. Peygamber’in genelde tüm müminlerin uzak duracağı bir karaktere vurgu yapılmaktadır. Kötülenen özelliklerin başında her şeye yemin etme ve bu yeminini yanlış inancına alet etme gelmektedir. Müminler, bu tablodaki vasıflardan uzak dururken kendisi de neye ve niçin yemin ettiğine dikkat etmelidir.⁸³¹ Bunun sonucunda yeminlerini bozup düşmanlık pozisyonuna

⁸²⁶ En’am 6/23.

⁸²⁷ Rûm 30/55. Ahirette hesabı görünce tekrar dünyaya dönmek isteyen şöyle denecektir: “Peki biz size, düşünüp doğru yolu bulmak isteyen bir kimseye yetecek kadar ömür vermedik mi? Üstelik size bir peygamber de gelmişti.” (Fâtır, 35/37).

⁸²⁸ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 19

⁸²⁹ İbrahim 14/44.

⁸³⁰ Kalem 68/10-13.

⁸³¹ Tasviri yapılan kimsenin Hz. Peygamber’e olanca gücüyle düşmanlık yapan Velid b. Muğire olduğu rivayet edilmiştir. Aslında o şahsın üzerinden çizilen tipoloji insanî hasletleri taşımayan bir karakteri resmetmektedir. Bu karakterin bariz özelliklerinden birisi de sürekli yemin etmesidir. Bu kimse çokça yemin ederek yalanlarını örtmeye çalışmakta ve insanların yemine yükledikleri manevî güçten de faydalanmak istemektedir. Müddessir suresinin 11-26. ayetleri de aynı şahsa işaret etmektedir. Kavmi Velid’den bir takım cazip tekliflerle gidip Hz. Peygamber’i bu davasından vazgeçirmesini istediler. O da Hz. Peygamber’e gidip teklifini sundu ve bu davadan vazgeçmesini söyledi. Hz. Peygamber de ona Kur’ân okudu. Onun üzerine evine giden Velid, kimseye bir şey söylemedi. Ebû Cehil, Velid’e muhakkak Hz.

geçen müşriklerle mücadele edilmesi istenmiştir.⁸³² Nitekim Mekkeli müşrikler anlaşmayı bozdukları için Hz. Peygamber ve ashabı Mekke'nin fethini gerçekleştirmişlerdir.

4.6.2. Münafıklar

Kur'an'da müminler, münafıklar, müşrikler ve Ehl-i kitap olmak üzere dört grup insandan bahsedilmektedir. Medine döneminde ortaya çıkan münafıklar, kalben inanmamışken zahiren Müslüman görünen kimselerdir. Çok sayıdaki ayet onların tavır, düşüncelerini dile getirmiş ve müminleri onlar hakkında dikkatli olmaya çağırmıştır. Onların işleri çıkmaza girdiğinde, “derhal senin yanına gelip, “Allah’a yeminle söylüyoruz ki bizim senden başkasının hakemliğine başvurmamız, iyi niyetten ve hasımlarımızla uzlaşma arayışından başka bir amaç taşımıyordu” derler.”⁸³³ Münafıkların bu tavırlarında kendilerinin menfaatlerinin peşine oldukları anlaşılmaktadır. Münafıklar yeminleriyle Allah'ın ismini istismar ederek güya muhatabı ikna etmeye yeltenmişlerdir. Münafıkların, Müslümanlara karşı içten pazarlıkları Müslümanların akıllarını kullanmadıklarına ve kendilerinin akıllı olduklarına inanmalarıdır. Allah, akılsızlığı onlara iade etmiş ve onların akıllarını kullanmadıklarını da bilmediklerini belirtmiştir.⁸³⁴ Bu anlayıştan dolayıdır ki münafıklar, “Allah bunları lütfuna mazhar kılmaz”⁸³⁵ diye yemin ettikleri kimselerin cennete girdiklerini gördüklerinde kahrolacaklardır. Münafıklar, kendileri için zor ve akıl almaz gördüklerinden Tebuk seferine katılmamışlardı. Dönüşte, “dayanma gücümüz olsaydı elbet sizinle beraber sefere çıkardık” diye yeminler edecekler. Oysa Allah biliyor ki onlar düpedüz yalan söylüyorlar.”⁸³⁶ Burada da yeminlerine sığınarak güya çıkılan sefer için mazeret üretmişler ve yeminlerini her zaman yaptıkları gibi kendilerine kalkan yapmışlardır. Çünkü

Peygamber ve Kur'an'ın aleyhinde bir şey söylemesi gerektiği yönünde icbar etti. O da ayette belirtildiği üzere: “O, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Kahrolası ne biçim ölçtü biçti? Hay kahrolası ne biçim ölçtü biçti? Sonra baktı; ardından suratını asıp kaşlarını çatı. Derken imana gelmeyi kibrine yediremeyip ‘Bu Kur'an dedi, olsa olsa önceki büyücülerden nakledilen sihirli bir sözdür; dahası bu, beşer/insan sözünden başka bir şey değildir.” Bu söz ve tavır ayetlerin inmesine ve aynı zamanda Allah'ın gazabına sebep olmuştur.

⁸³² Tevbe 9/12-13.

⁸³³ Nisâ 4/62.

⁸³⁴ Bakara 2/13.

⁸³⁵ A'râf 7/49.

⁸³⁶ Tevbe 9/42.

onların bu sefere katılmak için yeminle söyledikleri “gücümüz yoktu” iddiaları yalandır. Onlar yeminleriyle yalanlarının üzerini örtmek istemektedirler.⁸³⁷

Münafıklar, zahiri kurtarmak için yine yemine sarılarak, “Biz hep sizin yanınızda yer aldık, hep sizi destekledik” diye) Allah adına yemin edip dururlar. Hâlbuki onlar gerçekten iman etmiş olsalardı her şeyden önce Allah’ı ve elçisini hoşnut etmeyi önemserlerdi.”⁸³⁸ Münafıklar “Mescid-i Dırâr”⁸³⁹ diye bilinen binayı Müslümanlara zarar vermek için yaptıkları halde “ülvî amaçlar için inşa ettik” diye de yemin ederler. Lakin Allah şahittir ki onlar katıksız yalan söylemektedirler.”⁸⁴⁰ Allah, münafıkları müminlere tanıtırken onların güvenilmez olduklarını sürekli vurgulamaktadır. “(Ey Peygamber!) Münafıklar, kendilerine emir vermen halinde savaşa katılacaklarına dair yemin üstüne yemin ederler”⁸⁴¹ denilmek suretiyle onların yeminlerine güvenilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Münafıkların kendileri açısından yalan da olsa yeminle kendilerini gizlemek ve ona tutunmak gibi bir tavırlarının olduğu ayetlerde açıkça ortaya konmaktadır. Münafıklar “biz de müminiz”⁸⁴² diye her fırsatta yemin ettikleri halde işbirliği içinde oldukları kimseleri de İslam düşmanlığına ortak etmek istemişlerdir. Münafıklar, yalan sözle anıldıklarından Allah, “(Ey Peygamber!) Münafıklar sana geldiklerinde yemin-billâh ederek, ‘Biz senin gerçekten Allah’ın elçisi olduğuna şahadet ediyoruz’ derler. Evet, Allah biliyor ki sen elbette O’nun elçisisin. Fakat Allah şahittir ki münafıklar bunu söylerken yalan kesinlikle yalan söylüyorlar. Münafıklar bir

⁸³⁷ Mucâdile 58/16; Münâfikûn 63/2.

⁸³⁸ Tevbe 9/62, 96.

⁸³⁹ Amr b. Avf Oğulları Kuba mescidini kurmuş, Hz. Peygamber orada namaz kılmıştı. Günm b. Avf Oğulları bu mescidin yapılmasına haset etmiş ve o civarda bir mescit yapmaya karar vermişlerdi. Bu ikinci mescidi yapmak isteyenlerin niyeti Hz. Peygamber’e düşmanlığı ile tanınan cahiliyede Hıristiyan rahibi olan, Şam tarafına kaçmış bulunan ve Hz. Peygamber’in “el-Fâsik” diye nitelendirdiği Ebû Âmir namına bir üs kurmaktı. O binayı yapanlar münafıklardı. Hz. Peygamber’i oraya davet edip orada namaz kılmasını teminle Müslümanların da emniyetini kazanmak istiyorlardı. Tebük seferine çıkmadan önce Hz. Peygamber’e orada namaz kılması için davette bulunmuşlar, sefer dönüşü davetlerini tekrarlamışlardı. Onun üzerine Allah, Hz. Peygamber’i “Biz bu binayı/mescidi sırf (namaz kılmak ve Allah’ı anmak gibi) ulvî amaçlar için inşa ettik, diye de yemin ederler. Lakin Allah şahittir ki onlar katıksız yalan söylemektedirler. (Ey Peygamber!) Sakın o sözde mescitte namaz kılalım deme.” (Tevbe, 9/108), diyerek uyardı. Daha sonra Hz. Peygamber münafıkların fitne için yaptıkları bu binayı yıktırdı. Bkz. Vâhidî, *Esbâbü Nüzûlî’l-Kur’ân*, s. 264-265; Râzî, *Mefâtîhu’l-Gâyb*, XVI. 197-200; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV. 2616-2617.

⁸⁴⁰ Tevbe 9/107.

⁸⁴¹ Nûr 24/53.

⁸⁴² Mâide 5/53; Tevbe 9/56; Mucâdile 58/14.

taraftan yeminlerini kalkan olarak kullanıp size karşı kendilerini korurlar, bir taraftan da iki yüzlükleriyle insanları Allah yolundan alıkoyarlar. Onlar gerçekten çok kötü işler peşinde koşuyorlar”⁸⁴³ buyurmaktadır. İlgili ayetlerde anlatılan münafıkların halleri, daimi özellikleridir. Ayette münafıkların “*neşhedü inneke le resûlullah* (Biz senin gerçekten Allah’ın elçisi olduğuna şahadet ederiz)” demeleri, hem de te’kîd üstüne te’kît getirerek bu sözü söylemeleri adeta suçlu kimsenin suçunu bastırmak için yemin etmesine benzemektedir. Burada “şahadet” kelimesi yemin manasında kullanılmıştır.⁸⁴⁴

Kur’an’da kullanılan münafıklarla ilgili yemin kelimesi daha çok “h-l-f” lafzından türemiş fiil şekilleridir ve genellikle olumsuz bir çağrışıma sahiptir. Kur’an’ın münafıklar hakkında bu yemin şeklini kullanması, münafıkların diğer dostları ile anlaşma içerisinde yeminin te’kîd edici, kuvvetlendirici ve etkileyici rolünden her zaman faydalanmak istemiş olmalarındandır. Bu durum en azından Medine toplumunda yeminin müminler arasında her fırsatta kullanılmadığının göstergesidir. Münafıkların ahiretteki ortalıkta kalmış hallerini gören müminler “Birbirlerine şöyle diyecekler: ‘Hayret! Bize gelip, sonuna kadar sizinle beraberiz diye yemin billâh eden adamlar bunlar değil miydi?! (Bilin ki) onların sözde iyilik adına yaptıkları her şey boşa gitmiş, böylece hüsrana mahkûm olmuşlardır”⁸⁴⁵ diyerek onların ikiyüzlülüklerini ve kötü hallerini yüzlerine vuracaklardır. Münafıklar özellikle Medine döneminde Hz. Peygamber ve müminlerin başlarına olay açmış ve onları sıkıntıya sokmuşlardır. Zira münafıkların anlayışında zahiri ve geçici menfaatler ön planda olunca, toplumun birçok değerlerini yıpratmak onlar için önemsiz hale gelmiştir.

4.6.3. Kasemi İyiliğe Engel Kılmak

Müminler, yemini bir perde olarak kullanıp da iyiliklere mani olmaması hususunda uyarılmışlardır. “Ey Müminler! Allah’ın adını anarak ettiğiniz yeminleri iyilik yapmaya, günahlardan sakınmaya insanlar arasında barış sağlamaya engel saymayın. Allah gerek dil alışkanlığı yüzünden gerekse

⁸⁴³ Münâfikûn 63/1-2.

⁸⁴⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, III. 45.

⁸⁴⁵ Mâide 5/53.

doğru olduğunu sanarak yanlış yere ettiğiniz yeminlerden sizi sorumlu tutmaz; ama bile bile yalan yere ettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutar.”⁸⁴⁶ Ayetlerin açık ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla bir yemin iyiliğe mani oluyor da insanlar ve eşler arasında bir takım uzaklaşmalara sebep oluyorsa o yeminden vazgeçmek doğru olandır.⁸⁴⁷ Zikredilen her iki ayette de yeminlerle ilgili müminlere hüküm getirildiği görülmektedir. Bu hükümlerden biri, dil alışkanlığı gereği veya yanlışlıkla yapılan yeminlerden sahibinin sorumlu tutulmayacağı; diğeri de kişinin bilerek yalan yere yapılan yeminlerden sorumlu olunacağıdır. İyiliklerde yeminlerin engel kılınmaması ile ilgili Vâhidî (ö. 468/1075), Kelbî’den şu nüzûl sebebini nakletmiştir: “Beşir b. Numan’ın damadıyla alakayı kesmekten kendisini menettiği Abdullah İbn Revaha hakkında inmiştir. İbn Revaha, bir kırgınlık sebebiyle damadının yanına gitmeyeceğine, konuşmayacağına ve onunla hanımının arasını bulmayacağına dair yemin etmişti. Bunun üzerine o ‘Allah’a yemin ettim artık yeminimi bozmam caiz olmaz’ demektedir.”⁸⁴⁸ İlgili ayetin sebebi nüzulüne dair bir diğer rivayete göre, “Hz. Ebubekir, fakirliği ve akrabalığı nedeniyle yardım ettiği Mistah hakkında Hz. Aişe’ye yaptığı iftiradan dolayı “vallahi ona ebediyen infakta bulunmayacağım” diyerek yemin etmiştir. Onun üzerine “(Ey Müminler!) Sizden varlıklı kimseler akrabaya, düşkünlere, Allah yolunda (bu insanlar tarafından iftiraya uğrasalar bile) yardım kesme hususunda yemin etmesinler.”⁸⁴⁹ ayeti nazil olmuştur.

Bu rivayetlerden de anlaşılabacağı üzere, bir hakkın ihlali söz konusu ise asıl olanın yemin edilmemesi, yemin edilmişse dönülmesi gerekmektedir. Ayrıca buradan İslam’ın hükümlerinin maslahat (insanların maddî ve manevî faydalarının gözetilmesi) üzerine olduğu, salt çıkar veya kin üzere olmadığı anlaşılmaktadır.

⁸⁴⁶ Bakara 2/224-225. Aynı konu ve bilerek ve şarta bağlı (münakide) yeminlerin kefaretiyle ilgili bkz. Mâide 5/89.

⁸⁴⁷ Tahrîm 66/2. Hz. Peygamber bu hususta; “Kim bir şeye yemin eder de sonra ondan daha hayırlısını görürse, onu yapsın ve yeminin kefareti de ödesin” şeklinde tavsiyede bulunmuştur. Müslim, “Eymân” 27.

⁸⁴⁸ Bakara 2/224; Nüzûl sebebi için bkz. Vâhidî, *Esbâbü Nüzûli’l-Kur’ân*, 80.

⁸⁴⁹ Nûr 24/22. Buhârî, “Tefsir” 219; Nüzul sebebi için bkz. Vâhidî, *Esbâbü Nüzûli’l-Kur’ân*, s. 332.

4.7. Normatif Sonuçlar

4.7.1. Yemin-i Gâmus

Gâmûs kelimesi lügat olarak; “batırmak, daldırmak, örtmek” anlamındadır. Hz. Peygamber, “Sizden birisi uykusundan uyandığında elini kaba sokmasın” derken “daldırmasın” anlamındaki “*felâ yeğmis*” lafzını kullanmıştır.⁸⁵⁰ Gâmus aynı zamanda geçmişteki veya o andaki bir mesele ile ilgili olarak, kasıtlı olarak yalan yere yapılan yemindir. Bu şekildeki bir yemin, sahibini günaha sokacağı⁸⁵¹ için “gamûs” kelimesiyle tanımlanmıştır. “*Velâkin yûâhizikum bimâ kesebet kulûbukum* (Bile bile yalan yere ettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutar)”⁸⁵² mealindeki ayet, yanılarak yapılan yeminden sorumlu olunmayacağını yanı sıra kasten yalan yemin etmenin sorumluluk gerektirdiğini açıklamaktadır. Aslında yemin destekli yalan olarak söylenen bir söz, yemin olmayıp, mecazen yemin kabul edilmiştir. Zira yemin, dinin kabul ettiği bir husus için geçerlidir. Yalan söz, yemin şeklinde ise büyük bir günah söz konusudur.⁸⁵³ Yani büyük bir günahı yemin ile irtikâp etme anlamına gelen yalan üzere yemin, Hanefî görüşünde ortada kasten yalan söyleme olduğu için bu hatadan dolayı kefarete gerekmez, ancak yalan yemine tevessül eden kimsenin tövbe etmesi gerekir. Şafii görüşüne göre yeminin şartları oluştuğu için kefarete gerekir.⁸⁵⁴ Allah’a verdikleri sözü yalan yeminle, yani kâfirlikle değiştirenlerin ahirette nasibi olmayacak ve orada elem verici azapla karşılaşacaktır.⁸⁵⁵ Hz. Peygamber de “Bir Müslüman’ın malıyla ilgili haksız yere yemin eden kişi Allah’a kavuştuğunda O’nun gazabıyla karşılaşır”⁸⁵⁶ şeklindeki hadisinde bu tür yeminlerin vebalinin ağırlığını vurgulamıştır. Yukarıda işaret edildiği üzere, yalan yere yemin etmek büyük günahlar arasında zikredilmiştir.⁸⁵⁷ Aynı konuda bir başka hadis, “Kim (mahkeme

⁸⁵⁰ İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyîsi’l-Lüga*, IV. 394-395; Cevherî, *es-Sihâh*, I. 757.

⁸⁵¹ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-Sanâ’i*, IV. 6.

⁸⁵² Bakara 2/225.

⁸⁵³ Abdullah b. Ömer rivayetine göre Hz. Peygamber “Büyük günahlar: Allah’a ortak koşmak, ana-babaya isyan etmek, insan öldürmek, yalan yere yemin etmektir” buyurmuştur. Buhârî, “Eymân” 16; İbn Mâce, “Ahkâm” 7; Tirmizî, “Büyu” 42.

⁸⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, VIII. 127. Mâlikî ve Hanbelîlerin tercih ettiği görüşe göre de kefarete gerekmez. Bkz. Zuhaylî, *İslâm Fıkhu*, IV. 201.

⁸⁵⁵ Âl-i İmrân 3/77.

⁸⁵⁶ Buhârî, “Eymân” 17; Müslim, “İmân” 218-219.

⁸⁵⁷ Bkz. Buhârî, “Eymân” 16, 18; Müslim, “İman” 220-221.

gereği, yapması icap eden) bir yeminde yalan yere yemin ederse bu yemini sebebiyle cehennemdeki yerini hazırlamış olur.”⁸⁵⁸ Yemin eden kimse, söylediği sözü Allah’ı şahit tutmak suretiyle O’nun azametini aracı yaparak bir taahhüt altına girmektedir. Yeminde böyle bir taahhüt gerçekleştiğine göre yalan yere yemin etmenin neticesindeki sonucun vahimliği yeteri kadar açıktır.⁸⁵⁹ Ancak kişinin canını ve malını korumak adına yalan yere yapılan yeminlerin günah olmadığı da ayrıca bir hakkın teslimini göstermektedir.⁸⁶⁰ Hanefî mezhebine göre bu nevi yeminin kefaretinin olmaması vebalinin ve sorumluluğunun büyüklüğündendir. Bunun sebebi Allah’a verilen sözün yalan yeminle az bir pahaya ve bir menfaat karşılığında değiştirildiğinin düşünülmesindendir.⁸⁶¹

Cahiliyede insanların yeminlerini kutsal kabul ettikleri bir yerde veya yakınında yapmaya önem verdiklerini belirtmiştik. İslam açısından böyle bir durumun zorunluluğu veya gerekliliği yoktur. Ancak hadislerde bazı zaman ve mekanlarda yapılan duaların veya günahların ayrı bir değerlendirilmesinin söz konusu olduğu bildirilmiştir. Yemin de bir söz ve davranış biçimi olduğuna göre bu kapsama girebilir. Hz. Peygamber’in “Şu minberimin yanında kim günaha sebep olan bir yemin ederse, hatta bu, yeşil bir misvak çubuğu için dahi olsa mutlaka cehennemdeki yerini hazırlamış olur”⁸⁶² şeklinde bir rivayeti bulunmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi, kasten yalan söyleyerek yapılan yeminlerin kefareti olmamakla beraber Allah ve kul hakkı terettüp ettiğinden vebalinin büyüktür. Cahiliyede bu yemin şekli dağa benzetilerek, vebalinin ağırlığına işaret edilmiştir.⁸⁶³ Yalan yere yapılan yemin sonucunda birilerinin hakları zayi olmuş ise kaybın bu yanlış yapan tarafından telafi edilmesi ve karşılığında helallik alınması gerekmektedir.

⁸⁵⁸ Ebû Dâvûd, “Eymân” 1.

⁸⁵⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, II. 780.

⁸⁶⁰ Boynukalın, “Yemin”, *DİA*, XLII. 417-418. Ayrıca bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, VIII. 126.

⁸⁶¹ Âl-i İmrân 3/77.

⁸⁶² Mâlik b. Enes, “Akdiye” 10; Ebû Dâvûd, “Eymân” 3; İbn Mâce, “Ahkâm” 9.

⁸⁶³ Nüceyramî, *Eymânü’l-Arab*, s. 27.

4.7.2. Yemin-i Lağv

Lağv, sözlükte “bir şey ifade etmeyen, kale alınmayan söz, çirkin ve rastgele söylenen söz, doğrudan ayrılmak, uğltuyu andıran kuş sesleri” gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁶⁴ Bu yeminde kasıt ve bir amaç yoktur. Bu yemin türü herhangi bir sözleşme olmadığı halde rastgele söylenen ve bir alışkanlık haline gelen yemin şeklidir. Bu lafız ayetlerde “lağv” olarak geldiği gibi⁸⁶⁵ “lâğıye”⁸⁶⁶ şeklinde de gelmiştir. Müminler için cennetten bahsedilirken “*lâ tesme’u fihâ lâğıye*” (Orada boş bir söz işitmez.)⁸⁶⁷ denmiştir. Borcunu ödediğini sanan birinin “Vallahi borcumu ödedim” demesi, ancak daha sonra bunun yalan olduğu ortaya çıkan kişinin yemini de böyle bir yemindir. Konuşma sırasında ağız alışkanlığından dolayı sürekli yemin eden kimse de yemininden dolayı sorumlu olmaz ve kendisine kefaret gerekmez.⁸⁶⁸ Bu açıklamalar doğrultusunda “yemin-i lağv” ikiye ayrılabilir. Bunlardan biri, kasıtsız ve amaçsız dil alışkanlığıyla yapılan yemin; diğeri zan edildiği üzerine yemin edilip de aksinin ortaya çıkmasıdır. İkincisine yanlışlıkla yapılan yemin de denilebilir.⁸⁶⁹ Ayette açıkça bu tür yeminlerden dolayı sahiplerinin sorumlu tutulmayacağı ifade edilmiştir. Yani Allah, yalan kastı bulunmadan doğru sanılarak yemin yapıp da işin hakikatının farklı olduğu ortaya çıkınca kişiyi o yeminden dolayı sorumlu tutmaz. “*Allah lağv yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz.*”⁸⁷⁰ Sorumlu tutulan yemin ifade edileceği üzere bir şarta bağlanarak yapılan yeminlerdir.

4.7.3. Yemin-i Mün’akide

Bu yemin şekli şarta bağlı olmasıdır. Zamana bağlı yeminlerde geniş zamanlı veya zaman kaydıyla yeminler yapılabilir. Bu yemin çeşidinde kasten

⁸⁶⁴ Cevherî, *es-Sıhâh*, II. 1802; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 451-452. Daha geniş bilgi için bkz. Sami Kılınçlı, “Kur’ân-Kerim’de Lağv kelimesinin Kullanımı,” *ÇÜİFD*, cilt: 14 (2014), s. 127-148.

⁸⁶⁵ Bakara 2/255; Müminûn 23/3; Furkân 25/72; Kasas 28/55; Nebe 78/35.

⁸⁶⁶ Gâşîye 88/11.

⁸⁶⁷ Gâşîye 88/11.

⁸⁶⁸ Buhârî, “Eymân” 14. İmam Şafii, Lağv yeminini “hayır vallahi, evet vallahi” gibi mücerret tekîd için söylenen ve yemin kastı olmayan lafızlara hamletmiş ve bunda kefaret olmayacağına kail olmuştur. Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-Sanâ’i*, IV. 9.

⁸⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, VI. 6.

⁸⁷⁰ “Gerek dil alışkanlığı yüzünden gerekse doğru olduğunu sanarak yanlış yere ettiğiniz yeminlerden sizi sorumlu tutmaz.” Bakara 2/225; Mâide 5/89.

bir şarta bağlayarak yemin edilmektedir. “Vallahi seni yarın ziyaret edeceğim” dediğinde yeminini geleceğe ait bir zamanla sınırlamıştır. O gün geldiğinde yeminini yerine getirmeyen kimse “hânis (yeminin bozmuş)” olur. Ona ceza terettüp eder. Mün’akide yemini üçe ayrılmaktadır:

(1) Mürsel Yemin

Bir fiili zamana bağlamadan yapılan yemindir. Buna “mutlak yemin” de denir. Bu çeşit yeminin süresi ömür boyudur.

(2) Muvakkat Yemin

Bir zamana bağlı olan yemindir. “Vallahi bu gün seni ziyaret edeceğim” gibi. “Bu gün” ifadesi yemini muvakkat kılmıştır. Kastettiği zamanın dolmasıyla yeminin hükmü sona erer. Bir şeyi belirli bir zaman içinde yapacağına yemin eden kimse o zamanı içerisinde yeminini bozarsa hânis olur ve kendisine kefarete gerekir. Bu yemine “mukayyed yemin” de denir.

(3) Fevrî Yemin

Bir sebebe bağlı olarak yapılan yemindir. Yeminin yapıldığı an ile ilgilidir. O an geçtiğinde yemin de geçersiz olur.⁸⁷¹

İslam fıkhiinde yemin kefareti, on fakiri doyurmak yahut on fakiri giydirmek veyahut bir köleyi hürriyetine kavuşturmak şeklinde gerçekleşir.⁸⁷² Kişi, kefarete konu olan bu hususlardan istediğini yapma konusunda muhayyerdir.⁸⁷³ Bunlara gücü yetmeyen Müslüman arka arkaya üç gün oruç tutmalıdır.⁸⁷⁴ İslam’ın bu konuda getirdiği şartlar hem yemin edenin, ağızdan çıkan söze dikkat etmesi gerektiğini ortaya koymakta hem de fakirin gözetilmesi ve sosyal barışın sağlanmasına yönelik ilke koymaktadır. Bu kefaretlerin delili Mâide, 5/89. ayettir: “[Ey Müminler!] Gerek dil alışkanlığı yüzünden, gerek doğru olduğunu sanarak yanlış yere ettiğiniz yeminlerden Allah sizi sorumlu tutmaz; fakat bilerek, isteyerek ettiğiniz yeminlerden sizi sorumlu tutar. Bu tür bir yemini bozmanın kefareti, kendi çoluk çocuğunuza genellikle yedirdiğiniz türden yiyeceklerle on fakiri doyurmak yahut onların yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak veyahut bir köleyi özgürlüğüne

⁸⁷¹ Boynukalın, “Yemin” *DİA*, XLII. 418.

⁸⁷² Mâide 5/89.

⁸⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, VIII. 127.

⁸⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, VIII. 144.

kavuşturacaktır. Bunları yapmaya gücü yetmeyen kimse ise [peş peşe] üç gün oruç tutmalıdır. Bilerek ve isteyerek ettiğiniz yeminleri bozmanın kefareti işte budur. O hâlde [hayırlı bir işi yapmamak üzere ettiğiniz yeminler hariç] yeminlerinizi bozmayın ve sıkça yemin etmekten kaçınin. İşte Allah size emirlerini böyle açıklıyor ki iman ve itaat üzere O'na minnettarlık gösteresiniz.”

Allah'ın zatına mahsus olan isimlerden biriyle yemin edildiğinde bu sarîh yemindir. Akdedilen yeminler yemin edeni bağlar. “Allah’a kasem ederim veya âlemlerin rabbine kasem ederim” demek gibi. “Râzika yemin ederim veya Âlime yemin ederim” şeklinde yapılan yemin, kinayeli yeminlerdir. Birincisinde söyleyen açısından yemin kesin olmakla beraber ikincisinde yemini kastetmediğini söylemesi durumunda yemin kesinleşmez. Daha önce de ifade edildiği üzere, yemin sadece Allah'ın zatına ve sıfatlarına yapılır. Hz. Peygamber'in, “Babalar ve putlar adına yemin etmeyin. Yemin edecekseniz Allah adına yemin edin veya hiç yemin etmeyin”⁸⁷⁵ şeklindeki hadisi, cahiliyede yapılan yemin şeklini ortadan kaldırmış ve aynı zamanda dilin yemine alıştırılmaması konusunda uyarıda bulunmuştur. Yine bu konuda bazı hadisler doğrudan Kâbe'ye değil “Kâbe'nin Rabbine” diye yemin edilmesini, İslam'dan başka bir din adına yemin edilmemesini emretmiştir.⁸⁷⁶ Hz. Peygamber'in yemin ederken daha çok “Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin ederim ki”⁸⁷⁷ ifadesini kullanırdı. Hanefîlere göre nebî, Kur'an ve Kâbe gibi kutsallar üzerine yapılan yeminler geçerli değildir.⁸⁷⁸

Yeminin hükmüne gelince, İslam'ın yasakladığı bir fiili yapmak için yapılan yeminler haramdır. Bir hakkın tesliminde yeminin yerine getirilmesi farzdır. Sevap işlemeye sevk etmek veya bir gûnahtan sakındırmak adına yapılan yeminler ise mubah görülmüştür.⁸⁷⁹ Daha önce ifade edildiği üzere, Allah adına da olsa çok yemin etmekten müminler menedilmişlerdir. Çünkü böyle davranıldığında yeminin ağırlığı kalmayacağı gibi çok yemin eden kimsenin inandırıcılığı da azalır. İslam, yemini, yemin edenin niyetine,

⁸⁷⁵ İbn Hanbel, *el-Müsned*, II. 7; Tirmizî, “Nüzür” 8.

⁸⁷⁶ Nesâî, “Eymân” 6-7, 9.

⁸⁷⁷ İbn Mâce, “Keffaret” 1.

⁸⁷⁸ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i'*, IV. 3.

⁸⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, VIII. 127; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IX. 238-239.

söyleyiş tarzına, sonucuna göre değerlendirmiştir. Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in bazı hadislerinden gördüğümüz örnekler bunu ispat etmektedir. Hz. Peygamber'in şu hadisinde de davacı ve davalı arasındaki meselenin hâlinde ve neticelendirmesinde yeminin rolü açıkça görülmektedir. “Haydi! Kendinden başka ilah olmayan Allah’a kasem ederek o kimsenin yani iddia sahibinin sende hiçbir şeyi olmadığına yemin et.”⁸⁸⁰

Yemine sadakat gösterme konusunda Hz. Peygamber, “Bir şeye yemin edip de, başkasını daha hayırlı gören kimse yeminini bozup yemininden dolayı kefarete ödesin, sonra da o hayırlı işi yapsın”⁸⁸¹ şeklinde yeminin gerekli hâllerde bozulabileceğine dair yol göstermiştir. Özellikle yasak olan bir şeyin yapılması konusunda yemin eden kimsenin o yemini bozması gereklidir. Sözelimi anne ve babasıyla görüşmemeye yemin eden kimse, sılayı rahim gibi bir farzın terkine sebep olacağından söz konusu yeminini bozması zorunludur. Anlaşma yapıp yeminle de te’kîd edildikten sonra o anlaşmanın bozulmaması hususunda gereken titizliğin gösterilmesinin de zaruri olduğunun bilinmesi gerekir.⁸⁸²

Yemin günümüzde de fert ve toplum hayatının her safhasında başvuracağı bir ifade şekli olarak ağırlığını korumaktadır. Yemin günlük konuşmaların içinde olduğu kadar ant içme diye de ifade edildiği şekliyle bazı görevlerin başlangıcında tören düzenlenerek yapıldığı gibi mahkemelerde de bir davanın halli yolunda yemine başvurulmaktadır. Yemin, yerine göre alışkanlıktan kaynaklanan bir söylem biçimi olduğu kadar aynı zamanda örfî, hukukî bir yaptırım gücü de olan bir nevi ispat metodudur. Öyle anlaşıyor ki yemin niyetiyle Allah’ı şahit tutarak söylenen her söz yemin hükmündedir. İslam’ın yasakladığı unsurları taşımadıktan sonra edilen yeminin Arapça olması da gerekmemektedir.

⁸⁸⁰ Ebû Dâvûd, “Akdiye” 24.

⁸⁸¹ Nesâî, “Eymân” 41; Ebû Dâvûd, “Eymân” 12.

⁸⁸² “(Ey Müminler), Bir antlaşma/sözleşme yaptığınızda Allah’ın adını anarak verdiğiniz söze sadakat gösterin Allah’ı kendinize/niyetinize şahit tutarak pekiştirdiğiniz yeminlerinizi sonradan bozmayın. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı çok iyi bilir.” (Nahl 16/91).

BÖLÜM V

SONUÇ

5.1. Sonuç

Kur'an, Arap dilindeki çeşitli ifade ve üslup tarzlarını içeren bir hitap ve kelimadır. Kasem de bu ifade ve üslup tarzları arasında yer alır. Kur'an'da kasem kelimesinin yanında aynı anlama gelen yemin, hilf, şahadet ve eliyye lafızları da kullanılır. Kasem sözü/haberi tahkik ve te'kîr işlevine sahiptir. Başka bir ifadeyle, kasem, bir kimsenin kararlılığını pekiştirme ve başkalarını ikna etmek amacıyla Allah'ın adını veya sıfatını zikrederek sözünü kuvvetlendirmesidir.

Bu bağlamda kasem, sadece yemin edilen nesnelerin önemine veya kutsallığına dikkat çekmek için değil, aynı zamanda anlatılmak istenene güven duyulmasını sağlamak için kullanılan bir ifade şeklidir. Cahiliye toplumunda kasemin önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. O dönemdeki Arap toplumu hem Allah'a hem de kutsal saydıkları diğer varlıklara sık sık kasem etmişlerdir. Cahiliye devri Arap kültüründe özel bir yeri olan kâhin ve şairler; ölçülü, ahenkli ve secili söz söylerlerdi. Bunlar aynı zamanda karanlık-aydınlık, gece-gündüz gibi soyut kavramların yanında gök cisimlerine de sık sık yemin ederlerdi. Kâhinler ile şairlere ait kasemler arasındaki bazı farklar söz konusu edilebilir. Daha açıkçası, şairler kasemleri bir habere (muksemun aleyh) dayandırdıkları ve isnat ettirdikleri halde kâhinler secili sözlerinde kasemle yetinmişlerdir.

Kur'an'daki yeminlerle ilgili görüşler daha çok Allah'ın Kur'an'da yemin edip etmediği hususunda yoğunlaşmıştır. "Allah hakkında yemin etmesi caiz midir" şeklinde bir sorunun zait olduğu düşüncesindeyim. Zira Allah Kur'an'da yemin etmiştir. Hem de insanların argümanlarını kullanarak. Zira Kur'an, Arap diliyle nazil olmuş, ilk muhatapları olan Arapların dil üslûbunu bütünüyle korumuş ve Kur'an'ın anlaşılmasının kolaylaştırılması için bütün hitabet araçlarını etkin bir şekilde kullanmıştır. Nitekim Allah'ın bu kitabı hidayet rehberi kılmasındaki nükte, onun kolay anlaşılır olmasıdır. Bu sebeple ilk muhatap kitle Kur'an'ı bildikleri dilin ıstılahına göre anlamaya ve yorumlamaya çalışmışlardır. Arapların alışageldikleri dil özellikleri arasında

olan Kur'an'ın da devam ettirdiği üslûplardan birisi de yemindir. Araplar yeminleri gelişi güzel kullanırken, Kur'an yeminleri hidayet unsuru (aracı) olarak öne çıkarmış, böylece hem ayetin anlatımındaki vurgusunu artırmış hem de akletmeleri için yarattığı bir kısım nesneler üzerine insanların dikkatini çekmiştir. Bunun sonucunda yeminler, anlatımı güçlendirdiği kadar üslûbu da güzelleştirmiş ve aynı zamanda hidayet için delil teşkil etmiştir. Yemin insanlık tarihi başlangıcından itibaren insanlar arasında güven ve itimat telkin etmek için bir iletişim vasıtası olarak kullanılagelmiştir.

Mekke dönemi vahyinde yeminin sıkça kullanılması cahiliye alışkanlıklarını henüz atamamış bir toplumun aşına oldukları bir üslupla onların ünsiyetini kazanmak olmalıdır. Şöyle de söyleyebiliriz: Bu dönemde Kur'an, Mekke ve çevresinin kullandığı lafızları kullanarak bir bakıma onları bu mesaja ısındırmaya ve gönüllerini almaya yönelik bir anlatım şeklini gerçekleştirmiştir. Bu yüzden Kur'an'daki yeminlerin varlığını onun mucizeliği ile değil insanların günlük yaşamlarında kullandıkları dilde aramak gerekir. Kur'an lafızları, Arapçanın ifade gücünde kullanılmış, Arapların kültür dünyası ve anlama kapasitesi gözetilmiştir. Kur'an'da kullanılan dil onlar için anlaşılır olduğundan inkâr edenler onun manasına değil mesajına karşı çıkmışlardır.

Mekke dönemde nazil olan ayetlerdeki yeminler çoğunlukla açık kasem örnekleridir. Bu yeminlerin muksemun aleyh olan tevhid, nübüvvet ve ahiret konularını desteklemek için getirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Kasemler, muksemun aleyhi desteklerken, salt bir destek değil, “muksemun bih” üzerinde de düşünme fırsatı vermiş olmalıdır. Yani haber, delil ve şahitlerle te'yîd edilirken aslında iki hedef güdülmüştür. Birincisi, “muksemun bih”deki şahitlere delillere dikkat çekilmesi; diğeri ise verilen haberin doğruluğunun desteklenmesidir. Yeminler ve ardından bir cevabın gelmesi ilk dönem Kur'an surelerinin önemli özelliklerinden birisidir. Yemin ve kendisiyle yemin edilen nesnelerdeki hikmet, cevaplardaki hakikatlerle buluşmaktadır.

Medine dönemindeki yemin formatı Mekke dönemindeki yeminlerden farklılık arz etmektedir. Bu dönemdeki kasem ayetlerinin tamamı sosyal içerikli konulardan oluşan kapalı kasem örnekleridir. Aynı zamanda Mekki dönemdeki Allah'ın kasemi yerine peygamberler veya bazı kimselerin yemini olarak yerini almıştır. Medenî surelerde göze çarpan yeminlerin önemli bir kısmının münafıklara ait olması, bu döneme ait ayrı bir özelliği yansıtmaktadır.

Kur'an'daki yeminleri Allah'ın kendi zatına ve mahlûkatına yapılan yeminler şeklinde ikiye ayırabileceğimiz gibi zatına, fiiline ve mahlûkata yapılan yeminler şeklinde üçe ayırmamız da mümkündür. Allah, sıfatlarıyla mevsuf olan mukaddes zatına, zat ve sıfatlarının gereği olan ayetlerine ve ayetlerinin azametini gösteren bazı mahlûkata yemin etmiştir. Zatına yapılan yeminlerde kendisiyle yemin edilen “rab” ve “Allah” isimleridir. Mahlûkata yapılan yeminler ise çok çeşitli nesnelere yapılmıştır. Bazı âlimler, “Allah istediği şeyle istediği şekilde yemin eder” derken bu gerçeği vurgulamışlardır. Zaten yemin edilen nesneler onun mahlûkatıdır.. Bu konuda şu hususu ayırt etmede fayda vardır: Cahiliye dönemi yeminleriyle Kur'an yeminleri arasındaki benzerlik ancak şekil itibariyledir. Mahiyet ve maksat tamamen farklıdır. Bu farkı şöyle ifade edebiliriz: Cahiliyede yemin edilen nesnelere üstünlük verilmiş, onlara kutsallık atfedilmiş ve hatta onlara tapınılmıştır. Kur'an üslûbundaki “muksemun bih” olarak kullanılan Allah'ın zatı dışındaki varlıklar, Allah'ın bir mahlûku olarak gösterilmiş, bu gibi varlıkların kutsanacak ve ibadet edilecek bir tarafının olmadığı ve kasemle bu varlıkların Allah'ın yüce kudretine işaret eden birer ayet olduğu açıklanmıştır.

Allah'ın kasem ettiği şeylere ta'zim ediyor anlayışı, fikir ehlinin düşünce yapısına uyan bir durum değildir. Zira Allah, zatı dışındaki varlıklara kendi zatına alternatif bir kutsal olarak kasem etmiş değildir. Kutsallık insan açısından söz konusudur. Allah için bu değerlendirme yapılmaz. Ancak Allah'ın yarattığı varlıklara değer vermiş olması, insanlardan da bu varlıkların değerlendirilmesini istemesi ayrı bir husustur. Suyûtî de bazı kasemlerdeki muksemun bihlerdeki ta'zimi kabul etmekte ve bu ta'zimin yaratıcı olarak yine Allah'a râci olduğunu belirtmektedir.. Son dönem âlimlerden Ferâhî'nin kasemlerin mutlak olarak kasem edilen şeylere değer verilmeksizin sadece bir delil olduğu görüşüne katılmamakla beraber kasemleri tamamen ta'zim üzere kurgulayan görüşlere karşı çıkışını da isabetli bulmaktayız.

Kasemlerin hedefinde ikna etme metodunun olabileceğini Allah'a yakıştıramayanlar, bir davanın anlatılmasında muhatabı ikna etmenin varlığını da inkâr edemezler. Fakat aslolan olan öncelikle bir meselenin izahıdır. Nitekim Hz. Peygamber'in gönderilmesi ve beraberinde altı bin küsur ayetle kitabın bulunmasının anlamı nedir? Hak ve hakikatı göstermek ve bu hususta

rehberlik yapmaktır. O halde kasem üslûbu, Aîşe Abdurrahman'ın dediği gibi “beyânî” bir üslûptur.

Kur'an'ın tüm anlatımları “tevhid, nübüvvet ve ahiret” gibi inancın temel konularını desteklemektedir. Kur'an'daki kıssaların, temsil ve anlatım şekillerinin hedefi, insanın Kur'an mesajını iyi anlayarak iyi bir inanan olmasını sağlamak olduğuna göre yeminlerin maksadını bu hedeften vareste tutmamak gerekir. Yeminlerin maksadının iyi kavranabilmesi, özelde içinde bulunduğu sure ile genelde Kur'an mesajı ile ilişkilendirilerek düşünmekten geçmektedir. Zira Kur'an ayetleri ısrarla ilk muhataplarının şahsında tüm insanlara Allah'ı, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatını, insanların kendisi tarafından yaratılmış bir mahlûk olarak dünyaya muvakkat bir zaman için gönderildiğini ve bu hayattan ahirette hesap sorulacağını ve sonunda mükâfat ve mücazatın olduğunu anlatmaktadır. İşte insanları uyandırmak, akli melekelerini harekete geçirmek için yeminlerin de bu aktif rolü üstlendiğini düşünmekteyiz.

Yemin insanlık tarihinde bir iddianın ispatı için kullanılan önemli bir sözlü delildir. Eskiden olduğu gibi günümüzde de toplumun tüm fertleri arasında yemin resmî veya gayri resmi olmak üzere yaygın halde kullanılmaktadır. Dünyanın her yerinde milletvekilliği yeminleri, devlet başkanlığı yeminleri, mahkemelerdeki hâkim kanaati için kullanılan yeminler ve diğer birçok bürokratik yeminler, yeminin insan hayatının her kademesinde nasıl yer aldığını göstermektedir. Sonuç olarak Kur'an'daki yeminler, her ne kadar alışılmış ve insanların aşına olduğu bir üslûbu içermiş olsa da muhatabın şüphesini gidermede, “muksemin aleyh” hakkında verilen haberin doğruluğunu te'kîd etmede ve Kur'an'ın ana konularından tevhid, nübüvvet ve ahiret meselelerinde en güçlü delil olma özelliğini muhafaza etmektedir.

Bu çalışmada sonuç olarak şunlar söylenebilir: (1) Kasem insanlık tarihinin başlangıcından itibaren insanlar ve toplumlar arasında güven ve itimat telkin etmek için bir iletişim vasıtası olarak kullanılan bir ifade tarzıdır. (2) Kasem, bugün de insan hayatında önemli bir yere sahip olduğu gibi İslam öncesi Arap toplumunda da büyük bir değere sahiptir. (3) Arapça olarak vahyedilen Kur'an'da, ilk hitap çevresindeki Arap toplumunun aşına olduğu kasem üslûbunu sık kullanılmıştır. (4) Allah Kur'an'da mahlukatın yanı sıra kendi zatına da kasem etmiştir. (5) Kasem Kur'an'ın genel ve temel hedefi

dâhilinde hidayet mesajıyla ilgilidir. Çünkü Kur'an'ın muhatabı insan, amacı dinî-ahlaki hidayettir. Kâinat nizamı içindeki nesnelerden bahsetmesi de yine bu am amaca matuftur. Bu manada Kur'an muhtevasındaki tüm konular doğrudan ve dolaylı olarak hidayetle alakalıdır. (6) Kur'an'ın konu ve parçalara ayrılıp temel konularından bağımsız sadece araştıracının belirlediği çerçevede ve kendi içinde değerlendirmeye tabi tutulması, onu anlamada istenen hedefi vermeyecektir. Bu yüzden kasem meselesinin Kur'an'ın esasını oluşturan “tevhid” inancı ekseninde ele alınması gerekir. (7) Kur'an'daki asemelerde, “muksemin bih”ler konusunda ta’zim, fayda, te’kîd ve faziletten bahsedeceksek bu insanlar için geçerlidir. Allah'ın zatı dışında mutlak kutsal yoktur. (8) Müşrikler açısından kasem, kutsal kabul ettiği nesnelerle sözüne ve hareketlerine kuvvet kazandırmaya yönelik bir ameliyedir. Müminler açısından kasem Allah'ı sözüne ve işine şahit tutarak bu hususta bir başka kutsal ve şahit aranmayacağını bildirmektir. Allah'ın kasemi varlıklara tazim değil, dil yapısı içerisinde o varlıklar üzerinden kendisine işaret etmektir.

KAYNAKÇA

- Abîze, Âişe (2008-2009), *Dirâse Vazîfiyye li Üslûbi'l-Kur'ani'l-Kerîm* (Doktora Tezi), Cezâir.
- Aclûnî, Ebu'-Fidâ İsmail b. Muhammed (2001), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs*, Beyrut.
- Albayrak, H. (1998), *Tefsir Usûlü*, İstanbul. (1996), "Allah'ın Nüzul Dönemindeki Farklı Davranış Tarzının Mü'min Kur'an Anlayışına Katacağı Boyut Üzerine", *II. Kur'an Haftası Kur'an Senpozyumu*, (2-4 Şubat 1996), Ankara.
- Algül, H. (2005), "Muâhât", *DİA*, İstanbul.
- Altıntaş, H. (1994), "Dehriyye", *DİA*, İstanbul.
- Altuntaş, H.-Şahin, M. (2005), *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd (trs.), *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut.
- Âlûsî, Mahmûd Şükrî (trs.), *Bulûğu'l-Ereb fî Ma'rifeti Ahvâli'l-Arab*, Beyrut.
- Apak, A. (2012), *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, İstanbul.
- Arendonk, C. Van (1964), "Hilf", *İA*, İstanbul.
- Ateş, A. (1993), "Seci", *İA*, İstanbul.
- Ateş, A. O. (1996), *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, İstanbul.
- (1996), *İslama Göre Cahiliyye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, İstanbul.
- (2002), "Kusayy b. Kilâb", *DİA*, Ankara.
- Ateş, S., (trs.), *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul.
- Aydüz, D. (2010), *Kısa Surelerin Tefsiri*, İstanbul.
- Aynî, Muhammed Mahmud b. Ahmed, (1990), *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, Beyrut.
- Baltaşı, M. A. (1993), *İlk Mesajlar*, Ankara.
- Beğavî, Ebû Muhammed el Hüseyin b. Mes'ûd (2003), *Me'âlimu't Tenzîl*, nşr. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cüm'a, Süleyman Muslih el-Hars, Riyad.
- Beydâvî, Abdullâh b. Ömer İbn Muhammed Nâsiruddîn (1996), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, nşr. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'aşlî, Beyrut.
- Binti's-Şâtî, Âişe Abdurrahmân (1988), *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Rabat.

- Birişik, A. (2006), “Nâziât Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (2012), “Tîn Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (1991), “Asr Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- Boynukalın, E., “Yemin”, *DİA*, İstanbul.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (1992), *el-Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul.
- Bulut, A. (2005), “Câhiliye Şiirinde Bazı Dînî Motifler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 18-19.
- (2013), *Belâgat*, İstanbul.
- Câbirî, Muhammed Âbid (2008-2009), *Fehmü’l-Kur’âni’l-Hakîm: et-Tefsîru’l-Vâdih Hasebe Tertîbi’n-Nüzûl*, Beyrut.
- Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr (1967), *Kitâbu’l-Hayevân*, Beyrut.
- Cerrahoğlu, İ. (1988), *Tefsir Usûlü*, Ankara.
- Certel, H. (2004), ”Hz. Peygamber’in Risâlet Görevine Hazırlanması Bağlamında Çocukluk ve Gençlik Dönemi Yaşantıları”, *Ekev Akademi Dergisi*, yıl: 8, sayı: 19.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (1992), *Ahkâmu’l-Kur’an*, nşr. Muhammed Sâdık Kamhâvî, Beyrut.
- Cündioğlu, D. (1996), *Söz’ün Özü*, İstanbul.
- Cevad A. (1993), *el-Mufasssal fî Tarîhi’l-Arab Kable’l-İslâm*, Bağdat.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd (1998), *es-Sihâh: Tâcu’l-Lüga ve Sihâhu’l-Arabiyye*, nşr. Şihâbüddîn Ebû Amr, Beyrut.
- Coşkun, M. (2014), “Aksâmu’l-Kur’an’ 89/Fecr, 1-4. Âyetleri Örneğinde Yemin İfadelerinin Anlaşılması ve Tercümesi” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt ve sayı: 46.
- Çağatay, N. (1957), *İslâm’dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara.
- Çağrııcı, M. (1991), “Arap (İslâm’dan Önce Araplarda Din)”, *DİA*, İstanbul.
- (1991), “Asabiyet”, *DİA*, İstanbul.
- Çantay, H. B. (1992), *Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul.
- Çelebi, İ. (2001), “İstirâk-ı Sem”, *DİA*, İstanbul.
- (2001), “Kâhin” (Kelâm)”, *DİA*, İstanbul.
- (2009), “Sihir”, *DİA*, İstanbul.
- Çelebi, R. - Hacımuftuoğlu, Nasrullah (1996), *Teshîlü’l-Belâğa*, İzmir.
- Çiftçi, F. (2002), “Arap geleneğinde Şair ve Cin İlişkisi” *Ekev Akademi Dergisi*, cilt: 6, sayı: 13.

- Dâmeğânî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Muhammed (1985), *Islâhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Beyrut.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân (1991), *es-Sünen*, nşr. Mustafa Dîbu'l-Bugâ, Dimaşk.
- Dayf, Şevkî (trs.), *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî, el-Asru'l-Câhilî*, Kahire.
- Demirci, M. (1998), *Tefsir Usulü ve Tarihi*, İstanbul.
- Derveze, Muhammed İzzet (2007), *et-Tefsîru'l-Hadîs: Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, çev. Şaban Karataş-Ahmet Çelen, İstanbul.
- (2008), *et-Tefsîru'l-Hadîs: Tertîbü's-Suver Hasebe'n-Nüzûl*, Kahire.
- (2012), *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu, İstanbul.
- Döndüren, H. (2000), “Îlâ” *DİA*, İstanbul.
- Duman, M. Z. (1997), *Vahiy Gerçeği*, Ankara.
- (2008), *Beyânu'l-Hak: Kur'ân'ı Kerîm'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, Ankara.
- Dumlu, Ö.-Elmalı, H. (2003), *Ayet Ayet Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meâl)*, İstanbul.
- (2002), *Konularına Göre Kur'an (Türkçe Meal)*, İzmir.
- Durmuş, İ. (2009), “Seci”, *DİA*, İstanbul.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as (1992), *es-Sünen*, İstanbul.
- Ebû Hayyân el-Endelûsî, Muhammed b. Yusuf (1993), *el-Bahru'l-Muhîd*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Beyrut.
- Ebu'l-Abbâs Sa'leb (2004), *Şerhu Züheyr b. Ebî Sülmâ*, nşr. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.
- Ebu'l-Futûh, Muhammed Hüseyin, (1995), *Uslûbu't-Tevkîd fi'l-Kurani'l-Kerîm*, Beyrut.
- Ebussuûd, Muhammed el-İmâdî (trs.), *İrşâdül-Akli's-Selîm ilâ Mezaya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Riyâd.
- Ensârî, Zekerîyyâ, (2001) *İ'râbu'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, nşr. Musa Ali Musa Mes'ûd, Kahire.
- Eroğlu, M. (1992) “Beled”, *DİA*, İstanbul.
- (1991), “Asr Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- Esed, Muhammed (2004), *Kur'an Mesajı: Meal Tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul.

- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed (2001), *Tehzîbü'l-Lüğa*, Beyrut.
- Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (1981), *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Beyrut.
- Fayda, M. (1993), "Cahiliye", *DİA*, İstanbul.
- (2006), "Mübâhele", *DİA*, İstanbul.
- Fazlur Rahman, (1996), *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alpaslan Açıkgenç, Ankara.
- Fehmî, M. (1332/1912), *Târîhu Edebiyât-ı Arabiyye*, İstanbul.
- Ferâhî, Abdulhamîd (1994), *İm'ân fî Aksâmi'l-Kur'an*, Beyrut.
- Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd (2011), *Me'âni'l-Kur'an*, nşr. İmâdüddîn b. Seyyid Âli ed-Dervîş, Beyrut.
- Fîruzâbâdi, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb (1987), *el-Kâmusu'l-Muhit*, Beyrut 1987.
- Gadban, M. M. (1992), *Nebevî Hareket Metodu Teori ve Pratik*, çev. Tarık Akarsu, İstanbul.
- Gedikoğlu, M., (2006), *Arap Dilinde Kasem*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Konya.
- Gölcük, Ş., (1996), *Kur'an ve İnsan*, İstanbul.
- Güç, A. (2010), "Putperestlik", *DİA*, İstanbul.
- Günaltay, M. Ş. (2006), *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, nşr. Mehmet Mahfûz Söylemez, Ankara.
- Hamidullah, M. (1972), *İslâm Peygamberi*, İstanbul.
- (2000), "Îlâf", *DİA*, İstanbul.
- (1986), "Hz. Peygamber'in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi", çev. İsmail Yakıt, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 6.
- (1998), "Hilfû'l-Fudûl", *DİA*, İstanbul.
- (trs), "İslâm'da İspat Hukukunun Doğuşu", çev. Salih Yavuzer, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 4, İzmir.
- Hârisî, Ali b. Muhammed b. Abdi'l-Muhsin (1991), *Üslûbu'l-Kasem fî'l-Kur'ani'l-Kerîm (Dirâsetü Belâgiyye)*, Mekke.
- Hasen, Sâmî Ata (trs.), *Uslûbu'l-Kasemi'z-Zâhir fî 'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Ürdün.
- Hâzin, Ebu'l-Hasen Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm (2004), *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, nşr. Abdüsselâm Muhammed Ali Şâhîn, Beyrut.

- Heyet (Karaman H. ve Diğerleri) (2007), *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara.
- Işıcık, Y. (2010), *Kur'an Meâli*, Konya.
- Işık, E. (1988), “Âdiyât Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (1992), “Burûc Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (1994), “Duhâ Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (1994), “Duhân Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (1995), “Fecr Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- Izutsu, Toshihiko (trs.), *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul.
- İbn Acîbe, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed (2000), *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, nşr. Ahmed Abdullah Kureşî Rislân, Kahire.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir (1984), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus.
- İbn Ali, Süleymân (2004), “Min Esrâri'l-Kasem fi'l-Kurâni'l-Kerîm”, *Mecelletü Câmiati Ümmi'l-Kurâ*, cilt: 19, sayı: 31.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs (1997), *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, nşr. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mekke.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ (2002), *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüga*, nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, y.y.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân (2001), *Mukaddime*, Beyrut.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (1992), *el-Müsned*, İstanbul.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah (2010), *Muğni'l-Lebîb an Kütübi'l-E'ârib*, Beyrut.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik (trs.), *es-Sîretün-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sekkâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhâfız eş-Şelebî, y.y.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed (trs.), *Sîretü İbn İshâk* nşr. Muhammed Hamidullah, y.y.
- İbn Kayyim el-Cevzîyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed (trs.), *et Tıbyân fî Eymâni'l-Kur'an*, nşr. Abdullah b. Salim el-Batâtî, y.y.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (1978), *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, nşr. Seyyid Ahmed Sakr, Beyrut.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmail (1996), *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Beyrut.

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd (1981), *es-Sünen*, İstanbul.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem (trs.), *Lisânü'l-Arab*, Kahire.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (2001), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman (1984), *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Beyrut.
- (1984), *Nüzhetü'l-A'yûni'n-Nevâzır fî İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir*, nşr. Muhammed Abdülkerîm Kâzım er-Râzî, Beyrut.
- İbnü'l-Kelbî, Ebu'l-Münzîr Hişâm b. Muhammed (1968), *Kitâbu'l-Asnâm: Putlar Kitabı*, çev. Beyza Düşüngen, Ankara.
- İbrahim, M. Z. (2013), “Kur'an'da Yeminler: Bintü's-Şâtî'nin Edebî Katkısı”, çev. Burhan Sümertaş, *The Journal of Academic Social Science Studies*, cilt: 6, sayı: 3, y.y.
- İmamoğlu, M. R. (1991), *İmam Ebû Mansûr el-Mâturidî ve Te'vîlâtü'l-Kur'an'daki Tefsir Metodu*, Ankara.
- İmrü'l-Kays (2004), *Divân*, nşr. Abdurrahman el-Mustâvî, Beyrut.
- Kasânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, (2003), *Bedâiu's-Sanâi'u fî Tertîbi's-Şerâi'*, nşr. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut.
- Kattân, Mennâ Halil (trs.), *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Kahire.
- Kandemir, M. Y. (1980), *İslam Ahlâkı*, İstanbul.
- Kannevcî, Sıddîk b. Hasen b. Ali el-Hüseyn (1992), *Fethu'l-Beyân fî Mekâsidi'l-Kur'an*, nşr. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî, Beyrut.
- Kılıç, S. (1996), *Yemin Olsun ki (Aksâmu'l-Kur'an)*, İstanbul.
- Kırca, C. (1989), “Aksâmü'l-Kurân”, *DİA*, İstanbul.
- Kılınçlı, S. (2013), *Mekkî Surelerde Mü'min Kimliğinin Oluşumu ve Gayr-i Müslimlerle İlişkileri*, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- (2014), “Kur'an-ı Kerim'de (Ekserü'n-Nâs) Lafzının Bağlamları ve Muhatapları” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 37, Samsun.
- Kocaer, F. A. (1994), *Kur'an-ı Kerim'de Yeminler*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (2006), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, nşr. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Beyrut.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin (2000), *Letâifü'l-İşârât*, Beyrut.
- Kutub, S. (trs.), *Fî Zılâli'l-Kur'an*, çev. M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, İstanbul.
- Mahallî, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed - Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdirrahman (trs.), *Tefsîru'l-Celâleyn*, Kahire.
- Ma'mer b. el-Müsennâ, Ebû Ubeyde et-Teymî (trs.), *Mecâzu'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Fuad Sezgin, Kahire.
- Merâğî, Ahmed Mustafa, (1946), *Tefsîru'l-Merâğî*, Mısır.
- Mevdudî, Ebu'l-A'lâ (1988). *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Ali Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İstanbul.
- Mevsılî, Abdullah Muhammed (2009), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, nşr. Ahmed Muhammed Berhûm, Abdullatif Hırzullah, Dimeşk.
- Meydânî, Abdurrahman Hasen Habenneke (2009), *Kavâidu't-Tedebbürî'l-Emsel li Kitâbillâhi Azze ve Cell*, Beyrut.
- Mukâtil, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr (1993), *el-Vucûh ve'n-Nazâir*, nşr. Ali Özek, İstanbul.
- (2002) *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, nşr. Mahmûd Şehâte, Beyrut.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc (1992), *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (1992), *es-Sünen*, İstanbul.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed (1996), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, nşr. Mervân Muhammed eş-Şe'âr, Beyrut.
- Nöldeke, Theodor (2004) *Târîhu'l-Kur'ân*, çev. George Tamer, Beyrut.
- Nüceyramî, Ebû İshak İbrahim b. Abdillâh b. Muhammed (1963), *Eymânü'lArab fi'l-Cahiliyye*, nşr. Muhibbuddin el-Hatîb, Kahire.
- Okiç, M. T. (1998), *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, İstanbul 1995.
- Özkuyumcu, N. (1998) “Hilf”, *DİA*, İstanbul.
- Öztürk, H. (2013), “Abdülhamîd el-Ferâhî'nin ‘Kur'ân'daki Yeminler’ Adlı Çalışması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 34, s. 38, 51.
- Öztürk, M. (2005), *Tefsir Tarihi Araştırmaları*, Ankara.

- (2008), “Kur’an’ın Kur’an’la Tefsiri: Bir Mahiyet Soruşturması”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 8, sayı: 2, (Temmuz-Aralık), Adana.
- (2008), *Kur’an ve Tefsir Kültürümüz*, Ankara.
- (2008), *Kıssaların Dili*, Ankara.
- (2015), *Kur’an Dili ve Retoriği*, Ankara.
- (2011), *Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, İstanbul.
- (2011), *Tefsirde Bâtınîlik ve Bâtınî Tevîl Geleneği*, İstanbul.
- (2011), “İslam Öncesi Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiye Hukuku”, *Kur’an Öncesi Mekke Sempozyumu*, İstanbul.
- (2012), *Cahiliyeden İslâmiyete Kadın*, Ankara.
- (2013), *Tefsirin Halleri*, Ankara.
- (2013), *Cahiliyeden İslamiyet’e Kadın*, Ankara.
- (2003) “Kur’an’da ve İslam Öncesi Arap Düşüncesinde Dehir Kavramı” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 116.
- Öztürk, N. (2002), “İlahi Dinlerde Yemin, Keffaret ve Kurban”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XIII, Konya.
- (2008) *İlahî Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık, İslam) Yemin, Keffaret, Kurban*, Konya.
- Öztürk, Y. - Yakup M. (2015), *Allah’ın Yeminleri*, İstanbul.
- Pedersen, John (1967), “Kasem” *İA*, İstanbul.
- Râğıb el-İsfahânî, Ebu’l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed (trs.), *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’an*, nşr. Muhammed Seyyid Kîlânî, Beyrut.
- Ras’anî, İzzeddin Abdurrezzâk b. Rızkillâh (2008), *Rumûzu’l-Kunûz*, nşr. Abdulmelik b. Abdillâh b. Dehîş, Mekke.
- Râvî, Tâhâ (1941), “el-Kasem fi’l-Kur’ân” *el-Mecelletü’l-Mecmaü’l-İlmî el-Arabî*, cilt: 6, Dımeşk.
- Râvî, Kâzım Fethi (2002), “Kur’an-ı Kerim’de Tekid Üslupları”, çev. Hasan Keskin, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: VI, sayı: 1.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü’t-Tefâsîr* (1980), Beyrut
- Sâvi, Ahmed b. Muhammed, (trs.), *Hâşiyetü’s-Sâvî alâ Tefsîri’l-Celâleyn*, İstanbul.

- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed (2002), *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, nşr. Ebû Muhammed b. Âşûr, Beyrut.
- San'ânî, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm (trs), *Tefsîru'l-Kur'ân*, nşr. Mustafa Müslim Muhammed Riyâd.
- Semîn el-Halebî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yûsuf (1996), *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrafi'l-Elfâz*, nşr. Muhammed Bâsil Uyûn, Beyrut.
- Selâmî, Muhammed Muhtar (1999), *el-Kasem fî'l-Lügati ve fî'l-Kur'an*, Beyrut.
- Serinsu, Ahmed Nedim (1994), *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul'ün Rolü*, İstanbul.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (trs), *el-Mebsût*, Beyrut.
- Sofuoğlu, M. (1981), *Tefsire Giriş*, İstanbul.
- Subhi es-Sâlih (1964), *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*, İstanbul.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân (1978), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, İstanbul.
- (1983), *ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, nşr. Abdullah b. Abdillâh Muhsin et-Türkî, Beyrut.
- Şahin, M. S., (1993), "Cin", *DİA*, İstanbul.
- Şahinoğlu, N. (1986). "Yemin", *İA*. İstanbul.
- Şen, A. (2006), "Kur'an-ı Kerim'de Tekrarlar, Yeminler ve mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi", (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali (2007), *Fethu'l-Kâdir*, Beyrut.
- Şimşek, M. Sait (2001), *Kur'an'ın Ana Konuları*, İstanbul.
- Şirbînî, Şemsüddin Muhammed el-Hatîb (1997), *Muğni'l-Muhtâc*, nşr. Muhammed Halil Aytânî, Beyrut.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed (1997), *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (2001), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed (trs.), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, nşr. Hamdî Abdulmecîd es-Silefî, Kahire.
- Tantâvî Cevherî (1930), *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Mısır.
- Tarafe (2003), *Dîvân*, nşr. Abdurrahman el-Mustâvî, Beyrut.
- Tatlı, B. (2008), *Âyet ve Hadislerde İsrâ ve Miraç Olayı*, Adana.

- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (1992), *es-Sünen*, İstanbul.
- Topaloğlu, B. (2008), “Sad Suresi”, *DİA*, XXXV. İstanbul.
- (2008), “Sâffât Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (2011), “Târik Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (2011), “Teğâbün Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (2012), “Tûr Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (2012), “Vakıa Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (2013), “Yâsîn Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (2013), “Zâriyât Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- Toprak, M. F. (2002), “Klasik Arap Şiir Ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, yıl: II, sayı: 7, Ankara.
- (2004), Klasik Arap Şiir ve Nesrinde Kuraldışı Kullanımlar, *Ekev Akademi Dergisi*, sayı: 19.
- Tûsî, Ebû Ca’fer Muhammed b. el-Hasen (trs.), *et-Tıbyân fî Tefsîri’l-Kur’an*, Beyrut.
- Turan, A. (1986), “Kur’an-ı Kerim’deki Yeminler”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, Konya.
- Turgut, A. (1991), *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul.
- Tülücü, S. (1980), “Cahiliyye Kelimesinin Mana ve Menşe’i”, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, sayı: 4, Erzurum.
- Uzun, T. ve Diğerleri (2008), *Anlatımlı Belâgat*, Konya.
- Ünal, S. (2001), “Kâbe”, *DİA*, İstanbul.
- Ünsal, H. (2015), *Erken Dönem Mekkî Surelerin Muhteva Tahlili* Ankara.
- Üzüm, İ. (2002), “Kıyâme Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- Vâhidî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed (1991), *Esbâbu Nüzûli’l-Kur’an*, nşr. Kemâl Besyûnî Zeğlûl, Beyrut.
- (trs), *et-Tefsîru’l-Basît*, nşr. Nevre bint Abdillâh, İskenderiye.
- Watt, W. Montgomery (1998), *Kur’an’a Giriş*, çev. Süleyman Kalkan, Ankara.
- Weir, T.H. (1977), “Cahiliyye”, *İA*, İstanbul.
- Yalar, M. (2008), “Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi”, *UÜİFD*, cilt: 17, sayı: 2, Bursa.
- Yaşaroğlu, K. (2000), “İnşikâk Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (2001), “Kâf Suresi”, *DİA*, İstanbul.

- (2001) “Kalem Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (2003). “Leyl Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (2006), “Müddessir Suresi” *DİA*, İstanbul.
- (2006), “Necm Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (2010), “Şems Suresi”, *DİA*, İstanbul.
- (2013), “Zi’l-Hicce”, *DİA*, İstanbul.
- Yaltkaya, Ş. (2007), “Arap Edebiyatı Adlı Makalenin Sadeleştirilmesi”, sadeleştiren: Ali Yılmaz. *Cumhuriyet Üniversitesi Fakülte Dergisi*, yıl: XI, s: 2.
- Yazır, E. M.. H. (1971), *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul.
- Yıldız, H. D. (1991), “Arap (Tarih)”, *DİA*, İstanbul.
- (1992), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul.
- Yılmaz, M. (2000), *Hadis Açısından Fahreddin er-Râzî’nin Tefsîr-i Kebiri Üzerine Bir İnceleme*, (yayımlanmamış doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, M. Faik (2010), “Aksâmu’l-Kur’an Bağlamında ‘Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?’ Sorularını Yeniden Düşünmek”, *İslâmî İlimler Dergisi*, y.y, yıl: 5, sayı 1, Çorum.
- Yüksel, A. (2011), *Kur’an-ı Kerim’de Harfler ve Edatlarla Te’kîd*, Samsun.
- Zebîdî, Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtaza (1986), *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, nşr. Abdulfettâh el-Hulv, y.y.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. Serî (1988), *Me’âni’l-Kur’an ve İ’râbuh*, nşr. Abdulcelil Abdu Şelebî, Beyrut.
- Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (1998), *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzîl*, nşr. Âdil Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Riyad.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh (1972), *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’an*, nşr. Muhammed Ebû’l-Fazl İbrahim, Beyrut.
- Zevzenî, Abdullâh el-Hüseyn b. Ahmed (1993), *Şerhu’l-Muallakâti’s-Seb’*, y.y.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mehmet Çalışkan
 Doğum Yeri ve Tarihi : Yozgat/11.04.1951
 Medenî Durumu : Evli
 E-Posta : mcalkaskan@cu.edu.tr
 Telefon : 05382808923

EĞİTİM DURUMU

Doktora :2013-2016 Çukurova Üniversitesi
 Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri
 Anabilim Dalı, Adana
 Yüksek Lisans : 2011-2013 Çukurova Üniversitesi
 Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimler
 Anabilim Dalı, Adana.
 Lisans : 1971-1975 Yüksek İslam Enstitüsü, Erzurum.

İŞ DENEYİMİ

Ekim 1975-Temmuz 1977: Yozgat İmam-Hatip Lisesinde Öğretmen. Ağustos 1977-Ocak 1979 Yd Sb. Askerlik Görevi. 1979-1980 Malatya Fatih Lisesi, 1980-1984 Yozgat Endüstri Meslek Lisesi ve 1984-1996 Yozgat İmam-Hatip Lisesinde öğretmenlik.

26 Ağustos 1996- Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalında Öğretim Görevliliği.

YABANCI DİLİ : İngilizce, Arapça.